

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

О.В. Новакова, Н.П. Пашина

**АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ**

Навчальний посібник

Маріуполь 2017

УДК 351:342:321:316
ББК 67 (4Укр. - 4 Луг.)
П 88

Рекомендовано Вченою радою
Маріупольського державного університету
(Протокол № 12 від 29.03.2017 р.)

Рецензенти:

Луцишин Г.І., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»

Барановський Ф.В., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та права Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Остапенко М.А., доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Новакова О.В., Пашина Н.П.

П 88 Аналіз державної політики: навчальний посібник. – Вид. 2-е, перероб. і доп. - Маріуполь: Вид-во Маріупольського державного університету, 2017. - 304 с.

ISBN

У посібнику викладено широкий спектр проблематики: науково-методологічні основи аналізу державної політики; становлення, розвиток аналізу державної політики та його специфіка в Україні; типологію та модельний аналіз державної політики; аналіз технологій прийняття та впровадження державно-політичних рішень.

Кожна тема посібника представлена у вигляді двох блоків: змістовного і контрольно-адаптаційного, що сприяє наочному підкріпленню теоретичних концепцій, навчає застосовувати абстрактні теоретичні конструкції в процесі практичного аналізу, стимулює формування творчого підходу до запропонованого матеріалу.

Навчальний посібник призначений для науковців, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 351:342:321:316
ББК 67 (4 Укр. – 4 Мар.)

ISBN

© О.В. Новакова, Н.П. Пашина, 2017
© Маріупольський державний університет, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП -----	5
Тема 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ -----	8
Тема 2. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ -----	20
Тема 3. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ -----	37
Тема 4. АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ СУСПІЛЬНИХ УМОВ І ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ -----	49
Тема 6. ПРОЦЕС І ТЕХНОЛОГІЇ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ -----	80
Тема 7. ТИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ АНАЛІЗУ -----	91
Тема 8. МОДЕЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ -----	100
Тема 9 ТЕХНОЛОГІЇ НАПИСАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ДОКУМЕНТА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ -----	117
Тема 10. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ -----	141
Тема 11. МОДЕЛІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЦИКЛУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ -----	157
Тема 12. ПОБУДОВА ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО -----	169
Тема 13. ВИРОБЛЕННЯ ТА АНАЛІЗ АЛЬТЕРНАТИВ РІШЕННЯ -----	179
Тема 14. РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ВИБОРУ АЛЬТЕРНАТИВ РІШЕННЯ -----	190
Тема 15. ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ -----	200
Тема 16. СПЕЦИФІКА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ РІШЕНЬ -----	212
Тема 17. ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА -----	224

Тема 18. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЇЇ РОЛЬ У КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА -----	251
Тема 19. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ -----	276
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ -----	293

ВСТУП

Україна сьогодні об'єктивно потребує ефективної, зваженої та науково обгрунтованої державної політики. Складною проблемою, що потребує нагального розв'язання, є питання реального механізму впровадження державно-політичних рішень. Адже без стратегії розвитку, без вироблення основних принципів, визначення пріоритетів державної політики неможливо побудувати сучасне розвинуте суспільство.

XXI століття принесло людству багато нових та складних завдань. Надзвичайно прискорився політичний розвиток держав, змінилися пріоритети міжнародних відносин, оновлюються норми та цінності політичної культури громадян. Усі ці інноваційні процеси ставлять нові завдання перед державною політикою, яка потребує фундаментальних досліджень, наукового вивчення та адаптації до специфічних аспектів політичної динаміки конкретних країн.

Державна політика відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Саме вона має на меті своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, установлювати причини виникнення, складність, суперечливість і знаходити шляхи розв'язання. У сфері державної політики приймаються відповідні державно-політичні рішення, спрямовані на розв'язання певної проблеми, розробляються відповідні програми та інструменти їх реалізації.

Відбувається активний процес інституціоналізації державної політики як навчальної та наукової дисципліни. В той же час існує комплекс важливих невіршених проблем. По-перше, рівень наукового усвідомлення та концептуалізації сучасного державного розвитку; по-друге, існує суттєвий розрив між теоретичним та емпіричним рівнями аналізу державної політики; по-третє, сучасний стан досліджень не в повній мірі відображає специфіку розвитку України, не дозволяє створити адекватні сучасним викликам моделі функціонування її державного апарату.

Одним з напрямків вирішення цих актуальних проблем є підготовка фахівців у галузі політології, здатних поєднати прикладні дослідження та якісний науковий аналіз. Організація такої підготовки потребує

достатньої кількості навчальної та навчально-методичної літератури. Нагальною є необхідність у підручниках та навчальних посібниках, що розкривають теоретичні та прикладні аспекти аналізу державної політики, висвітлюють наукові досягнення в цій галузі, а також основні напрями та засоби дослідження.

Навчальна дисципліна «Аналіз державної політики» займає одне з провідних місць в системі політологічної освіти та підготовці фахівців-політологів.

Мета викладання навчальної дисципліни «Аналіз державної політики» полягає в підготовці майбутніх спеціалістів з політології, аналітиків, консультантів, експертів, викладачів, організаторів для системи державного управління, партій і рухів, засобів масової інформації, центрів, фондів та інших структур.

Основним завданням вивчення дисципліни «Державна політика» виступає формування теоретико-методологічних знань державної політики, та практичних навичок аналізу політики, необхідних для успішної діяльності в цій сфері.

У результаті вивчення навчальної дисципліни майбутній спеціаліст з політології повинен знати:

- наукові підходи та методологічні основи аналізу державної політики, розвиток та професіоналізацію цієї сфери в Україні;
- сутність, функції, інструменти та напрями державної політики, зміст основних етапів процесу розробки та впровадження державної політики;
- концептуальні засади та технології аналізу державної політики, сутність та форми аналізу, вміння розглядати зміст основних етапів аналізу державної політики
- сутність та критерії типології державної політики, в тому числі адаптовані до українських суспільних реалій;
- сутність модельного аналізу політики, призначення і функції моделей державної політики в суспільному житті;
- основні принципи державно-політичних рішень, вироблення та аналізу альтернатив рішення, впровадження державно-політичних рішень;
- специфіку прийняття політичних та адміністративних рішень;
- зміст та види аналітичних документів в процесі розробки державної політики, їх структурні і текстувальні особливості

Під час вивчення курсу аспірант повинен оволодіти знаннями про структуру, проблематику, основні завдання та головні напрями досліджень у галузі державної політики.

Прослухавши даний курс аспіранти, майбутні політологи, повинні вміти: робити аналіз державної політики в різних сферах українського суспільства; за допомогою теоретичних моделей досліджувати та аналізувати державну політику в Україні; аналізувати державно-політичні рішення, альтернативи рішення; скласти аналітичний документ з аналізу державної політики; робити порівняльний аналіз державної політики в іноземних країнах.

Представлений навчальний посібник покликаний зробити певний внесок у вирішення цих актуальних завдань. Він призначений для аспірантів за спеціальністю 052 «Політологія».

Тема 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: проаналізувати основні теоретичні підходи до аналізу державної політики, визначити основні аспекти та методологічні проблеми аналізу політики, розглянути дефініційний зміст основних категорії аналізу державної політики.

Ключові слова: політика, державна політика, аналіз державної політики, дослідження політики, середовище політики, виробники політики, стейкхолдери політики.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Наукові підходи та методологічні проблеми аналізу державної політики.
2. Визначення основних категорії аналізу державної політики.

1. Наукові підходи та методологічні проблеми аналізу державної політики

Реформування суспільного життя України, становлення демократичної, соціальної, правової держави, багатопартійності та інших демократичних інститутів у процесі трансформації українського суспільства зумовили посилену увагу українського суспільства як в цілому, так і з боку науковців до аналізу державної політики. Аналіз державної політики є невід'ємним складником суспільного процесу. Саме цим продиктована необхідність докладного аналізу державної політики, особливо в умовах того перехідного стану, в якому зараз перебуває Україна.

У свою чергу, державна політика, в широкому розумінні цього терміна, може визначатися як вибір державними інституціями між

діяльністю та бездіяльністю щодо вирішення суспільних проблем. Тому державна політика відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Саме вона покликана своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, встановлювати причини виникнення, складність, суперечність, знаходити шляхи вирішення цих проблем. У сфері державної політики ухвалюються відповідні державно-політичні рішення, розробляється відповідний інструментарій, створюється механізм їх реалізації. Прагматика актуальності і необхідності аналізу державної політики як чинника суспільної життєдіяльності обумовлена необхідністю прискорення темпів реформування, формування чітких уявлень про цілі і перспективи країни в світовому геополітичному просторі, розробки наукової, цілісної програми соціально-економічного і політичного розвитку на найближчі і найвіддаленіші роки.

В останні роки зросло значення аналізу політики як для фахівців з державного управління, так і для споживачів послуг влади у зв'язку з домінуючою орієнтацією суспільства на встановлення ліберально-демократичних інституцій.

В контексті всебічного аналізу державної політики зазначимо, що перш за все вона репрезентується як прикладна дисципліна із застосуванням методик ситуативно-аргументованих відповідей на суспільні запити і обговорення, творчий розвиток, критичний підхід і комунікативність інформації.

Разом з тим аналіз державної політики – це професійна робота, послідовний систематичний аналітичний процес. Навички аналізу неможливо адекватно передати тільки через знання і теоретичне навчання. Найбільш ефективними є тренінги та імітація на основі методологічної бази.

Адже реальний аналіз – це не лише збирання й оцінювання інформації щодо вибору напрямку політики, тобто стереотипна раціональна майстерність, а ґрунтовне, чітке, критичне і переконливе кваліфіковане інтелектуальне міркування (осмислення-усвідомлення), що є визначально важливішим за фундаментально цінну логіку і фактичні дані. Узагальнюючи, можна сказати, що аналітик політики переважно здійснює аналіз як „професійне вгадування”.

Важливими аспектами науково-методологічного наповнення змісту поняття «аналіз державної політики» український дослідник В. Тертичка вважає:

1. визначення і аналіз основних теоретико-методологічних підходів до аналізу державної політики як системного явища суспільно-політичних процесів;

2. систематизація теорій і розробка методології аналізу державної політики;

3. аналіз державної політики як багатовекторної системи, яка відображає динамічну єдність і взаємодію основних сфер суспільного життя;

4. дослідження державної політики як координаційно-управлінської діяльності владних інститутів і як об'єкт впливу соціальних груп, спільнот тощо;

5. розкриття змістовних структурних і функціональних особливостей державної політики і визначення її ролі і місця в політичній системі суспільства;

6. характеристика концептуальних положень розробки і впровадження сучасної державної політики в Україні та її аналіз;

7. розробка теоретико-методологічних основ створення необхідних умов для формування раціонально-ефективного державного управління;

8. ознайомлення, розповсюдження і впровадження аналізу державної політики як навчальної дисципліни.

Існує багато **теоретичних підходів**, що дозволяють з різних позицій аналізувати державну політику. Найбільш відомі концепції:

- **концепція інституціоналізму**, яка розглядає державну політику як результат діяльності державних інститутів, що представляють законодавчу, виконавчу і судову владу;

- **теорія політичного процесу**, в якій увага акцентується на процесах формування державної політики, починаючи з вибору цілей і пріоритетів і закінчуючи оцінкою результатів політики;

- **теорія відкритих систем** – державна політика розглядається як реакція політичної системи на запити і потреби відповідних соціальних структур і зовнішнього середовища;

- **теорія груп** – розглядає групову боротьбу в процесі розробки державної політики, постійні конфлікти між різними групами в суспільстві і в уряді;

- **теорія суспільного вибору** – державна політика розглядається як результат діяльності індивідів на основі усвідомлення ними їх інтересів і ухвалення відповідних рішень. При цьому широко використовуються ідеї і методи мікроекономіки.

У процесі аналізу державної політики існують чимало методологічних проблем. Ці проблеми можуть перешкоджати аналізу, обмежувати його проведення. Найбільш характерними методологічними проблемами є такі:

1. Як правило, дослідникам досить важко отримати надійні та переконливі докази, факти або дані щодо мотивів, цінностей та поведінки виробників політики, природи й масштабу суспільних проблем, впливу політик та інших аспектів політичного процесу (нерідко такі дані просто відсутні).

2. Існують певні сфери та проблеми політики, які не дуже піддаються точному кількісному вимірюванню й аналізу. До цієї категорії належать багато аспектів соціальної та економічної політики. Тому аналіз не обов'язково має бути кількісним, до того ж не всі кількісні аналізи точні.

3. Нерідко дані, отримані шляхом інтерв'ювання або опитування державних службовців та інших «гравців» політичного процесу, є неоціненними для дослідників і не можуть бути отримані іншим чином. Однак потрібна деяка обережність у застосуванні таких методів отримування даних. Дані, отримані з таких джерел, не слід розглядати як остаточні, їх слід перевіряти на відповідність з іншими джерелами, застосовувати обачливо і розглядати як такі, що репрезентують окремі погляди на деякі події.

5. Чимало досліджень процесу вироблення державної політики набувають форми аналізу ситуативних прикладів, оскільки акцентують увагу на окремих програмах, законодавчих актах або сферах державного управління. Метод аналізу конкретного ситуативного прикладу, як правило, стає мішенню для критики через свою вузьку спрямованість, яка не дає змоги робити узагальнення. Хоча найкращими для узагальнень є дослідження, що містять у собі всі відомі випадки (наприклад, усі випадки або спроби державного регулювання в економіці), аналіз конкретних епізодів може бути використаний для перевірки або розробки нових теорій, проведення детального аналізу тієї чи іншої події, аналізу девіантних випадків, що суперечать загальній теорії.

6. Процес розробки і впровадження державної політики багатогранний, тому, характеризуючи його, не можна застосовувати однакові критерії, оскільки кожна проблема вимагає індивідуального вирішення. Для аналізу в політичних науках часто використовуються теоретичні класифікаційні підходи і моделі.

2. Визначення основних категорій аналізу державної політики

Інтерес українських науковців до аналізу політики як науки, навчальної дисципліни й сфери професійної діяльності вимагає чіткого й

коректного тлумачення понять і дефініцій. Адже конструктивність взаємозв'язку політичних наук (political science) та аналізу державної політики (public policy analysis) багато в чому залежить від чіткості усвідомлення понятійного апарату.

В англійській мові є два еквівалентні поняття щодо україномовного терміна політика: politics і policy. О. Кілієвич, у англо-українському глосарії термінів і понять з аналізу державної політики та економіки, дає такі визначення цих термінів:

політика (politics) – це суспільна наука, що вивчає політичні інституції і принципи та поведінку влади. Політику в цьому розумінні досліджують переважно політичні аналітики;

політика (policy) – це певний курс дій, обраний заради вигідності, зручності тощо. Саме в такому контексті розуміється термін «державна політика» загалом чи її відповідний напрям: зовнішня, внутрішня, економічна, соціальна, культурна тощо. Близькими за змістом (але не синонімами) є терміни „програма” і „стратегія”. Відповідно, політика як курс або напрям дій є предметом аналізу політики, який здійснюють аналітики політики.

Процес взаємозв'язку politics і policy схематично зображується так (див. рис. 2.1):

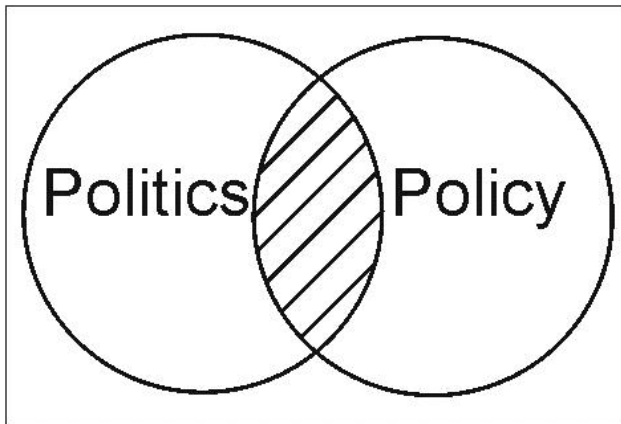

Рис. 2.1. Взаємозв'язок politics і policy

Термін public вживається як один із варіантів: державна, публічна, громадська, суспільна політика. Тобто за контекстом і змістовими

особливостями для поняття public policy адекватним є «державна політика».

Нагадаємо, що суспільна політика – це напрям дії (або без дії – як пролонгація, продовження діючої політики), що обирається владою для вирішення певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем, ґрунтується на суспільних цінностях і впливає на життя суспільства, і в такому розумінні політика як курс дії (без дії) є предметом дослідження й аналізу політики.

На думку В. Тертички, термін «суспільна політика» підкреслює, що вона проводиться в суспільстві, для суспільства і в умовах розбудови громадянського суспільства. Отже, зважаючи на утвердження в українській практиці де-факто терміна «державна політика», вважаємо за доцільне рекомендувати його до вживання.

Дефініція «аналіз» у звичному розумінні тлумачиться як розчленування, розкладення. Термін «аналіз» (політики) має свою специфіку, і у необізнаних з проблематикою аналізу державної політики він асоціюється з процедурами аналізу, що передбачають передусім аналітичний розгляд того, що вже фактично відбулося, що вже виконано. Аналіз у контексті розуміння терміна «аналіз державної політики» – це комплекс аналітичних процедур, спрямований насамперед на пораду щодо майбутніх (конкретних) дій. На думку Д. Л. Веймера та Е. Р. Вайнінга, аналіз державної політики – це порада щодо державних рішень (дій), орієнтована на клієнта й базована на суспільних цінностях.

Аналіз політики як наука про [державну] політику (policy science) керується такими базовими принципами:

- мультидисциплінарність: ґрунтування на здобутках, дослідженнях і методології суспільних наук з виробленням власних наукових підходів;
- зорієнтованість на вирішення проблем: центром уваги державної політики є розв'язання реальних (конкретних) суспільних проблем;
- нормативність: державна політика має тенденцію до послаблення її нормативності, але вибір напрямку політики здійснюється в межах наукової концепції державної політики і ґрунтується на суспільних цінностях і нормах.

Сучасна наука про [державну] політику де-факто ділиться на дві окремі сфери:

1) **дослідження політики** (policy study), що ґрунтується на емпіричному вивченні конкретних суспільних проблем для розуміння й інформування щодо процесу розроблення й впровадження політики. Це сфера інтересів науковців, груп дослідження політики;

2) **аналіз політики** (policy analysis) як мотивована сфера, що прагне безпосередньо впливати на реальні наслідки політики шляхом проектування політики державних інституцій. Безпосередніми виконавцями аналізу політики є аналітики політики.

Схематично дисциплінарні рамки науки про державну політику можна зобразити так (див. рис. 2.2):

Рис. 2.2. Дисциплінарні рамки науки про [державну] політику

Важливим поняттям є **середовище суспільної політики**. Жодна політика не існує у вакуумі. Політика майже завжди виникає у відповідь на реальні потреби, проте нерідко вона відображає потреби однієї частини населення більшою мірою, ніж іншої його частини. Політика формується у певному середовищі, найважливішим тут є:

соціальне середовище: культурні, етнічні, релігійні та інші звички, соціальна структура суспільства, очікування, моделі поведінки та способи взаємодії і взаємозв'язку між ними, що їх встановлює кожне суспільство;

фізичне середовище (physical environment):

географічні характеристики: клімат, природні ресурси, топографія, архітектура тощо;

демографічні характеристики: кількість і динаміка населення, розселення, урбаністичні умови, вікова структура населення та інші фізичні характеристики, що визначають спосіб життя, прийнятий у суспільстві;

економічне середовище (economic environment): економічна система, зміст та активність економічного життя суспільства, в тому числі характер індустрії та торгівлі, відносна заможність чи бідність регіону, на який поширюється політика, рівень безробіття, рівень економічного зростання тощо;

політичне середовище (political environment): політична система, політичні інститути, владні структури, чинне законодавство, політичні партії, громадські організації, групи спеціальних інтересів, лобізм, переважаюча ідеологія, політична культура, нагальні політичні проблеми певного моменту.

Важливе значення для суспільної політики має **аналіз стейкхолдерів** – дослівно це пайовики – всі, хто мають відношення до вирішення питань вироблення політики – і всередині влади, і поза владою, тобто всі, чії позиції варто брати до уваги при аналізі політичної ситуації, тому що вони можуть вплинути на процеси ухвалення і впровадження рішень. Тобто вони мають своєрідний пай у процесах вирішення питання, отже, термін може розглядатись як метафора.

Фактично без належного аналізу стейкхолдерів неможливо зробити якісний аналіз політики, оскільки зміна напрямку політики (якщо не обрано альтернативу status-quo) є зміна стейкхолдерів (альтернативні стейкхолдери).

Аналіз стейкхолдерів передбачає з'ясування поглядів і ставлення зацікавлених груп, лідерів, ЗМІ тощо до проблеми (кого стосуються, зачіпає проблема і хто має важелі впливу на можливі варіанти вирішення/поглиблення проблеми).

Зацікавлені групи – це ті, кого зачіпає проблема або засоби її розв'язання, і хто має можливість впливати на ситуацію як позитивно, так і негативно.

Тут наголошується лише на недержавних структурах і таких, на інтереси яких слід зважати. Тут вказуються лише інституційовані групи (напр., громадські об'єднання підприємців, якщо проблема стосується несприятливого інвестиційного клімату); окремі неінституційовані групи населення (напр., підприємці), повинні згадуватися у попередньому пункті при описі масштабів проблеми (напр., скільки таких підприємців, який відсоток населення вони становлять, яке відношення мають до проблеми).

Зацікавлені організації: установи, що підтримують/ заперечують рішення.

Маємо на увазі лише ті органи влади, з позицією яких варто рахуватися. Очевидно, що орган влади – замовник аналізу, в цьому переліку не враховується.

Аналіз політики має бути спрямований на ідентифікацію стейкхолдерів – всіх тих осіб (груп осіб), які мають відношення до процесу політики (як у владі, так і поза органами влади). Тобто всіх, кого зачіпає існування проблеми й можливих шляхів її вирішення (пов'язані із цим затрати, випуск і наслідки реалізації політики). Ці особи є у певному сенсі “пайовиками” процесу політики, тому що вони мають “пай” – з ними потрібно рахуватися в процесі політики.

Стейкхолдери є учасниками процесу політики, центральні фігури в якому – виробники політики, зокрема особи, що приймають рішення, а також аналітики політики.

Виробники політики – це ті, хто “робить” політику, тобто особи, відповідальні за її розробку й прийняття рішень в органах влади.

Аналітики політики – це експерти, які власне й здійснюють попередній аналіз, готують рекомендації для замовників аналізу політики.

При здійсненні аналізу політики варто проводити консультації із двома групами стейкхолдерів – із представниками груп інтересів і зацікавлених органів влади.

Групи інтересів – інституційовані групи учасників (можуть враховуватися формальні й неформальні зв'язки, що поєднують учасників у групи), які мають спільний інтерес у процесі політики. Прикладом є групи бізнес-інтересів, лобістські групи підприємців; політичні партії й рухи (напр., “зелені”, з якими варто рахуватися при реалізації більшості інвестиційних проєктів, що впливають на природне середовище). Із представниками груп інтересів необхідно проводити відповідні консультації в процесі політики, особливо перед прийняттям яких-небудь рішень.

Другу групу стейкхолдерів, із представниками якої варто проводити попередні консультації, становлять **зацікавлені органи влади** – органи, з якими повинні узгоджуватися ті або інші питання, що стосуються даного процесу політики. Коло таких органів влади визначається нормативними документами або експертним шляхом, з урахуванням доцільності.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. В чому полягає актуальність вивчення аналізу політики ?
2. Назвіть методологічні проблеми аналізу державної політики.
3. Які ви знаєте теоретичні підходи до аналізу державної політики?
4. Дайте характеристику основним аспектам змісту поняття «аналіз державної політики».
5. Дайте визначення поняттям: «політика», «державна політика», «дослідження політики», «аналіз політики».
6. Охарактеризуйте середовище суспільної політики.
7. Що передбачає аналіз стейкхолдерів політики ?

Теми рефератів та доповідей

1. Аналіз державної політики у працях зарубіжних вчених (М. Браун, Вайс, Л. Пал, Д. Веймер, Е. Вайнінг, В. Данн, А. Дегтярєв та ін.).
2. Огляд праць вітчизняних вчених з аналізу державної політики (В. Гошовська, О. Кілієвич, В. Тертичка, В. Романов, С. Дацюк, Ф. Рудича, Т. Брус, О. Рудік та ін.).

Логічні та творчі завдання

1. На прикладі окремої суспільної проблеми зробіть аналіз стейкхолдерів процесу політики.
2. Дайте характеристику основним формам та механізмам впливу груп інтересів на державну політику.

Література

1. Аналіз державної політики в Україні: навчальна дисципліна, сфера професійної діяльності, галузь прикладних досліджень. Зб. документів і матеріалів / Укл. О.І.Кілієвич, В.В.Тертичка. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 17-22.
2. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
3. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
4. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.

5. Валуєвський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
6. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
7. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
8. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
9. Здійснення державної регуляторної політики органами місцевого самоврядування : практич. посіб. / О.В. Літвінов, Н.М. Літвінова, Н.В. Стаднічук [та ін.]; за заг. ред. О. В. Літвінова. – Д. : МОНОЛІА, 2012. – 100 с.
10. Кілієвич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2003. – 510 с.
11. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / 2-е изд., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 504 с.
12. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. - 398 с.
13. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
14. Пашко Л.А. Діалог влади та громадськості. Демократичні стандарти побудови громадянського суспільства: навч.-метод. посіб. / Пашко Л.А. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2010. – 48 с.
15. Романов В.Є. Вступ до аналізу політики: навч. посібник. – К., 2001.
16. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
17. Тертичка В. Аналіз державної політики і політологія // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 3-22.
18. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С.58-70.
19. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління: навчальний посібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
20. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти. монографія / Галина Петрівна Щедрова. – Луганськ, «Елтон-2», 2010. – 308 с.

21. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York, 2003.
22. Dye T. Understanding Public Policy.— New Jersey: Prentice Hall, 1995. – 342 p.
23. Mitchel J., Mitchel W. Policy Analysis and Public Policy: An Introduction to Political Science.— Chicago: Rand McNally and Company, 1969.— 685 p.
24. . Peters B. Guy. The Politics of Bureaucracy.— New York: Longman, 1989. – 303 p.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: визначити історичні етапи розвитку аналізу політики як окремої галузі науки, проаналізувати основні проблеми та перешкоди на шляху впровадження аналізу політики в Україні.

Ключові слова: генезис аналізу політики, інституціоналізація аналізу політики, професіоналізація аналізу політики, емпіричні дослідження, індустріальна цивілізація.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Генезис аналізу політики і його розвиток в середні віки і в період промислової революції.
2. Професіоналізація аналізу політики і становлення його як окремої галузі науки в ХХ ст.
3. Аналіз політики в Україні: перші кроки та проблеми становлення.

1. Генезис аналізу політики і його розвиток в середні віки і в період промислової революції

Аналіз політики сягає своїм корінням в глибину століть, хоча точно визначити час, коли вперше з'явилися знання про політику, здається неможливим. Проте загально визнано, що поява певних процедур для аналізу політики пов'язана із зародженням і становленням перших цивілізацій. Найвдалішою ілюстрацією тому є роботи Каутільї, Арістотеля і Платона, які були реально притягнуті до практичного процесу вироблення державної політики. Каутілья був впливовим радником і міністром індійського правителя Чандрагупти І. Його трактат «Артхашастра» – це одна з перших систематичних установок з вироблення політики, мистецтва управління державою і урядового адміністрування. Платон також служив радником правителів Сицилії, а Арістотель був наставником молодого

Олександра Македонського. І «Держава» Платона, і «Політика», і «Етика» Арістотеля містять ряд порад практичного характеру, який свідчить про прикладну спрямованість перших спроб аналізу політики.

Поступове розширення і видозміна урбаністичної цивілізації в середні віки привели до появи організованої професійної структури, яка, врешті-решт, повністю замінила собою індивідуальних і розрізаних виробників спеціалізованого знання. У Європі виникло професійне чиновництво – бюрократія, яка поступово «експропріювала» владу правителя в тих сферах політики, які вимагали спеціальних знань і не терпіли свавілля. Правителі і королі запрошували різних фахівців – чиновників, професійних військових, юристів – для надання рад і технічної допомоги в розробці ефективної політики у сфері фінансів, війни і законодавства.

З початком промислової революції, в кінці XVIII ст., вироблення політичного знання стало відносно автономною діяльністю, яка керувалася власними спеціальними процедурами і була ізольованою від інтересів і упреджень повсякденної політики. Період індустріальної революції був також часом Просвітництва, коли віра в загальний людський прогрес через науку і технологію постійно домінувала серед виробників політики та їх радників. У сфері аналізу державної політики це означало затвердження панування канонів емпіризму і наукових методів. У цей період розвиток аналізу політики відбувався в умовах раціоналізації держави і діяльності з розробки політики. Виникнення методів природних наук забезпечило необхідне підґрунтя для тих наук про суспільство й управління, які з'явилися в XVIII і XIX ст.

Це був час, коли статистика («державна арифметика») і демографія почали розвиватися як самостійні наукові галузі. Манчестерська і Лондонські статистичні спілки, засновані в 1830-х роках, були інструментом, який формував нове ставлення до вироблення політичних знань. Ці товариства, створені банкірами, промисловцями й ученими, ставили перед собою мету замінити традиційні засоби вирішення соціальних проблем на систематичний збір даних про вплив урбанізації і розвитку промисловості на життя робітників і їх родин.

Ці товариства в своїй діяльності використовували анкетування, яке стало моделлю сучасного опитування суспільної думки, вони також привертали «оплачуваних агентів», чия функціональна роль дорівнювала сучасним професійним інтерв'юерам. Такі ж процеси, хоча і в меншому масштабі, відбувалися у Франції, Німеччині, Голландії.

У XIX ст. внесок в емпіричні, кількісні і політичні дослідження зробила кожна частина Європи. Особливого розвитку набула статистика. Один з перших конкретних виразів статистика набула в роботі Джона

Сінклера «Статистичний звіт про розвиток Шотландії» (1791 - 1799 рр.). Найбільший внесок у методологію статистики зробив Адольф Куотелет, бельгійський математик і астроном.

У Франції одним з головних емпіричних досліджень XIX ст. була праця Фредеріка Ле Пля «Європейські робітники», опублікована в 1855 р. і присвячена дослідженню доходів і витрат європейських робітників у декількох країнах. У Німеччині праці Ернста Енгела були спробою вивести з емпіричних даних, виражених в статистичній формі, закон «соціальної економіки». У Англії праці Генрі Мейх'ю «Робітничий клас і біднота Лондона» і Чарлза Буту «Життя і робота жителів Лондона», автори яких безпосередньо спостерігали життя і умови роботи міської бідноти, дали багато кількісних і емпіричних даних і стали значним внеском в емпіричне вивчення соціальних проблем. Праця Буту, наприклад, привела до перегляду урядової політики щодо пенсіонерів, а в США вона стала моделлю проведення ряду досліджень масштабу і рівня бідності в міських районах. Аналізуючи становище англійських робітників у праці «Становище робітничого класу в Англії», один з основоположників комуністичної доктрини Ф. Енгельс також широко використовував статистичні дані урядових комісій і результати емпіричних досліджень британських науковців.

Індустріальна цивілізація породила новий клас промислового пролетаріату, а з ним і безмежний ланцюг суто практичних питань щодо прожиткового мінімуму, освіти і охорони здоров'я робітників, соціальних гарантій для них, розміру податків тощо. У 1910 р. в своєму зверненні до Американської асоціації політичних наук голова факультету науки управління Гарвардського університету Лоуренс Ловел закликав своїх колег до ширшого застосування емпіричних і практичних підходів у вивченні політики. Звертаючись до політологів, він проголосив: «Головною лабораторією для справжньої роботи політичних інститутів є вже не бібліотека, а об'єктивна реальність суспільного життя. Саме там повинні бути осмислені ці феномени. Саме там вони повинні бути безпосередньо розглянуті. Саме від їх вивчення там ми повинні чекати найбільшого внеску в науку».

2. Професіоналізація аналізу політики і становлення його як окремої галузі науки в XX ст.

Визначальною межею XX ст., порівняно з XIX ст., є професіоналізація політичної науки, державного управління, соціології, економіки й інших дисциплін, які належать до суспільних наук. Виробники знань у галузі державної політики перетворилися з різномірної групи банкірів,

промисловців, журналістів і учених, які керували першими статистичними союзами й іншими інститутами з дослідження політики, в прошарок високоосвічених і ерудованих університетських професіоналів, які все більше притягувалися урядом до надання практичних рад виробникам державної політики і державним установам.

У США фахівці з суспільних наук відігравали активну роль в адміністрації Вудро Вільсона, особливо під час Першої світової війни; за часів адміністрації республіканця Герберта Гувера було проведено два значні соціальні дослідження – «Сучасні економічні тенденції» і «Сучасні соціальні тенденції». Проте найбільший вплив на урядову політику суспільствознавці мали в період реалізації нового курсу Ф. Рузвелта. В цей час були створені різноманітні установи, куди запрошували на роботу суспільствознавців, – наприклад, Національне управління з оздоровлення економіки, Управління суспільних робіт, Федеральне управління житлового будівництва.

Події Другої світової війни і проблеми післявоєнної перебудови життя дали можливість суспільствознавцям продемонструвати свою важливість у вирішенні практичних проблем. Вперше аналіз політики використовувався для розробки економічної і оборонної політики. Політичні дослідження у військовий час були направлені на вирішення досить широкого кола важливих проблем: орієнтація і бойовий дух солдатів; розвиток методів психологічного захисту; контроль над зростанням кількості хворих на венеричні захворювання; оцінювання вимог військового виробництва; регулювання цін тощо.

Серед робіт, які забезпечили розвиток політичних досліджень цього періоду, три заслуговують особливої уваги: «Американська дилема» (1944) Гунара Мідрала, «Авторитарна особа» Теодора Адорно, чотиритомне видання «Американський солдат», яке вийшло в 1949 і 1950 рр., було підготовлено багатьма відомими суспільствознавцями Америки під загальним керівництвом соціолога Семюела Стюфера.

Після Другої світової війни однією з перших спроб у розвитку спеціальної політичної орієнтації в соціальних дисциплінах була робота політологів Данієля Лернера і Гаролда Ласвела «Політичні науки: сучасний розвиток цілей і методу» (1951) та Гаролда Стейна «Державне управління і розвиток політики: збірка ситуаційних прикладів» (1952 р.).

У післявоєнний час систематичне вивчення державного управління стало сферою політичної науки. Тоді в провідних університетах були прийняті програми з наголосом на державній політиці.

Для післявоєнного періоду також характерна зміна цілей аналізу державної політики. Частково це знайшло відображення в зростанні впливу

неурядових дослідних організацій, які значно прискорили розповсюдження системного аналізу і пов'язаних з ним методів в уряді і академічному середовищі. У США розвиток так званої планово-програмно-бюджетної системи (РРВ) відбувся переважно завдяки зусиллям дослідників з Rand Corporation. Вперше РРВ була введена в 1965 р. в Міністерстві оборони США з метою з'ясування найбільш ефективних методів забезпечення національної безпеки країни.

Початок розвитку державної політики як окремої сфери наукової діяльності можна датувати кінцем 60-х років, коли були видані матеріали двох конференцій, проведених під егідою Американської ради з соціально-наукових досліджень. Сучасний термін «аналіз політики» в тих же 60-х роках почав широко використовувати Єгескель Дрор, а вперше його вжив Чарлз Ліндблом в 1958 р. Цей вид аналізу політики, який Вілдавські назвав «повідомленням правди влади», викликав віру в соціальні науки як форму інженерії або медицини, оскільки знання про суспільство давало можливість знайти кошти зробити це суспільство кращим.

До середини 1970-х років заклик Ласвела про орієнтацію соціальних наук на дослідження державної політики набув виразного інституційного оформлення. У 1980-х роках в процесі інституціоналізації було зроблено ще один крок. Ним стало створення в США професійних міждисциплінарних організацій, таких як Асоціація державної політики і менеджменту (економічна теорія і політична наука) і Соціально-економічне суспільство (соціологія й економічна теорія).

У 70-х роках в провідних університетах США, частково, чим фінансова підтримка програми Фонду Форда з державної політики і соціальної організації, були розроблені нові навчальні програми і з'явилися нові освітні і наукові ступені з аналізу політики. Основні дослідні університети створили центри або інститути політики, які зайняли своє місце поряд з декількома тисячами не університетських організацій з дослідження державної політики, більшість з яких (близько 70 %) була заснована після 1950 р. У федеральному уряді, в багатьох штатах і великих муніципалітетах були створені спеціальні дослідні підрозділи з аналізу державної політики. Подібні підрозділи створили також Національна асоціація губернаторів і Національна ліга міст. Спеціальність «політичний експерт» набула офіційного визнання.

Ще одним важливим елементом формування умов для розвитку аналізу політики є наявність мережі незалежних аналітичних центрів, дослідних інститутів, консалтингових фірм, неприбуткових організацій тощо, які виконують дослідження в галузі державної політики.

Мозкові центри – недержавні суспільні інститути перспективних досліджень – можуть укріпити демократичні установи країни, підвищити якість процесу ухвалення рішень, надаючи рекомендації в галузі політики і розробляючи альтернативні рішення, а також привертати громадян до процесу ухвалення політичних рішень шляхом проведення відкритих обговорень урядової політики і розповсюдження інформації.

За видом діяльності мозкові центри в країнах Західної Європи і Америки можна розділити на три основні групи:

1. Науково-дослідні центри. Ці приватні інститути проводять високоякісні технічні дослідження. Головною рисою, яка відрізняє їх від звичайних університетів, є перспективна спрямованість досліджень. Вони аналізують первинні наслідки реалізації різних альтернатив політики, наприклад, результати змін податкового режиму без поточних пропозицій внесення змін у законодавство, їх продукція орієнтована на перспективу. У США мозкові центри, які належать до цієї групи, є найдавнішими і дуже впливовими. Наприклад, Інститут проблем міського розвитку і Національне бюро економічних досліджень. У Німеччині такою установою є Інститут економічних досліджень, у Великій Британії – Лондонський інститут міських досліджень.

2. Контрактні дослідні організації. Головним джерелом фінансування для інститутів цієї групи є урядові контракти, їх основний продукт – це технічна робота і звіти для урядових організацій, але дуже часто їх використовують і для журнальних статей. Контактна робота може бути збалансована і доповнена ресурсами з фондів, призначених для проведення досліджень на інші теми, розширення проєктів, які фінансуються урядовими організаціями, а також для розповсюдження результатів цих досліджень на ширшу аудиторію.

3. Центри, які займаються лобіюванням. Ці інститути проводять свою політику, відрізняються схильністю до певних інтересів в об'єднанні з наполегливим просуванням своїх ідей. Такі центри рідко проводять складні дослідження. Заради підтримки власного становища, вони аналізують і підбивають підсумки роботи, здійсненої іншими, їх основним завданням є надання інформації в чіткому, загальнодоступному форматі. Брак своїх знань, досвіду і відсутність об'єктивності лобістські центри компенсують доступом до вищих державних чиновників як в законодавчих, так і в урядових організаціях.

Для 80 - 90-х років характерною особливістю сфери державної політики став перехід «мозкового центру» із США до інших країн. Оскільки на початку трансформаційних змін американські фонди активно діяли і в Центральній і Східній Європі і в країнах СНД, більшість мозкових

центрів у регіоні залишилися прихильними саме американської моделі. Але американські фонди поступово згортають свою діяльність, і все більше незалежних дослідних центрів переходить до європейської моделі.

3. Аналіз політики в Україні: перші кроки та проблеми становлення

Зараз складно пригадати, хто й коли вперше вжив термін «аналіз політики» в Україні. Починаючи з середини 90-х років викладачі та студенти вузів мали змогу знайомитися з аналізом політики в межах окремих проєктів, які були здійснені в Україні американськими, англійськими та канадськими університетами. Вони керувалися бажанням ознайомити своїх українських колег із сучасними методами аналізу політики, щоб ті, у свою чергу, були здатні допомогти урядовцям поліпшити державну політику.

Головним центром, де була зосереджена робота з розвитку нової навчальної дисципліни, стала Українська академія державного управління при Президентіві України та її регіональні філіали. Головним напрямом діяльності Академії було визначено підготовку нової генерації державних службовців за світовими стандартами. З цією метою була запроваджена магістерська програма з державного управління, яка сертифікована Університетом Північного Лондона (Велика Британія), що свідчить про її відповідність західним стандартам підготовки фахівців у галузі державного управління (Public Administration).

Важливим елементом підготовки державних службовців є також здійснення теоретичних та прикладних досліджень. Цей перспективний напрям у діяльності Академії тісно пов'язаний із завданнями впровадження адміністративної реформи та її наукового супроводження. Зокрема, реформою передбачається створити в центральному апараті уряду, у міністерствах та інших відомствах підрозділи з розробки напрямів державної політики, що потребуватимуть державних службовців, які оволоділи необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками.

Інститут державного управління та самоврядування (ІДУС), заснований у 1993 р., призначався для викладання українським державним службовцям загальних принципів і теорій державного управління. Другий пункт президентського указу про заснування інституту наголошував на вивченні та виробленні рекомендацій щодо напрямів політики з метою вдосконалення державного управління. Це було підтверджено і в Указі Президента 1995 р. про створення на базі ІДУС Української академії державного управління (УАДУ) при Президентіві України. За підтримки

канадського уряду та урядів інших країн Академія вже здійснила перші кроки у запровадженні досліджень напрямів державної політики в Україні.

З цією метою починаючи з 1997 р. для викладачів та співробітників Академії проводяться семінари за участі фахівців з Канади, Великої Британії, Угорщини. Проводяться регулярні семінари з аналізу політики, стажування в університетах Канади, США та Великої Британії.

У жовтні 1998 р. в Академії був заснований Центр досліджень адміністративної реформи, на базі якого започаткували проект «Створення потенціалу для розробки та аналізу напрямів державної політики», який очолив один з фундаторів ІДУС доктор філософії Богдан Кравченко.

В межах українсько-канадського проекту з аналізу політики у видавництві «Основи» проводиться робота з перекладу українською мовою та видання найвідоміших наукових праць таких авторів, як Д. Веймер та Е. Вайнінг, Л. Пал, П. Браун, К. Вайс. Праць з аналізу політики видано в Україні більше, ніж у будь-якій країні СНД чи навіть Центрально-Східної Європи. Таким чином, закладено необхідні підвалини для розвитку національних досліджень у цій галузі. В 1999 р. побачив світ перший збірник ситуативних прикладів, у наукових виданнях стали друкуватися статті, починається робота над кандидатськими та докторськими дисертаціями, присвяченими аналізу державної політики.

Серед вітчизняних дослідників аналізу державної політики найвідомішим є, безумовно, О. Кілієвич та В. Тертичка. Плідно працюють також Т. Брус, О. Валецький, О. Дем'янчук, О. Кучеренко, В. Ребкало, В. Романов, О. Рудік. Активними у цій сфері є Міжнародний центр перспективних досліджень. Свій освітньо-дослідний шлях торує Києво-Могилянська академія. Окрім того, в Україні опубліковано значну кількість перекладних праць (переважно видавництвом „Основи”). Поповнюються бібліотеки й зарубіжними виданнями.

Все це дало змогу зробити перші кроки на шляху опанування теорії та методології нової дисципліни, закласти основи її методичного забезпечення.

Процес становлення нової науки потребує чимало часу і супроводжується багатьма проблемами. У випадку з аналізом політики їх варто розділити, так би мовити, на проблеми загальнометодологічного та організаційно-практичного характеру.

Перш за все зауважимо, що саме поняття «аналіз політики» поки що не знайшло адекватного тлумачення і вживання у професійному середовищі науковців та управлінців. Абсолютна більшість сприймає аналіз політики як щось таке, де ведуться спостереження за розвитком політичного процесу, вивчають співвідношення сил його головних учасників, на

підставі чого роблять різні прогнози. При цьому «політикою» за звичкою вважається загальнодержавний процес, що спрямовується і керується вищими органами державної влади, посадовими особами тощо. З великими труднощами відбувається децентралізація та демонополізація цього поняття. Лише останнім часом в українському термінологічному словнику з'являються поняття «регіональна політика», «політика місцевих влад», «політична посада».

Певним чином це є проявом «інституційної пам'яті» – адміністративної спадщини старих часів та підсвідомого бажання відновити її практику в нових умовах. Доказом цього може бути наявна нормативна база, яка тяжіє до визначення пріоритетного становища органів державного управління замість розвитку правового поля для партнерських відносин державного управління, місцевого самоврядування, громадських та політичних організацій, незалежних наукових центрів та інших гравців.

Ще однією проблемою є термінологічна. Понятійно-категоріальний апарат з аналізу державної політики сформувався в англійських країнах. Тому виникла подвійна проблема – адекватного перекладу та введення нової термінології у вітчизняну науку. Наприклад, в англійській мові існує три досить різних значення терміна «політика»: як форма (polity), як зміст (policy) та як діяльність (politics). Отже, процес входження аналізу політики до наукового середовища та практики управління обіцяє бути непростим і тривалим. І ви мусите бути готовими до того, що кожного разу доведеться пояснювати, чим саме ви займаєтесь.

Проте цим перелік перешкод не вичерпується. Найскладнішу його частину утворюють проблеми теоретичного та методологічного наповнення нової дисципліни. Як вам уже відомо, аналіз політики має своїми витокami економічні науки, соціологію, філософію, історію, правознавство, політологію, які перехрещуються в межах науки з державного управління. Кожна з них спирається на певний рівень теоретико-методологічного усвідомлення проблеми та керується власними інструментальними можливостями в її дослідженні. Для того щоб реально оцінити стартові можливості та перспективи розвитку аналізу політики в Україні, нам необхідно провести ретроспективну оцінку ресурсних можливостей її складових.

Командно-адміністративна система, яка панувала в державному управлінні за радянських часів, залишила тяжку спадщину в економічних та політичних науках, їхній розвиток відбувався в умовах жорсткого ідеологічного тиску панівної політичної доктрини – здійснення диктатури пролетаріату заради побудови соціалістичного, а згодом і комуністичного суспільства. Класовий характер, партійність, ідеологічна спрямованість

визначалися як основні засади наукових досліджень. Зрозуміло, що ці обмеження завдавали значних деформацій процесові наукового пізнання. Особливих втрат радянське суспільствознавство зазнало за сталінських часів.

Однак й часткова лібералізація командно-адміністративної системи, яка відбувалася за часів «відлиги» М. Хрущова у 50-х – на початку 60-х років, не принесла принципових змін у стані суспільних наук. Якщо потреби військових змагань СРСР та США вимагали вироблення нових, усе досконаліших видів озброєння, то це стимулювало розвиток оборонних галузей науки і техніки, але ніяк не наукових досліджень у галузі суспільних наук. У країні запанував технократичний тип мислення, шаблонний процес вироблення рішень, директивний стиль управління. Суспільні науки опинилися на узбіччі державної політики, а їхні функції все більше обмежувалися завданнями ідеологічного, пропагандистського забезпечення партійного курсу.

Політична система перешкоджала розвиткові суспільних наук, які були б здатні об'єктивно оцінити стан держави та суспільства. Так, соціологічні дослідження в СРСР починають застосовувати при вивченні тих чи інших соціальних проблем лише у другій половині 70-х років. Тільки наприкінці 80-х – на початку 90-х років набуває розвитку політологія.

В той же час проблеми, які стали з'являтися в соціальному житті країни, – погіршення екологічного стану, поширення алкоголізму, наркоманії, правопорушень, деформації в міжнародних відносинах та інші,— залишалися без належного наукового аналізу і, відповідно, політичного реагування.

Така держава мала негативні наслідки не тільки для розвитку суспільних наук, але й позбавила державні інститути можливості теоретичного передбачення, адекватної оцінки ситуації, гнучкого реагування на її зміни.

У перші роки незалежності України ситуацію в суспільних науках можна було визнати як некеровану. Відбувалися зміни навчальних планів і програм суспільних наук у вузах країни, що вимагало значних зусиль для перекваліфікації викладачів, методичного забезпечення нових предметів; проходив суперечливий та болісний процес руйнації старих ідеологем і поступового усвідомлення нових світоглядних засад державної політики; під тиском економічної кризи скорочувалось бюджетне фінансування науки та освіти, що спричинило «вимивання» з науки до різних бізнесових структур, неурядових організацій, за кордон тощо значної частини кваліфікованих кадрів суспільствознавців, перш за все сучасно освіченої молоді. Однак головною причиною кризи було те, що тривалий час процес

вироблення та здійснення державної політики відбувався за відсутності стратегічної концепції розвитку країни.

Останнім часом ситуація дещо стабілізувалася і має тенденцію до поліпшення. Активізувалось наукове життя: утворилася система нових періодичних наукових видань, розбудовується підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, складається практика підтримки наукових досліджень з допомогою недержавних організацій, грантів міжнародних фондів, стипендій. Особливе значення має те, що протягом останніх десяти років величезна кількість українських науковців отримала можливість стажуватись за кордоном або ж відвідувати різні міжнародні семінари, конференції, друкувати результати своїх досліджень у іноземних наукових виданнях. Все це дає підстави для обережного оптимізму щодо перспектив розвитку аналізу державної політики в Україні.

Важливим елементом впровадження аналізу політики є наявність розгалуженої мережі незалежних дослідних центрів. Для сучасної України проблема створення і розвитку мозкових центрів дуже актуальна. В Радянському Союзі існувала певна система мозкових центрів, які були державними установами закритого типу. До них належали: партійні – Академія суспільних наук при ЦК КПРС, експертні структури при ЦК, мережа інститутів історії КПРС при ЦК компартій союзних республік; оборонні – секретні дослідні інститути, що були пов'язані із спецслужбами; академічні – установи Академії наук; університетські; відомчі – в межах окремих міністерств; технологічні, виробничі – науково-дослідні інститути та конструкторські бюро на великих підприємствах. Оскільки радянські мозкові центри працювали над урядовими замовленнями і під суворим державним контролем, то вони мали слабкий вихід до широкої громадськості, їхніми основними публічними функціями були: регулятивна, ідеологічна та пропагандистська.

Після того як Радянський Союз припинив своє існування, система мозкових центрів в Україні зазнала істотної трансформації. По-перше, сталися зміни в ієрархії аналітичних центрів. Академічні, військові та оборонні мозкові центри змушені були поступитися групі тих, хто безпосередньо працював на президентській та урядовій структурі. Серед них – Інститут міжнародної економіки та міжнародних відносин, Національний інститут стратегічних досліджень при Раді національної безпеки України. По-друге, новим явищем стає виникнення аналітичних структур у сфері бізнесу, а також в неурядових організаціях. Обмежений фінансовий та кадровий ресурс, як правило, не дає їм змоги здійснювати постійні комплексні дослідження, забезпечувати постійну присутність у засобах масової інформації. Тому їхнє завдання полягає в тому, щоб здійснювати

моніторинг проблем, які перебувають у площині інтересів клієнта, готувати необхідну експертну та довідкову інформацію.

На даному етапі аналітичні центри перебувають у стадії становлення. Але головне те, що вони існують і діють, ставши одним із суб'єктів суспільно-політичного процесу в Україні. За роки свого існування неурядові аналітичні центри України набули статусу важливого інституту, який впливає на громадську думку, формування оцінок суспільством дій влади і політичних сил. В міру входження України у європейський і світовий геополітичний простір зростає вплив аналітичних центрів на внутрішні процеси, що в ній відбуваються, явищ і тенденцій європейського і світового рівня.

В Україні налічується близько 100 аналітичних центрів. До найбільш авторитетних з них можна віднести: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД), Агентство гуманітарних технологій (АГТ), Асоціацію молодих українських політологів і політиків (АМУПП), Атлантичну Раду України (АРУ), Інститут політики (ІП), Національний інститут стратегічних досліджень, Центр прикладних досліджень "Пента" та ін.

Як вважає український експерт В. Горбатенко, з 90-х років ХХ століття на українському ринку політичного аналізу спостерігалася тенденція зростання попиту на курс навчання з політичного аналізу, а це свідчить про те, що зростав попит і на сам політичний аналіз. У парламентську практику ввійшло активне залучення експертів аналітичних центрів до проведення днів уряду, до участі в парламентських слуханнях із різних проблем (європейської інтеграції, українсько-російського співробітництва, забезпечення свободи слова й інформаційної безпеки тощо).

Представники аналітичних центрів беруть участь у групах із розробки важливих державних рішень і документів (робочі групи з підготовки проекту Податкового кодексу України, з питань вступу України в СОТ, урядова комісія з розробки проекту Концепції національної інформаційної політики).

Неурядові аналітики входять у громадські експертні ради при органах влади (консультативна рада неурядових організацій при МЗС, громадська колегія при Державному комітеті з питань регуляторної політики й підприємництва, експертні ради при парламентських комітетах). Водночас нинішні умови існування та діяльності неурядових аналітичних центрів характеризуються наявністю серйозних проблем, зумовлених особливостями національного контексту – як "хронічних", так і тих, що виникли протягом останніх років.

До таких проблем і ризиків належать:

- низький рівень зацікавленості владних структур у діяльності неурядових аналітичних центрів;
- недосконалість правового поля діяльності неурядових аналітичних центрів;
- їх значна залежність від зовнішнього фінансування; відчутне загострення політичного протистояння у країні протягом останніх років;
- спроби певних інститутів влади, політичних сил, потужних бізнес-структур зробити незалежні аналітичні центри засобом реалізації власних інтересів і цілей.

Оскільки помітну частку в структурі фінансування неурядових аналітичних центрів мають вітчизняні бізнес-структури, то існують певні загрози, пов'язані з їх впливом на діяльність дослідних структур (особливо в разі набуття статусу "ексклюзивних" донорів).

Але незважаючи на поточні проблеми, аналітичні центри України на ринку політичної аналітики займають головне місце і їхній вплив надалі буде зростати. За даними Центру Разумкова українські аналітичні центри перебувають у стадії становлення, але їхнє значення важко переоцінити, особливо зважаючи на те, що ці центри є своєрідним «інтелектуальним мостом» над прірвою між владою та суспільством.

На жаль, мозковим центрам ще мало приділяється уваги зі сторони урядових структур, але вони, як показує практика, сприяють підготовці кадрів для державної служби, аналітиків та експертів, мозкові центри вже долучилося до впливу на внутрішню політику держави, менше – до впливу на зовнішню. Але найбільшими недоліками є відсутність відповідного законодавства стосовно аналітичних центрів та недостатньо розвинуті традиції політичної аналітики. Отже, в Україні поки що потужнішими та найактивнішими суб'єктами, які здатні здійснювати аналіз політики, залишаються центральні й місцеві органи законодавчої та виконавчої влади.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Які наукові галузі стали підставою появи і розвитку сучасного аналізу політики?
2. З яким історичним періодом пов'язане зростання емпіричних досліджень? Як це вплинуло на розвиток аналізу політики?
4. Коли вперше виник термін «аналіз політики»?

5. Відомо, що поява і розвиток прикладної соціальної науки стали відповіддю на зростання рівня невизначеності в процесі переходу від аграрного до індустріального суспільства. Про яку невизначеність ідеться?

6. Назвіть суміжні науки та професії, споріднені з аналізом політики. Охарактеризуйте стан кожної з них в Україні.

7. Якими суспільними цінностями має надихатися аналіз політики?

8. Що таке «мозкові центри»? Які мозкові центри в Україні вам відомі і що ви можете сказати про їхню діяльність?

Теми рефератів та доповідей

1. Українські центри політичного аналізу.

2. Правове регулювання діяльності центрів з аналізу політики в Україні.

3. Підготовка огляду за темою: «Український ринок політичного аналізу»

Логічні та творчі завдання

1. Яким чином проходила інституціоналізація аналізу державної політики в західних країнах? Чи можливо це в Україні? Що б ви порадили зробити урядові України на цьому шляху?

2. Які з наведених у розділі перешкод на шляху впровадження аналізу політики ви вважаєте найнебезпечнішими? Обґрунтуйте свою думку.

3. Підготуйте приклади з практики вашої роботи, коли для підготовки та прийняття рішення залучалися сторонні експерти. Які питання тоді обговорювалися, які альтернативи розглядалися, як була побудована робота аналітиків та урядовців?

4. Проаналізуйте аргументи, що були наведені на користь впровадження аналізу політики до теорії та практики державного управління в Україні, і спробуйте обґрунтовано спростувати їх.

5. Наведіть приклади з вашої практики, коли варто було б застосувати методологію аналізу політики для прийняття управлінського рішення. Обґрунтуйте, чому?

Дискусія (за методом «Прес»)

Кому, на вашу думку, варто віддати перевагу у праві здійснювати аналіз політики в Україні – державним органам влади та управління, громадським організаціям, незалежним дослідним центрам, запрошеним іноземним експертам, ЗМІ, іншим? Чому?

Метод «Прес»

Вам потрібно вибрати та аргументувати чітко визначену позицію із зазначеної проблеми, що обговорюється. За допомогою цього методу ви зможете навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, чітко, лаконічно.

Метод «Прес» має таку структуру та етапи:

1. ПОЗИЦІЯ

Я вважаю, що...

(висловіть свою думку, проясніть,
в чому полягає ваша точка зору)

2. ОБГРУНТУВАННЯ

...тому, що...

(визначте, на чому ґрунтуються
докази на підтримку вашої позиції)

3. ПРИКЛАД

...наприклад...

(наведіть факти, які демонструють
ваші докази та посилять вашу позицію)

4. ВИСНОВКИ

Тому я вважаю...

(узагальніть власну думку, зробіть
висновок про те, що необхідно робити)

Література

1. Валєвський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: моногр. / О.Л. Валєвський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
2. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
3. Горовецька Ю. С. Роль аналітичних центрів на ринку політичного аналізу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dipcorpus-info.at.ua/news/rol_analitichnikh_centriv_na_rinku_politichnogo_analizu_v_ukrajini/2010-02-02-42
4. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
5. Валєвський О. Л.. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.

6. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
7. Здійснення державної регуляторної політики органами місцевого самоврядування : практ. посіб. / О.В. Літвінов, Н.М. Літвінова, Н.В. Стаднічук [та ін.]; за заг. ред. О. В. Літвінова. – Д. : МОНОЛПА, 2012. – 100 с.
8. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
9. Пал Лесли А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
10. Національний інститут стратегічних досліджень, 23 червня 2006 р. Теорія та практика політичного аналізу та прогнозування // <http://www.niss.gov.ua/Table/230606/stenogrm.htm>
11. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
12. Центр економічних та політичних досліджень імені Разумкова. Неурядові аналітичні центри: пропонування на тлі відкладеного попиту // http://www.razumkov.org.ua/article.php?news_id=321
13. Неурядові аналітичні центри: пропонування на тлі відкладеного попиту // http://www.razumkov.org.ua/article.php?news_id=321
14. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид.дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
15. Романов В.Є. Вступ до аналізу політики: навч. посібник. – К., 2001.
16. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
17. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 58-70.
18. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління: навчальний посібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
19. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003
20. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
21. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.

22. Lindblom C., Woodhouse E. The Policy-Making Process. Englewood Cliffs. 1993.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Мета: проаналізувати основні підходи, сутність, функції та напрямки державної політики, визначити основні інструменти державної політики, зміст основних етапів процесу розробки та впровадження державної політики.

Ключові слова: державна політика, функції державної політики, інструменти державної політики, впровадження політики, оцінювання політики.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Державна політика: сутність, функції, напрямки.
2. Інструменти державної політики.
3. Основні етапи процесу державної політики.

1. Державна політика: сутність, функції, напрями

Сучасний уряд як державна інституція пройшов еволюцію від такого собі «нічного сторожа», виконавця низки базових для суспільства функцій, до «командного пункту» велетенської кількості інститутів та установ, що впливають на повсякденне життя громадян. Розміри, складність та кулькість функцій сучасного уряду роблять необхідним вивчення громадянами його політики, того, як вона виробляється, на кого впливає, як оцінити її ефективність та дієвість.

Традиційно дослідницький інтерес науковців-політологів був сконцентрований на таких питаннях, як політичні інститути, політичні процеси, елементи політичної системи, хоча не можна категорично стверджувати, що вони абсолютно індиферентні до державної політики. Скажімо, зовнішня політика та політика у сфері прав людини завжди були в полі зору політологів. Однак політичні дослідження переважно описували

інститути, які формулювали державну політику. Зв'язок між інституційними структурами та змістом державної політики майже не досліджувався. «Поведінкова» революція в політичній науці (50-ті роки ХХ ст.) сприяла зосередженню уваги дослідників на соціологічних і психологічних основах індивідуальної та групової поведінки, ні політичних партій та груп інтересів, опису процесів та поведінки у гілках влади.

Проте в останні десятиріччя політологи стали спрямовувати більше зусиль на вивчення саме державної політики, тобто на розгляд і пояснення причин та наслідків урядової діяльності.

Сьогодні у полі зору дослідників державної політики входять:

- опис змісту державної політики;
- аналіз впливу соціально-економічних і політичних чинників на зміст державної політики;
- дослідження ефекту діяльності різних інституційних структур і політичних процесів на державну політику;
- оцінка очікуваних і неочікуваних наслідків державної політики для суспільства.

У науковій літературі не існує загальноприйнятого визначення державної політики. Проте це не дуже перешкоджає її вивченню, бо в основному предметом дослідження у політиці є її галузі: економічна чи бюджетна, соціальна, аграрна, оборонна, імміграційна, природоохоронна та ін. Ці реальні галузі політики інституційно оформляються у вигляді міністерств, державних комітетів, відомств та інших адміністративних органів.

У широкому значенні слова державну політику можна визначити як взаємовідносини урядової установи з її оточенням. Проте така дефініція аж надто широка, оскільки містить в собі велику частку невизначеності щодо свого змісту. До того ж існує проблема тлумачення таких понять, як «державна політика» та «політика місцевої влади». За усталеною у вітчизняній науковій літературі традицією ми використовуємо термін «державна політика», маючи на увазі не тільки політику центрального уряду, але й політику державних органів та місцевої влади, хоча в англійських виданнях ці поняття відрізняються.

Наукова література подає цілу низку визначень державної політики, але в більшості з них наголошується на її цілях, намірах, завданнях та засобах. Канадський учений Леслі Пал, наприклад, визначає державну політику як напрям дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємно пов'язаних проблем.

Американський політолог Томас Дай лаконічно визначає державну політику як те, що уряд вирішив робити або не робити.

Британський дослідник Річард Роуз вважає, що державна політика може бути визначена як довга низка більш-менш взаємопов'язаних дій, які не є лише абстрактним рішенням робити що-небудь, а мають певні наслідки для тих, кого вони стосуються.

Політолог Карл Фрідріх розглядає державну політику як обраний державними органами напрям дій, спрямований на певне оточення і який допомагає подолати перешкоди з метою досягти певних цілей або реалізувати завдання чи наміри.

Девід Істон під державною політикою розуміє авторитарний розподіл цінностей для всього суспільства. Гаролд Ласвел та Абрахам Каплови визначають державну політику як заплановану програму цілей, цінностей та дій (Докладніше дивися: Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – С. 80 – 82).

Зрозуміло, що всі ці визначення не претендують на універсальність, а для вивчення та систематичного аналізу державної політики потрібне точніше визначення або концепт. Український дослідник В. Тертичка дає, на нашу думку, найбільш вдале визначення державної політики: державна політика – це відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність уряду стосовно певної проблеми, яка здійснюється ним безпосередньо чи опосередковано і впливає на життя суспільства. Розглянемо декілька важливих рис державної політики, що впливають з такої дефініції:

1. Державна політика є цілеспрямованою дією, а не випадковою, хаотичною поведінкою. Сучасна державна політика розробляється з метою досягнення встановлених цілей або певного результату, хоча й не завжди реалізується.

2. Державна політика охоплює напрямки або моделі дій урядовців, а не окремі, абстрактні рішення. Політика містить в собі не тільки рішення з прийняття закону чи постанови, але й подальші рішення щодо їх втілення.

3. Не вся урядова політика може втілюватися в життя органами державного управління та державними службовцями. Сьогодні до виконання урядових програм та надання послуг населенню все частіше на конкрусній основі залучаються приватні організації та індивіди.

4. Державна політика з'являється у відповідь па політичні вимоги або вимоги діяльності чи бездіяльності щодо певних питань, які надходять від акторів – громадян, представників груп інтересів, законодавців – до

урядовців та урядових агентств. Ряд вимог закликають до дії, а інші ще й уточнюють, яка саме дія є бажаною.

5. Політика – це те, що уряд дійсно робить, а не має намір чи тільки планує робити. Саме в такому контексті державна політика аналізується й оцінюється.

6. Державна політика може бути або негативною (уряд може вирішити не вживати ніяких заходів щодо деяких проблем), або позитивною (дії уряду з розв'язання певної проблеми).

7. Державна політика ґрунтується на законі і є легітимною. Члени сучасного демократичного суспільства сприймають фіскальні, регулятивні та контрольні дії уряду як легітимні, хоча легітимність – це необхідна, але недостатня умова ефективної державної політики. Інколи державна політика може масово порушуватись, як, наприклад, у США за часів дії сухого закону, в Україні щодо митних та податкових правил або як це відбувається повсюдно при перевищенні швидкості на автострадах.

8. Державна політика, на відміну від політики приватних організацій, ґрунтується на монополії держави на законний примус чи навіть насильство. Уряд має право ув'язнювати порушників, а приватні організації – ні.

9. Існує різниця між просто рішеннями та політикою. Уряд щодня ухвалює безліч рішень, продиктованих як політикою, так і простими обставинами. Водночас багато видів урядової діяльності зводяться до здійснення якоїсь політики, але самі вони не є політикою. Наприклад, рішення уряду підвищити митні тарифи не є свідченням політики протекціонізму. Скоріше, його можна вважати реакцією на економічні умови, спрямованою на поповнення державного бюджету.

Таким чином, державна політика має складний та інтерорганізаційний характер. Небагато рішень щодо тієї чи іншої державної політики приймаються і здійснюються однією організацією або навіть на одному урядовому рівні. Державна політика (в значенні її впливу на повсякденне життя суспільства) є підсумком великої кількості програм, законодавчих намірів та організаційних взаємодій.

Державну політику розрізняють:

- **за функціями** – внутрішніми і зовнішніми;
- **за часом** – довгострокова, короткострокова, поточна;
- **за напрямками** – економічна, соціальна, міжнародна, молодіжна, національна, екологічна, демографічна та ін.

При вивченні державної політики основна увага приділяється:

- процесу розробки і здійснення державної політики;
- цілям і змісту державної політики;

- методам здійснення;
- порівняльному аналізу політики в різних країнах та ін.

2. Інструменти державної політики

Окрім безпосереднього примусу, уряд має у своєму розпорядженні низку інструментів, тобто засобів для впливу на економіку, суспільство та громадян задля досягнення конкретних цілей політики. Вибір конкретного інструменту залежить від його можливої ефективності, політичної прийнятності та традицій, що історично склалися в суспільстві. Деякі з інструментів політики ефективні в одних сферах; але неефективні в інших. До традиційного набору інструментів політики належать такі:

Законодавчі та нормативні акти. Це унікальний ресурс уряду, оскільки до нього не мають доступу приватні актори. Використання закону як інструменту політики дає можливість:

а) закріплювати в конституції та законодавстві найважливіший продукт діяльності уряду – права громадян;

б) регулювати економічні та соціальні умови в державі;

в) надавати вигоди та накладати тягар. Будь-яка акція уряду вимагає правового підґрунтя, оскільки один і той самий нормативний документ породжує як права, так і обов'язки.

Послуги. Сучасний уряд надає громадянам багато послуг, починаючи від оборони країни і закінчуючи сферою розваг та відпочинку. В умовах безпосереднього надання державних послуг неминуче виникають питання контролю за урядовими видатками, їх ефективністю та результативністю. Тому сучасна тенденція полягає в делегуванні на конкурсній основі права приватним організаціям та фірмам надавати громадянам низку урядових послуг.

Гроші. Уряд забезпечує виконання головного фінансового документа країни – державного бюджету. Хоча гроші не завжди дають змогу досягти встановлених цілей, до того ж часто їх просто не вистачає, державні трансферти громадянам та органам місцевого самоврядування мають тенденцію до щорічного зростання. Зростає й кількість урядових програм та проєктів, які мають на меті вирішення різних проблем.

Податки та інші економічні важелі. Уряд отримує податки, він же їх і витрачає. Податки можуть прямо використовуватися для втілення в життя урядових рішень. Податки також є дієвим важелем для заохочення або незаохочення певної, перш за все економічної, діяльності. В ролі дієвих важелів уряд може використовувати кредити, страхування тощо.

Умовляння. Уряд може вдаватися до морального впливу або тиску на суспільство в цілому чи на окремих суб'єктів політики та економічної

діяльності. Маючи право говорити і діяти в ім'я національних інтересів, уряд може звинувачувати опозиціонерів або порушників у непатріотизмі та егоїзмі.

Таким чином, за допомогою вказаних інструментів уряд розподіляє права, товари та послуги, вигоди й витрати.

3. Основні етапи процесу державної політики

Державна політика не виникає сама по собі. Вона є результатом складного процесу вироблення та прийняття державних рішень, спрямованих на розв'язання проблем у різних сферах суспільного життя. Вироблення державної політики відбувається на трьох рівнях:

- макрополітичному (загальнонаціональний рівень);
- субсистемному (рівень окремих функціональних сфер діяльності);
- мікрополітичному (рівень окремих індивідів, громад, підприємств тощо).

Учасниками цього процесу є президент, законодавці, представники виконавчої влади, судді, управлінці (офіційні учасники) та політичні партії, громадські організації, групи інтересів, дослідні організації, мас-медіа та окремі громадяни (неофіційні учасники). Якщо в зрілих демократіях процес вироблення державної політики є відносно прозорим та визначеним, то в перехідних суспільствах він ускладнюється самою природою демократичного транзиту: плинністю інституціональних структур, невизначеністю результатів, постійною появою нових учасників (політичних партій, груп інтересів тощо).

Процес вироблення державної політики можна розглядати як ряд взаємопов'язаних, протягнутих у часі етапів, кожен з яких можна дослідити окремо. Як правило, вирізняють такі етапи процесу вироблення державної політики:

- **ідентифікація проблем** – тобто потреба урядових дій з тих чи інших суспільних проблем;
- **встановлення порядку денного** – з'ясування того, на яких специфічних суспільних проблемах слід зосередити увагу уряду та хто повинен займатися їх розв'язанням;
- **формулювання пропозицій політики** – висунення альтернативних пропозицій щодо розв'язання наявних проблем;
- **ухвалення політики** – відбір однієї із запропонованих пропозицій, створення політичної підтримки для неї та впровадження її через закон;
- **впровадження політики** – організація адміністративних служб, забезпечення платежів та послуг, збирання податків;

• **оцінювання політики** – систематична оцінка якості діяльності і (або) результатів виконання програми або політики з метою вивчення її впливу, внесення пропозицій щодо змін та виправлень.

Змалювання процесу вироблення державної політики у такому вигляді корисне перш за все з навчальною та аналітичною метою, але в реальному житті він рідко відбувається у такій суворій послідовності. Це нелінійний процес, етапи якого часто проходять паралельно, скорочуючи один одного. Різні політичні актори та інститути можуть бути залученими одночасно в різні процеси, що відбуваються в одній галузі політики.

Перший етап процесу вироблення державної політики починається з **визначення проблеми**, або її ідентифікації. Визначення проблеми тісно пов'язане з цілями політики: чого ця політика намагається досягти, які її наміри та спрямування. Цілі – це кінцевий стан або результати, котрих прагнуть досягти державні органи; політика охоплює стратегію і засоби такого досягнення. Існує багато способів оцінювання політики, та найголовнішим є її успіх у досягненні встановлених цілей. Запроектований кінцевий стан, що його має створити політика, стає опорною позначкою, від якої відмірюються успіх або невдача. (наприклад, державне регулювання ринку праці – скорочення рівня безробіття до певного відсотка, інвестиції в житлову сферу – підвищення рівня забезпеченості житлом і т. ін.).

Встановлення порядку денного, тобто визначення тих суспільних проблем, які уряд збирається розглядати й вирішувати, є найважливішим етапом процесу вироблення державної політики. Серед тисяч вимог до уряду лише невелика їх частина буде серйозно розглянута виробниками політики. Іншими словами: для того щоб досягти статусу порядку денного, суспільна проблема мусить перетворитися у предмет, що потребує урядової уваги. Через обмеженість часу й ресурсів, наявних у законодавців та виконавчої влади, кожна проблема повинна виборювати їхню увагу, тож коли якась ситуація, що склалася в суспільстві, не визнана як проблема і для неї не запропоновано жодної альтернативи, вона навряд чи потрапить до порядку денного уряду. Отже, повноваження вирішувати, що буде проблемою політики, є центральними у процесі вироблення державної політики. Вимоги, які обрали виробники політики, становлять порядок денний політики, котрий таким чином відрізняється від вимог взагалі. Урядовий порядок денний не змінюється кожного дня. Змінюються його пріоритети, тобто класифіковані за критерієм нагальності питання порядку денного.

Формулювання державної політики – це процес розробки пропозицій або альтернатив політики, що стосуються проблем порядку денного. Формулювання політики відбувається в законодавчих та

виконавчих структурах, групах інтересів, спеціальних комісіях, «мозкових центрах». Вибір однієї з кількох альтернатив або пропозицій є важливим етапом як у ході процесу вироблення політики, так і в ході аналізу політики. Він містить в собі декілька підетапів:

- 1) визначення найочевидніших альтернатив та виявлення існування прихованих, які необхідно визначити;
- 2) чітке формулювання альтернатив;
- 3) порівняння їх з використанням широкого спектра критеріїв (як політичних, так і технічних) та аналітичних технологій;
- 4) виявлення оптимальної альтернативи чи кількох можливих альтернатив для процесу прийняття рішень.

Після створення варіантів на підставі набору оцінних критеріїв обирається найкращий із них. Використання цього, заснованого на оцінних критеріях, процесу не тільки дозволить вам обрати найбільш відповідний варіант, але і буде основою для правочинного доказу законності вашого вибору варіанта політики. Хоча і сама проблема, і її специфіка визначають особливості оцінних критеріїв. Існують загальноприйняті критерії, такі як:

- **Результативність**: якою мірою цей варіант політики приведе до бажаного результату, тобто вирішить існуючу проблему?
- **Ефективність**: на підставі аналізу вигод-витрат як в сенсі фінансової, так і суспільної дії, який ефект цей варіант політики матиме на цільову групу?
- **Справедливість**: чи є розподіл витрат і вигод справедливим?
- **Реальність/здійсненність**: чи існують відповідні політичні, адміністративні і правові умови для результативної і ефективної реалізації цього варіанта політики?
- **Гнучкість/покращуваність**: чи характеризується цей варіант гнучкістю, з тим щоб змінюватися відповідно до нових обставин і мати можливість поліпшуватися?

Американський дослідник Є.Бардач надає деякі корисні поради для цього етапу і пропонує спробувати виразити чисельно (у сенсі монетарних і суспільних витрат) якомога більше характеристик вашого варіанта і прогнозів, використовуючи підхід причинно-наслідкового моделювання, і намагатися бути швидше реалістом, ніж оптимістом відносно можливих наслідків реалізації варіантів політики. Після оцінювання всіх ваших варіантів, порівняння результатів і зважування відмінностей вам необхідно вирішити, який результат буде найкращим.

Здійснення політики – це її продовження іншими засобами. Процес вироблення державної політики не завершується після прийняття законів парламентом та підписання їх президентом. Цей процес лише переходить

до виконавчої влади: міністерств, державних комітетів, відомств, які мають перекласти ці закони на мову постанов, наказів і розпоряджень. Для цього їм треба укомплектувати штати, підписати контракти, витратити гроші та виконати покладені на них завдання. На всіх етапах передбачається прийняття рішень бюрократами, роль яких у процесі вироблення державної політики зростає прямо пропорційно складності суспільного життя. Вдале здійснення політики означає втілення політики в дію, її конкретизацію і неминучий відхід від початкової концепції й задуму.

Оцінювання політики – це заключний етап процесу вироблення державної політики, її виробники намагаються з'ясувати, чи досягла певна політика або програма встановлених перед нею цілей, якою ціною, хто виграв або програв у результаті її здійснення, які вона має очікувані та неочікувані наслідки для суспільства. Традиційно державна політика оцінюється зусиллями депутатів парламенту, груп інтересів, державних і приватних дослідних інститутів, мас-медіа, а іноді й окремими громадянами. Дієвість процесу оцінювання полягає у його систематичності, тобто в чіткому, об'єктивному, науково обгрунтованому дослідженні поточних і довгострокових наслідків державної політики для цільових та нецільових ситуацій або груп клієнтів, а також в оцінці співвідношення поточних і довгострокових витрат до будь-яких вигід, що були ідентифіковані. Отже, оцінювання державної політики виконує функцію зворотного зв'язку, ідентифікуючи нові проблеми, що, власне, є початком нового кола процесу вироблення державної політики (див. рис. 3.1).

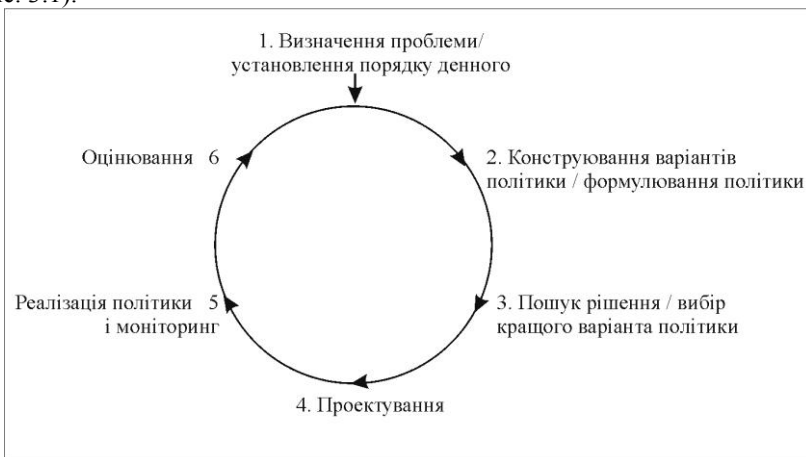

Рис. 3.1. Цикл політики

Дана модель за останніх чверть століття докладно розроблена в працях американських політологів Дж. Андерсона, У. Данна, Е.Бардача. На ній засновано дослідження фаз політико-управлінського процесу ухвалення рішень російського вченого А. Дегтярьова.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте сутність, функції та напрямки державної політики ?
2. Виберіть з наведених у тексті визначень державної політики те, що найбільше відповідає українській реальності. Обґрунтуйте своє рішення.
3. Які інструменти політики ви вважаєте найвпливовішими і чому ?
4. Назвіть етапи процесу вироблення політики.
5. Як, на вашу думку, чи відповідає процес вироблення державної політики в Україні вказаним етапам? Якщо ні, то які з них залишаються без уваги?

Теми рефератів та доповідей

1. Застосування системного методу в процесі ідентифікації суспільних проблем.
2. Вплив інститутів громадянського суспільства на державну політику.
3. Проблема морального вибору у державній політиці.
4. Роль консультантів-аналітиків у процесі розробки державної політики.

Логічні та творчі завдання

1. Із застосуванням методики «дерево цілей» ідентифікуйте суспільну проблему та визначте цілі державної політики щодо її вирішення.
2. На прикладі окремої суспільної проблеми визначте альтернативи її вирішення та виділіть найкращу альтернативу.
3. Наведіть приклади специфіки та особливості оцінних критеріїв альтернатив вирішення окремих суспільних проблем.
4. Чи залежить цикл політики від місця розташування, режиму в країні?

Дебати. Група ділиться на три підгрупи: дві з яких (5-6 осіб) наводять докази однієї з протилежних точок зору на проблему зовнішньої або внутрішньої політики, третя підгрупа – «глядачі» – ставить запитання та визначає переможців. Дебати проводить спікер, в ролі якого може виступити викладач або слухач. Участь у дебатах передбачає попередню домашню підготовку, роботу з додатковою літературою і складання виступів.

Література

1. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
2. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
3. Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
4. Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 238 с.
5. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
6. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
7. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
8. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
9. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
10. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
11. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ.. – К.: Вид.дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
12. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
13. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С.58-70
14. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління: навчальний посібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
15. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у

- Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куїнн; пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 120 с.
16. Anderson J. *Public Policymaking: An Introduction*. Boston – New York. 2003.
 17. Bardach E. *A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving*. N.Y., L., 2000.
 18. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.

АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ СУСПІЛЬНИХ УМОВ І ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: проаналізувати конструктивність взаємозв'язку державної політики та соціально-економічних умов розвитку суспільства, визначити вплив якнайважливіших суспільних сфер на державну політику, розглянути роль державного управління у процесі розробки та впровадження державної політики, результати та наслідки державної політики.

Ключові слова: державна політика, політична система, середовище аналізу державної політики, державне управління, результати політики, наслідки політики, оцінювання політики.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Конструктивність взаємозв'язку державної політики та соціально-економічних умов розвитку суспільства.
2. Результати та наслідки державної політики.

1. Конструктивність взаємозв'язку державної політики та соціально-економічних умов розвитку суспільства

Взаємозалежність соціально-економічних, політичних, культурних та інших суспільних детермінант і державної політики зумовлена необхідністю поступового демократичного розвитку. Конструктивність взаємозв'язку аналізу державної політики та соціально-економічних умов розвитку суспільства полягає у такому:

1. Суспільство має свої закони розвитку, які, в свою чергу, спираються на суспільні цінності й виражаються через державну політику, адже жити в суспільстві й бути вільним від його цінностей практично неможливо. Враховуючи, що аналіз політики є «кваліфіковане застосування інтелекту

до суспільних проблем» (Л. Пал), цінності суттєво впливають на процес вироблення й впровадження державної політики.

2. Аналіз державної політики є пізнавальною діяльністю, вивченням і осмисленням, оскільки суспільні проблеми визначаються, вирішуються й переглядаються. Процес політики охоплює суперечності та співробітництво виборців і обраних представників, творців політики, зацікавлені групи та законодавців, державних службовців і ЗМІ. Саме тому пізнавальний елемент тут перебуває в центрі уваги, але не є вирішальним, оскільки він являє собою всенародне обговорення думок про пріоритети, проблеми та їхнє вирішення. У цьому процесі беруть участь усі, хто потребує виправдання та обґрунтування своїх поглядів щодо проблеми.

3. Діяльність держави в умовах сучасного суспільства повинна враховувати рівень загальнонародних, групових, індивідуальних інтересів в організації життєдіяльності суспільства, що є основним показником її ефективності й навіть необхідності. Управлінські аспекти дії політики зумовлені не тільки соціально-економічними детермінантами, а й напрямом державної політики в суспільстві загалом. Як зауважує американський дослідник Т. Лові, практика управління визначає політику.

4. Зв'язок державної політики й соціально-економічних суспільних детермінант в аспекті управління виявляється в тому, що основними суб'єктами управління суспільством є державні інститути, а тому поліпшення управління – найважливіший чинник діяльності держави. Державне управління трактується як спільні зусилля певної групи в контексті держави; охоплення всіх трьох гілок влади – виконавчої, законодавчої і судової; важливий чинник у формуванні державної політики, а отже, як один зі складників процесу політики.

5. Тому зрозуміло, що теорію державного управління як частину процесу політики слід розглядати з урахуванням деяких теоретичних концепцій зі сфери політичної науки. Таким чином, виокремлення державного управління від державної політики є досить умовним, між ними існує тісний зв'язок, як між суспільним розвитком і державною політикою. Це зв'язок взаємодії і взаємодоповнення. Глибше зрозуміти цю дилему допомагає діаграма, яку пропонує професор Р. Денгардт, де місце теорії державного управління показано в суспільному середовищі: від політичної до організаційної сфери, а також від об'єктивного до суб'єктивного аналізу (див. рис. 4.1).

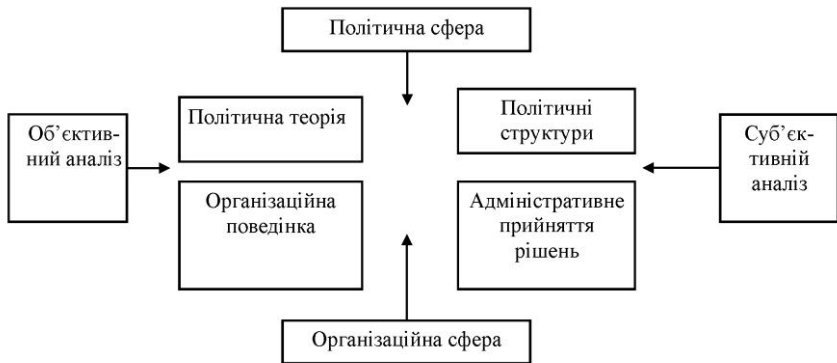

Рис. 4.1. Взаємодія політичної та організаційної сфер в аналізі державної політики

Друкуються за: Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – С.93.

Ця схема дає змогу наочно описати теорію державного управління, простеживши перехід від політичної до організаційної сфери теоретичного спектра. Політична сфера допомагає зрозуміти, якими суспільними цінностями, оцінками, ідеями та філософськими концепціями керується державне управління або ж на основі яких оцінок, ідей та концепцій формується його теорія. Таким чином, політична сфера становить нормативну базу теорії державного управління, оскільки дає можливість визначити основні переваги та норми державного управління в контексті політичної теорії та суспільного розвитку загалом. До них належать:

- дієвість та ефективність – наскільки результативно працюють державні інституції;
- права окремих осіб як громадян і те, як державне управління підтримує зв'язок із суспільством;
- контроль за урядом з боку громадян та відстоювання їхніх представницьких інтересів через посадових осіб, які, в свою чергу, є відповідальними перед громадянами.

Щодо організаційної сфери, то предметом її вивчення є організаційне середовище. Організації розглядаються як основна сфера для прийняття рішень, а цінності політичної теорії можна виявити лише в контексті того, як організаційне середовище визначає та впроваджує такі оцінювальні рішення [6, с. 37].

6. Дослідники державної політики у контексті взаємозв'язку із суспільним розвитком, як правило, розглядають її в трьох аспектах:

- як частину процесу політики;
- як аналіз організаційного середовища;
- як професійну сферу, із застосуванням теоретичних положень для досягнення практичних результатів.

Найсуттєвішим пунктом для аналізу взаємозв'язку є перший аспект. На думку Д. Істона, політична система є «чорною скринькою», де відбувається вироблення політики, і її роль у процесі політики полягає в тому, що воно є системою, яка отримує визначені впливи, перетворює і на їхній основі видає певну продукцію або продукт. Ця система охоплює інститути (державні інститути й процеси політики) та діяльність з метою авторитетного поширення цінностей (рішень), які сприяють досягненню суспільної стабільності, і на цей процес має безпосередній вплив зовнішнє середовище (див. рис. 4.2).

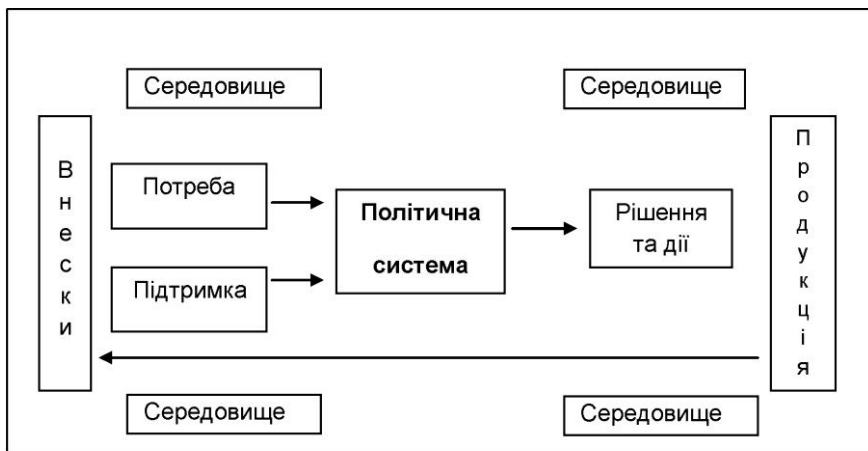

Рис. 4.2. Механізм функціонування політичної системи за Д. Істоном

Друкується за: Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – С.95.

7. Навколишнє середовище (оточення) містить всі елементи суспільної системи – соціальне, економічне, біологічне довкілля – все, що створює його зовнішні межі. Суспільне середовище впливає на формування політики через групову політику, безпосередньо самих політиків та іншими

шляхами на всіх етапах вироблення і впровадження державної політики. Процес політики потребує певних ресурсних затрат і має кінцевий результат (див. рис. 4.3).

8. Соціально-економічні умови водночас є суб'єктом і об'єктом впливу політики, адже навколишнє середовище може лімітуватися й регулюватися ефективною політикою. До поняття середовища можемо віднести:

- географічні характеристики: клімат, ресурси, топографію тощо;
- демографічні характеристики: кількість і динаміку населення, розселення, урбаністичні умови, вікову структуру населення;
- політичну культуру;
- соціальну структуру суспільства;
- економічну систему.

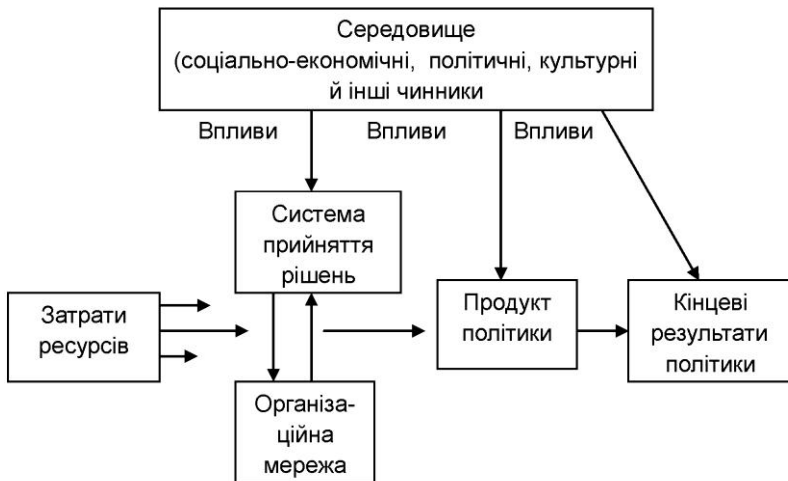

Рис. 4.3. Процес політики

Друкується за: Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008.– Вип.12. – С. 58-70.

Надзвичайно важливим агентом впливу є система національної безпеки країни. Змінні середовища, до яких належать соціально-економічні, політичні, фізичні, змінюються з часом і системно впливають на результати і наслідки державної політики.

Внесок в політичну систему з навколишнього середовища складаються з вимог і підтримки, потреб і ресурсів, необхідних для вирішення проблеми. Йдеться про заклики до дій, які б задовольнили інтереси й потреби населення, а також підтримку результатів виборів, сплату податків, виконання законів, зокрема згоду з рішеннями й діями політичного керівництва, спрямованими на реалізацію вимог і потреб.

Схематичне зображення практики включення до порядку денного вирішення суспільних проблем є таким:

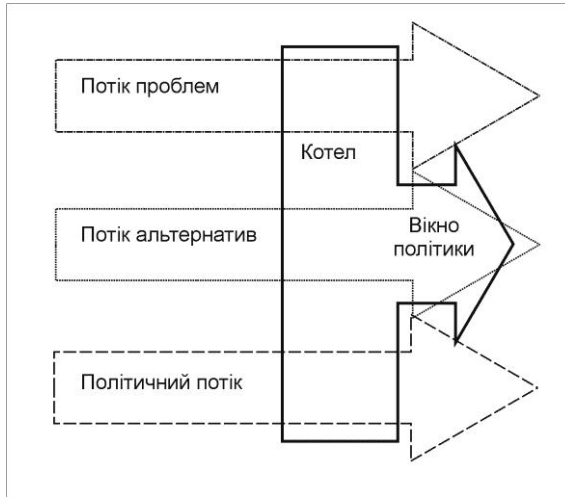

Рис. 4.4 Практика включення проблем до порядку денного

Друкується за: Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008.– Вип.12. – С. 58 – 70.

Коли ці три напрями (потоки) зустрічаються в котлі, вони спільно відчиняють вікно політики, яке використовується для встановлення порядку денного. Якщо ж цього не вдається зробити, значить, дії були неправильними, і потоки прямуватимуть далі, а вікно не відчиниться. Невнесення до порядку денного можливе за умови: існування зустрічного напрямку (потіку), дискредитації одного з потоків, застосування сили (особливо на місцевому рівні), конфліктів з цінностями, переконаннями, культури спільноти, спрямування напрямів (потоків) на управління конфліктами.

2. Результати та наслідки політики

Щодо результатів, то вони містять законодавчі акти, укази, постанови, юридичні рішення і т. ін., що має своїм наслідком конституювання державної політики. Сюди також належать відповідні програми й послуги з боку державних органів, спрямовані на вирішення суспільних проблем. Непередбачуваність впливу середовища та його змінних може суттєво змінювати наслідки політики. Перефразовуючи відомі слова, зазначимо: хотіли *outputs*, а отримали *outcomes*.

Оцінювання результатів політики забезпечує механізм зворотного зв'язку з політичним керівництвом, завдяки якому з'ясовуються питання про правильність політики чи державно-політичного рішення, ефективність і доцільність впровадження програм і послуг, що дає можливість за необхідності внести певні корективи в управлінський процес.

Загалом вплив політики виявляється у двох аспектах:

- результати політики – реальні результати, досягнуті через діяльність державних інституцій у процесі реалізації напряду державної політики;
- наслідки політики – очікувані/неочікувані кінцеві результати діяльності/бездіяльності державних інституцій.

Результати політики можна підрахувати, підсумувати й статистично проаналізувати. Однак у житті, як правило, підраховують лише досягнення, адже під тиском зацікавлених груп та осіб державні установи переважно зосереджують свою увагу на оцінці результатів політики («ілюзія прогресу») і тим самим нівелюють справжні наслідки і вплив політики.

Для обрахування дійсного впливу політики слід поєднати її результати і наслідки. Формальне й неформальне оцінювання політики характеризується низкою ознак:

- Політика має вплив на суспільні проблеми, групи чи індивідів, на яких вона спрямована. Обов'язково слід виділити суб'єкт і об'єкт впливу, а також визначити запланований ефект, оскільки політика завжди досягає лише частини своїх цілей.
- Політика має передбачувані й непередбачувані наслідки (або в поєднанні).
- Політика може мати вплив на проблеми, групи, індивідів, на яких вона не була спрямована, тобто мати побічний чи надлишковий ефект. Значна частина наслідків державної політики є побічною, що вносить корективи у витрати та користь для третьої сторони.
- Політика має наслідки для поточного і майбутнього суспільного розвитку, адже деяка користь чи певні витрати можуть виявлятися в майбутньому. Окрім того, подальші ефекти політики можуть бути розпливчастими чи невизначеними.

• Окрім користі, політика завжди обов'язково має витрати, які можуть існувати у таких формах:

- прями витрати на здійснення політики, які легко підрахувати;
- непрямі витрати (скорочення випуску продукції, підвищення цін, моральні чи фізичні негаразди);
- альтернативні витрати – не все можна робити одразу, й ресурси, призначені для здійснення однієї цілі, не можна використати для іншої: тобто головна увага приділяється тому, що має бути досягнуто за умови використання ресурсів для одних цілей і що має вигляд домінування прийняття рішень над розрахунком.

• Впливи політики можуть бути матеріальними або символічними. Наслідки певних символів водночас є важливими й складними для вимірювання. При цьому треба враховувати, що наслідки символічної політики одразу не демонструють реальних змін соціальних умов життя громадян. Як уже зазначалося, символічна політика може дати матеріальну користь у майбутньому. Отже, увага до символічних аспектів має велике значення для аналізу державної політики. Взаємозалежність суспільних умов і державної політики зумовлена тим, що, відповідно до конкретно-історичних умов, державна політика може здійснюватися у двох режимах:

- нормальному;
- надзвичайному.

Перший ґрунтується на об'єктивних законах і максимально враховує дії механізмів соціальної саморегуляції, тобто здійснення політичної та управлінської діяльності за допомогою мінімально необхідного владного регулювання максимально вільної життєдіяльності суспільства.

Другий, надзвичайний, режим виходить із визнання особливого, вкрай гострого соціально-політичного чи економічного стану й забезпечується певним (інколи значним) обмеженням прав і свобод громадян, а також значним звуженням дії механізмів саморегуляції.

Отже, враховуючи те, що об'єктом державної політики є насамперед соціальна організація суспільства з властивими їй соціальною структурою й соціальними процесами, можна стверджувати про об'єктивно обумовлену необхідність взаємозалежності суспільних умов і напрямів розвитку державної політики. Форми, методи, принципи, характер, перешкоди тощо для прогресивного розвитку ефективної державної політики зумовлюються потребами суспільного розвитку, які виявляються через інтереси соціальних верств і груп.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. У чому полягає конструктивність взаємозв'язку державної політики та соціально-економічних умов розвитку суспільства?
2. Яким чином цінності суспільства впливають на державну політику?
3. Охарактеризуйте взаємозв'язок державної політики й державного управління.
4. Дайте характеристику організаційної сфери державної політики.
5. Як функціонує політична система?
6. Поясніть, чим відрізняються результати і наслідки політики.
7. Наведіть приклад непередбачуваних наслідків політики.

Теми рефератів та доповідей

1. Адміністративний аспект державного управління.
2. Корелятивні відносини держави й суспільної сфери.
3. Аналіз стратегії державної політики.
4. Державна політика як дієздатна влада.

Логічні та творчі завдання

1. Розкрийте зміст принципів прозорості та відкритості діяльності органів державної влади, його правові та організаційні аспекти.
2. Назвіть сфери в яких необхідно максимальне втручання держави.
3. В яких сферах необхідна мінімізація втручання держави? Чому ?
4. Обґрунтуйте необхідність і межі втручання держави в економічну сферу.
5. Охарактеризуйте «оптимум за Парето».

Круглий стіл. Тема: Адміністративна етика як засіб протидії корупції.

Ключові питання для обговорення:

1. Управління адміністративною етикою.
2. Етична інфраструктура.
3. Стандарти поведінки в законодавстві.
4. Закони про етику.
5. Кодекси поведінки державних службовців.
6. Модельний кодекс поведінки державних службовців

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 55 с.
2. Аналіз державної політики та прийняття рішень парламентом України у здійсненні конституційних функцій: посібник / В. А. Гошовська, П. В. Мироненко, М. М. Газізов, О.З. Босак. – К. : НАДУ, 2010. – 88 с.
3. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
4. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
5. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
6. Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
7. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: Концепції і практика. – К.: Основи, 1998. – 654 с.
8. Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 238 с.
9. Газізов М.М. Організаційно-правове регулювання лобістської діяльності в органах представницької влади [Електронний ресурс]. - Експертна думка, 2010.– Режим доступу: www.politika.cn.ua
10. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
11. Гошовська В., Пашко Л. Реформування Української держави як виклик сьогодення // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 1. – С. 14-22.
12. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
13. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І. Кілієвіч, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88 с.
14. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Філософія політики: хрестоматія: у 4 т. / Авт.-упоряд. В.П.Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 217 – 233.
15. Лобанов В. Государственное управление и общественная политика: учебное пособие. – СПб.: С.-Петербург, 2004. – 448 с.
16. Маринко Г. И. Управленческий консалтинг: учебное пособие. – М.: ИНФРА–М, 2009. – 381 с.
17. Новакова О. В. Політичний процес: сутність та сучасні тенденції розвитку: навчальний посібник. – Луганськ: «Елтон-2», 2010. – 244 с.

18. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
19. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
20. Пашко Л.А. Соціальна ефективність як виклик сьогодення державного управління // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 2. – С. 19-24.
21. Сурай І.Г. Сутність професіоналізму еліт в державному управлінні / Інна Сурай // Зб. наук.праць НАДУ / за заг. ред. Ю. В.Ковбасюка. – К. : Вид-во НАДУ, 2010. – Вип. 1. – С. 40-49.
22. Телешун С.О. Суспільні виклики та ефективна публічна влада: українські реалії / С. О. Телешун // Трибуна. – 2010. – № 7–8. – С. 8–11.
23. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
24. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С.58-70
25. Тертичка В. Інструменти суспільної політики та практика застосування в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Спецвипуск: Політичні технології. – С.33-41
26. Управління. Менеджмент. Адміністрування: теоретичні основи: навч. посіб. / Д.В. Карамішев, Ю.Г. Кальниш, І.О. Кононов. – Х.: Вид-во “Точка”, 2010. – 296 с.
27. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: монографія / Г.П. Щедрова. – Луганськ: «Елтон-2», 2010. – 308 с.
28. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003
29. Lindblom C., Woodhouse E. The Policy-Making Process. Englewood Cliffs. 1993.
30. Manheim G., Rich R. Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science. New York. 1991.

ТЕМА . СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ

Мета: вивчити сутність та специфіку синергетичного підходу до аналізу державної політики, визначити сучасні аспекти дослідження просторово-часової динаміки політичних систем, розглянути зміст основних категорій синергетичного методу дослідження.

Ключові слова: політична система, політичний розвиток, відкритість, самоорганізація, цикли та хвилі соціально-політичного розвитку.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Сучасні аспекти дослідження державно-політичного процесу.
2. Виникнення та сутність синергетичного методу дослідження політичного процесу.
3. Синергетичне трактування внутрішнього механізму політичного розвитку.

1. Сучасні аспекти дослідження державно-політичного процесу.

В останнє десятиріччя спостерігається повсякчасне прискорення процесів політичного, соціального та економічного розвитку. Динаміка руху політичного світу така, що навіть визначення суспільно-політичної системи постійно модифікується в ході еволюції. Між тим теоретичне усвідомлення глобальних змін та їх наслідків не встигає за політичною реальністю, залишається у багатьох випадках статичним, однобічним та фрагментарним. Така ситуація, перш за все, пов'язана з проблемами методологічного плану. Визнання нестабільності сучасного світу як однієї з його головних ознак потребує нових експериментальних та теоретичних досліджень, заснованих на специфічному характері сучасності.

Актуалізація уваги до методології дослідження процесів політичного розвитку, безумовно, пов'язана з розпадом системи соціалізму, яка надала дослідженням трансформацій провідного характеру. Спочатку автори таких досліджень використовували традиційний дослідницький інструментарій, зазвичай, макросоціальні теорії. Намагання використати старі засоби до вивчення нової соціально-політичної реальності привели до методологічної кризи. Пострадянський простір виявився специфічним середовищем, де напрацьовані закономірності або не діяли, або приводили до неочікуваних наслідків.

Як своєрідна реакція на домінування в науковому середовищі макросоціальних теорій виникла більшість *транзитологічних концепцій*. Особливістю транзитологічного аналізу є два аспекти: а) аналіз детермінуючих чинників політичної модернізації; б) вектор змін цілей, ідеалів, у напрямку яких вона здійснюється.

Специфіка транзитології полягала в поєднанні макро- та мікросоціальних наукових підходів. Як відомо, *макросоціальні теорії* (структурно-функціональний аналіз, системна теорія, марксистські теоретичні традиції) незважаючи на всі розбіжності, ґрунтуються на твердженні, що суспільство є не механічна сума його часток – окремих індивідів та їх дій, а якісно інше та більше явище. Така логіка приводить до визнання існування універсальних законів, не залежних від певних національних особливостей та традицій. Як ціль розвитку тут розглядається соціальний прогрес. Під прогресом розуміється спрямований процес, який неухильно підводить систему все ближче або до більш придатного, кращого стану (до реалізації певних цінностей етичного плану, таких, як щастя, свобода, справедливість), або до ідеального стану суспільства, описаного в соціальних утопіях. Частіше за все ідея прогресу встановлює, що таке суспільство повинне виглядати відповідно до поглядів того чи іншого автора, його світосприйняття. *Прогресистська парадигма* розглядає розвиток політичних інститутів як в цілому поступальний процес. Традиційні політичні інститути оцінюються на ґрунті їх подібності до структури та якості сучасних. Еволюція політики з давнини до сучасності розглядається, передусім, як довгий та складний шлях до ідеалу.

На відміну від викладених позицій *мікросоціальні теорії* (теорії політичної культури, політичної участі, політичних еліт) виходять з того, що суспільство є похідним від поведінки окремих індивідів та їхніх груп. Транзитологічні ж концепції, з одного боку, відкидають твердження про універсальність та одноманітність процесу демократизації суспільства, а з іншого – визнають, що в управлінні цим процесом існують загальні закономірності, знання яких може суттєво впливати на теорію та практику

демократії. *Таким чином, можна погодитись з визначенням транзитологічних теорій як теорій середнього рівня.*

Звернення до робіт з проблеми політичного розвитку показує, що методологія вивчення його закономірностей та рушійних сил відноситься до числа актуальних завдань, але рідко стає предметом спеціального дослідження. Сформульовано ряд принципових методологічних критеріїв та закономірностей еволюційного розвитку політичної системи. Таких як структурна диференціація та спеціалізація; відокремлення влади від власності; розподіл влад; зростаюча адаптивність та гнучкість реагування системи; підвищення її здатності ефективно відповідати на внутрішні та зовнішні виклики; тенденції до залучення населення до політичного життя; виникнення універсальних норм та інститутів; перехід до призначення на державні пости за принципом компетентності; диференціація в середовищі політичної еліти тощо.

Багатомірне складне соціальне середовище, в якому народжуються та функціонують політичні системи, обумовлює їх унікальну здатність до якісних змін та розвитку. Але в більшості моделей політичної системи не знаходиться місця концептуальному осмисленню механізмів саморозвитку, тобто здатності системи створювати просторову, часову, або функціональну структуру без специфічного зовнішнього впливу.

Дослідження просторово-часової динаміки політичних систем має важливе значення для розуміння механізмів та закономірностей політичного розвитку. Слід підкреслити, що більшість сучасних дослідників вважають неадекватними уявлення про лінійно-прогресивний характер політичного розвитку. Розвиток окремих політичних систем, як і глобальний політичний розвиток, не лінійний, а скоріше хвилеподібний, включає в себе фази ускладнення та спрощення, навіть деградації конкретних систем, що розгортаються у часі та просторі. Аналізуючи процес демократичної трансформації суспільства, С.Хантінгтон пише: “Хвиля демократизації – це група переходів від недемократичних до демократичних режимів, що відбуваються у певний період часу та кількісно істотно переважають переходи в протилежному напрямку в даний період часу. Історія також не є односпрямованою. Кожна з перших двох хвиль демократизації супроводжувалася зворотним відкочуванням, під час якого деякі, проте не всі країни, що початково здійснювали перехід до демократії, поверталися до недемократичного правління” [22].

Стабільний інтерес до циклів та хвиль політичного розвитку характерний також для представників світ-системного підходу та близьких до нього напрямків. Але питання про походження такого роду хвиль та циклів не знайшло відповіді в межах названих підходів. Циклічні та

хвильові моделі розвитку ще недостатньо розроблені, перш за все, в плані методології та теоретичного обґрунтування. Необхідно констатувати, що прибічники циклічно-хвильових моделей часто трактують процес розвитку політичних систем у дусі старого лінійного мислення, стверджуючи, що він суть повторення одних і тих же жорстко детермінованих циклів або хвиль.

Для створення дійсно динамічних моделей політичних систем, з'ясування причин та механізмів їх еволюції, необхідно залучення разом з підходами, що традиційно використовуються в політичній науці, нових концептуальних схем та понятійних комплексів, запозичених з інших сфер наукового знання, наприклад, з теорії нерівноважних систем та так званих дисипативних структур. При цьому дуже важливо усвідомлювати, що предмет політичної науки істотно відрізняється від предметів природничих наук, тому некритичне перенесення методів дослідження та висновків з однієї сфери знання в іншу неминуче призведе до викривлення реальної картини політичного життя, що досліджується. Та хибність такого запозичення полягає не в принциповій невідповідності сучасних досягнень природничих наук сфері соціального, а в тому, що до вивчення останнього залучаються методи класичної фізики та рівновагомї термодинаміки, принципово неадекватні нерівноважним явищам. Невдалий досвід використання методів природничих наук для вивчення суспільства пояснюється тим, що динамічне, складне, самоорганізоване усвідомлюється як однорідне, незмінне, жорстко детерміноване. Цю проблему можливо вирішувати не за рахунок механічного запозичення політичною наукою відповідного понятійного та математично апарату тієї чи іншої сфери природничих наук, а за рахунок адаптації та переосмислення найбільш важливих ідей та принципів, висунутих в межах конкретної наукової концепції.

Головним методологічним питанням тут виступає точне визначення природи змінюваних та порівнюваних феноменів у поняттях, властивих даній науковій дисципліні. До базових категорій, що активно використовуються сучасними вченими при описі динаміки політичних процесів, відносяться: *хвиля*, *цикл та ритм*. На нашу думку, цей перелік необхідно доповнити також категоріями *“розвиток”*, *“еволюція”*, *“детермінізм”*, *“соціальний поступ”*.

2. Виникнення та сутність синергетичного методу дослідження політичного процесу.

Надзвичайно актуальним для сучасних досліджень політичної динаміки виявляється **синергетичний** метод. Методологія синергетики за своїм змістом надзвичайно близька до сучасного наукового мислення, яке відкидає тоталітарні підходи, існування єдиної істини про світ та людину,

засновані на патернах лінійної екстраполяції методи пізнання. Натомість синергетика розкриває сутність феноменів самоорганізації та нелінійності глобальної еволюції, які користуються підвищеною увагою в більшості наукових концепцій.

Як відомо, функціональні положення *теорії самоорганізації*, яку німецький фізик Г.Хакен запропонував у 1973 році назвати синергетикою, викладені в працях І.Пригожина, Г.Ніколаса, І.Стенгерс, Г.Хакена. В.Василькова вважає синергетику міждисциплінарним науковим напрямком, що вивчає універсальні закономірності самоорганізації, притаманні складним системам різної природи (в тому числі і соціальним).

Одним з ключових термінів синергетики є *поняття складного*, оскільки вона займається пізнанням та поясненням його природи, принципів організації та еволюції. Провідними якостями складних систем є *нерівноважність*, наявність зворотних зв'язків, перехідних явищ, еволюційність. Дослідження показують, що складні системи виникають та самопідтримуються на тонкій межі хаосу та порядку: вище критичного значення система стає нестійкою, і будь-яка незначна зміна може викликати потужні процеси виходу на новий атрактор розвитку.

Атрактором в синергетиці називають відносно стабільний стан системи, який начеб то притягує до себе різноманітні траєкторії розвитку, що визначаються різними початковими умовами. Інакше кажучи, під *атрактором еволюції розуміється той метастабільний стан, до якого в даний час прагне складна система*. Тому атрактори часто називають цілями еволюції, бо саме на один з них система виходить в результаті саморозвитку. Л.Бевзенко, досліджуючи соціальні атрактивні структури, визначає їх як “локальні зони підвищеної впорядкованості” [1, с. 227]. В соціальній сфері, на його думку, механізми такої локалізації формуються переважно в сфері культури, в атрактивній структурі завжди з незмінністю присутні ознаки більш чи менш стійкого субкультурного утворення. Атракторами політичного розвитку можуть виступати властиві для даного суспільства культурні архетипи, міфи та стереотипи, політичні ідеології тощо.

Формування наукового уявлення про атрактори розвитку складних систем дозволяє здійснювати їх моделювання за допомогою відносно невеликої кількості сутнісних параметрів (параметрів порядку за Хакеном). Таким чином, виникає можливість передбачення еволюції складних систем: кожному точку розвитку складної системи передбачити майже неможливо, але на основі вивчення атрактора системи можна визначити її стан на динамічній стадії розвитку.

Сенс розвитку систем з одного стану до іншого полягає в пошуку сталості (такого стану, коли переходи системи з одного стану до іншого припиняються). Природною рисою будь-якої системи є потяг до переходу від менш до більш сталого стану і в кінцевому результаті досягнення максимальної (за даних умов) стійкості. Цей пошук виявляється в двох протилежних тенденціях: 1) потяг до максимально неупорядкованого стану (хаосу) в замкнених (ізолюваних від зовнішніх впливів) системах; 2) потяг до тих чи інших форм упорядкованості у відкритих системах.

Дещо інакше проблема розвитку виглядає в так званих дисипативних системах, специфічною рисою яких є можливість існування лише в процесі постійного обміну з навколишнім середовищем енергією, інформацією, речовиною та ін. Звідси поняття **“дисипативний”** (дисипація – розсіювання речовини та енергії). Дисипативність виступає одночасно як чинник природного відбору (руйнує все, що не відповідає внутрішнім тенденціям розвитку системи) та чинник когерентності (пов’язує структури всередині складної системи, встановлює загальний темп розвитку). При припиненні такого обміну дисипативна структура руйнується та зникає. Цим вона істотно відрізняється від звичайних “рівновагомих” систем, які можуть існувати і без такого обміну.

Сутнісна особливість дисипативної системи – розвиток шляхом співіснування порядку та хаосу. Тут існує зовсім інший спосіб наближення до стану стабільності – своєрідний синтез порядку та хаосу (замість заміни їх одне одним). Виникнення порядку в такій системі означає збільшення хаосу в навколишньому середовищі, тобто упорядкована структура не може існувати без неупорядкованої, порядок без хаосу. Порядок та хаос замість того, щоб виключати одне одного, як це спостерігається у випадку “рівновагомих” систем, тепер стають взаємопов’язаними.

Можна стверджувати, що і окрема людина, і суспільство являють собою дисипативні системи, які можуть існувати лише за умови постійного обміну з середовищем енергією та інформацією. Тому порушення такого порядку і обмеження інформаційних, енергетичних та речовинних зв’язків як між окремими елементами суспільства, так і між суспільствами в цілому, приводить до руйнацій механізмів саморозвитку, заснованих на синтезі порядку та хаосу. Замість цього розвиток починає нагадувати траєкторію руху закритих систем: стабільність досягається або за рахунок максимального порядку, або максимального хаосу. Дійсно, спостереження за розвитком соціальних систем дозволяє зробити висновок, що в закритих, ізолюваних від зв’язків з навколишнім середовищем суспільствах тенденції розвитку полягають в досягненні або максимального

порядку (тоталітаризм), або максимального хаосу (анархія, яка виявляється в революціях, громадянських війнах, докорінній руйнації держави і т. ін.).

Синергетика пояснює, яким чином хаос може виступати як конструктивний механізм еволюції, як із хаосу може виникати нова організація. З часом у хаосі стають помітними сили, які ведуть до створення нових структур. На цю особливість звертав увагу Ф.Ніцше в праці “Так говорив Заратустра”: “Землетрус засипає багато колодязів та створює багато людей, що потерпають від спраги, та він же викликає на світ внутрішні сили та таємниці. Землетрус відкриває нові джерела” [16, с.153]. Таку ж думку стверджує американський політолог Д.Ептер: “Політична нестабільність в соціальному сенсі виробляє дух творчості та інновацій” [26, с. 106].

Нестабільність (хаос) також виступає як необхідний елемент політичного процесу. Бо дуже часто стабільність може переростати в стагнацію, що гальмує процеси суспільно-політичного розвитку. І тоді головним чинником прогресивних змін стає нестабільність як пошук нових моделей розвитку.

Центральним поняттям дослідження проблеми розвитку виступає *самоорганізація складної системи*. На думку одного з авторів синергетичної теорії Г.Хакена, систему *можна назвати здатною до самоорганізації, якщо вона без специфічного зовнішнього впливу створює просторову, часову, або функціональну структуру*. Специфічним зовнішнім впливом вважається такий, що нав’язує системі структуру та функціонування. У випадку самоорганізації система має неспецифічну взаємодію з іншими зовнішніми до неї. Структурна самоорганізація політичної системи суспільства постає перед дослідником як нелінійний незворотний процес самоформування компонентно-елементного складу системи через дисипативне (пов’язане з використанням ресурсів, благ) становлення із множини спонтанних кооперативних міжелементних взаємодій системного мікрорівня певних стійких структур-процесів – параметрів порядку, які утворюють мезо- і макрорівень системи на певний період, визначаючи унікальну конфігурацію системно-структурної цілісності.

Здатність до структурної самоорганізації політичної системи полягає у становленні різних форм суспільно-політичної діяльності на ґрунті внутрішніх чинників розвитку, в ході ціннісно спрямованої діяльності суб’єктів політичного процесу щодо певних атракторів соціальної системи. Сутність структурної самоорганізації політичної системи полягає не тільки у створенні нових структурних елементів, але і у самовідтворенні системної якості політичного цілого, що досягається через

синтез традиційних та інноваційних елементів. “В системах, описуваних синергетикою, – підкреслює, І.Добронравова, – елементи, що організуються в частині цілісності, яка формується, не утворюються заново в ході еволюції... Ці елементи передзнайдені для нової структури як елементи нового середовища; більш того, умовою утворення нової цілісності виявляються ті ж взаємодії між елементами, які існували і в умовах рівноваги” [7, с54-58].

Системи, здатні до самоорганізації, мають такі властивості, як відкритість, **нелінійність та нерівновагомість**. Відкритість в синергетиці означає наявність постійного обміну системи із середовищем речовиною, енергією, інформацією. Наявність в системі нелінійних зворотних зв'язків, нелінійних джерел та стоків енергії, ресурсів, інформації та ін. є необхідною умовою існування в ній нерівновагомих станів. У поєднанні з нелінійністю фактор відкритості підтримує в середовищі неоднорідність та робить можливою самоорганізацію. Щодо соціальних систем, специфіка такого обміну полягає в тому, що він здійснюється не тільки на межах, але в кожній точці даної системи, має місце взаємопроникнення різних середовищ.

Виходячи з цього, аналіз рівня відкритості суспільних систем, їх політичного життя повинен охоплювати всі суспільно-політичні елементи – від одиничних (відкритість людини) – до всезагальних (відкритість суспільства, держави).

Проблема відкритості суспільства розглядалася такими видатними вченими, як К.Попер, П. Бергсон, Ю.Хабермас. К.Попер, наприклад, прямо пов'язує відкритість суспільства із здатністю до “самореформування та самовдосконалення”. Ю.Хабермас політично функціональну відкритість розглядає як механізм “перетворення державної влади на механізм самоорганізації суспільства.

Відкритість соціально-політичної системи тісно пов'язана з іншою рисою - нерівновагомістю, яка передумовлює наявність макроскопічних процесів обміну речовиною, енергією та інформацією між елементами самої дисипативної структури. Відмінність рівновагомих та нерівновагомих станів матерії, на думку І.Пригожина, полягає в понятті кореляції, яке не слід плутати з поняттям взаємодії. Якщо взаємодія належить самій сутності системи, то кореляція описує нові типи структурованої колективної поведінки. В стані рівноваги поведінка системи визначається граничними умовами, але з порушенням рівноваги ситуація різко змінюється. З одними і тими ж граничними умовами виявляються сумісними багато різних дисипативних структур. Це – наслідок нелінійного характеру розвитку нерівновагомих ситуацій. Незначна різниця може привести до

великомасштабних наслідків. Тобто граничні умови є необхідними, але недостатніми для пояснення причин виникнення структури. Необхідно також урахувати реальні процеси, що приводять до “вибору” однієї з можливих структур. Як справедливо відзначав російський вчений А.Мельвіль, не можна ототожнювати передумови та наявність кореляцій. Структурні передумови – це те, без чого перехід системи до певного атрактору взагалі неможливий. Кореляції ж представляють собою не обов’язкові передумови, а чинники, що прискорюють чи гальмують системний перехід. Особливе значення має нелінійність, здатність до самодіяльності. Відсутність такої здатності у лінійних систем приводить до пропорційного реагування на зовнішні впливи: невеликі впливи викликають невелике реагування, а великі – велике. Самодіяльність дисипативних систем порушує дану пропорційність: незначні впливи можуть приводити до значних наслідків, і навпаки, великі зусилля можуть приводити до мізерних результатів. Зовнішній вплив на складноорганізовану систему може бути ефективним лише за умови його узгодження з внутрішніми властивостями самої системи.

Дисипативні системи здатні створювати своєрідну ієрархію, тобто все більш складні та масштабні системи. Існує можливість переходу між дисипативними системами з неоднаковою ієрархічною структурою. Не всі з цих переходів мають максимальну сталість. ***Перехід, який відповідає принципу максимальної сталості з точки зору теорії дисипативних систем, можна назвати розвитком.*** Таким чином, розвиток у відкритих системах є зростання ступеня синтезу порядку та хаосу, обумовлене потягом до максимальної сталості. Тому прибічники теорії дисипативних систем зазначали, що еволюцію можна розглядати як проблему структурної стійкості. Відповідно, можна зазначити, що еволюція – це розвиток системи в напрямку досягнення більшої структурної цілісності.

3. Синергетичне трактування внутрішнього механізму політичного розвитку.

Надзвичайно важливо не тільки сформулювати сутність розвитку, але й розкрити його внутрішній механізм. Якщо припустити, що в основі розвитку лежить процес відбору, то тоді для його пояснення треба з’ясувати три питання:

1. Які є альтернативи вибору (*тезаурус*).
2. Хто буде суб’єктом вибору (*детектор*).
3. Якими принципами буде керуватися суб’єкт вибору (*селектор*).

Тезаурус, або скарбниця, наповнюється можливими альтернативами вибору подальшого шляху суспільного розвитку. Формування та виникнення альтернатив розвитку описується в синергетиці

за допомогою такого поняття, як “біфуркація”, тобто точка розгалуження еволюційної лінії розвитку в результаті накопичення певної критичної маси кількісних змін. Число галузей, що виходить з даної точки біфуркації, обумовлює набір альтернатив подальшого розвитку, створення нових дисипативних структур. Важливо підкреслити, що проходження через точки біфуркації і вибір певного атрактора виключають інші еволюційні шляхи, роблячи еволюційний процес незворотним: проходження через точку нестабільності означає розгортання тільки одного з потенційних процесів.

Соціальний тезаурус (багатоманітність можливих соціальних структур) створюється біфуркаціями, в ролі яких виступають соціальні кризи. Суспільство в кризовому стані стає нестабільним. Наступаюча криза відіграє роль глобальної біфуркації, яка підготовляється в ході кризових ситуацій (локальних біфуркацій), що торкаються окремих соціальних інститутів та навіть окремих людей. Причиною кризового стану суспільної системи, зазвичай, виступає невідповідність старої соціальної структури (форми влади та власності) новим соціальним елементам та відносинам між ними (нові люди та нові асоціації). Ця невідповідність створює в суспільній свідомості можливі варіанти іншого структурування суспільства. Такі уявлення частково відповідають реальним можливостям перебудови соціальної структури. Таким чином, кризовий стан суспільства передумовлює виникнення набору нових можливих соціальних структур, реалізація яких може встановити рівновагу між глобальною структурою суспільства та її елементами.

Суб'єктом вибору тут виступає внутрішня взаємодія між елементами системи, яка і стає детектором. Подібна взаємодія представляє собою зіткнення протилежних інтересів, частина з яких знаходиться у стані конфронтації, частина – у стані конкуренції або кооперації. Конфронтація означає діяльність у різних, навіть протилежних напрямках, а конкуренція та кооперація – діяльність в одному напрямку з різним рівнем взаємодії. Кінцевий результат відбору визначається в загальному випадку не однією (найбільш сильною) з взаємодіючих причин, а рівнодіючою з усіх або суперпозицією усіх цих причин. Ця рівнодіюча визначається не тільки якісним, але і кількісним аспектом взаємодії, тобто співвідношенням сил між існуючими причинами. Звідси можна зробити висновок, що кінцевий результат відбору не є попередньо визначеним.

Але невизначеним вибір еволюційної траєкторії при проходженні точки біфуркації виглядає лише з позиції вихідного стану, параметри якого не дозволяють визначити його. Після подолання цього етапу система здатна

до свого роду селекції: замість вибору з всього континууму можливостей вона обирає лише з обмеженої кількості варіантів, найбільш еволюційно перспективних. Система немов організує “мікрокатастрофи”, вони необхідні їй для вирішення власних еволюційних завдань, вона використовує катастрофу як “стохастичну машину” та обирає з представлених можливостей найбільш придатні для підвищення власного еволюційного потенціалу. Ці дивовижні властивості складних систем, здатних до саморозвитку та еволюції, знаходяться в механізмах накопичення інформації та утворення пам’яті, характерних для найбільш диференційованих з них.

Аналіз історичного досвіду дозволяє зробити висновок, що у **якості соціального детектора виступає боротьба (взаємодія) різних соціальних ідеалів**. Виникає особлива проблема вибору, яка торкається живих людей з їх ідеями, інтересами та переживаннями. Саме зіткнення цих ідеалів визначає, яка структура соціального устрою буде реалізована. Розглядаючи боротьбу суспільних ідеалів, необхідно враховувати таке:

- головним компонентом тут виступають не розумові конструкції, а носії конкретних ідеалів;
- має значення не тільки якісне, але і кількісне співвідношення сил носіїв різних ідеалів. Тому результат біфуркаційного вибору може не співпадати ні з одним з ідеалів, оскільки вибір визначається не певною силою, а рівнодіючою усіх соціальних сил.

Третій фактор еволюційного відбору – **селектор – є провідним принципом, на основі якого здійснюється вибір, або правило взаємодії причин**.

Соціальним селектором (провідним правилом відбору) виступає один з принципів, яким керуються носії ідеалів. Наприклад, принцип **фундаменталізму** (непримиренності), **принцип компромісу**, **принцип кооперації**, або **принцип співіснування**. Успіх використання того чи іншого принципу в якості селектора залежить від співвідношення сил між носіями різноманітних ідеалів.

Синергетична теорія соціального відбору може допомогти вирішити такі надзвичайно складні проблеми, як проблема **історичного детермінізму** та проблема **соціального поступу**. Незважаючи на великі успіхи та грандіозні відкриття, зроблені в межах детерміністських законів, упродовж всієї історії виникала одна й та ж проблема: як необхідно розуміти нове, що відіграє провідну роль в світі? Ця думка чітко висловлена, наприклад, в праці філософа А.Бергсона “Творча еволюція”. Він стверджує, що наука успішно розвивалася тільки в тих випадках, коли їй вдалося звести процеси, що відбуваються в природі, до монотонного

повторювання, ілюстрацією цього можуть бути детерміністські закони природи. Але кожного разу, коли наука намагалася описувати творчу силу часу, виникнення нового, вона терпіла поразку.

Особливість синергетичного підходу пов'язана з переосмисленням сутності детермінізму у природних та соціоприродних системах. Якщо класична наука прогнозує майбутнє системи, спираючись на її сьогодення, то синергетика дозволяє передбачувати еволюцію системи, орієнтуючись на її стан-атрактор, тобто сьогодення системи фактично будується з майбутнього. Але майбутнє передумовлене лише частково, у вигляді можливих структур-атракторів. Відкритість та невизначеність майбутнього пов'язана з тим, що вибір одного з можливих атракторів відбувається безпосередньо під час моменту нестійкості і визначається випадковими флуктуаціями на мікрорівні.

Новітній розвиток наукових знань доводить, що закони природи більше не протиставляються ідеї істинної еволюції, що включає в себе інновації, які, з наукової точки зору, повинні визначатися трьома мінімальними вимогами. Перша вимога – необоротність, що виражається в порушенні симетрії між минулим та майбутнім. Друга вимога – необхідність введення поняття “подія”. По своєму визначенню події не можуть виходити з детерміністського закону; подія означає, що існуюче не обов'язково мало існувати. З цього виходить, що події можуть бути описані лише у вірогідних поняттях, причому це визначається не нестачею нашого знання, а самою специфікою подій. Але вірогідного описування виявляється недостатньо. Історія варта того, щоб про неї розповідати лише у тому випадку, коли хоч деякі з описаних в ній подій народжують певний сенс. Тут виникає третя вимога: деякі події повинні мати здатність змінювати хід еволюції. Інакше кажучи, еволюція повинна бути нестабільною, тобто характеризуватися механізмами, здатними робити деякі події вихідним пунктом нового розвитку, нового глобального взаємообумовленого порядку.

Кожна еволюційна модель повинна містити в собі необоротність, події та можливість для деяких подій стати відправними точками нового самоузгодженого порядку. Історія людства не зводиться до основоположних закономірностей або до простої констатації подій. Кожен дослідник знає, що вивчення виключної ролі окремих особистостей передумовлює аналіз соціальних та історичних механізмів, що зробили цю роль можливою. Знає він і те, що без існування даної особистості ті ж механізми могли створити зовсім іншу історію. Якщо співвідношення сил та принцип відбору фіксовані, то вибір шляху суспільно-політичного розвитку не можна змінити. Якщо вони не фіксовані, то розвиток стає майже

непередбачуваним. Хто ж визначає співвідношення сил та принцип їх боротьби? Тут можна сформулювати такі фактори: взаємодія із зовнішнім середовищем (як природним, так і соціальним); власна активність взаємодіючих елементів соціальної системи; історичний досвід взаємодії між елементами системи.

В цьому контексті великого значення набуває активність основних акторів політичного процесу. Достатньо лише стимулювати діяльність внутрішніх тенденцій і природа сама створить потрібну структуру, необхідно лише знати потенційні можливості даної системи. На людину покладається велика відповідальність за вибір того чи іншого шляху розвитку. Людина, знаючи механізми самоорганізації, може свідомо спрямовувати її рух. Але спрямовувати рух вона може не куди завгодно, а у відповідності до потенційних можливостей самого середовища. Таким чином, свобода вибору є, але вибір обмежений можливостями об'єкта.

Багатоманітність шляхів розвитку соціальних систем не заперечує їх кількісної визначеності, тобто ми знову зустрічаємо певну детермінованість, що полягає в своєрідних правилах існування соціальних систем. Ті системи, що в силу обставин пішли забороненим шляхом еволюціонування, або розпадуться, або загинуть, або перейдуть на допустимий шлях і будуть рухатися у бік відповідного атратора. Таким чином, саморозвиток, ускладнення систем відбувається за рахунок знищення, вилучення заборонених, нежиттєздатних форм. Існують своєрідні еволюційні правила заборони: в середовищі можуть виникати і самопідтримуватися тільки ті структури, які відповідають її власним тенденціям розвитку, всі інші структури нестабільні та „розминаються”.

В результаті *біфуркацій* виникає новий порядок, але виникати можуть не будь-які структури, а лише задані власними функціями системи. Останні описують ідеальні форми реально можливих утворень та є атраторами, до яких тільки і може еволюціонувати дана система.

Таким чином, наше сприйняття природи та суспільства стає дуалістичним, а головним моментом такого сприйняття є уявлення про нерівновагомість. Причому ця нерівновагомість приводить не тільки до порядку або хаосу, але відкриває можливість для виникнення унікальних подій. Таким чином виявляються контури нової раціональності, що кладе край претензіям на абсолютний контроль над будь-якою сферою реальності.

Таким чином, синергетична теорія дозволяє виробити об'єктивне помірковане ставлення до принципу детермінізму, поєднуючи його з відповідальною соціальною активністю. Це дозволяє уникнути як сліпого

фанатизму, так і безвідповідального волонтаризму в питаннях суспільного розвитку. Синергетика не відмінє деяких елементів детермінізму, який своєрідно сполучається з свободою вибору. Це має особливе значення для політологічних досліджень, де свідомий вибір, визначення вірної установки до діяльності є предметом наукового вивчення.

Синергетична теорія може бути використана також і для вирішення питання про *критерії соціального прогресу*. Соціальний прогрес тут розглядається як послідовність таких змін соціальної системи, що забезпечують більший ступінь реалізації деякого загально важливого ідеалу. Саме ступінь реалізації ідеалу, наближення до атрактора і є критерієм переходу до більш прогресивного стану суспільства.

Позитивний потенціал вивчення процесу самоорганізації складних систем полягає, передусім, у визначенні можливості управління такими системами. Зокрема доводиться, що неможливо примусити систему знаходитися в такому стані, який не співвідноситься ні з одним з її атракторів, такий стан буде постійно руйнуватися дисипативними процесами. Тобто „неефективне управління природною, когнітивною або соціальною системою полягає в нав'язуванні системі деякої форми організації, що їй невластива, чужа”.

Дійсно, виходячи з того, що система має певний набір атрактивних станів, а її становище за межами поля тяжіння одного з атракторів є вкрай нестабільним, можна зробити висновок про повну безперспективність штучно сконструйованих шляхів розвитку. Вони будуть приречені на руйнування, навіть у випадку їх бездоганності з точки зору моралі та високих ідеалів. Таким чином, найкраще управління складною системою буде полягати в оцінці її атракторів та сприянні виходу системи на найбільш прямі шляхи до них за допомогою спеціально організованих резонансних впливів.

Одна з найбільш поширених форм еволюції дисипативних систем, що розвиваються в нерівноважних умовах, – відносно сталий режим коливань (так званий граничний цикл, який підтримується тією мірою, якою зберігаються, підтримуючи його, умови нерівноваженості). Виходячи з часткової аналогії між деякими складноорганізованими системами, які розглядає теорія нерівноважних процесів, можна стверджувати, що *розвиток політичних систем повинен мати нелінійний характер, що передумовлює певного роду коливання, або цикли*.

Російський дослідник В.Лапкін під хвилию суспільно-політичного розвитку розуміє універсальний символ трансформацій, змін, що поширюються у просторі і перетворюють, оновлюють його. Якщо за допомогою поняття “хвиля” описується перш за все просторовий аспект

змін, то поняття “цикл” акцентує увагу здебільшого на їх послідовності, логіці та взаємозв’язку. Саме формування циклічної регулярності забезпечує вирішення проблеми впорядкування складної системи шляхом формування її стійких характеристик.

Принципово важливим є перехід від найпростішої моделі циклу як метафори деякого елементарного кругообігу до уявлення про *еволюційний цикл* як про дисипативну структуру, що являє собою динамічне упорядкування інтенсивних ресурсних потоків. Цикл суспільно-політичного розвитку повинен розглядатися не як регулярно вистроєна послідовність подій, а як складноорганізована система, в якій внутрішні динамічні взаємозв’язки елементів обумовлюють динаміку та механізми нерівноважних процесів, що підтримують та відтворюють її. Таким чином, сутність еволюційного циклу набуває нового змісту. Він розглядається не як простий “кругообіг” під впливом зовнішніх сил, а як самодостатній механізм розвитку, еволюції, народження нового, а разом з цим і контролю над процесами життєдіяльності системи в цілому.

Вивчаючи можливості категоріального апарату циклічно-хвильового підходу, важливо відмітити, що він допускає значно більше альтернатив та варіантів розвитку політичних систем, ніж лінійно-поступовий. Це пов’язане з тим, що перший підхід не орієнтований на обов’язковий рух соціальної системи у визначеному напрямку, а виходить з того, що вектор розвитку може змінюватися. Тому, навіть коли у певний час стверджується будь-який варіант розвитку, це має лише тимчасовий та відносний характер: в іншій фазі, коли умови та сам вектор розвитку зміниться, відкинуті альтернативи можуть здійснитися, але в модифікованому вигляді.

З іншого боку, висновки, зроблені на основі циклічно-хвильових закономірностей, вказують на певні труднощі та проблеми, з якими може стикнутися конкретне суспільство в процесі розвитку, але не завжди допомагають сформулювати механізм їх подолання. Тому аналіз циклічних тенденцій розвитку політичних систем повинен сполучатися з аналізом поступових тенденцій. Інакше кажучи, циклічний характер політичного розвитку – це закономірний результат життєдіяльності політичної системи, досягнення політичними акторами своїх цілей та відповідей системи на виникаючі виклики та протиріччя. Хвильова складова політичного розвитку взаємодіє з його поступовою складовою та народжує складну динаміку політичної системи.

Таким чином, виникає необхідність універсалізації підходів до дослідження просторово-часової динаміки політичних систем, здійснити перехід від циклічної моделі модернізації до синергетичної, побудованої на

взаємодії і взаємопроникненні (синтезі) елементів порядку та хаосу, фактичному віддзеркаленні держави та громадянського суспільства. На нашу думку, уникнути багатьох недоліків методології дослідження політичних процесів дозволить застосування **циклічно-поступового підходу**, в межах якого можливо:

по-перше, з'ясувати, що сутність складної динаміки політичних систем визначається взаємодією її хвильових та поступових складових. Цикли політичного розвитку повторюються кожного разу на іншому рівні соціального поступу, зберігаючи визначальні риси політичного життя та створюючи інновації, накопичення критичної маси яких призводить до виникнення нової політичної якості;

по-друге, забезпечити історизм при аналізі складних процесів політичної модернізації, уникнути абсолютизації існуючих в даний момент, але недовговічних тенденцій. Урахування можливості періодичних змін домінуючого вектору розвитку політичної системи дозволяє уникнути суттєвих помилок у внутрішній та зовнішній політиці;

по-третє, використання циклічно-поступового підходу дозволяє виробити об'єктивне помірковане ставлення до принципу детермінізму, поєднуючи його з відповідальною соціальною активністю та уникнути як сліпого фанатизму, так і безвідповідального волонтаризму в питаннях політичного розвитку. Це має особливе значення для політологічних досліджень, де свідомий вибір, визначення вірної установки до діяльності є предметом наукового вивчення.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні питання:

1. Визначте основні особливості сучасних методологічних підходів до дослідження політичного процесу.
2. В чому полягають сутність та специфіка синергетичного підходу до аналізу соціально-політичних систем?
3. Визначте поняття складної системи та її основні риси.
4. Що означає поняття самоорганізації складних систем?
5. Як в синергетичній теорії визначається сутність розвитку складних систем?

6. Розкрийте механізм політичного розвитку з використанням понять тезаурусу, соціального детектора та селектора.
7. В чому полягає зміст понять хвилі та циклу політичного розвитку?
8. Визначте особливості та переваги циклічно-поступового підходу до аналізу динаміки політичного життя.

Теми рефератів та доповідей:

1. Сутність структурної самоорганізації політичної системи суспільства на прикладі конкретної країни.
2. Аналіз проблеми відкритості політичного життя в сучасній українській державі.
3. Політичні аспекти теорій засновників синергетичної методології Г.Хакена, Г.Нікольса, І.Стенгерс та ін..

Логічні та творчі завдання:

1. На прикладі політичного розвитку конкретної держави проаналізуйте поняття тезаурусу альтернатив розвитку суспільства, соціального селектора та детектора.
2. Дайте характеристику сутнісних рис складно організованої системи: відкритості, нелінійності та нерівновагомості.

Література:

1. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
2. Бевзенко Л.Д. Социальная саморганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретации. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437с.
3. Бойко-Бойчук Л. Синергетика як методологічний підхід до дослідження соціальних наук // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С.56-63.
4. Боксанский О.Е., Кучер Е.Н. Когнитивные науки: от познания к действию. – М.: Ком книга, 2005. – 210 с.
5. Бойко-Бойчук Л. В. Синергетичний підхід у політичних дослідженнях (на прикладі аналізу політико-владної взаємодії у територіальних громадах в Україні) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.01. «Теорія та історія політичної науки»/Л. В. Бойко-Бойчук. — Київ, 2006. — 23 с.

6. Боришполец К. П. Методы политических исследований / К. П. Боришполец. — М. : Аспект Пресс, 2005. — 221 с.
7. Бородкин Л. Методология анализа неустойчивых состояний в политико-исторических процессах [Электронный ресурс] / Л. Бородкин // Международные процессы. — 2005. — № 1 (7). — Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/seventh/001.htm>
8. Бронніков В. Синергетика як перспективна методологія у дослідженнях соціально-політичних наук / В. Бронніков // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2008. — Вип. 13. — С. 109-115.
9. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. Синергетика и теория социальной самоорганизации. — СПб. : Лань, 1999. — 480с.
10. Венгеров А. Синергетика и политика / А. Венгеров // Общественные науки и современность. — 1993. — № 4. — С. 55—69.
11. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. — Львів: Вид-во «Літопис», 2000. — 319 с.
12. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. — К.: Генеза, 2006. — 400 с. Добронравова І.С. Синергетика: становление нелинейного мышления. [Электронный ресурс] — К., 1990. — Режим доступа : http://www.i-u.ru/biblio/archive/dobronravova_sinergetika/01.aspx Князева Е.Н. Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — СПб. : Алетейя, 2002. — 414 с.
16. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов; Рос. АН. — М. : Наука, 1994. — 229с.
17. Комарова Ю. Деякі аспекти аналізу структурної саморганізації політичної системи // Політичний менеджмент. — 2005. - №1. — С.97-112.
18. Курдюмов С. П. Иглоукалывание мира [Электронный ресурс] / С. П. Курдюмов. Стенографическая запись выступления. — Суздаль, 2003. — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Igloukal.htm>
19. Лапкин В.В. Циклы, ритмы, волны: проблемы моделирования политического развития // ПОЛИС. — 2002. - № 4. — С.26-31.

20. Ласло Э. Век бифуркации. Постигание меняющегося мира [Электронный ресурс] / Э. Ласло — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/laslo77.htm>
21. Максимова О.М. Використання синергетики у дослідженні політичних систем // Вісник СевНТУ. Вип. 100: Політологія: зб. наук. пр. — Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2009. - С.45-49.
22. Мельвиль А.Ю. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам // Политические исследования. - 1988. - №2. — С. 9-31.
23. Митина О. В. Динамика политического сознания как процесс самоорганизации/ О. В. Митина, В. Ф. Петренко // Общественные науки и современность. — 1995. — № 5. — С. 103—115.
24. Михальченко М. Методологічні проблеми дослідження взаємодії соціально-правової держави і громадянського суспільства // Наукові записки / збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. — С.23-35.
25. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? — К.: НАН Украины; Институт социологии {Киев}; АПН Украины; Институт высшей школы {Киев}, 2001. — 440с.
26. Моисеев Н.Н. Системная организация биосферы и концепция коэволюции / Н.Н. Моисеев // Общественные науки и современность. — 2000. — № 2. — С. 123—130.
27. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах, — М.: Мир, 1979. — 512 с.
28. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. — Соч. В 2-х т. — М.: “Мысль”, 1990. — Т. 2.
29. Новакова О.В. Політична модернізація та розвиток демократичних процесів в сучасній Україні: Монографія. — Луганськ, Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2006. — 216с.
30. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини — К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
31. Остапенко М. Синергетичний підхід при дослідженні політичного плюралізму // Методологія політичної науки: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Перші методологічні читання / Укл. Денисенко В.М., Угрин Л.Я. —Львів: ЛНУ 2010 . — 130 с. — С.12-14.
32. Поппер К. Открытое общество и его враги: [В 2 т.] / Карл Поппер; Пер. с англ. под общ. ред. [и с предисл.] В. Н. Садовского — М. : Междунар. фонд "Культ. инициатива" - Soros foundation : Открытое о-во "Феникс", 1992. Т. 1: Чары Платона.

33. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. — 1991. — № 6. — С. 46—57.
34. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / В.И. Аршинова (общ.ред.и послесловие), Ю.А. Данилов (пер.). — 2-е изд. — М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 310с.
35. Пригожин И. Р. Время. Хаос. Квант. К решению парадокса времени / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. [Изд. 6-е]. — М.: Ком книга, 2005. — 232 с.
36. Рузавин Г. И. Самоорганизация и организация в развитии общества / Г. И. Рузавин // Вопросы философии. — 1995. — № 8. — С. 63—72.
37. Тоффлер Э. Шок будущего/ Э. Тоффлер; перероб. с англ. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2011. — 560 с.
38. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам. — М.: Мир, 1991. — 240 с.
39. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. — М.: Прогресс-Традиция, 2004. — 480 с.
40. Хантингтон С. Третья волна: Демократизация в конце XX века / Сэмюэл Хантингтон. — М.: РОССПЭН, 2003. — 386 с.
41. Almond G., Powell G. Comparative Politics: A Developmental Approach. — Boston: Little, Brown, 1969. — 340 p.
42. Apter, D. E. The Politics of Modernization. — Chicago: University of Chicago Press, 1965. — 398 p.
43. Parsons Talcott. The Political Aspects of Social Structure and Progress. — Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1966. — 543 p.
44. Apter D. Political change. — Endlewood Cliffs, 1973. — 206 p.

ПРОЦЕС І ТЕХНОЛОГІЇ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: проаналізувати сутність та концептуальні засади аналізу державної політики, форми аналізу державної політики, розглянути зміст основних етапів аналізу державної політики.

Ключові слова: державна політика, аналіз державної політики, форми аналізу державної політики, процес аналізу державної політики.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Концептуальні засади аналізу державної політики.
2. Форми аналізу державної політики.
3. Основні етапи аналізу державної політики.

1. Концептуальні засади аналізу державної політики

Аналіз державної політики, як показано у попередніх розділах, був предметом уваги численних досліджень у минулі сторіччя, хоча її докладне вивчення розпочалося тільки в середині ХХ віку. Сучасний термін «аналіз політики» вперше, в 1958 року, ввів Ч. Ліндблом. Пізніше ним охоче користувався Е. Дрор. Аналіз політики, який А. Вілдавскі назвав повідомленням правди владі, привернув увагу до суспільних наук як засобу поліпшення людського суспільства. Причиною цього, окрім дослідницького інтересу, була і є потреба в глибокому аналізі й усвідомленні безпосередньої дії/бездії влади.

У широкому розумінні «аналіз політики» – це форма прикладного дослідження, яке проводиться для повнішого розуміння соціотехнічних питань та для прийняття найкращого рішення. Застосовуючи досягнення сучасної науки й технології, аналіз політики підказує можливий напрямок дій, збирання інформації та обґрунтування доказів вигід та інших наслідків, які супроводжують прийняття рішень і їхнє втілення, щоб допомогти

виробникам політики вибрати найоптимальнішу дію. Аналіз політики також враховує політичні й організаційні труднощі, з якими пов'язане прийняття рішень та їхнє впровадження.

В аналізі політики слово «аналіз» вжито в загальнішому сенсі: мається на увазі використання інтуїції, суджень та висновків при розкладенні політики на її складові, а також при проектуванні та синтезуванні нових альтернатив. Діяльність може змінюватися від дослідження та висвітлення проблеми до оцінки закінченої програми. Деякі види аналізу політики є неформальними, індивідуальними зусиллями, які не використовують нічого, крім логічних роздумів, тоді як інші потребують людських та фінансових ресурсів, збирання даних, розрахунків за допомогою математичних методів.

Як це й характерно для соціальних наук, у галузевій літературі існує дуже багато визначень аналізу політики. Аарон Віддавскі, наприклад, визначив аналіз політики як діяльність, для якої не може бути фіксованої програми; синонімічною до аналізу політики є творчість, що може стимулюватися теорією та загострюватися практикою; її можна вивчати, але навчити цьому не можна.

Д. Веймер і Е. Вайнінг визначають аналіз політики як пораду щодо державних рішень, орієнтовану на клієнта й базовану на суспільних цінностях.

В. Віліамс розглядає його як спосіб синтезу інформації разом з результатами досліджень з метою створення підґрунтя для політичних рішень (з'ясування можливих альтернатив) і визначення майбутніх потреб в інформації, що стосується політики.

В. Дан вважає аналіз політики діяльністю з накопичення знань про процес розробки політики і для нього. Беручи до уваги ці та інші дефініції, для цілей нашого навчального посібника можна застосувати більш загальне та універсальне визначення українського дослідника В. Романова: аналіз державної політики – це цілеспрямована інтелектуальна та практична діяльність з метою створення, критичного оцінювання та поширення знань стосовно процесу вироблення і здійснення державної політики.

Важливо розрізняти аналіз політики та обстоювання політики. Перший вид діяльності вимагає від науковців і спостерігачів критичного підходу до питань державної політики на основі систематичних досліджень. Другий вимагає організаційних навичок, ораторського мистецтва, переконливості й наполегливості. Іншими словами, аналіз політики – це пояснення причин та наслідків урядової політики, тоді як обстоювання політики – це здійснення заходів з метою закріплення і збереження певної політики, яка вважається правильною. Тому розробка наукового знання про сили, які впливають на

державну політику, та про її наслідки є необхідною умовою активного обстоювання політики.

Класифікація підходів до аналізу політики

Опрацювання світової наукової літератури з аналізу політики показує, що термін «аналіз політики» використовується різними авторами по-різному, часто з метою нав'язування якогось особливого значення. На нашу думку, буде корисним навести тут класифікацію підходів до аналізу державної політики, яка ще у 80-х роках була запропонована Б. Хогвудом та Л. Ганом:

1) **Вивчення змісту політики.** Наголос робиться на виитоках політики, її намірах та дії в таких специфічних сферах, як: житлове будівництво, освіта, охорона здоров'я та соціальні послуги. Такі дослідження можуть допомогти інформувати як виробників політики, так і науковців, але їхня мета первісно є описовою, хоча в деяких випадках аналіз може бути на високому абстрактному рівні.

2) **Дослідження процесу політики.** Цікавляться тим, як насправді розробляється політика залежно від дій різних акторів на різних стадіях процесу. Це можуть бути дослідження індивідуальних випадків або спроби узагальнення й описових пропозицій щодо природи процесу вироблення державної політики.

3) **Дослідження результатів політики.** Як правило, націлені на встановлення детермінант моделей розподілу видатків або інших показників результатів політики. Такі дослідження часто містять комплексний статистичний аналіз із низкою змінних, що стосуються економічних, соціальних та політичних характеристик, органів влади.

4) **Оцінювальні дослідження.** Намагаються оцінити специфічні варіанти політики залежно від ступеня відповідності їхніх результатів завданням політики. Оцінювання сприяє кращому розумінню факторів, які формують політику, а також забезпечує інформацією, корисною для вироблення політики у майбутньому.

5) **Інформація для процесу вироблення політики.** Стосується збирання й аналізу даних з метою допомогти у виробленні політичних рішень та консультуванні з вибору альтернативи політики. Така робота може проводитися університетами, незалежними політичними установами, комісіями та комітетами з розслідувань або самими урядовими організаціями. Цей аналіз відрізняється від вивчення змісту політики тим, що націлений на сприяння виробленню політики.

6) **Обстоювання процесу.** Увага аналітиків зосереджена не тільки на розумінні процесу вироблення політики, але й на можливості його зміни,

звичайно, з метою його поліпшення. Таке дослідження передбачає залучення великої кількості підходів, процесів та технологій.

7) **Обстоювання політики.** Означає вироблення аргументів на користь окремих напрямів політики. В цьому контексті слід відрізнити аналітика як політичного актора і політичного актора як аналітика. Обидві ролі є досить суперечливими. Якщо аналітик залучається до політичного процесу, він робить аналіз із позицій дослідних стандартів об'єктивності та неупередженості. Коли ж політичні актори, такі як міністри або високопоставлені державні службовці, виступають у ролі аналітиків (і одночасно споживачів аналізу), то якість такого аналізу дуже часто є спірною через їхню безпосередню зацікавленість у його результатах.

Б. Хогвуд та Л. Ган відзначають тенденцію до зростання критичних оцінок щодо припущень, методології та придатності аналізу політики. Дискусійною темою залишається також межа розділення у процесі аналізу фактів та цінностей. Існує також проблема розрізнення дескриптивного (описового) та проскриптивного (нормативного) аналізу політики. Хоча провести чітку лінію неможливо, все ж можна вищенаведені підходи класифікувати як переважно описові (1—4) та переважно нормативні (5—7). Звичайно на практиці у процесі конкретного дослідження, як правило, використовується декілька підходів, хоча аналітик може про це й не здогадуватись.

Існує також різниця між дефініціями «аналіз політики» та «аналіз для політики». Визначаючи аналіз політики мистецтвом, наукою, професією та ремеслом одночасно, зазначимо, що він перебуває на одному полюсі шкали-дихотомії, а на протилежному – аналіз для політики (див. табл. 5.1.)

Т а б л и ц я 5.1

Зміст дефініцій «аналіз політики» та «аналіз для політики»

Аналіз політики		Аналіз для політики		
Аналіз детермінації політики	Аналіз змісту політики	Моніторинг та оцінювання політики	Обстоювання політики	Інформація для політики

Метою аналізу політики є інформування творців політики про обмеження можливостей, адже кращою вважається політика, найбільш пристосована до обмежень впровадження і складників середовища політики.

Характеристики аналізу політики

Аналіз державної політики має характерні риси, які можуть бути сформульовані таким чином:

- аналіз політики має переважно прикладний, проблемно-орієнтований характер;

- аналіз політики може бути як міждисциплінарним, так і мультидисциплінарним. Якщо йдеться про дійсно багатогранну проблему, аналіз має залучати інтегровані або міждисциплінарні підходи, що об'єднують елементи багатьох дисциплін;

- аналіз політики має характер планування, чутливого до конкретного політичного контексту. Підготовленим аналітикам необхідно не лише мати політичні навички, але й володіти технологіями та підходами політичного планування та розуміти складність природи політичного процесу;

- кожний аналіз орієнтований на клієнта. Щодо цього твердження існує два погляди: перший — аналітик політики має адресувати свою діяльність широкому колу виборців та діяти як агент соціальних змін з метою поліпшення суспільства; другий – аналітик політики не має відчувати ніяких зобов'язань перед урядовими та іншими установами, його діяльність має бути неупередженою.

Існують передумови забезпечення об'єктивності аналізу державної політики:

1. Врахування об'єктивних закономірностей політичного, соціально-економічного, духовного життя суспільства.

2. Розуміння політичної ситуації, її найважливіших компонентів і сили впливу на державну політику.

3. Дотримання відкритості (прозорості) в прийнятті державно-політичних рішень.

4. Використання наукових методів теоретичного і прикладного дослідження.

5. Наявність різноджерельної, якісної інформації.

6. Розробка альтернатив-стратегій державно-політичних рішень та визначення інструментів і механізмів їхнього впровадження.

7. Визначення можливості корекції державно-політичних рішень та інструментів і механізмів їхнього впровадження.

8. Запобігання спрощеному розумінню ситуації або її абсолютизації.

Таким чином, аналіз політики розглядається як комплекс аналітичних процедур, що стосуються вироблення рекомендацій (порад) органам влади щодо найкращого з-поміж можливих курсу дій – суспільна політика загалом або окремі її складники, і цей процес містить також питання оцінювання, моніторингу результатів і наслідків виконання рішень задля

покращення показників суспільного розвитку. Рекомендації щодо найкращого вибору мають базуватися на суспільних цінностях, на суспільному й соціальному виборі, який зроблено в демократичному суспільстві. Перефразовуючи слова провідного канадського дослідника Л.Пала, аналіз політики можна визначити як висококваліфіковане застосування інтелекту до розв'язання суспільних проблем.

2. Форми аналізу державної політики

Аналіз політики може здійснюватися на одному, кількох, або всіх етапах процесу розробки державної політики. Це залежить від проблеми, з якою зіткнувся клієнт. Аналіз політики націлений на створення, критичне оцінювання та поєднання між собою дотичної до політики інформації про один або кілька етапів процесу розробки політики.

Існують три основні форми аналізу державної політики – перспективний, ретроспективний та інтегративний, які розрізняються між собою залежно від часу здійснення аналізу.

Перспективний аналіз здійснюється перед будь-якими урядовими діями. Він є засобом синтезування інформації для вибору альтернативи політики та створює основу для прийняття політичного рішення. Однак перспективний аналіз часто призводить до великих прогалин між розв'язанням проблем, яким віддається перевага, та намаганнями уряду розв'язати їх.

Ретроспективний аналіз здійснюється після дій уряду стосовно розв'язання тієї чи іншої проблеми. Він найбільш важливий у випадках визначення інтелектуальних пріоритетів та для розуміння політики, однак не є настільки ефективним у пропонуванні розв'язань специфічних проблем.

Інтегративний аналіз політики – це всеохоплююча форма аналізу, яка поєднує в собі виробництво та опрацювання інформації і до, і після політичних дій. Така форма аналізу вимагає від аналітика політики не лише вироблення зв'язку між ретроспективним та перспективним етапами дослідження, але й постійного виробництва та опрацювання інформації в ході процесу розробки політики. Це означає, що аналітик політики неодноразово залучається до цього процесу, доки не буде знайдено задовільне розв'язання проблеми.

Інтегративний аналіз політики має всі методологічні переваги перспективного та ретроспективного аналізів і не має жодного з їхніх недоліків. Він забезпечує тривалий моніторинг та оцінку політики протягом усього процесу її розробки.

3. Основні етапи процесу аналізу державної політики

Аналіз політики є раціональним процесом, оскільки він складається з низки етапів, які необхідно пройти, щоб досягти бажаного результату. Цей систематичний характер аналізу політики можна зобразити у вигляді шести етапів:

- 1) формулювання проблеми;
- 2) визначення критеріїв оцінки;
- 3) вибір альтернативних варіантів;
- 4) оцінка альтернативних варіантів;
- 5) вироблення рекомендацій;
- 6) презентація рекомендацій.

Це основні етапи процесу аналізу політики, але кожен з них також складається з окремих підетапів та інших компонентів. Політичні аналітики можуть обирати різні шляхи здійснення процесу аналізу державної політики, оскільки різними є їхня підготовка, наявний для аналізу час, складність аналізованої проблеми, фінансові та людські ресурси. Карл Патон і Девід Савіцкі вважають, що більшість аналітиків здійснюють перший підхід до проблеми, використовуючи методи та погляди своїх дисциплін. В економістів, наприклад, перше знайомство з проблемою часто відбувається крізь призму економічних вигід і витрат, увагу соціологів одразу ж привертають наслідки впливу на групи населення, аналітиків з правовою підготовкою – юридичні аспекти проблеми. Чим менше часу є в розпорядженні аналітика, тим більша вірогідність того, що деякі етапи процесу аналізу будуть упущені.

Складні проблеми, як правило, вимагають делегування завдань та залучення спеціалістів, та якщо ресурси обмежені, аналіз може бути здійснено власними силами. Оскільки політичні аналітики великих організацій мають у своєму розпорядженні різного роду консультантів, експертів та спеціалізоване обладнання, вони часто займаються лише найважливішими питаннями проблеми. Вірогідність отримання такої допомоги для аналітиків, які працюють у невеликих організаціях, є незначною, тому вони вимушені здійснювати аналіз самостійно.

Демократична політика та аналіз політики

Аналіз політики як набір методів і критеріїв оцінки варіантів державної політики набув поширення з 1960-х років як засіб для раціоналізації процесу вироблення та втілення державної політики. З одного боку, прихильники аналізу розглядають його як інструмент досягнення більшої ефективності та рівності в розміщенні суспільних ресурсів. Вважається, що демократична політика може бути значно поліпшена шляхом точнішого відображення переваг та уподобань громадян

у державній політиці. З іншого боку, поширення аналізу державної політики розглядається його противниками як деструктивний процес для норм, інститутів і практики демократичної політики, оскільки вони вважають, що аналіз призведе до фактичного переходу влади до нової, непередставницької та вузької технократичної еліти. Критики посилення впливу непередставницької еліти посилювалися на ліберально-демократичну концепцію дисперсії політичної влади в політичних системах, тому оптимальні з технічного погляду рішення вони цінили набагато менше, ніж легітимну політику демократичних або представницьких інститутів.

Справді, теоретично існує небезпека того, що важливіші політичні завдання з розв'язання суспільних проблем та оцінки результатів державної політики перейдуть до рук представників технократичної еліти – аналітиків, експертів тощо, тоді як роль обраних публічних політиків буде зведена до функції «гумової печатки» для формального затвердження оптимального вибору технарів. Але в зрілих демократіях вироблення та здійснення політики проходить через декілька етапів, на яких надмірний вплив експертів та аналітиків буде достатньою мірою скориговано і пом'якшено завдяки впливу на цей процес різноспрямованих сил, що конкурують між собою. До того ж процес вироблення державної політики в демократичних країнах – це досить прозорий для громадськості процес, що майже унеможливує його узурпацію вузьким колом еліти. Щодо непередставницького характеру процесу аналізу політики, то досвід демократичних суспільств свідчить, що аналітики не прагнуть застосовувати аналіз без погодження з їхніми політичними клієнтами.

Дифузія аналізу державної політики в політичний процес не призведе до фундаментальних, критичних або навіть небезпечних для демократичного суспільства змін. Погано це чи добре, але, незважаючи на сподівання прихильників та критику противників, результати аналізу державної політики настільки послаблюються і трансформуються у процесі її здійснення, що приводять лише до помірних, інкрементальних змін в існуючих моделях політики.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте поняття «аналіз політики».
2. Як ви розумієте підходи до аналізу політики ?
3. Які існують форми аналізу політики? Якому з них ви б віддали перевагу у своїй аналітичній діяльності і чому?

4. З якими труднощами на кожному етапі проведення аналізу політики ви б зіткнулися? Чи здатні ви передбачити можливі шляхи їхнього подолання?

5. Як ви вважаєте, чи існує реальна небезпека послаблення ролі представницьких органів влади внаслідок широкого застосування аналізу державної політики?

Теми рефератів та доповідей

1. Основні нормативні правові акти, що забезпечують правову основу державної політики.

2. Основні етапи законодавчого процесу.

3. Соціально-психологічні й етичні аспекти аналізу державної політики.

Логічні та творчі завдання

1. На яких суспільних цінностях ґрунтується аналіз державної політики ?

2. Які характерні риси аналітичної чутливості аналітика політики ?

3. Як ви розумієте підхід, що технологічні аспекти аналізу державної політики не мають визначального значення для його якості ?

Ділова гра: «Ідентифікація проблеми для аналізу державної політики»

Завдання: сформулюйте проблему, придатну для аналізу політики, визначте замовника, мету й альтернативні варіанти розв'язання проблеми.

Заняття поділяється на дві умовні частини

1. Самостійна робота слухачів у «міні-аналітичних» групах.

2. Презентація і вибір проблеми з рекомендованою альтернативою її розв'язання для внесення до порядку денного.

Для активної участі слухачів формують «міні-аналітичні» групи до 3 осіб кожна.

Завдання доцільно виконувати за шаблоном:

Проблема	Замовник	Мета	Альтернативи	Ухвалення рішення
				1. Status-quo 2. 3. 4.

Література

1. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
2. Вступ до аналізу державної політики: Навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 238 с.
3. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
4. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
5. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
6. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.
7. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: Моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
8. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 244 с.
9. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
10. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
11. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ.. – К.: Вид.дім. «Кієво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
12. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
13. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С.58-70
14. Філіпповський В.М. Основи теорії державного управління: Навчальний аосібник / В.М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
15. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у

Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куїнн; пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 120 с.

16. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
17. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
18. Lasswell H. The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis. College Park, 1956.

ТИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ АНАЛІЗУ

Мета: визначити сутність та критерії типології державної політики, проаналізувати типології державної політики, адаптовані до українських суспільних реалій.

Ключові слова: типи державної політики, субстантивна політика, процедурна політика, розподільна політика, регуляторна політика, саморегулятивна політика, перерозподільна політика, матеріальна політика, символічна політика, політика, яка містить колективні і приватні блага.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Сутність та критерії типології державної політики.
2. Характеристика типів державної політики, придатних до аналізу.

1. Сутність та критерії типології державної політики

Існує декілька традиційних, поширених серед науковців (хоча дехто не погоджується) поглядів, що типи державної політики безпосередньо впливають на варіанти можливих державно-політичних рішень. Історичний досвід і аналіз сучасних державно-політичних рішень щодо розв'язання суспільних проблем свідчить, що типи політики відображають якісний рівень урядування. Серед політологів поширена типологія державної політики за такими критеріями:

- сфери застосування: трудові відносини, суспільний добробут, громадянські права, зовнішня політика тощо;
- інститутів: політика законодавчих і судових органів, міністерська політика тощо;
- часу: довоєнна або післявоєнна політика, політика часів незалежності тощо.

Ці типи є досить зручними для користування й обговорення, але мало придатні для аналізу, оскільки не відображають основних характеристик та змісту конкретної політики. Більш досконалою і довершеною є типологія за критерієм масштабу та цілей державної політики:

- субстантивна;
- процедурна;
- розподільна;
- регулятивна:
 - політика конкурентного регулювання;
 - політика протекціоністського регулювання;
- саморегулятивна;
- перерозподільна;
- матеріальна;
- символічна;
- із вмістом колективних чи приватних благ.

Усі типології, адаптовані до українських реалій, проходять становлення в українській науковій школі, що свідчить про рівень трансформаційних процесів у нашому суспільстві. За останні роки в Україні використовувався увесь перелік типів, і це є досить вагомим аргументом правильності застосування саме такої типології державної політики.

2. Характеристика типів державної політики, придатних до аналізу

До субстантивної політики належить усе, що уряд збирається робити: будувати лікарні, дороги, мости, виплачувати компенсації та встановлювати пільги, забороняти тіньове виробництво тощо. Така політика прямо розподіляє серед людей вигоди й витрати. Прикладом субстантивної політики є Державні цільові або інші програми, спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Процедурна політика стосується питань, які мають вирішуватися, і суб'єктів вирішення. Вона містить закони щодо створення адміністративних агентств, визначення їхньої юрисдикції, уточнення процесів та методів, які вони можуть застосовувати для реалізації своїх програм, забезпечення відповідного контролю за діяльністю агентств. Так, Закон України 1993 р. «Про антимонопольний комітет України» визначає його завдання, принципи діяльності, компетенцію, повноваження, гарантії відповідності

його діяльності антимонопольному законодавчому захисту інтересів підприємців і споживачів. Федеральний Закон США про адміністративну процедуру передбачає процедури, яких мають дотримуватися адміністративні органи в процесі виробництва нормативних документів. Проте процедурна політика може мати важливі субстантивні наслідки. Часто для затримання або запобігання ухвалення субстантивних рішень використовують саме процедурні питання. Наприклад, Федеральній торговій комісії США знадобилося 15 років, щоб завершити справу вилучення слова «печінка» за проханням виробника з назви продукту «маленькі пігулки Картера для печінки». Цей продукт не мав ніякого впливу на печінку. Можливість маніпулювання процедурними правилами призводить до затримання розробки і особливо впровадження державної політики.

Розподільний тип політики, передбачає розподіл послуг або вигод між певними суспільними сегментами: індивідами, групами, корпораціями, общинами тощо. Зазвичай така політика повертає державні кошти для допомоги одному або декільком учасникам суспільного процесу (наприклад, експортні субсидії для сприяння експорту будь-яких товарів, допомога фірмі, яка має серйозні фінансові проблеми) або досить широкому колу зацікавлених осіб. Наприклад, безкоштовне медичне обслуговування, пільги ветеранам, житлові субсидії, пільгові кредити молодим сім'ям на придбання житла тощо. Політика розподілу використовується для сприяння діяльності приватного сектора або для надання прямих переваг певним групам суспільства на індивідуальній адресній основі. Традиційною її формою є прямі виплати або субсидії для підтримки певного рівня прибутків. Ухвалення рішень в процесі здійснення політики розподілу пов'язане з бюджетним процесом і спрямоване на забезпечення кожного принаймні мінімальним обсягом послуг.

Специфікою розподільної політики є те, що ті, хто претендує на отримання вигід, зазвичай не конкурують безпосередньо, а переможець виявляється після відбіркової процедури. Відповідно конфлікти зведені до мінімуму, оскільки кожному надається можливість бути «переможцем» у цьому процесі. Отже, така політика створює тільки переможців і прямо не визначає коло тих, хто програв, хоча зрозуміло, що за все потрібно платити.

Регуляторна політика накладає обмеження на поведінку індивідів та груп (що є відмінністю від розподільної). За допомогою цього підходу підтримується певний рівень конкуренції за таких умов ринку, коли необхідна конкуренція завдавала б шкоди суспільству. Вона зменшує свободу дії тих, на кого спрямований її регулятивний вплив: власників фірм, бізнесменів, банкірів, власників розважальних закладів тощо.

Найпоширенішим типом регуляторної політики є політика регулювання кримінальної поведінки проти особистості та власності (соціальна політика стосується питань забезпечення рівного доступу громадян до певних суспільних благ, контролю за продажем вогнепальної зброї тощо). Специфікою регуляторної політики є конфлікт між двома групами: одна з них намагається встановити контроль над іншою (остання чинить опір, демонструючи, що система контролю непридатна або він зовсім непотрібний). Регуляторне рішення чітко вирізняє переможців та тих, хто програв (переможці вважають себе обділеними, оскільки отримали менше, ніж розраховували). Окрім того, зважаючи на складність визначення всіх цілей та наслідків регуляторної політики, зазначимо, що коли переможцем стає група інтересів, що відстоює суспільні інтереси, то вона може й не отримувати безпосередньої матеріальної вигоди. Розрізняють варіанти регуляторної політики: **конкурентного регулювання і протекціоністського регулювання.**

Конкурентне регулювання:

- встановлення загальних правил поведінки (бажані й небажані дії). Регуляторні дії місцевого самоврядування означають контроль над розгортанням бізнесових структур, фінансовою практикою, тарифами тощо;
- захист прав споживачів через встановлення стандартів якості товарів та послуг;
- надання вигід одним за рахунок інших (відмова іншим). Регулювання шляхом контролю на ринку появи нових структур або шляхом постачання/непостачання ресурсів, а також рішення щодо надання пільг чи відмова в них. Отже, уряд має можливість регулювати рівень конкуренції у цій сфері.

Тип політики протекціоністського регулювання, за допомогою якої прагнуть обмежити конкуренцію, вимагаючи при цьому від зайнятих додержуватись певних правил у своїй діяльності. Діяльність у межах таких правил дає змогу захистити населення від шкідливих або шахрайських дій приватних фірм. До прикладів цієї політики можна віднести регулювання банківської діяльності, відповідні вимоги до фінансових ринків, санкціонування державними інстанціями випуску ліків та інших медичних препаратів, перш ніж вони надходять у продаж, а також регулювання певних видів бізнесу та практичної діяльності профспілок. Політика протекціоністського регулювання спрямована на захист населення, але допускає настільки високий рівень конкуренції в умовах ринку, наскільки це можливо.

Саморегулятивна політика за технологією подібна до регулятивної, оскільки також передбачає стримування або контроль певних питань чи груп. Її специфікою є те, що вона підтримується самими групами, які «саморегулюються» для захисту або просування інтересів своїх членів. Ліцензування діяльності професійних груп (від аукціоністів до адвокатів) є прикладом саморегулятивної політики. Проблема й питання є в тому, наскільки ліцензування поліпшує якість послуг, що надаються населенню.

Перерозподільна політика репрезентує зусилля державних інституцій щодо розміщення багатства, доходу, власності чи прав серед широких верств населення. Така політика перерозподілу є джерелом незгоди й конфлікту (наприклад, між правлячою та опозиційною партією). Цей підхід спрямований на перерозподіл рівня добробуту або прибутків у суспільстві та зміну певних політичних і громадянських прав, які ґрунтуються на практиці минулих часів і не відповідають теперішнім соціальним та політичним цінностям. Прикладом методу перерозподілу є системи прогресивного оподаткування прибутків, за яких ті, хто отримує більші прибутки, сплачують більші податки, ніж ті, хто отримує менші доходи. Прикладами політики перерозподілу в політичній та соціальній сферах є забезпечення певних груп населення можливостями здобути освіту та знайти роботу, яких вони за інших обставин могли б і не мати, а також збільшення політичного представництва певних груп населення на державних посадах за допомогою виборчого процесу.

Загалом ця політика перерозподіляє ресурси від багатих до бідних (хоча можливий і зворотний напрям). Прийняття рішень у межах політики перерозподілу досить ускладнене, оскільки передбачає переміщення грошей, прав чи влади (небажання віддавати). Характерна риса політики перерозподілу – поява «переможців» і тих, хто зазнав поразки у процесі прийняття державно-політичних рішень. Те, що втрачає певна особа чи група осіб, здобуває інша особа чи група. Отже, політика перерозподілу – занадто політизований процес прийняття рішень і спричиняє найбільше конфліктів у процесі політики.

Матеріальна політика реально наділяє учасників політичного процесу матеріальними ресурсами чи накладає додаткові витрати на них. (Наприклад, законодавство щодо мінімальної заробітної плати примушує працедавців платити працівникам зарплату не нижче мінімальної, є матеріальною політикою за сенсом і за ефектом). Тобто матеріальна політика значно впливає як на суспільство в цілому, так і на кожного громадянина.

Символічна політика, на відміну від матеріальної, має незначний вплив на людей. Вона не розподіляє матеріальні ресурси (вигід і витрат), а

спрямована на підтримання таких суспільних цінностей, як мир, благополуччя, патріотизм (наприклад, Закон США про захист національного прапора – 1989 р.), справедливість, охорона довкілля тощо. Досить часто символічна політика суттєво впливає на все суспільство (і матеріально також). Наприклад, охорона довкілля спочатку має вигляд добрих намірів, але поступово потребує значних матеріальних витрат. Ця політика на стадії вироблення може визначатися як матеріальна, а через відсутність фактичних рішень перетворитися на символічну. Можливий і зворотний шлях.

Слід зазначити, що чітко розмежувати матеріальну й символічну політику досить складно, оскільки лише практичне втілення в життя тієї чи іншої політики може дещо кристалізувати її як матеріальну чи символічну. Ця типологія є доцільною при аналізі впливу політики, оскільки виходить за межі формальних політичних заяв та акцентує увагу на ролі символів у політичній поведінці.

Державна політика також містить колективні (неподільні: не можуть бути забезпечені окремому індивідові: чисте повітря, оборона країни, безпека тощо) **і приватні** (подільні: можуть бути поділені та придбані чи наділені окремим індивідам з одночасним обмеженням інших) **блага**. Характерні особливості приватних благ такі, що вони досить часто є різноманітними соціальними благами: охорона здоров'я, державне житло, національні парки, комунальні послуги тощо. Окрім того, інколи за їхнє використання стягується плата.

Погляд на державну політику як таку, що має використовувати виключно колективні блага, нівелюється суспільним сьогоденням. Ми є свідками поступового перетворення шляхом владних дій приватних благ на суспільні, за які мусить платити суспільство в цілому (забруднення довкілля, безробіття, захворювання розглядаються не як приватні та змушують все більше платити за утримання системи здоров'я, освіти, культури тощо). Тенденції до розширення колективних благ завдяки приватним опонує концепція приватизації – підтримання й заохочення зосередження урядових програм у приватному секторі, тому що він є ефективнішим у наданні послуг.

Для України характерні трансформаційні процеси, що зумовлюють постійну видозміну типів державної політики. Швидке розширення приватних благ завдяки колективним і, навпаки, зосередження на символічному типі політики на початку державотворення та усвідомлення значущості матеріального типу в середині 1990-х років демонструє використання майже всього переліку типів державної політики. Моделювання суспільного розвитку широко застосовується у світі,

оскільки сприяє визначенню типу й утвердженню відповідної моделі державної політики. В Україні проходить процес становлення моделювання суспільно-політичних процесів і концентрація зусиль на одному, домінуючому типі державної політики.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Які ви знаєте типи державної політики ?
2. В чому полягає значення процедурної політики? Наведіть приклади.
3. В чому принципова різниця між розподільною та регулятивною політикою?
4. За яких умов символічна політика може перетворитися на матеріальну? В чому значення символічної політики?
5. Що являють собою колективні блага? В чому їхня відмінність від приватних?

Теми рефератів та доповідей

1. Символічна політика в Україні.
2. Регуляторна політика місцевого самоврядування.
3. Державні послуги.

Логічні та творчі завдання

1. Як ви гадаєте, наскільки може бути ефективною перерозподільна політика в сучасному суспільстві?
2. Чому перерозподільна політика характеризується високим рівнем конфліктності між її учасниками?
3. Чому саме такі типи державної політики придатні для аналізу ?

Література:

1. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
2. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
3. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.

4. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
5. Дегтярёв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
6. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
7. Здійснення державної регуляторної політики органами місцевого самоврядування: практ. посіб. / О.В. Літвінов, Н. М. Літвінова, Н.В. Стаднічук [та ін.]; за заг. ред. О.В. Літвінова. – Д. : МОНОЛПА, 2012. – 100 с.
8. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.
9. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні.: Підручник / 2-е изд., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 504 с.
10. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 244 с.
11. Пал Лесли А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. З англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
12. Пашко Л.А. Діалог влади та громадськості. Демократичні стандарти побудови громадянського суспільства: Навч.-метод. посіб. / Пашко Л.А. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2010. – 48 с.
13. Романов В.С. Вступ до аналізу політики: Навч. посібник. – К., 2001.
14. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
15. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С.58-70.
16. Філіпповський В.М. Основи теорії державного управління: Навчальний посібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
17. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти. Монографія / Г.П. Щедрова. – Луганськ, «Елтон-2», 2010. – 308 с.
18. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003
19. Dye T. Understanding Public Policy.— New Jersey: Prentice Hall, 1995.— 342 p.83.

20. Mitchel J., Mitchel W. Policy Analysis and Public Policy: An Introduction to Political Science.— Chicago: Rand McNally and Company, 1969.— 685 p.
21. . Peters B. Guy. The Politics of Bureaucracy.— New York: Longman, 1989. – 303 p

МОДЕЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: визначити сутність модельного аналізу політики, проаналізувати моделі державної політики, з'ясувати призначення та функції моделей державної політики в суспільному житті.

Ключові слова: моделі політики, модельний аналіз державної політики, інституціональна модель, процесуальна модель, групова модель, елітна модель, раціональна модель, інкрементальна модель, системна модель, модель суспільного вибору.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Сутність модельного аналізу політики.
2. Моделі осягнення державної політики.

1. Сутність модельного аналізу політики

Для аналізу державної політики та його складової – процесу прийняття рішень – політологи розробили багато моделей, теорій, підходів, концепцій та схем. Ці теорії та концепції необхідні для спрямування вивчення державної політики, полегшення спілкування, а також для пропонування можливих пояснень дій стосовно політики. Для систематичного аналізу державної політики необхідні певні керівні принципи та критерії, які б допомогли запобігти сліпому блуканню серед величезного обсягу даних.

На думку українського дослідника В. Романова, при розгляді теоретичних підходів до аналізу державної політики обов'язково слід розрізняти процес вироблення державної політики і процес прийняття рішень. Останній містить в собі дискретний вибір серед двох чи більше альтернатив. Теорії прийняття рішень оперують критеріями та процесами, які використовуються саме для такого вибору. Вироблення державної політики складається з потоків та моделей діяльності, які охоплюють багато як звичайних, або стандартних, так і не зовсім звичайних, а часом і

нестандартних рішень. Дуже рідко за якоюсь державною політикою стоїть одне-єдине рішення.

Досліджувати та аналізувати державну політику можна за допомогою теоретичних моделей, які запропонував Т. Дай у своїй праці «Осягнення державної політики»: 1) інституціональної; 2) процесуальної; 3) групової; 4) еліти; 5) раціональної; 6) інкрементальної; 7) ігрової; 8) системної; 9) суспільного вибору. Ці концептуальні моделі допоможуть ідентифікувати найважливіші аспекти проблем політики; полегшать визначення суттєвих рис політичного життя; спрямують наші зусилля на краще розуміння державної політики, з'ясувавши, що в ній важливе, а що не варте уваги; запропонують пояснення державної політики та спрогнозують її наслідки.

Жодна із названих концептуальних моделей не застосовується лише при дослідженні державної політики, але кожна пропонує окремий шлях до розуміння політики. Моделі не конкурують між собою, оскільки забезпечують окремий погляд на політичне життя. У більшості випадків конкретна державна політика є комбінацією різних моделей.

Загалом принцип моделювання, що є основою як теоретичного (різноманітні знакові й абстрактні моделі), так і експериментального пізнання (предметні моделі), досліджує державно-політичні явища, процеси чи системи шляхом побудови і вивчення їхніх моделей, а також через їхнє використання для визначення чи уточнення характеристик дослідного об'єкта.

Оскільки моделювання державно-політичних процесів здійснюється за допомогою обмеженої кількості чинників і досягається завдяки абстрагуванню та відмежуванню від тих, які не варто враховувати. В. Тертичка, в контексті державної політики пропонує таке розуміння моделі. Модель – це концептуальний підхід словесного опису державно-політичного процесу. Загалом у повсякденному вжитку модель є відбитком того, що існує в реальному житті, але в іншому масштабі чи вимірі, й має такі характеристики:

- спрощує та робить зрозумілою саму ідею державної політики;
- визначає найважливіші аспекти суспільних проблем;
- допомагає у спілкуванні, коли описуються суттєві риси державно-політичної діяльності;
- зосереджує зусилля на важливих (нехтуючи несуттєвими) аспектах державної політики;
- пояснює державно-політичні рішення та їхні можливі наслідки.

Стисла характеристика окремих моделей сприятиме найповнішому усвідомленню процесу аналізу державної політики.

2. Моделі досягнення державної політики

Інституціональна модель

В межах цієї моделі державною політикою вважається результат діяльності певних політичних інститутів. Урядові інститути давно перебувають у центрі уваги аналітиків, оскільки політичні процеси переважно обертаються навколо конкретних урядових інститутів (парламент, президент, суди, бюрократія, органи місцевої влади та місцевого самоврядування), які авторитарно детермінують, втілюють та нав'язують певну державну політику.

Тісні взаємовідносини між державною політикою та урядовими інститутами очевидні – політика не стане державною без її прийняття та впровадження певними інститутами. Урядові інститути надають державній політиці таких суттєвих ознак:

- легітимність – тільки урядова політика передбачає правові зобов'язання;
- універсальності – тільки урядова політика поширюється на все суспільство;
- монополії на насильство – тільки уряд може на законних підставах покарати порушників своєї політики.

Інституціональні дослідження зазвичай описують специфічні урядові інститути – їхні структури, організацію, обов'язки та функції – без систематичного дослідження впливу інституціональних ознак на результати політики. Детально описуються конституційні і правові порядки, а також безліч урядових агентств різних рівнів. Проте інституціональний підхід дуже важливий, оскільки урядові структури є структурованими моделями індивідуальної та групової поведінки, яка так чи інакше впливає на зміст державної політики.

Важливо пам'ятати, що сама зміна структур не веде автоматично до змін у державній політиці. Тут потрібне глибоке дослідження істинних зв'язків між структурою і політикою. Оцінюючи вплив структури на політику, слід пам'ятати, що вони значною мірою детерміновані соціально-економічними силами.

Процесуальна модель

Ця модель розглядає державну політику як політичну діяльність. Політичні процеси і поведінка вивчалися політологією протягом кількох десятиліть. Сучасна політична наука вивчає діяльність виборців, груп інтересів, законодавців, президентів, бюрократів, суддів та інших політичних акторів. Одна з основних цілей такого підходу – виробити моделі діяльності, або «процеси». Аналітики намагаються згрупувати різноманітні види політичної діяльності відповідно до їхніх відносин з

державною політикою. Внаслідок процес вироблення державної політики постає як набір або ланцюг політичних дій: ідентифікація проблеми, встановлення порядку денного, формулювання пропозицій політики, легітимація, втілення, оцінювання політики.

Деякі політологи вважають, що дослідження державної політики треба обмежувати вивченням процесів, уникаючи аналізу змісту політики. Американський політолог Чарлз Джонс, наприклад, гадає, що своєрідними «ліками» для оздоровлення соціальних систем є модифікація будь-яких політичних процесів: полегшення доступу різних інтересів до процесу вироблення державної політики, забезпечення критики та опозиції, оприлюднення рішень і процесу їхнього прийняття. Процесуальний підхід дозволяє аналітикам вивчати те, як приймаються рішення, або як вони мають прийматися, але не дає їм можливості коментувати зміст державної політики. Проте такий підхід корисний для кращого розуміння діяльності, пов'язаної з процесом вироблення державної політики, оскільки шляхи та способи прийняття політики впливають на її зміст, і навпаки.

Аналітикам важливо пам'ятати, що зміни в процесі вироблення державної політики не завжди призводять до змін змісту політики, оскільки цей процес наражається на соціальні, економічні, технологічні обмеження, які роблять його відкритим або закритим, конкурентним або неконкурентним, плюралістичним або елітарним. Те, що ми віддаємо перевагу відкритій, демократичній, плюралістичній політичній системі, не означає, що вона обов'язково продукуватиме досконалу політику в галузях національної оборони, освіти, добробуту то зв'язок між процесом і змістом ще має бути з'ясований.

Модель груп

В основі цієї моделі лежить теорія груп, яка вважає взаємодію між групами центральним фактом політики. В рамках моделі груп державна політика постає як результат рівноваги груп.

В сучасному плюралістичному суспільстві індивіди, які мають спільні інтереси, формально або неформально об'єднуються і виставляють свої вимоги урядові. Індивіди мають вагу в політиці лише в тому випадку, коли вони діють як частина групових інтересів або від їхнього імені стають своєрідними містками між індивідами та урядом. Політика – це боротьба між групами за вплив на державну політику.

Завдання політичної системи – управління груповими конфліктами за допомогою: 1) встановлення правил гри у боротьбі груп; 2) пошук компромісів і балансування інтересів; 3) узаконення компромісів у формі державної політики; 4) нав'язування цих компромісів. Прихильники теорії груп доводять, що політика – це завжди рівновага, встановлена у боротьбі

груп. Вплив груп детермінується їх кількістю, багатством, організаційною силою, лідерством, доступом до тих, хто приймає рішення, внутрішнім примусом.

Теорія груп описує всю важливу політичну активність у термінах групової боротьби. Виробники політики розглядаються як такі, хто постійно відповідає на тиск, що конкурують між собою груп шляхом договорів, компромісів, угод. Політики намагаються сформувати з груп коаліційну більшість. Виконавчі агентства також розглядаються в термінах їхньої групової належності. Політичні партії розглядаються як коаліції груп.

Головний інтерес системи груп – політична система як така, що зберігає рівновагу як єдине ціле завдяки дії кількох факторів:

по-перше, наявності латентних груп (лобі, груп тиску, груп інтересів), діяльність яких на політичній арені не завжди помітна, але є важливою для підтримання рівноваги системи;

по-друге, сумісницького принципу членства в групах, що пом'якшує вимоги окремих груп і не дає їм суттєво віддалятися від домінуючих цінностей;

по-третє, наявності системи стримувань і противаг як наслідку конкуренції груп, що також сприяє підтриманню рівноваги системи.

Модель груп пов'язана з моделями групової репрезентації: плюралізму (Р. Даль), елітизму (Т. Дай) та „антиелітизму” (Ч. Міллс), корпоративізму (Ф. Шмміттер) і неомарксизму (Р. Мілібенд).

Модель еліт

В межах моделі еліт державна політика розглядається як смак і цінності правлячих еліт (В. Міллс „Могутність еліт”, 1956), як уподобання та цінності правлячих еліт. Згідно з цією моделлю лише «еліти» реально формують думку мас щодо політичних питань, «маси» ж – апатичні й слабо інформовані про державну політику. Політика йде зверху від еліт до мас, а не навпаки. Основні положення теорії еліт:

- Суспільство поділене на небагатьох, хто має владу, і багатьох, що її не мають. Лише невелика група людей розміщує суспільні цінності; маси не приймають рішень щодо державної політики.

- Меншість, яка править, відрізняється від мас, якими правлять. Еліти непропорційно рекрутуються із вищих соціально-економічних суспільних страт.

- Рух до еліти має бути повільним і поступовим, для того щоб зберегти стабільність і запобігти революції. Лише ті не-еліти, які поділяють основні цінності еліт, можуть бути допущені до правлячих кіл.

- Еліти приходять до консенсусу в ім'я збереження фундаментальних цінностей соціальної системи.

- Державна політика відображає домінуючі цінності еліти, а не вимоги мас. Зміни в державній політиці мають інкрементальний, а не революційний характер.

- Діяльні й активні еліти зазнають відносно невеликого прямого впливу з боку апатичних мас. Еліти більше впливають на маси, ніж маси на еліти.

В. Романов виділяє такі критерії теорії еліт. Зараз чітко виділяються три генерації української політичної еліти:

- 1) представники колишньої партійно-державної номенклатури;

- 2) шістдесятники та лідери дисидентського руху;

- 3) політики нової генерації., які підходять до розуміння та аналізу державної політики:

- 1) Зміни та інновації в державній політиці є наслідком переоцінки елітами власних цінностей. Через традиційну консервативність еліт ці зміни не революційні. Елітизм зовсім не означає, що державна політика спрямована проти добробуту мас, навпаки – відповідальність за добробут мас лежить на елітах.

- 2) Маси нічого не вирішують. Демократичні інститути – вибори, політичні партії – важливі лише як символічні цінності. Вони пов'язують маси з політичною системою шляхом надання їм можливості опосередковано впливати на процес прийняття політичних рішень.

- 3) Стабільність політичної системи та її виживання залежать від консенсусу еліт в ім'я фундаментальних цінностей системи. Елітизм не означає, що члени еліт не конкурують між собою або доходять згоди в усіх питаннях. Це нереальна ситуація. Але конкуренція зосереджена навколо досить вузького кола питань, щодо яких еліти частіше погоджуються, ніж не погоджуються. У зрілих демократіях, наприклад, існує консенсус еліт щодо: конституційного правління, свободи слова, свободи опозиційних партій, рівності можливостей у всіх сегментах суспільного життя, священності приватної власності, важливості індивідуальної ініціативи та винагороди, легітимності приватного підприємництва, капіталістичної економічної системи.

На думку В. Тергички, наразі можна виділити три генерації української політичної еліти:

1. Представники колишньої партійно-державної номенклатури;

2. Шістдесятники та лідери дисидентського руху;

3. Політики нової генерації.

Трансформаційні процеси українського суспільства змінили монолітність функціонування радянської еліти. Нині в Україні можемо назвати такі основні шляхи просування до елітних структур:

- екс-номенклатурний – належність до колишньої радянської номенклатури (особливо партійно-комсомольський апарат) та, відповідно, наявність потрібних зв'язків (патронатні функції);

- нагорода за вислугу – службове просування (досить часто завдяки потрібним зв'язкам чи випадку);

- професійно-випадковий – значення професійних якостей та компетентності, а також вдалого збігу обставин, особистої привабливості чи соціального статусу батьків;

- зумовлений – значення статусу батьків, особистої привабливості та наявності престижної професії;

- клієнтельно-корпоративний – значення належності до команди, фінансові можливості, особиста відданість «керівникові», корисно-потрібні зв'язки.

Раціональна модель

Один з авторів цей моделі є американський учений Герберт Саймон. В своїх роботах «Ухвалення рішень і адміністративна організація» (1943), «Нова наука управлінського рішення» (1960), «Адміністративна поведінка» (1957) він використовував когнітивний метод, пов'язаний з вивченням способів отримання знань і переробки інформації для раціонального обґрунтування рішень. Раціональна модель Г.Саймона за багато років зазнала певну еволюцію і у результаті отримала назву концепції „обмеженої раціональності”.

Державна політика тут означає процес досягнення максимальної соціальної вигоди. Тобто урядові слід додержуватися такої політики, яка б давала найкращий результат для суспільства, і уникати політики, яка не дає такого результату. Ця дефініція максимальної соціальної мети містить в собі два важливих моменти: 1) не може бути прийнята політика, витрати від якої перевищували б вигоди; 2) серед наявних альтернатив особи, які приймають рішення, мають вибирати таку, що дає максимальне перевищення вигід над витратами.

Іншими словами, політика найраціональніша там, де різниця між досягнутими і втраченими цінностями є позитивною і найбільшою серед інших альтернатив. Ідеться не про вузькі грошові рамки, в яких фундаментальними соціальними цінностями жертвують в ім'я заощадження певної кількості грошових одиниць, а про врахування усіх соціальних, політичних та економічних цінностей, які втрачили або яких досягли. Для

того щоб вибрати раціональну політику, виробникові при прийнятті рішення обов'язково слід:

- знати всі ціннісні переваги суспільства та їхню відносну вагу;
- знати всі наявні альтернативи політики;
- знати всі наслідки кожної з альтернатив;
- точно підрахувати співвідношення витрат і вигід для кожної альтернативи;
- вибрати найефективнішу альтернативу;
- мати систему прийняття рішень, яка б сприяла раціоналізмові у формуванні політики.

Модель максимальної соціальної вигоди може бути використана для оптимізації розміру урядових програм: бюджет фінансується тільки до порога досягнення максимальної мети або певних цілей. Вперше її застосував у 1930-х роках Корпус інженерів США у програмі розвитку дамб і басейнів річок. Сьогодні ця модель застосовується до всіх урядових політик і програм. Це принципові аналітичні рамки для оцінки рішень стосовно державних витрат.

Проте існує так багато бар'єрів на шляху раціонального прийняття рішень, що модель в цілому рідко застосовується в урядовій практиці. Ось деякі із серйозних перешкод:

- як правило, приходять до згоди не щодо суспільних вигід, а вигід окремих груп чи індивідів, багато з яких конфліктують;
- часто вигоди й витрати неможливо порівняти між собою через їхню суперечливість;
- виробники політики не мають мотивів приймати рішення на користь соціальних цілей, навпаки, вони намагаються максимізувати власні вигоди: владу, статус, переобрання, гроші тощо;
- виробники політики не прагнуть до максимізації соціальної мети, а вдовольняються альтернативою, оптимальною за даних умов;
- значні інвестиції в існуючі програми перешкоджають розглядові альтернатив, які не враховують попередні рішення;
- існує чимало проблем з отриманням потрібної інформації щодо всіх можливих альтернатив та їхніх наслідків, зокрема вартість збирання інформації, її наявність, потрібний на це час;
- сучасна наука неспроможна надати виробникам політики повну картину вигід і витрат кожної альтернативи політики;
- виробники політики, навіть озброєні передовою аналітичною технологією, не здатні до точного підрахунку витрат і вигід у контексті численних політичних, соціальних, економічних та культурних цінностей;

- невизначеність щодо наслідків альтернатив політики змушує її виробників максимально додержуватись попередньої політики;

- сегментна природа вироблення політики у великих бюрократичних системах ускладнює координацію процесу прийняття рішень.

Проте раціональна модель є важливою для аналітичних цілей, оскільки допомагає аналітикам ідентифікувати бар'єри раціональності.

Інкрементальна (нарощувальна) модель

Інкрементальна модель подає державну політику як продовження попередньої урядової діяльності, але з певними додатковими модифікаціями.

Першим продемонстрував цю модель американський політолог, професор Єльського університету Чарлз Ліндблом, який піддав критиці традиційну модель прийняття рішень (стаття «Наука просування до кінця», 1959 р., книга у співавторстві з Е.Вудхаузом «Процес ухвалення політичних рішень», 1993 р.). В межах інкрементальної моделі була виявлена непрактична природа раціонального виробництва політики і запропонований консервативний процес ухвалення рішень.

Консервативність інкременталізму полягає в тому, що він розглядає існуючі програми, політики та витрати як базові, зосереджуючи увагу на нових програмах чи політиках, які лише доповнюють або модифікують поточні. Виробники політики в цілому визнають легітимність діючих програм і погоджуються продовжувати попередню політику з причин:

- браку часу, інформації та грошей для дослідження всіх існуючих альтернатив поточної політики;

- визнання легітимності попередньої політики (безвідносно до її ефективності) через невизначеність наслідків цілком нової політики;

- існування серйозних незворотних витрат у рамках діючої програми, що перешкоджає будь-яким радикальним змінам;

- політичної доцільності, оскільки до згоди приходять швидше в разі, коли йдеться лише про модифікацію існуючих програм, а не про суттєві зміни політики;

- прагматичного підходу, оскільки людина рідко прагне досягти максимального результату і вдовольняється виконанням окремих вимог;

- дій уряду в умовах плюралістичного суспільства, де набагато легше продовжувати існуючі програми, ніж втягуватись у тотальне узгодження політики під тиском специфічних суспільних інтересів.

Ігрова модель

Ця модель дає змогу розглядати державну політику як результат раціонального вибору в конкурентних ситуаціях. В основі моделі – теорія ігор, яка передбачає вивчення раціональних рішень у ситуаціях, коли два чи

більше учасників мусять зробити вибір, результат якого залежатиме від вибору кожного з них. Ця теорія застосовується у сферах процесу вироблення політики, де немає незалежного найкращого вибору, а найкращий результат залежить від того, що роблять інші.

Ідея гри: люди, які приймають рішення, залучені до взаємозалежного процесу вибору. «Гравці» мають пристосувати свою поведінку не тільки до власних бажань і здібностей, а ще й до очікувань того, як будуть діяти інші. Теорія ігор застосовується до вирішення досить важливих політичних питань та конфліктних ситуацій (війна, мир, міжнародна дипломатія тощо). «Гравцями» можуть бути окремі індивіди, групи, національні уряди – всі, хто має чітко окреслені цілі та здатний мислити раціонально.

Правила гри описують альтернативи, наявні для всіх учасників. Можливі варіанти альтернатив, як правило, відображаються у вигляді матричної діаграми, яка показує альтернативи кожного гравця і можливі результати гри. Ключовий концепт теорії ігор – стратегія, що передбачає раціональне прийняття рішень з метою досягнення оптимального результату шляхом здійснення певного набору ходів після розгляду всіх можливих кроків опонентів. Теоретики ігор використовують термін «міні-макс», який означає мінімізацію максимальних витрат або максимізацію мінімальних цілей.

Як приклад розглянемо гру «Боягуз» (див. табл. 7.1). Дві машини їдуть назустріч одна одній на великій швидкості. Якщо жоден з водіїв не зверне, то аварія неминуча. Але той, хто зверне, буде «боягузом». Водії прагнуть уникнути смертельного зіткнення, але вони також не жадають «безчестя», тобто стати «боягузом». Якщо водії не змінять напрямку руху, то результат буде оцінено як «-10», оскільки гравці неминуче розіб'ють свої машини. Та якщо водій А не змінить курсу, а водій Б зверне, то перший отримає «+5» («хоробрість»), а другий – «-5» («безчестя»). Якщо ж водій А зверне, а водій Б – ні, то результат буде зворотним. В разі якщо звернуть обоє, вони отримають по «-1», що набагато менше порівняно з ситуацією продовження руху будь-ким з них. Отже, результат залежатиме від дій водіїв, і кожен з них мусить спрогнозувати можливу поведінку іншого. Така форма «балансування на грані війни» є досить поширеною у міжнародних відносинах

Значення теорії ігор для аналізу державної політики полягає у забезпеченні аналітиків підходами та засобами вироблення політики в умовах конфліктних ситуацій.

Матрична таблиця для гри «Боягуз»

<i>Водій А</i>			
		Рух	Поворот
<i>Водій Б</i>	Рух	А:-10	А:-5
		Б:-10	Б:+5
	Поворот	А:+5	А:-1
		Б:-5	Б:-1

Системна модель

В межах цієї моделі державну політику розглядають як відповідь політичної системи на сили, що впливають на неї зовні, тобто як вихід системи.

Сили, що породжуються оточенням, розглядаються як вхід системи. Навколишнім середовищем є будь-які умови або обставини, що визначаються як зовнішні відносно кордонів системи. Політична система – це сукупність взаємопов'язаних структур та процесів, які авторитарно розміщують цінності в суспільстві. Виходом політичної системи є авторитарний розподіл цінностей та забезпечення прийняття їх населенням, що конститує власне державну політику. Зворотний зв'язок – це процес, за якого інформація про навколишнє середовище і стан політичної системи коригує або змінює її поведінку, наближаючи тим самим до наміченої мети та встановленої ефективності. Передбачається також, що елементи системи взаємопов'язані, що система може відповісти силам оточуючого середовища, і що вона буде це робити задля власного самозбереження.

Системна теорія зображує державну політику як вихід політичної системи. Концепція системи (схема була запропонована в 1957 р. американським політологом Девідом Істоном у статті «Підхід до аналізу політичних систем») передбачає набір інститутів і процесів у суспільстві, чії дії трансформують вимоги в авторитарні рішення, що потребують підтримки всього суспільства. На вхід політичної системи надходять вимоги та підтримка. Вимоги виникають у відповідь на реальні або очікувані умови навколишнього середовища, за яких індивіди чи групи намагаються вплинути на державну політику. Підтримка надається в разі, коли індивіди чи групи сприймають результати виборів, підкоряються законам, сплачують податки і взагалі ставляться лояльно до рішень щодо державної політики. Будь-яка система вбирає в себе різноманітні вимоги, які конфліктують між собою. Для того щоб трансформувати ці вимоги у

вихід (державну політику), система мусить укласти певні угоди та нав'язати їх зацікавленим сторонам. Загальновизнано, що вихід системи може мати модифікаційний ефект на власне навколишнє середовище та вимоги, які ним породжуються, і що державна політика також може впливати на характер політичної системи. Система зберігає себе шляхом:

- 1) вироблення виваженої та задовільної державної політики;
- 2) сподівання на глибоко вкорінені прив'язаності до системи як такої;
- 3) застосування або погрози застосування сили.

Цінність системної моделі для аналізу політики полягає у можливості постановки низки питань щодо:

факторів навколишнього середовища, які генерують вимоги до політичної системи;

важливих характеристик політичної системи, що дають їй можливість трансформувати вимоги у державну політику і самозберігатися;

впливу навколишнього середовища на характер політичної системи;

характеристик політичної системи, які впливають на зміст державної політики;

зворотного впливу державної політики на навколишнє середовище та характер політичної системи тощо.

Модель суспільного вибору

Ця модель пояснює державну політику як результат колективного прийняття рішень зацікавленими індивідами.

В основі цієї моделі лежить теорія суспільного вибору, яка виходить з того, що всі дійові особи політичного процесу – виборці, платники податків, кандидати на виборні посади, законодавці, бюрократи, суспільні групи, політичні партії, представники урядових структур – прагнуть здобути максимальну особисту вигоду як у політичній, так і в економічній сферах. Провідний вчений у теорії суспільного вибору, лауреат Нобелівської премії з економіки Джеймс Б'юкенен вважає, що, хоча люди й прагнуть мати власний інтерес у політиці та економіці, вони здатні прийти до взаємної вигоди шляхом колективного прийняття рішень.

Модель суспільного вибору є основою для розуміння політичної діяльності, так само, як економічна раціональність є основою економічної діяльності. Ця модель допомагає зрозуміти, чому політики або партії, що йдуть на вибори, переважно не зацікавлені у пропонуванні чітких альтернатив політики. Справа в тому, що ті, хто беруть участь у виборах, формують свої політичні позиції для того, аби їх виграти, а не навпаки – прагнуть виграти вибори для формулювання політики. Оскільки групи громадян віддають голоси за свої інтереси так само, як споживач віддає гроші, аби задовольнити свої потреби, то кожен зацікавлений кандидат чи

політична партія намагаються зібрати максимальний відсоток голосів на свою користь. Отже, для того щоб зібрати максимум голосів виборців, політики й партії змушені рухатися в напрямку до уявного політичного «центру». Звичайно, з цієї схеми випадають радикальні або заідеологізовані політичні сили, які об'єктивно ігнорують центристську стратегію.

Теорію суспільного вибору справедливо критикують за її суперечливість: визнаючи відмінність між інтересами політиків і бюрократів та інтересами виборців, вона не враховує того, що правила прийняття урядових рішень далеко не завжди забезпечують збіг цих інтересів в уявному «центрі». До того ж урядовці не мають постійної та надійної інформації щодо уподобань виборців. Навіть після виборів виборні посадові особи дуже приблизно уявляють, чого хочуть їхні виборці, а чого ні. В умовах відсутності достовірної інформації «природна тенденція» політиків та бюрократів до розширення своєї влади в суспільстві стає неконтрольованою.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. В чому полягає сутність модельного аналізу політики ?
2. Дайте характеристику моделям державної політики.
3. Порівняйте раціональну та інкрементальну моделі державної політики. В чому полягає консерватизм останньої?
4. Дайте характеристику системної моделі політики.
5. Сутність концепції «обмеженої раціональності».
6. Охарактеризуйте модель суспільного вибору.

Теми рефератів та доповідей

1. Сильні і слабкі сторони теоретичних моделей політики.
2. Теорія ігор в аналізі політики.
3. Механізми впливу політичних, фінансових та регіональних еліт на формування державної політики.

Логічні та творчі завдання:

1. Як ви вважаєте, наскільки боротьба груп впливає на процес вироблення державної політики в Україні?
2. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що лише еліти реально впливають на процес вироблення державної політики?
3. Чи може модель суспільного вибору стати основою для розуміння політичного процесу в Україні ?

4. Докажіть, що конкретна державна політика є комбінацією різних моделей політики.

Ділова гра «Суспільний вибір»

Для обговорення в аудиторії представляються 10 проблем державної економіки. Нижче наводиться їхній опис.

Проблема 1	Обробка відходів. Кілька районів міста відчувають серйозні проблеми з обладнанням з переробки сміття. Будівництво нової переробної потужності буде коштувати платникам податків 6 млн дол.
Проблема 2	Міліція. Місту потрібно 70 додаткових офіцерів міліції у зв'язку із зростанням злочинності. Річні витрати становитимуть 1 млн дол.
Проблема 3	Екологічне очищення. Токсичні викиди в прибережні води загрожують рибальству й оцінюються в 10 млн дол. збитків, якщо не буде вжито термінових заходів. Очисні заходи можуть оцінюватися максимум в 4 млн дол.
Проблема 4	Транспорт. Рухомий склад автобусів міста зношений і вимагає заміни. Городяни висловлюють величезне невдоволення кількістю запізнь автобусів внаслідок їхніх приватних поломок. Мінімальна вартість ремонту 2 млн дол.
Проблема 5	Освіта. Внаслідок несподіваного сплеску дострокових виходів на пенсію місцеве управління за освітою запросило для міста 50 нових ставок викладачів. Це становить 1 млн дол.
Проблема 6	Сільське господарство. Лобісти бджолярів загрожують повністю припинити виробництво меду, якщо їм не буде надано зниження податкових ставок, що виразиться в сумі близько 1 млн дол втрат.
Проблема 7	Охорона здоров'я. Спалах рідкісного вірусу охопила прилеглі до міста сільські райони. Необхідні гроші для проведення дослідження і допомоги щи близько 10000 людей, що заразилися. Очікувані витрати 2 млн дол.
Проблема 8	Олімпійські ігри. Міжнародний олімпійський комітет (МОК) пропонує обрати ваше місто для проведення наступних зимових олімпійських ігор. Очікувані доходи від зростання туризму прогноуються в 10 млн дол. Витрати на прикрасу міста оцінюються в 5 млн дол.
Проблема 9	Армія. Аналітики прорахували, що потрібно одноразове вкладення в 10 млн дол. для переоснащення солдатів сучасними системами озброєння. Це необхідна умова вступу в члени НАТО.

Проблема 10	Тарифи. Ділова активність, страждаюча від іноземного імпорту, до екстрених заходів. Тарифи на всі товари немісцевого виробництва дозволяють генерувати близько 12 млн дол щорічно для федерального бюджету, для їхнього введення буде потрібно 6 млн дол. адміністративних витрат.
-------------	---

На першому етапі цієї гри кожен слухач вибирає тільки одну проблему, з якої б він розпочав свою діяльність мера цього міста, обґрунтовує своє рішення.

На другому етапі гри слухачі об'єднуються за інтересами в 4 групи, де основна проблема в кожній така:

1. Міста високої злочинності;
2. Міста з проблемою переробки відходів;
3. Міста з проблемою екологічного очищення;
4. Міста зі спалахом рідкісного вірусу.

На третьому етапі слухачам, які представляють мерію цього міста, видається умовно 10 млн. дол. Вони мають скласти свій бюджет, враховуючи всі проблеми державної економіки, що стоять перед ними. На четвертому етапі відбувається обговорення бюджетних проєктів.

Методичні рекомендації. Підготовку до семінару слід розпочати з вивчення рекомендованої літератури. Проаналізуйте характеристики і функції держави, а також види державного управління. Акцентуйте увагу на питаннях взаємодії держави і суспільства.

Література:

1. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
2. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
3. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: Концепції і практика. – К.: Основи, 1998. – 654 с.
5. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.

6. Дегтярѐв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
7. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І.Кілієвіч, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88 с.
8. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Філософія політики: Хрестоматія: у 4 т. / Авт.-упоряд. В.П.Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 217 – 233.
9. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
10. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
11. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид.дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
12. Романов В.Є. Вступ до аналізу політики. Навч. посібник. – К., 2001.
13. Ребкало В.А. Практикум з політичної аналітики в державному управлінні: Навч.-метод. посіб. / В.А. Ребкало, Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 56 с.
14. Саймон Герберт А. Адміністративна поведінка: Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / Г.Саймон: пер.з англ. – К.: Вид. АртЕк, 2001. – 308с.
15. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
16. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
17. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
18. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
19. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
20. Dye T. Understanding Public Hall, 1995.— 342 p.
21. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
22. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.
23. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.
24. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.
25. Lindblom C., Woodhouse E. *The Policy-Making Process*. Englewood Cliffs. 1993.
26. Manheim G., Rich R. *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science*. New York. 1991.

27. . MitchelJ., Mitchel W. Policy Introduction to Political Science.-Company, 1969.— 685 p.
28. Sabatier P. Theories of Policy Process: Theoretical Lenses on Public Policy. Boulder. 2001.
29. Teisman G. Models for Research into Decision-Making Process: On Phases, Streams and Decision Making Rounds // Public Administration. – 2000. – vol. 78. – №4.

ТЕХНОЛОГІЇ НАПИСАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ДОКУМЕНТА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: визначити роль аналітичного документа в процесі розробки державної політики, проаналізувати види аналітичних документів та їхні структурні і текстуальні особливості.

Ключові слова: державна політика, дослідження політики, аналіз політики, аналітичний документ, методики написання аналітичного документа.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Роль аналітичного документа в процесі розробки політики.
2. Види аналітичних документів: дослідження політики і аналіз політики.
- 3 Структурні і текстуальні особливості аналітичного документа.

1. Роль аналітичного документа в процесі розробки політики

Аналітичний документ може робити вплив на будь-який або на всі етапи циклу політики. Він є дуже могутнім інструментом і може слугувати численним цілям в процесі розробки та аналізу політики.

В області аналізу політики видано багато аналітичних документів, які призначені для інформування і роботи впливу на інших експертів політики або аналітичні центри. У цих документах можуть міститися загальні дані і результати дослідження, які можуть бути використані на будь-якому етапі процесу розробки політики. Наприклад, спрямованість конкретних документів може варіюватися від опису варіантів політики і рекомендацій конкретного її варіанта до рекламування певного плану реалізації політики і до оцінювання обраного варіанта. Загалом, через незалежний характер

роботи дослідників політики мотивом і основою більшості їхніх аналітичних документів є проблема політики.

Проте такі дослідження політики зазвичай досить відрізняються від аналітичних документів, складених аналітиками політики, які призначені розробникам політики і проєктують конкретні напрями політики для їхньої реалізації в цьому співтоваристві. Такі відмінності виникають головним чином через незалежну природу їхнього складання: в умовах відносин "клієнт-радник", які зазвичай існують між органом влади і аналітиком, клієнт робить сильний вплив на характер і зміст документа. Проте існує прямий зв'язок між дослідженнями політики і документами в області аналізу політики в тому, що перші широко використовуються як основа для складання других. Також необхідно відзначити, що на сьогоднішньому етапі розвитку науки про політику ці види аналітичних документів багато в чому схожі.

Таким чином, дослідження політики спрямоване на проблему, тоді як аналіз політики спрямований на клієнта.

Основний тип аналітичного документа, про який йде мова, а саме дослідження політики, вводиться і розглядається через призму постійного зіставлення документів дослідження політики і аналізу політики.

В огляді аналітичного документа необхідно розглянути два загальні моменти:

1. Аналітичний документ як інструмент для розробки і ухвалення рішень.

Документ, складений як в області дослідження політики, так і в середовищі аналізу політики, є інструментом комунікації, заснованим на цінностях і націленим на проблему. По суті, **метою аналітичного документа**, призначеного для інших фахівців або розробників політики, є:

- надання повної і переконливої аргументації, яка підтверджує викладені в документі рекомендації, і, отже, використання як інструмента вироблення і ухвалення рішення і заклик до аудиторії до дії.

Коротко, для досягнення цієї мети зазвичай використовують такий підхід:

- визначення і деталізація невідкладної проблеми політики, яку необхідно розв'язувати в рамках поточної політики;
- окреслення можливих способів (варіантів політики), за допомогою яких цю проблему можна розв'язати;
- оцінювання вірогідних наслідків реалізації цих варіантів, засноване на окреслених рамках аналізу і даних сьогоднішніх рамок політики;

- вибір пріоритетного варіанта (рекомендації щодо політики) і надання переконливих доказів для обґрунтування вашого вибору як найкращого з можливих варіантів політики.

2. Аналітичний документ: робота прикладна, а не теоретична

З описаних вище підходів і цілей очевидно, що в цьому сенсі аналітичний документ значно відрізняється від традиційного теоретичного дослідження, а особливо в тому, що результати прикладного дослідження мають бути застосовані до цього питання і використані як обґрунтування конкретного набору рекомендацій, спрямованих на розв'язання проблеми.

По суті, взаємозв'язок "проблема-рішення" є основною для аналітичного документа і становить рушійну силу складання такого аналітичного документа, який чітко націлений і зосереджений на підтримці конкретних рекомендацій політики.

Слідуючи такому цільовому підходу, авторів аналітичного документа необхідно знайти рівновагу між двома чинниками, що конкурують, а саме:

- необхідністю представити повний опис проблеми і обговорення доступних варіантів політики в рамках поточної політики, яке також може включати результати первинного дослідження автора з тим, щоб запропонована точка зору справляла таке враження, що заслуговує довіри, і допускала обґрунтоване оцінювання;
- необхідністю представити все це способом, який включає тільки істотні знання і дані, необхідні як докази для підтримки аргументації.

Найбільш поширеною помилкою, яку допускають автори аналітичних документів, є спроба включити в нього всі дані і знання, отримані в ході процесу дослідження.

До того ж прийняття аналітичного документа швидше як такою, що рухає цінностями аргументації, ніж зразка холодної об'єктивності, підтверджує ще одну велику відмінність між аналітичним документом і традиційним теоретичним дослідженням. У вашому аналітичному документі необхідно порекомендувати широкій і дуже політизованій аудиторії практичні розв'язання реальних проблем. Хоча аналітичний документ ґрунтується на ретельному аналізі, для вас, як фахівця політики, існує очевидна необхідність дотримуватися позиції, за якої, на вашу думку, може бути прийняте найкраще можливе рішення для обговорюваної проблеми. Тому нормативний аспект процесів ухвалення рішення і оцінювання також є основним елементом аналітичного документа.

2. Види аналітичних документів: дослідження політики і аналіз політики

Аналітичний документ є головним інструментом комунікації, який використовують фахівці політики для повідомлення співтовариства учасників політики результатів своїх досліджень в галузі політики. Для всіх тих, хто бере безпосередню участь в дослідженні політики, прямою цільовою аудиторією їхніх аналітичних документів є фахівці політики, дослідники або аналітики. Прямий зв'язок між цими двома областями в тому, що аналітики велику частину своєї роботи із складання аналітичних документів засновують на працях дослідників.

Проте, документи, складені аналітиками, значно відрізняються від робіт дослідників, оскільки прямо призначені для розробників і перебувають під міцним впливом тісного зв'язку зі своїми клієнтами. Табл. 8.1. ілюструє ці та інші відмінності:

Таблиця 8.1

Відмінності між документами в областях дослідження політики і аналізу політики

Сфера відмінностей	Вид аналітичного документа	
	Дослідження політики	Аналіз політики
<i>Аудиторія</i>	Призначений для інших фахівців політики	Призначений для розробників рішень
<i>Спрямованість</i>	Рухомию проблемою: загальні рекомендації і інформація про проблему політики	Рухомий клієнтом: проектування конкретної політики для реалізації в конкретній ситуації
<i>Методологія</i>	Може включати великий обсяг первинних досліджень	Рідко включає первинні дослідження
<i>Стиль викладу/мови</i>	Може бути спеціально термінологічним і суто науковим	Має бути дуже ясным і простим
<i>Обсяг</i>	До 20000 слів	Звичайні не більше 5000 слів

Для розвитку переконливої аргументації аналітичний документ повинен мати відповідний обсяг.

Разом з відмінностями, що стосуються аудиторії, спрямованості і методології, питання обсягу, формату і використовуваного мовного стилю є основними для формування загального враження про аналітичний документ. Безсумнівно, для формування повної і переконливої аргументації

аналітичний документ повинен мати відповідний обсяг. Зазвичай аналітичний документ в області дослідження політики значно більший, ніж такий же документ в області аналізу політики. Зважаючи на спрямованість дослідження політики і необхідність в представленні великої допоміжної документації, не є незвичайним аналітичний документ обсягом в 20000 слів. Проте, існують значні коливання обсягу: використовувані в цій книзі п'ять зразків варіюють в обсязі від 9000 до 25000 слів, при середній кількості слів близько 15000. До того ж більшість видавців пред'являють вимоги до обсягу, які вам доведеться взяти до уваги.

Зазвичай аналітичний документ має формат доповіді

В інших, зважаючи на аналітичні документи як просторові публікації, які можуть читати різні люди з метою загального ознайомлення або отримання конкретних подробиць, не дивно, що багато аналітичних документів мають формат доповіді, тобто включають зміст, анотацію, текст, розбитий на багато підрозділів із заголовками, підрозділи пронумеровані, дані представлені у формі таблиць і/або графіків або стислої маркірованої інформації. Очевидно, завдяки таким особливостям можна підійти до читання аналітичного документа найкращим для досягнення своїх цілей чином. Відносно форматування аналітичного документа, видавці зазвичай пред'являють свої чіткі вимоги, яких вам доведеться дотримуватися.

Використовуйте просту мову, уникаючи наукового жаргону

Кінець-кінцем, оскільки саме інші фахівці політики є первинною аудиторією аналітичних документів, складених в області дослідження політики, характер цих документів буде більш науковим на відміну від документів, складених в області аналізу політики. Проте, зважаючи на ширший круг читачів вашого документа і, що важливіше, той факт, що ця дисципліна в Україні перебуває на ранньому етапі розвитку, доцільно використовувати просту мову, уникаючи наукового жаргону.

Контрольний список для планування

При підготовці до написання вашого аналітичного документа розгляньте такі питання:

Мета і аудиторія:

- Якого є мета вашого документа?
- Чого ви/ваша організація хочуть досягти через написання і видання цього документа?
- Хто є первинною аудиторією вашого документа?
- Якими є вторинні аудиторії для вашого документа/ідей про політику?

Написання і публікація вашого аналітичного документа

• Чи ви єдиний автор аналітичного документа? Якщо немає інших, чи вирішили ви, яким чином підійдете до написання документа з вашими партнером (партнерами)?

• Чи є розуміння публікації під назвою "аналітичний документ" однаковим у вас і вашого партнера (партнерів)?

• Хто буде видавцем вашого аналітичного документа?

• Чи знаєте ви, яким чекає побачити документ видавець?

Підсумуйте вашу ідею

Кінець-кінцем, уявіть, що ви розмовляєте з водієм таксі, який тільки що запитав вас про ваш дослідний проект. **Підсумуйте вашу ідею чітко і стисло в трьох пропозиціях.** Багато авторів стверджують, якщо ви не можете чітко і коротко підсумовувати вашу ідею таким чином, вам слід далі працювати над її уточненням.

3. Структурні і текстуальні особливості аналітичного документа

Проте в цьому питанні основна увага буде приділена виключно аналітичним документам, складеним в області дослідження політики, і всі представлені в цьому розділі зразки взяті з області дослідження політики.

3.1. Загальні елементи аналітичного документа:

- *Назва*
- *Зміст*
- *Анотація/резюме*
- *Вступ*
- *Опис проблеми*
- *Варіанти політики*
- *Висновки і рекомендації*
- *Додатки*
- *Бібліографія*
- *Посилання*

Такий опис цих частин відображає загальний підхід, який наслідують багато авторів в області дослідження політики при складанні аналітичних документів. Саме такий підхід багато видавців і читачі із співтовариства учасників державної політики чекають і від вас. Проте слід розглядати цей опис як орієнтир, а не як розпорядження, і вам необов'язково включати всі названі в такому порядку елементи у ваш аналітичний документ. Дуже важливо зрозуміти, що оскільки цей опис може допомогти вам зрозуміти загальні вимоги до аналітичного документа, все ж таки вам доведеться вирішувати, який підхід найкращим чином послугує урівноваженню ваших

цілей як автора документа, характеру теми і вашої основної ідеї, очікувань вашого видавця і аудиторії.

Щоб знайти таку рівновагу, корисно почати з складання нарису вашого документа.

3.2. Як скласти нарис документа

Перед тим, як писати документ, доцільно почати з складання його нарису. Процес складання нарису допоможе вам спланувати загальну спрямованість і логіку вашого документа. Іншими словами, цей процес допоможе вам визначити основну ідею документа і найбільш результативний спосіб такої побудови документа, який ви можете наслідувати для переконливого вислову цієї ідеї.

Як приклад, можна навести підхід, за якого процес починається складанням робочого формулювання намірів/цілей вашого документа. Далі, ви можете подумати, як підготуватися до розділу про опис проблеми, записавши основну фонову інформацію і зовнішні умови, які вам необхідно обговорити для повного розкриття проблеми. Потім в рамках кожного з цих питань ви можете коротко записати аргументації, які ви плануєте привести, а також докази, які ви використовуєте для підкріплення цих аргументації. Після описання проблеми використовуйте такий же спосіб для варіантів політики і завершальних розділів.

Існують багато способів форматування нарису від дуже неформального до дуже формального – використовуючи систему номерів і відступів, як можна побачити в підручниках за стилем листа.

Складання першого варіанту нарису аналітичного документа може бути особливо корисним в області дослідження політики, де дослідження і написання аналітичного документа зазвичай здійснюються в командах. У такому контексті нарис може бути використаний для "мозкової атаки" на ідеї документа, а перегляд і переписування нарису може бути підставою для досягнення угоди про загальне бачення документа. У такій якості нарис є досконалим інструментом для просування від кроку дослідження до наступного кроку написання документа.

Процес складання нарису не тільки допоможе вам організувати логічну побудову вашого документа, особливо на початкових етапах, але і вкаже вам на ті місця в документі, де вам необхідно навести більше доказів. Окрім цього, такий процес особливо корисний для погляду на аналітичний документ як на аргументацію з метою надання вам допомоги у виборі даних, які будуть використані на підтримку ваших висновків, також, як і даних, які вам не потрібно включати.

3.3. Назва

Назва має привернути читацький інтерес. Важливість складання дієвої назви для аналітичного документа часто недооцінюється, але суттєво, що назва є значно більшою, ніж просто перша частина документа, яку бачать читачі. З неї починається процес передачі інформації, що міститься в документі. Ефектна назва має надати читачам побіжний огляд предмета, спрямованості документа і цієї проблеми. Також читач може використовувати свою думку про дієвість цього першого елемента документа як критерій для вирішення читати цей документ чи ні. Тому виділення достатнього часу і уваги на складання помітної назви вашого аналітичного документа є вирішальним чинником для залучення і утримання читацького інтересу.

Ефектна назва має поєднувати такі риси і бути:

- описовою, тобто пояснювати, що розглядаються в документі предмет і проблема;

- настільки чіткою, наскільки це можливо;
- найбільш короткою і лаконічною;
- цікавою для ваших читачів.

Характеристика, формат і підходи до написання назви:

- Більшість назв складається з неповних пропозицій. Це допомагає привернути увагу читачів і також забезпечує порівняно стислість назв.

- У назві ключові слова стоять першими. Перші слова назви часто дуже чітко вказують на основні проблеми, які розглядаються в документі з метою негайного залучення читацького інтересу.

- Деякі автори розділяють назву на дві частини, використовуючи двокрапку. Такий підхід до складання назв, який дозволяє авторові розділити його на дві частини, потенційно надавши читачеві більше інформації, чим назва, що складається з однієї пропозиції.

- Деякі автори в назві вказують на основні результати документа. Такий підхід до складання назв є засобом залучення інтересу читача і його бажання дізнатися, яким чином автор отримав цей результат.

Контрольний список для написання

В ході складання і перегляду назви ви можете керуватися такими питаннями:

- Який з підходів до написання назви найліпшим чином відповідає вашій меті?

- Чи є ваша назва ефектною (вона описова, чітка, коротка, цікава)?

- Наскільки назва відповідає аналітичному документу і представляє його?

- Чи вимагає ваш видавець окрему сторінку для назви?

3.4. Зміст

Зміст є каркасом або оглядом структури аналітичного документа і становить систему заголовків і підзаголовків, які показують не тільки загальну організацію документа, але й ілюструє основні розділи і підрозділи. Загальноприйнятою є система нумерації спільно із заголовками як додатковий засіб ілюстрації поділу й взаємозв'язку розділів в тексті. Останньою важливою межею змісту є позначення номерів сторінок, які відповідають місцю конкретних сторінок в тексті.

Включення змісту в аналітичний документ допомагає читачеві в такому:

- **Зміст відіграє роль провідника, який веде читача через весь аналітичний документ.** Якщо читачам доводиться тяжко напружуватися для розуміння структури аналітичного документа, вони можуть відмовитися від читання всього тексту. Тому зміст допомагає читачам зрозуміти авторську логіку організації і структури документа. Цей момент особливо важливий в тексті такого обсягу і складності, як аналітичний документ.

- **Зміст допомагає задовольнити різні потреби читачів.** Через позначення головних і другорядних розділів в документі і включення номерів сторінок для знаходження розділів в тексті, зміст спрямовує читачів до конкретних розділів, що містять інформацію, яка може їх особливо цікавити. Зміст надає читачам швидкий огляд спрямованості документа і висвітлення в ньому проблем і таким чином дозволяє швидко ознайомитися зі змістом.

Структура, формат і схема змісту можуть значно відрізнитися залежно від вимог видавця вашого документа.

Зазвичай після змісту йде посилання на представлені в аналітичному документі дані, тобто список таблиць і/або малюнків. Цей список працює як швидка довідка і спрямовує читачів до видів і джерел інформації, наданих в цьому дослідженні.

3.5. Анотація або резюме

Наступний елемент аналітичного документа складається з анотації або резюме (який зазвичай називають "переказом"). Ці назви зазвичай вживаються видавцями змінно, але між анотацією і резюме існують відмінності з погляду обсягу і вигляду, що міститься в кожному з них інформації, і ці відмінності відображають різні функції, що виконуються кожним з них в аналітичному документі. Два основні підходи ілюструють схожість і відмінності між анотацією і резюме з погляду мети і характерних рис:

• **В анотації міститься стислий огляд документа, тоді як резюме представляє конспект всього документа.**

Анотація спрямована на привертання інтересу читачів через надання стислого огляду головної теми і висвітлити в доповіді проблеми. Резюме також націлене на те, щоб зацікавити читачів прочитати весь документ. Проте основною функцією резюме є задоволення запитів тих читачів, які не читатимуть весь документ, а також читачів, які головним чином цікавляться результатами дослідження і запропонованими рекомендаціями, особливо розробників політики. Для досягнення цієї мети резюме представляє весь документ за допомогою конспекту всіх основних частин і результатів, як це видно зі зразка.

• **Включені схожі елементи, але їхній ступінь деталізації і спрямованості різний.**

Чотири елементи зазвичай зустрічаються як в анотації, так і в резюме, і вони відповідають структурі основного тексту документа:

Анотація або резюме:

- Мета документа.
- Визначення і опис проблеми.
- Оцінювання варіантів політики.
- Висновки та рекомендації.

Різні цілі кожного з них визначають різний ступінь деталізації і обсягу, різний ступінь деталізації: резюме, що складається з семи абзаців і близько 1070 слів, анотації, що складається з одного абзацу обсягом близько 200 слів. Анотація має бути короткою, оскільки вірогідний читач всього документа хоче швидко його зрозуміти перед тим, як перейти до основного тексту.

Першим кроком в написанні цього аналітичного документа є визначення вимог видавця: чи буде він вимагати анотацію або ж резюме вашого документа. Як уже згадувалося, терміни анотація або резюме зазвичай вживаються як синоніми; проте ви можете дізнатися, що конкретно потрібно з видавничої інструкції, в якій міститься опис цієї частини аналітичного документа і її обсягу

3.6. Вступ

У введенні до аналітичного документа встановлюється і визначається основний зміст головного тексту документа. Таким чином, введення відкриває документ і сприяє посиленню читацького інтересу тим, що воно представляє контекст і природу проблеми політики і розкриває основні передумови проведеного дослідження.

Для ефективного досягнення цих цілей вступ володіє рядом структурних особливостей. Великий аналіз зразків вступів розкриває такі загальні структурні елементи:

- Контекст проблеми політики
- Визначення проблеми політики
- Заява про наміри
- Методологія і обмеження дослідження
- «Дорожня карта» документа

Контекст проблеми політики

Звичайний вступ відкриває "визначенням місця дії" документа, тобто розміщенням висвітленої в документі проблеми в більш широкий контекст. Таким чином, читачі вводяться в документ і отримують загальну фонову інформацію для того, щоб зрозуміти подальший його зміст. Проте важливо, щоб ця частина була чітко спрямованою і стислою, оскільки читачі можуть втратити інтерес, якщо документ відкривається дуже загальним або ж докладним описом змісту. Тому багато авторів швидко звужують фонову інформацію і розкривають стрижневі для цього дослідження питання.

При написанні цієї частини вступу важливо пам'ятати, що центр уваги має бути не на контексті взагалі (наприклад, на країні або регіоні), а зосереджений на контексті проблеми.

Так само, як і у всьому документі, саме контекст проблеми визначає зміст. Також важливо підкреслити, що зосередження уваги і мети на вирішенні проблеми значною мірою відрізняє введення від традиційних академічних доповідей. Тому авторові не обов'язково наводити огляд літератури з даного предмета або ж пов'язувати дослідження з такою літературою, але натомість він має швидко перейти до проблеми політики як основного предмета документа.

Визначення проблеми політики

Ця частина введення є переміщенням від контекстуальної інформації до конкретного питання, яке перебуває в центрі уваги аналітичного документа. Ця частина є вирішальною для переконання читача розділити вашу думку про те, що невідкладна проблема існує, і що ваш документ варто прочитати тому, що він запропонує можливі шляхи розв'язання проблеми.

Хоча і немає єдиних правильних підходів до написання цієї частини, саме основний для аналітичного документа зв'язок "проблема-розв'язання" підкреслює її важливість для переконання читача в існуванні невідкладної проблеми політики. Тому чим чіткіше автор визначає і доносить природу і основні сторони аналізованої проблеми, тим більше у нього шансів

переконати читачів. Отже, в цій частині заявляється про основну причину проведеного дослідження.

Наступні питання можуть бути корисними при складанні цієї частини:

- У чому проблема?
- Як ця проблема впливає на суспільство?
- Які зацікавлені сторони прямо або побічно залучені до проблеми?
- Які складники проблеми?
- Які прикметники ви б використовували для опису проблеми?
- Які основні питання або суперечки пов'язані з цією проблемою?
- Заява про наміри.

Ця частина, яку зазвичай називають заявою про цілі, як правило, складається з однієї або двох пропозицій, що формулюють мету аналітичного документа. Заява про наміри відіграє дуже важливу роль у відкритті процесу побудови аргументації як основи аналітичного документа. Тому вона часто показує ставлення автора до проблеми політики і тісно пов'язана з попередньою частиною визначення проблеми.

Методологія і обмеження дослідження

У вступі автори зазвичай представляють короткий огляд використаної в дослідженні методології, тобто видів і методів аналізу і оцінюваних змінних. На додаток до підготовки читача до цієї частини документа, така частина важлива для зміцнення довіри до автора як дослідника і допомагає продемонструвати, що аналіз і аргументи, викладені в документі, проведені кращим чином.

Деякі автори надають перевагу в цій частині вступом позначити масштаб і обмеження дослідження. Довіра до вас як дослідника зростає, якщо ви визнаєте, що в одному єдиному дослідженні неможливо розглянути кожний аспект проблеми політики, що вивчається, і що можуть бути обмеження, наприклад, що належать до виду і кількості доступних для аналізу в цьому дослідженні даних. За допомогою включення цього обмеження читача інформують про складність проблеми і необхідність врахування цих обмежень в рекомендаціях політики, які пропонуються в результаті цього дослідження.

«Дорожня карта» документа

Завершальною частиною вступу часто є «дорожня карта», яка дає загальне уявлення про організацію документа. Вона важлива для допомоги читачеві в прочитанні великого і потенційно складного аналітичного документа.

Контрольний список для написання

- чи всі елементи ви включили в побудову логічно-послідовного вступу (контекст і визначення проблеми політики, заява про намір, методологія і обмеження рамок дослідження, «дорожня карта»)?

- чи є контекст коротким і чи зосереджений він на проблемі?
- чи достатньо чітко ви донесли характер і невідкладність проблеми політики?

- чи достатньо чітко визначена мета документа?

- чи представили ви методологію і обмеження в рамки дослідження?

- чи достатньо чітко представлена організація вашого документа?

3.7. Опис проблеми

Наступні чотири пункти розкривають опис проблеми:

- **Опис проблеми встановлює, визначає і уточнює характер цієї проблеми**

Через глибоке проникнення в сутність і тонкощі характеру проблеми опис проблеми зазвичай охоплює розгляд множинних проявів проблеми: учасників, умов, причин, обмежень, конфліктів, інтересів і цінностей, ролей і обов'язків, результатів і впливів.

- **Опис проблеми має переконати читача, що ця проблема вимагає втручання органів державної влади**

В політизованому світі державної політики більшість не погодиться з тим, що описана проблема насправді існує. Тому, хоча опис проблеми може включати багато описової або фактичної інформації, цей елемент має представити повні і переконливі докази проблеми, яка вимагає дій і рішень органів влади.

- **Опис проблеми має бути спрямованим на окреслення проблеми в її контексті, але не на власне середовище політики взагалі**

У цій частині аналітичного документа необхідно негайно зосередитися на цільовому описі проблеми в її минулому і сьогодишньому оточенні або контексті, а не починати з обговорення навколишнього середовища і в подальшому переходити до проблеми. Наприклад, автор, який починає цю частину пропозицією: "Перше всеосяжне законодавство з проблеми расової дискримінації було прийняте в Молдові в ...", а не "Республіка Молдова була заснована в...", буде ближче до такого цільового підходу. Навпаки, другому підходу зазвичай не вистачає націленості на власне проблему, і він призводить до перенасичення багатьма непотрібними подробицями.

- **Опис проблеми покликаний створити межі, в яких будуть всесторонньо обговорені подальші варіанти політики**

Опис проблеми є елементом документа, який забезпечує докладне проникнення в сутність характеру проблеми; тому воно має бути достатньо повним для встановлення міцної підстави, на якій будуть ретельно обговорені подальші варіанти політики.

3.7.1. Як сконструювати опис проблеми: структура і аргументація

Опис проблеми включає такі елементи:

- передумови проблеми;
- проблема в контексті сьогодношньої політики.

Ці два елементи опису проблеми можуть бути описані таким чином:

Передумови проблеми

У цій частині зазвичай розкривається історія проблеми:

- причини, що викликали її;
- група (групи) людей, на яких ця проблема позначається;
- правова, політична, економічна і соціальна передісторія проблеми;
- політика, яка була реалізована у минулому для розв'язання проблеми і її наслідків.

Проблема в контексті сьогодношньої політики

У цій частині зазвичай розкривається сьогодношній статус проблеми:

- сьогодношні правові, соціальні, економічні, політичні умови і наслідки проблеми
- група (групи), на яких вони позначаються, сьогодношня політика, що реалізовується з метою розв'язання проблеми;
- успіхи і невдачі сьогодношніх підходів.

Коло питань, використовуваних для створення опису проблеми, залежить від характеру проблеми і мети аналітичного документа. Автори вдаються до дуже різних підходів, намагаючись переконливо представити свої описи проблеми. В деяких випадках можна застосувати розділення передумов проблеми від опису проблеми в її сьогодношніх політичних умовах, помістивши їх в різні підрозділи опису проблеми.

Контрольний список для написання

Розгляд таких питань допоможе вам спланувати і скласти ваш опис проблеми:

Як побудувати ваш опис проблеми?

Передумови проблеми:

- Коли і яким чином виникла проблема?
- Які її причини?
- Який історичний, правовий, політичний, соціальний і економічний контекст проблеми?

- Яким чином проблема привернула суспільну увагу?
- Кого проблема торкнулася?
- Які заходи політики були реалізовані у минулому при спробі розв'язати цю проблему?

- Якими були результати цієї політики?

Проблема в контексті сьогоднішньої політики

- Який сьогоднішній правовий, соціальний, економічний контекст і які впливи проблеми?

- Які сьогоднішні масштаби проблеми?
- Яка політика реалізується сьгодні у спробі розв'язати цю проблему?
- Які особливі думки щодо проблеми і сьогоднішні підходи до її розв'язання?

3.7.2. Як скласти опис проблеми: текст і аргументація

Створення дієвого опису проблеми не тільки вимагає знань про те, що включати в його зміст, і умінь його логічно організувати, але при цьому також вимагає глибокого розуміння правил використання тексту для побудови переконливої аргументації. Наступні основні правила: зв'язність, побудова переконливої аргументації, введення абзаців, а також використання первинних і вторинних джерел.

Як побудувати пов'язану аргументацію – переконливу і легку в розумінні

Однією з основних рис хорошої аргументації є її пов'язаність, яка означає прозоре скріплення кожної з її частин з тим, щоб виникла чітка картина всього доказу.

Як забезпечити пов'язаний і цілеспрямований розвиток кожного елемента аргументації в підрозділах

Для розгляду розвитку кожного елемента аргументації корисно використовувати таку модель аргументації: кожна аргументація складається з трьох основних частин: твердження, підтвердження і пояснення. Ці частини можна охарактеризувати таким чином:

- Твердженням є заява про вашу точку зору/аргумент.
- Підкріпленням є свідцтво, яке ви наводите для підтримки вашого твердження
- Доказ зв'язує твердження і підтвердження. Доказ може бути окремий і не виділений, оскільки автор може вважати, що він очевидний для читача.

Як дієво використовувати абзаци для допомоги вам у розвитку аргументації, для допомоги читачеві в розумінні цієї аргументації

Метою введення абзаців є позначення як логічних, так і фізичних інтервалів в тексті. По суті, вони не тільки допомагають вам організувати

вашу аргументацію, але також допомагають читачеві легко зрозуміти кожен його частину. Вдалий поділ на абзаци допомагає читачам, які нашвидкуруч проглядають документ з метою отримання загального про нього уявлення, що є звичайною практикою при таких великих і складних публікаціях.

У кожному абзаци зазвичай розвивається один доказ, позначений в тематичній пропозиції. Тематичною пропозицією є виклад точки зору, яка доводиться в абзаци, тобто твердженням.

Наступним основним питанням дієвого введення абзаци є пов'язаність. На рівні абзаци це має на увазі встановлення чітких зв'язків між пропозиціями в абзаци. Загальними прийомами для встановлення такої пов'язаності є:

- повторення ключових слів;
- використання паралельних структур, тобто схожих конструкцій фраз і пропозицій;
- використання перехідних фраз, як от: потім, далі, наприклад, до того ж, також, проте.

Якнайкращим чином використовувати джерела для побудови правдоподібної і переконливої аргументації

Основним елементом створення переконливого опису проблеми є опора вашої аргументації на широке коло різноманітних джерел. Включаючи джерела у ваш текст, ви досягаєте правдивості вашої аргументації, окреслюєте рамки вашого внеску в обговорення конкретної проблеми політики у вашому документі й інформуєте ваших читачів про основу, на якій ви побудували вашу аргументацію з раціональними посиланнями. Наступний аналіз висвітлює відповідні підходи до раціонального використання джерел.

Як вдало вибрати вид джерела для використання його як підтвердження

Для переконання читача в достовірності вашої аргументації необхідно представити підтвердження з багатьох первинних і вторинних джерел. Первинні дані або інформація є результатом вашого власного дослідження, наприклад, проведеного за допомогою анкетування, інтерв'ю або моделювання даних. Вторинні дані або інформація виходить з досліджень або праць інших авторів у вашій галузі. Таким чином ви продемонструєте глибину вашого розуміння теми і характеру проведеного вами дослідження. Оскільки державна політика охоплює багато зацікавлених сторін на всіх рівнях, не дивно, що в аналітичний документ включається інформація з дуже різноманітних джерел, наприклад, нормативних актів і звітів органів влади, доповідей неурядових і міжурядових організацій, інших досліджень політики, академічних журналів, доповідей конференцій і газет. Окрім

цього, ваше дослідження може включати дані або результати вашого власного первинного дослідження.

Як раціонально використовувати джерела у вашій аргументації

Наступним важливим моментом використання джерел є розгляд ролі, яку вони відіграють у побудові аргументації. Автори припускаються поширеної помилки, коли дозволяють джерелам домінувати, і таким чином їхнє власне ставлення до основної ідеї стає менш рельєфним. Про це необхідно пам'ятати, оскільки такий підхід призводить до втрати чіткої спрямованості аргументації. Це може особливо нашкодити вашому документу в середовищі осіб, особливо зацікавлених в цільовій думці автора.

Як вирішити, коли необхідно цитувати або робити посилання на вторинні джерела, використовувані у вашій аргументації

Зазвичай використовуючи у вашому аналітичному документі дані або інформацію з вторинних джерел, вам необхідно включати посилання або цитування. Не завжди ясно, що вважати загальновідомим, а що ні. Якщо ви використовуєте без цитування щось з джерела, яке не вважається загальновідомим, вас можуть звинуватити в плагіаті. Пам'ятайте, що це не тільки означає включення слів іншого автора, але і включення його ідей і підходів. Вам необхідно обговорити з вашими колегами й іншими особами учасниками державної політики, як використовувати те, про що вони дізнаються через ваше читання. У будь-якому випадку коли ви сумніваєтесь, включайте цитування.

Як додержуватися правила дисципліни і вашого видавця про посилання і цитування

Взагалі, в різних дисциплінах прийняті правила цитування, які відповідають їхнім власним цілям, і таким чином всім, хто працює в цій дисципліні, зручно додержуватись цим правилами. В галузі дослідження політики зазвичай використовується стиль "автор-дата", наприклад (Бардач, 1994). Першим вашим читачем є ваш видавець, і ви має знати і додержуватись його переваг в цій галузі.

Як раціонально використовувати вторинні джерела у вашому описі проблеми

Автори вибирають один з чотирьох способів включення вторинних джерел у своїх творах: власне цитування, переказ, резюмування й узагальнення. Цитування зазвичай обирається, коли автор хоче відповідати оригіналу, для передачі яскравої і цікавої мови або дистанціювання себе від цитати або автора. Автори обирають резюмування або переказ, тобто передачу своїми словами того, що сказав конкретний автор, якщо вони хочуть плавно включити ідеї іншого автора в свою власну аргументацію.

Узагальнення має на увазі такий же підхід, але включає виклад ідей більш ніж одного автора. Вважається, що вибір стратегії цитування визначається правилами цієї дисципліни.

Як робити посилання на наведені таблиці/рисунки і коментувати їхнє значення

Рисунки, таблиці або графіки, використовувані в основному тексті або додатках, є загальноприйнятим методом включення в опис проблеми великої кількості даних.

Ці таблиці можна використовувати для представлення як первинних, так і вторинних даних. Включені таблиці і рисунки можуть також використовуватися для представлення ширшої і загальної інформації, яка можливо прямо і не підтримує конкретний доказ, але може розширити розуміння цього питання читачами. На такий вид інформації в тексті часто робиться посилання такими реченнями, як: "для додаткової інформації дивись додаток Е". Проте слід уникати нагромадження такого виду інформації, оскільки аналітичний документ може показатися трохи не сфокусованим на основну аргументацію.

Контрольний список для написання

Пов'язаність

- Чи забезпечили ви результативний зв'язок всіх елементів вашого опису проблеми?
- Чи достатньо чіткі ці зв'язки в кожному підрозділі вашого опису проблеми?

Аргументація

- Чи кожний елемент вашої аргументації містить твердження, підтвердження і висновок?

Введення абзаців

- Чи достатньо пропорційно у вашому описі проблеми введені абзаци і чи достатньо для читача в тексті фізичних інтервалів?
- Чи поміщена кожна логічна ланка вашої аргументації в окремому абзаці?
- Ваші абзаци побудовані пов'язно?

Використання джерел

- Чи засновуєте ви опис проблеми на широкій різноманітності джерел?
- Чи достатньо надійні джерела ви включили для підтримки вашої аргументації?
- Чи використовували ви джерела як свідectво для підтримки вашої власної аргументації?

- Чи зробили ви посилання або цитування джерел даних, які, на вашу думку не є загальновідомими?

- Чи додержуєтесь ви правил цитування, які встановив ваш видавець/дисципліна?

3.8. Варіанти політики

Детально розглянувши передумови проблеми і проблему в сьогоденішньому контексті політики, ви беретесь за наступну частину вашого аналітичного документа, а саме "варіанти політики", де обговорюєте можливі шляхи розв'язання цієї проблеми. При розгляді зв'язку цієї частини аналітичного документа і етапу формулювання політики в циклі політики необхідно приділити увагу таким п'яти моментам, які представляють огляд частини "варіанти політики":

Частина "варіанти політики":

- **обкреслює, оцінює і порівнює можливі варіанти політики**

Всі можливі варіанти, розроблені автором або іншими, мають бути представлені для побудови всебічної і переконливої аргументації. При окресленні кожного з цих варіантів в цій частині документа звичайна увага зосереджується на оцінці можливості кожного варіанта розв'язати конкретну проблему, і варіанти в цьому відношенні порівнюються.

- **надає переконливий доказ на користь пріоритетного варіанта політики**

При представленні варіантів політики метою автора має бути використання результатів оцінювання і порівняння для чіткого доказу того, що вибраний варіант політики найбільш дієвим способом зможе розв'язати проблему і таким чином пояснює рішення автора. Звичайно, такий підхід означає, що автор також має вдатися до доказів, які чітко покажуть, чому інші варіанти політики були відхилені.

- **зосереджується увага на повідомленні про ухвалені рішення**

Ця частина документа не має виглядати як поетапний звіт про вашу роботу на етапі формулювання політики; швидше в ній необхідно доповісти про рішення, які ви прийняли з приводу кожного варіанта і про причини кожного з цих рішень.

- **створює чітку і міцну сполучну ланку з частиною аналітичного документа, що містить висновки і рекомендації**

Обґрунтування обраного вами варіанта політики має бути підставою і виправданням ваших остаточних рекомендацій. Тому, він повинен бути чітко пов'язаним з розділом про рекомендації в повз'язуванні вашого документа.

Далі йде докладне обговорення структурних і текстуальних особливостей частини документа про варіанти політики. Хоча загально визнано, що вони, разом узяті, становлять дієвий підхід до написання цієї частини аналітичного документа, тут вони розділені з метою кращої ілюстрації і пояснення.

3.8.1. Як сконструювати варіанти політики: структура і аргументація

Зосередження уваги на структурних особливостях цієї частини ґрунтується на припущенні, що авторові для складання результативного аналітичного документа і побудови переконливої аргументації необхідне глибоке розуміння загальних структурних і організаційних особливостей цієї частини.

Частина документа про варіанти політики складається з двох основних структурних частин:

- Рамки аналізу.
- Оцінювання варіантів політики.

Як уже згадувалося, аналітичний документ є аргументацією точки зору, з якою слід підходити до розв'язання проблеми, описаної в документі, і яка ґрунтується на точному аналізі всіх доступних даних. Основою аналізу є рамки спрямовуючих принципів, якими автор керується в процесі оцінювання. Іншими словами, ці рамки виражають ідеали і цінності, які визначають точку зору автора відносно обговорюваної проблеми. Рамки аналізу безпосередньо визначають свідоме оцінювання представлених варіантів політики. Включення цих рамок є ключовим чинником можливості свідомого оцінювання аргументації.

Після того як ви окреслили рамки аналізу, треба працювати з наступним компонентом цього елемента – обговоренням та оцінюванням варіантів політики. Один зі способів розглянути цей компонент – зробити аналіз опублікованого аналітичного документа, який ілюструє оцінювання альтернатив політики в контексті та порушує багато важливих питань.

Контрольний список для написання

Розгляньте такі запитання, які допоможуть вам у плануванні й написанні компонента “оцінювання варіантів політики”:

- Які варіанти політики ви збираєтесь обговорити у своєму дослідженні?
- Котрому з цих варіантів ви віддаєте перевагу?
- Який підхід ви застосовуватимете для обґрунтування обраного вами варіанта?
- Які є обмеження обраного вами варіанта політики?

Для кожного варіанта політики

- Яка ваша загальна оцінка цього варіанта?
- Чому ви віддали перевагу цьому варіанту? / Чому ви не віддали перевагу цьому варіанту?
- Які критерії з визначених рамок аналізу покладено в основу вашого рішення?
- Які позитивні та негативні сторони цього варіанта?
- Як цей варіант співвідноситься з іншими описаними варіантами?

3.8.2. Як розробити варіанти політики: текст і аргументація

В елементі “варіанти політики” голос автора має домінувати. Зосередження уваги на тексті й аргументації в цьому підрозділі зумовлено тим, що авторові для написання дієвого аналітичного документа потрібно не тільки знати структурні й організаційні особливості цього елемента, але й правила текстуального оформлення аргументації в аналітичному документі. Це питання розглядалося в такому ж підрозділі опису проблеми. Багато обговорених в тому підрозділі аспектів можна прямо застосовувати й до написання цього елемента, наприклад: послідовність, побудова компонентів аргументації і поділ тексту на абзаци. При написанні цієї частини документа необхідно дотримуватись таких правил:

- більший акцент на авторську позицію в аргументації;
- менш помітне використання первинних або вторинних джерел в аргументації.

В розділі аналітичного документа «Варіанти політики» аналітик з державної політики має показати свої знання та досвід, а також взяти ініціативу в аргументації в свої руки для того, щоб рішуче обстоювати обраний ним (нею) варіант політики. Пам’ятаючи про те, що наука про державну політику має бути спрямованою й орієнтованою на розв’язання проблем, це дає вам можливість довести, що саме ваш варіант є практичним розв’язанням окресленої проблеми, а отже, цінним внеском у дискусію щодо політики та кола політики в цілому. Висновки акцентують роль аналітичного документа як інструмента для вироблення рішень

3.8.3. Висновки та рекомендації

Цей останній важливий елемент аналітичного документа синтезує основні результати дослідження, окреслює запропонований автором курс дій в напрямку розв’язання аналізованої в роботі проблеми політики і в такий спосіб завершує аналітичний документ. Таким чином, у цьому елементі досягається кінцева мета аналітичного документа як інструмента

для вироблення рішень і заклику до дій. Той факт, що елемент «висновки та рекомендації» є останньою важливою частиною документа, також означає, що від нього залежить стійке враження читача про весь документ. Тим самим елемент «висновки та рекомендації» відіграє надзвичайно важливу роль, допомагаючи таким читачам одержати чітке загальне уявлення про аналітичний документ в цілому. Деякі читачі особливо цікавляться запропонованими в дослідженні рекомендаціями щодо політики і можуть почати саме з них, а потім читати решту аналітичного документа.

Три структурні компоненти, з яких звичайно складається елемент «висновки та рекомендації»:

• **Синтез основних результатів дослідження** Синтез висвітлює головні моменти таких елементів, як опис проблеми та варіанти політики.

• **Низка рекомендацій щодо політики.** Окресліть практичні кроки, які ви пропонуєте для розв'язання проблеми політики. Представте рекомендоване розв'язання проблеми, розбивши його на низку окремих пропозицій. Рекомендації можна:

– представити в окремому підрозділі під заголовком, який сигналізує про їхню важливість;

– позначити в тексті нумерацією та відступами;

– відокремити, представивши у вигляді маркованого списку;

– виділити курсивом для підкреслення ключової частини або головної ідеї.

Підсумкові зауваження. Підсумкові зауваження завершують аналітичний документ і остаточно ставлять в ньому крапку.

Автори іноді вирішують вмістити деякі стислі підсумкові зауваження, щоб логічно завершити аргументацію, яку вони розвивали в аналітичному документі. Цей компонент також призначений для того, щоб спонукати читача до певних підсумкових роздумів стосовно предмета дослідження. Загальноприйнятий підхід авторів до написання цього компонента – завершення повного кола обговорення предмета дослідження, тобто повернення знов уваги до ширшого контексту проблеми, з чого, як правило, починається вступ аналітичного документа. Це може додати остаточний штрих завершеності й цілісності документа та поставити крапку в аргументації, показавши читачеві, що впровадження запропонованих розв'язків проблеми матиме ширший вплив на суспільство.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Яка роль аналітичного документа в процесі розробки політики?

2. У чому полягає відмінність дослідження політики і аналізу політики?
3. Охарактеризуйте види політичного документа?
4. Які ви знаєте методики написання аналітичного документа?
5. Назвіть основні структурні елементи аналітичного документа?

Теми рефератів та доповідей

1. Техніка визначення проблеми політики в аналітичному документі.
2. Методика аналізу варіантів політики в аналітичному документі.
3. Етика політичного аналітика.

Логічні та творчі завдання

1. Зробіть аналіз опублікованих аналітичних документів.
2. Напишіть аналітичний документ з дослідження або аналізу проблеми політики.

Література:

1. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
2. Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
3. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
4. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
5. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
6. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: Моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
7. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268
8. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. - 398 с.
9. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.

10. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид.дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
11. Вступ до аналізу державної політики: Навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 238 с.
12. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
13. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С.58-70
14. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління: Навчальний аосібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
15. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куїнн; пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 120 с.
16. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
17. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
18. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.
19. Dunn W. *Public Policy Analysis: An Introduction*. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Мета: визначити історичні етапи та з'ясувати сутність процесу прийняття державно-політичних рішень. Проаналізувати типологію та функції державно-політичних рішень, актуалізувати основні наукові підходи до визначення процесу їхнього прийняття.

Ключові слова: політичне рішення, державне рішення, процес прийняття рішень, моделі прийняття рішень, функції рішень.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Історія дослідження процесу прийняття та реалізації рішень.
2. Державно-політичні рішення: сутність та функції.
3. Основні наукові підходи до визначення процесу прийняття рішень.

1. Історія дослідження процесу прийняття та реалізації рішень

Створення перших держав у Стародавньому Світі відразу привернуло увагу до проблеми ефективності прийняття рішень, оскільки саме ці процеси визначають функції та зміст діяльності державної влади. Сформувався декілька підходів визначення основних критеріїв успішності державного управління. В конфуціанстві основна увага приділяється формуванню морально-етичних засад та чіткому виконанню традиційних ритуалів поведінки, ототожненню держави з великою сім'єю. У давньоіндійських Ведах та «Законах Ману», навпаки, пропагується виключна роль покарання як основи мистецтва управління. Покарання (данда) у своєму земному вигляді означає буквально палку, а зміст управління (дандаїті) – «керівництво (володіння) палкою». «Закони Ману» стверджують: «Покарання – цар... Якби цар не накладав безустанно покарання на тих, хто заслуговує його, більш сильні засмажили б слабких,

як рибу на вертелі, ніхто не мав би власності і відбулося б переміщення вищих і нижчих. Увесь світ підкоряється (тільки) за допомогою Покарання...». Шин Ян та Каутілья в «Артхашастрі» – формулюють правила ефективного прийняття державних рішень. Тут на перший план вже виходять правові, а не релігійно-етичні правила та норми. Головним для прийняття ефективних державних рішень вважається раціональний аналіз актуальної соціально-політичної ситуації в країні та використання жорстких санкцій при впровадженні рішень на практиці.

Специфіка ставлення до процесу прийняття політичних рішень в античний період розвитку людства полягає у розгляді рішень в контексті різноманітних форм політичної влади. Арістотель в працях «Політика» та «Нікомахова етика» сформулював засади сучасної теорії прийняття рішень. Зокрема, він визначив сферу компетенції законодавчих органів влади – питання війни та миру, прийняття законів та покарання, створення союзів, обрання посадових осіб. Також він визначив основні засоби прийняття рішень у відповідності з формою держави.

Найважливішим внеском Арістотеля було формулювання предмета та основних категорій теорії прийняття рішень. Як основні було запропоновано розглядати дві категорії – розсудливість та свідомий вибір. Під розсудливістю розумівся прикладний аспект діяльності людей, орієнтований на практичну користь та досягнення суспільного або особистого блага. Від розсудливості залежало, наскільки точно суб'єкт може поставити цілі, що мають бути досягнуті.

Свідомий вибір у трактуванні Арістотеля – це діяльність людей, спрямована на пошук шляхів досягнення вже визначених цілей. Предмет рішення, за Арістотелем, полягає передусім не в постановці кінцевої мети, а в засобах її досягнення. Таким чином, прийняття державних рішень – це розумово-практична діяльність, спрямована, по-перше, на задоволення прагнення людей до отримання блага, а по-друге, пошук оптимальних можливих дій для його досягнення.

У Середньовіччі необхідно звернути увагу на праці видатного теолога Ф. Аквінського. Він визначив такі ознаки успішних рішень:

- 1) розумність веління;
- 2) відповідність загальному благу;
- 3) компетентність органу, який його встановлює;
- 4) опублікування.

Н. Макіавеллі – видатний представник Відродження – наголошував на двох основних критеріях успішності прийняття рішень: ролі радників державця у прийнятті рішень та використанні досвіду «старих законів».

Проблеми раціонального та ефективного прийняття політичних рішень інтенсивно досліджувались мислителями доби Просвітництва (Т. Гоббс, Б. Спіноза, Ж.Ж. Руссо). До їхньої уваги потрапляли різні проблеми: види державних актів (Гоббс), роль радників при правителях (Гоббс, Макіавеллі), особливості голосування в представницьких органах (Спіноза, Руссо), врахування ресурсів і факторів соціального середовища при прийнятті рішень (Боден). В працях згаданих вище авторів є чимало ідей, які і сьогодні не втратили своєї актуальності та є предметом дослідження для багатьох науковців.

Одним з джерел сучасного розвитку теорії прийняття рішень в сфері політики стала розробка питань адміністративно-державного управління. Професор Вудро Вільсон – майбутній президент США – визначив, що наука адміністрування націлена на способи поліпшення діяльності уряду, підвищення упорядкованості та ефективності його роботи. Вільсон вважав, що зміна політичного керівництва не має впливати на діяльність незмінюваного адміністративного апарату. Отже, завданням державної адміністрації проголошувалося оперативне і компетентне упровадження в життя рішень будь-якої групи політичних лідерів – «обранців нації».

В. Вільсон розробив модель «адміністративної ефективності», запропонувавши використовувати в адміністративно-державному управлінні раціональні та дієві методи організації управління в бізнесі. Він обґрунтував також необхідність високого професіоналізму в системі державного адміністрування, тобто підбору державних службовців за їхньою професійною компетентністю. Тим самим бюрократія мала перетворитися на інструмент професійного управління з його принципами ієрархії та поділу функцій.

Ідеї В. Вільсона багато в чому розділяв американський політолог Френк Дж. Гуднау. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Ф. Гуднау і В. Вільсон провели значні дослідження американської системи адміністративно-державного управління. Вони прагнули розробити модель бюрократії, яка б «працювала» у межах демократичного суспільства. Створена ними теоретична концепція дозволила на початку століття прийняти ідеали демократії разом з діяльністю професійної державної служби.

В. Вільсон вважав, що відносини між адміністрацією, яка виконує закони, і владою, що створює закони, становлять саму сутність урядової системи. Політики й адміністратори у будь-якій добре налагодженій системі повинні йти поруч. Реалізація політичних рішень, застосування законів, проведених адміністрацією, виявляють мудрість і ефективність цих рішень і законодавчих актів. У свою чергу, законодавство і політичне керівництво повинні надавати основний напрям діяльності адміністрації.

Разом з тим Ф. Гуднау і В. Вільсон провели чітке розмежування між політиками й адміністраторами. На їхню думку, для того щоб забезпечити розвиток демократії, політикам потрібно контролювати діяльність адміністраторів. Така субординація має бути визначена на індивідуальному і колективному рівнях. Тоді адміністратори ніколи не зможуть «втручатися» у політику: вони просто слідуватимуть зазначеним напрямом, заданим для них політичними лідерами.

Проблемами ефективної імплементації політичних рішень займався також Макс Вебер. Говорячи про різницю між поняттями „керівництво” та „управління”, М. Вебер стверджував, що політики керують суспільством, організовують його для виконання політичних рішень, а виконують їх, реалізують професіонали управління: спеціальний апарат, суспільна група, що отримала назву «бюрократія». Для ефективної реалізації політичних рішень бюрократія стає суспільною організацією, що володіє такими рисами:

- ієрархічною організацією чиновників, в якій обов’язково присутній принцип компетентності, певний загальноосвітній та соціальний ценз;

- певним типом поведінки та діяльності, що його визначають організаційні владні структури;

- раціональною діяльністю певних суспільних груп і організацій на основі визначених правил та функцій, за якими здійснюється розподіл компетенцій і відповідальності;

- присутністю дисципліни, відповідальності і обов’язковості.

Першим ученим, хто дав систематизований аналіз державної бюрократії, був німецький соціолог Макс Вебер (1864-1920). У своїх дослідженнях він створив засади для сучасного вивчення адміністративно-державного управління та прийняття рішень як його головної функції. Аналіз Вебера був побудований на бюрократичній моделі Німеччини, але розроблені ним принципи досить універсальні і можуть широко використовуватися:

- адміністративні установи організовані ієрархічно;

- кожна установа має свою власну сферу компетенції;

- цивільних службовців призначають, а не вибирають на основі професійної кваліфікації, як зазначено в дипломах чи за результатами іспитів;

- цивільні службовці одержують заробітну плату відповідно до рангу;

- для цивільного службовця ця робота є професією чи принаймні основним заняттям;

- службовець не володіє установою, в якій працює;

- службовець підкоряється дисципліні і знаходиться під контролем;
- зняття з посади ґрунтується на рішенні вищих інстанцій.

М. Вебер наголошував, що у правовій державі, побудованій за принципом поділу функцій влади, виконавча влада покликана здійснювати основні політичні рішення, прийняті законодавчою владою. При цьому уряд виконує функцію прийняття політичних рішень (у межах Конституції і на основі законів) і управління державою, а адміністрація реалізує їх у політичній практиці.

Станова згуртованість бюрократії, на думку Вебера, впливає з її фактично владного положення стосовно підлеглої більшості населення і має такі характеристики:

- підвищена соціальна оцінка службовця, захищеного адміністративними та карними нормами;
- побудова рангової ієрархії на принципах «призначання» (на противагу принципу «вибірності»);
- довічний статус службовця;
- регулярна грошова винагорода відповідно до рангу;
- кар'єрний принцип переміщення в ранговій ієрархії.

Владне положення бюрократії ґрунтується також на володінні технікою управління, зміст якої має два основні аспекти. Насамперед, це спеціальні знання, отримані професійними державними службовцями в результаті підготовки у відповідних галузях адміністративно-державного управління. Потім важливе значення має знання правил бюрократичного процесу в самих відомствах. Бюрократія прагне монополізувати техніку управління, використовуючи для цього такі прийоми, як засекречування інформації, захист «службової таємниці» і т. д. М. Вебер попереджав, що мірою зростання самостійності бюрократія виявляє тенденцію керуватися у своїй діяльності не тільки функціональними потребами, але й «інстинктом влади». Інакше кажучи, бюрократія виявляє прагнення поширювати свій вплив далеко за межами власної юрисдикції.

М. Вебер вважав також, що справжньою професією дійсного чиновника не має бути політика. Він повинен «управляти» насамперед неупереджено – ця вимога застосовувалася навіть до так званих «політичних» управлінських чиновників, – щонайменше офіційно, якщо під питання не поставлено «державні інтереси», тобто життєві інтереси пануючого порядку. *Sine ira et studio* – без гніву і пристрасті повинен він вершити справи.

М. Вебер наголошував, що чиновник не повинен робити те, що завжди повинен робити політик, – боротися. Тому що прийняття рішень, боротьба і пристрасть – сфера політика. Діяльність політика завжди підпорядкована

принципу відповідальності, прямо протилежному відповідальності чиновника.

Якщо вища установа наполягає на наказі, який здається чиновнику помилковим, справа честі чиновника – виконати наказ під відповідальність того, хто видає його, виконати сумлінно і точно. М. Вебер думав, що без такої дисципліни розвалився б весь управлінський апарат. Навпаки, честю політичного вождя є виняткова особиста відповідальність за те, що він робить, відповідальність, відхилити чи скинути яку із себе він не може і не має права.

У 30-40-х роках продовжився розвиток наукового дослідження проблематики політичних рішень. Гарольд Лассуелл в праці «Влада та особа» сформулював основи науки прийняття політичних рішень, сутність якої він підсумував у вигляді відповіді на питання «Хто отримує, що, коли і як». Основну увагу Г.Лассуелл приділяв ролі суб'єктів прийняття політичних рішень – політичній еліті. Він стверджував, що «дослідження політичної діяльності – це дослідження впливу і впливових людей», а наука про публічну політику може і повинна відіграти важливу роль у зміцненні демократії, пропагуючи широкий розподіл і плюралізм влади. До структури та предмета теорії прийняття рішень Г.Лассуелл включав:

- методи дослідження політикоуправлінського процесу;
- наукові результати досліджень;
- розробку відповідних аналітичних технологій.

Формування наукових підходів та концепцій прийняття політичних рішень продовжилося у 50-х роках ХХ століття. В цей період політико – управлінська наука виділяється в особливий напрямок соціального знання. Формуються базові моделі прийняття рішень. Накопичення достатнього обсягу теоретичного та емпіричного знання дозволяє створювати навчальні курси та видавати підручники з певної проблематики.

На початку 50-х років ХХ сторіччя поглиблене вивчення політичної влади поступово привело до розгляду її як участі у прийнятті політичних рішень. Це пояснювалося насамперед тим, що від неї дедалі більше вимагалось дати відповідь на запитання: як зробити ефективнішою реалізацію влади, як наблизитися до оптимальності владних відносин. Даний підхід спирався на тезу, яку висунув американський політолог Г. Лассуелл: „Влада є участю у прийнятті рішень: А має владу над Б стосовно цінностей К, якщо А бере участь у прийнятті рішень, які впливають на політику Б, пов'язану з цінностями К”. Продовжуючи розглядати владу в рамках даного підходу, як участі в рішеннях, американці Р. Снайдер, Б. Сапін, Г.Брак розробили понятійний апарат політичних

рішень. Ними було запропоновано чотири основних поняття аналізу рішень:

- прийняття рішень як процес вибору способів діяльності;
- процес рішення як кінцевий результат усього ходу прийняття рішень;
- осередок рішень, що його розглядали, як групу тих, хто приймає рішення;
- організаційна система, тобто група ролей і відносин, а також дій, що з них випливають. За цього підходу випадають категорії, пов'язані з мотивацією процесу рішень та його реалізації. Польський вчений А.Боднар по-іншому підійшов до цієї проблеми і запропонував п'ять основних та сім додаткових понять. Французький дослідник П. де Леспінасс зосередив увагу на понятті „результат” у прийнятті рішень. Відзначимо також внесок в теорію політичних рішень польського вченого Я.П'єтра, який спочатку проаналізував чотири основні поняття: осередок рішень, процес рішень, політичне рішення, реалізація рішень, а пізніше додав ще одне поняття – «ситуація прийняття рішень».

У 60-70 роках ХХ сторіччя продовжується інституціоналізація напрямку в університетську та навчальну дисципліну, що дало можливість у подальшому диференціювати та спеціалізувати напрямки і галузі наукового дослідження. Так, виділяються окремі політико-управлінські дисципліни: «Політичний аналіз», «Прийняття політичних рішень», «Державна політика».

Підсумовуючи, можна сказати, що **теорія прийняття політичних рішень** – політико-управлінська наука, що вивчає механізми та закономірності прийняття і здійснення державно-політичних рішень, які становлять політичний курс з метою забезпечення ефективності державного управління.

2. Державно-політичні рішення: сутність та функції

Говорячи про сутність поняття „рішення”, зазначимо, що воно, як відомо, означає вибір однієї з ряду альтернатив в процесі досягнення поставлених цілей. Альтернатива ж в свою чергу є одним з варіантів дій, яка виключає можливість реалізації іншого варіанта. Політичні рішення є адекватними до стану політичних процесів, які відбуваються у суспільстві. Політичний процес в суспільстві – це рух, динаміка, еволюція політичної системи, зміна її стану в часі і просторі. Він являє собою сукупність дій, інституціоналізованих і неінституціоналізованих суб'єктів щодо здійснення своїх специфічних функцій у сфері влади, що ведуть до зміни і розвитку (занепаду) політичної системи суспільства. Всі форми політичної поведінки

суб'єктів політики в остаточному підсумку поєднані однією і тією ж внутрішньою потребою – впливати на політичні рішення, які приймаються державною владою. Таким чином, основна проблема політичного процесу полягає у прийнятті і реалізації політичних рішень.

Політичне рішення – це свідомий вибір одного з двох можливих варіантів політичних дій, воно передує політичним діям, дає їм той чи інший імпульс. Прийняття політичних рішень – це центральний елемент перетворення вимог різних груп в засоби і методи регулювання соціальних відносин. Тобто прийняття політичних рішень – це технологічне перетворення політичної влади в управління соціальними процесами.

Рішення може вплинути на майбутній стан як об'єкта керування, так і тих, хто приймає це рішення. Тому прийняття рішень, які торкаються особливо життя суспільства, повинне носити обміркований, строго науковий характер.

За природою і специфікою способів впливу на об'єкт керування можна виділити рішення технічні, економічні і політичні. Всі вони взаємопов'язані і взаємозалежні. Політичні рішення адекватні стану політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. Всі форми політичної поведінки суб'єктів політики в кінцевому результаті об'єднані однією і тією ж внутрішньою потребою: вплинути на прийняті державною владою політичні рішення. Таким чином, головна і центральна проблема політичного процесу перебуває в прийнятті і реалізації політичних рішень.

З проблемою прийняття політичних рішень учасники політичних дій стикаються тоді, коли з'являється необхідність вибору оптимального варіанта поведінки, тобто найкращого способу дії серед багатьох можливих у даних умовах.

Політичне рішення – це свідомий вибір одного з не менш як двох можливих варіантів політичних дій. Політичні рішення передують політичним діям, дають їм той або інший імпульс. Але внутрішня природа цих двох елементів політичного процесу різна. Якщо політична дія є тип практичної діяльності, спрямований на закріплення або перетворення суспільних відносин, то політичні рішення самі по собі належать до типу непрактичних дій. Ухвалення рішення – не сама політична дія, а лише підготування до нього.

З іншого боку, прийняття політичних рішень – центральний елемент перетворення політичних вимог різних груп і громадян у прийнятні для всього суспільства засоби і методи регулювання соціальних відносин. У такий спосіб прийняття політичних рішень – це технологічне перетворення політичної влади в керування соціальними процесами.

Прийняття політичних рішень – це центральний елемент перетворення вимог різних груп в засоби і методи регулювання соціальних відносин. Тобто прийняття політичних рішень – це технологічне перетворення політичної влади в управління соціальними процесами.

Існує багато класифікацій типів політичних рішень, зокрема, за суб'єктами прийняття виділяють:

- 1) закони і постанови вищих органів влади;
- 2) рішення місцевих органів влад;
- 3) рішення, прийняті безпосередньо громадянами;
- 4) рішення вищих органів політичних партій і громадських організацій.

Як видно, перший і другий типи рішень приймаються представницькими і виконавчими органами влади, третій – безпосередньо населенням, четвертий – недержавними організаційними структурами політичної системи. Рішення, що приймають безпосередньо громадяни, носять як правило, місцевий характер і приймаються органами місцевого самоврядування, зборами громадян.

Прийняття політичних рішень – центральний елемент перетворення політичних вимог різноманітних груп громадян в прийнятні для всього суспільства засоби та методи регулювання соціальних відносин. Прийняття рішень можна визначити як технологічне перетворення політичної влади в управління соціальними процесами.

Особливості держави як суб'єкта прийняття державно-політичних рішень полягають в такому:

1. Наявність легітимного примусу.
2. Адресат рішення – усе суспільство.
3. Співробітництво професіоналів держслужбовців та громадянських структур.
4. Наявність впливу зацікавлених груп.

Основними рівнями прийняття державних рішень є:

1. Політичний.
2. Виконавчий.
3. Адміністративний.

Державно-політичні рішення стосуються значної частини суспільства або найважливіших сфер його життєдіяльності та спрямовані на врегулювання суспільних процесів. Публічна політика і державні рішення можуть бути чотирьох рівнів, залежно від характеру вирішуваних проблем, і в першу чергу від їхньої новизни і нестандартності ситуації:

- вирішення рутинних адміністративних справ і питань;

- вирішення проблем середнього рівня важливості, таких як ухвалення бюджету, адміністративні реорганізації, податкові інновації та ін.;

- вирішення нових питань, пов'язаних з особливою ситуацією, таких як ініціативи в іноземній політиці, конституційні реформи, енергетичні проблеми та ін.;

- нові стратегічні ініціативи в державній політиці, що вимагають інноваційного підходу на загальнонаціональному рівні.

Всі існуючі види рішень можна умовно розділити на політичні й адміністративні. Політичні рішення характерні для політиків і політичних інститутів і пов'язані з необхідністю розробляти і реалізовувати політичну стратегію. Адміністративні рішення властиві, перш за все, бюрократичним організаціям, які націлені на вирішення практичних проблем державної політики і виконання волі політиків. До таких організацій можна віднести міністерства і відомства, адміністрації регіональних і міських органів влади тощо.

В. Матвієнко визначає державне рішення як акт соціального управління, за допомогою якого держава визначає підстави виникнення, зміни або припинення регульованих суспільних відносин.

Особливості державно-політичних рішень на думку Л. Пала, полягають в такому:

– масштабність об'єкта впливу;

- спрямованість на вирішення державних проблем;

- прийняття певними державними інституціями;

- забезпечення виконання державними ресурсами;

- залежність від загальної суспільно-політичної та економічної ситуації в суспільстві.

Системний аналіз прийняття державних рішень характеризується такими принципами:

1 Врахування зовнішнього середовища як важливого чинника процесу прийняття та реалізації рішення.

2 Розгортання мети від моменту висунення до кінцевого результату, до якого приводить її реалізація.

3 Ієрархічний (багаторівневий) спосіб висунення мети, аналіз взаємозв'язків між цілями на всіх рівнях управління.

4 Чітке структурування управлінської ситуації за ступенем наявності в ній невизначеності.

5 Прийняття рішення як результат вибору, у зв'язку з чим виявляється якомога більша кількість варіантів управлінських гіпотез.

6 Кількісна оцінка витрат ресурсів та ефективності результатів кожної альтернативи.

7 Багатокритеріальний підхід до оцінки того варіанта, який може бути визнаний найкращім, тобто оптимальним.

3. Основні наукові підходи до визначення процесу прийняття політичних рішень

У даний час у політичній науці склалося два основних підходи до розуміння процесу прийняття рішень. Так нормативна теорія трактує його як процес раціонального вибору політичних цілей у складних ситуаціях. У якості найважливіших засобів оптимізації такого вибору пропонуються різні математичні моделі, дослідження операцій та інші інструментальні прийоми. Поведінкова теорія, що розглядає даний процес як специфічну взаємодію людей, зорієнтована на опис різноманітних чинників, що впливають на прийняття рішень у конкретній ситуації.

Такого роду підходи відображають дуалістичний характер управлінського процесу. З одного боку, вони підкреслюють величезну роль і прерогативи інститутів і органів керування, регламенту і процедур прийняття рішень, роль технічного персоналу і матеріального забезпечення діяльності всіх осіб, зайнятих у цьому процесі, або, одним словом – значення тих зовнішніх і внутрішніх фактів, що виражають раціональність цієї форми політичної діяльності людей. З іншого боку, не зважаючи на велику роль, що відіграють у цій справі регламенти й інститути, як правило, у процесі прийняття рішень панують неформалізовані процедури, що залежать від особистого досвіду осіб, що визначають цілі і засоби їх досягнення, від інтуїції і персональних знань керуючих, їхніх міжособистих зв'язків. Більш того, оскільки в товаристві, як правило, не існує якоїсь однієї групи, здатної цілком контролювати прийняття рішень, то цей процес завжди являє собою компроміс або примирення цінностей, які суперничають, що тільки підсилює роль суб'єктивізму в цій справі.

Таким чином, варто визнати, що політична влада реалізується через особистий вплив керуючих, і не зважаючи на регламентуючу роль правил і процедур прийняття рішень, цей процес містить непередбачуваність. У кінцевому рахунку процес прийняття рішень являє собою симбіоз раціональності й ірраціональності, раціонально організованої взаємодії структур і інститутів влади і значного суб'єктивізму керуючих.

В теорії раціонального вибору можна виділити такі базові аксіоми, які виходять з методологічного індивідуалізму, та ідеї первинності індивіда як головного актора політичного процесу:

- актори прагнуть максимізувати власні вигоди та мінімізувати витрати;

- актори мають усвідомлені інтереси та визначені цілі, яких вони прагнуть досягти за допомогою оптимальних засобів;
- актори мають необхідну для прийняття рішення інформацію про альтернативи та можливі наслідки їхньої реалізації;
- актори здійснюють розумний вибір між альтернативами на базі стабільних переваг та раціональних правил.

Ці аксіоми використовуються політологами при моделюванні електоральної поведінки громадян, а також при поясненні процесу прийняття адміністративних рішень.

Більш поміркований підхід до теорії прийняття рішень демонструють прибічники теорії суспільного вибору. Як зазначає М.Фармер, сутність цієї концепції полягає в тому, що „політичні рішення та процеси є результатом індивідуальних рішень та виборів, але таких індивідуальних виборів, які пов’язані із сукупними результатами”.

Основні положення теорії суспільного вибору були закладені в книзі Дж.Б’юкенена і Г.Таллока “Розрахунок згоди”. Тут аналізуються механізми переведення багатоманітності індивідуальних рішень в колективні політичні акти в умовах так званої ринкової демократичної рівноваги та вільної гри акторів. Головна теза названих авторів полягає в тому, що прийняття рішень, які покращують стан однієї соціальної групи за рахунок іншої, не можуть прийматися одногосно. При прийнятті політичних рішень слід уникати непримиренних альтернатив, що виключає пошук формули узгодження. В більш пізніх роботах Б’юкенена виникає теза про необхідність інституціональних „стримувань” суспільного вибору. Було сформульоване поняття „конституційних обмежень” як сукупності правил гри та інституціональних форм, що ставлять егоїстичну поведінку індивідів у певні межі.

Поведінкова теорія, яка розглядає цей процес, як специфічну взаємодію людей, зорієнтована на визначення різних факторів, які впливають на прийняття рішень в конкретній ситуації. Такого роду підходи відображають складний характер управлінського процесу. З одного боку, вони підкреслюють велику роль інститутів і органів управління, регламенту і процедур прийняття рішень, роль технічного персоналу і матеріального забезпечення діяльності всіх, хто задіяний в цьому процесі, тобто значення тих внутрішніх і зовнішніх факторів, які виражають раціональність, технократизм цієї форми діяльності людей. З іншого боку, незважаючи на велику роль, яку відіграють в цій справі регламенти та інститути, як правило, в процесі прийняття рішень панують неформалізовані процедури, які залежать від особистого досвіду осіб, що визначають цілі і засоби їх досягнення, від інтуїції і персональних знань

тих, хто керує. Більше того, оскільки в суспільстві, як правило, не існує якоїсь однієї групи, здатної цілком і повністю контролювати прийняття рішень, то цей процес завжди є компромісом, чи примиренням цінностей, що змагаються між собою, що підсилює вагу суб'єктивізму в цій справі.

З точки зору класичного біхевіористського підходу, прийняття політичного рішення є форма поведінки людей, що регулюється такими психологічними механізмами, як стимули та мотиви, установки та реакції. Г.Лассуеллом була розроблена концепція еліти як провідного суб'єкта прийняття політичних рішень. В цілому ця модель ґрунтувалася на сполученні аналізу суспільних інститутів, інтересів та цінностей з дослідженням психології суб'єктів прийняття рішень.

З розвитком та вдосконаленням цих основних підходів була запропонована модель обмеженої раціональності випускника факультету політичної науки, Нобелівського лауреата Г.Саймона. Він започаткував когнітивний підхід до прийняття рішень, який міститься у виявленні та структуруванні проблеми, зібранні та обробці інформації, визначенні та обранні шляхів „зняття” проблеми.

Основним агентом прийняття рішення Саймон вважав державну організацію як ієрархічний інститут, що включає в себе індивідів та їхні групи, об'єднані спільними цілями. “Більша частина організаційних рішень, наголошував він, – це групові, або колективні рішення, а не рішення окремої людини».

Хоча Саймон і приділяв велику увагу проблемі раціональності політичних рішень, він критикував теорію „всезагальної, повної раціональності”. Раціональність трактувалася ним як „селекція переважних альтернатив поведінки, що походять з певної системи цінностей, за допомогою якої можна оцінити наслідки вчинків”. Таким чином, політичне рішення тут – не просто добір та обробка інформації, а сукупність операцій по формуванню, набору варіантів рішень з наступною селекцією у відповідності до попередньо визначених цілей та критеріїв ефективності.

Професор Йельського університету Ч. Ліндблом розробив інкременталістську теорію прийняття рішень. Відповідно до цієї моделі:

- в умовах розподілу функцій влади процес прийняття рішення – це процес пристосування та конкуренції гравців;

- особливе значення при обранні рішення відіграють не раціональні обґрунтування спільних цілей, а відмінності інтересів індивідів та груп, що беруть участь в прийнятті того чи іншого державного акта;

- теоретичний аналіз відіграє в процесі прийняття рішень незначну роль, бо існує дефіцит знань, інформації, ресурсів, часу, існує обмеженість

інтелекту людини та перманентна невизначеність соціального середовища, що погано піддається контролю;

- необхідно орієнтуватися не на „оптимальні”, а на „маргінальні” рішення, що забезпечують не радикальні зміни, а деякі наближення до „зняття” проблеми;

- необхідно рухатися поступово, розбиваючи великі проблеми на більш дрібні;

- при порівнянні альтернатив рішення необхідно виходити з єдності мети та засобів її досягнення.

Таким чином, слід визнати, що політична влада реалізується через особистий вплив тих, хто керує, і незважаючи на регламентуючу роль правил і процедур прийняття рішень, цей процес неможливо передбачити чи спрогнозувати. Отже, процес прийняття рішень є симбіозом раціональності та ірраціональності, раціонально організованої взаємодії структур та інститутів влади, суб’єктивізму тих, хто керує. Ця особливість прийняття рішень вимагає, окрім дослідження управлінських структур та інститутів, аналізу суб’єктів, що беруть безпосередню участь у виробленні, прийнятті та реалізації політичних рішень.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. В чому полягають античні тенденції визначення сутності та механізму політичних рішень?

2. Які теорії виступили джерелами сучасного розвитку теорії прийняття рішень в сфері політики?

3. Основні етапи формування сучасної політико-управлінської науки.

4. В чому сутність сучасної теорії прийняття рішень?

5. Що таке політичне рішення?

6. В чому полягає специфіка політичних рішень?

7. Особливості державно-політичних рішень.

8. Типологія політичних рішень.

9. Нормативні та поведінкові підходи до визначення процесу прийняття політичних рішень.

Теми рефератів та доповідей

1. Арістотель як засновник сучасної теорії прийняття політичних рішень.

2. Механізми прийняття державних рішень в працях Н. Макіавеллі.

3. Визначення предмета політико-управлінської науки в працях Г.Лассуелла.
4. М.Вебер про бюрократію як суб'єкта прийняття державних рішень.
5. Характеристика сучасних державно політичних рішень.

Логічні та творчі завдання

1. Проаналізуйте еволюцію раціональної моделі прийняття політичних рішень.
2. Визначте суб'єктивні та об'єктивні складові процесу прийняття рішень.
3. Здійсніть порівняльну характеристику інкременталістської моделі прийняття рішень Ч. Ліндблома та моделі обмеженої раціональності Г. Саймона.

Література

1. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
2. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
3. Валевський О. Л.. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
4. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм / Е. Ведунг / Пер. з англ. В.Шульги. – К.: ВСЕУВИТО, 2003. – 350 с.
5. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
6. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
7. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
8. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.
9. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. З англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
10. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
11. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 58-70.

12. Філіпповський В.М. Основи теорії державного управління: Навчальний аосібник / В.М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
13. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти. Монографія / Галина Петрівна Щедрова. – Луганськ, «Елтон-2», 2010. – 308 с.
14. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
15. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
16. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
17. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
18. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
19. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.
20. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.
21. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.
22. Lindblom C., Woodhouse E. *The Policy-Making Process*. Englewood Cliffs. 1993.

МОДЕЛІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЦИКЛУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Мета: проаналізувати класичну структуру та джерела формування циклічної парадигми процесу прийняття політичних рішень. Визначити специфіку альтернативних моделей політико-управлінського циклу, з'ясувати зміст технологій прийняття та реалізації рішення.

Ключові слова: політико-управлінський цикл, модель «політико-управлінських потоків», модель «раундів», технологія прийняття рішення, методи та стилі прийняття рішень.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Класичні моделі процесу прийняття рішень.
2. Альтернативні моделі "політико-управлінських потоків" Д. Кінгдона і "раундів" Г. Тейсмана.
3. Технологія підготування, прийняття і реалізації політичного рішення

1. Класичні моделі процесу прийняття рішень

Класичний процес прийняття державно-політичних рішень містить в собі – виявлення ситуації, її аналіз, формування обмежень та критеріїв для оцінки рішень, формування або виявлення та оцінка альтернатив та остаточний вибір варіантів рішення.

Основними підходами до проблеми прийняття державно-політичних рішень виступають:

- Описовий (дескриптивний) – зосереджує свою увагу на принципі емпіричного дослідження й аналізу політичної поведінки осіб, що приймають рішення, взаємодії суб'єктів політики у конкретній ситуації. Наприклад, можливий опис діяльності конкретного політичного лідера, пов'язаний з мотивами та причинами прийняття того чи іншого індивідуального рішення (психологічні, етичні чинники тощо).

- Нормативний (прескриптивний) – концентрована увага до розробки оптимальних правил та процедур, алгоритмів і формалізованих моделей, відповідно з якими повинен будуватися цілісний процес прийняття рішення.

Сучасне розуміння процесу прийняття рішень потребує його системного розгляду в динаміці та взаємозв'язку з внутрішніми і зовнішніми впливами. В цьому аспекті перспективними виглядають моделі політико-управлінського циклу, що виділяють в межах процесу прийняття рішень функціонально визначені та упорядковані стадії або фази. В «Енциклопедії управління та політики» під «політико-управлінським циклом розуміється аналітичний прийом, за допомогою якого визначаються ключові моменти розробки найважливіших публічних рішень, надається універсальний опис конкретних процесів політичного управління».

А.Дегтярьов виділяє два основних джерела формування концепції політико-управлінського циклу. Першим з них виступав системно-функціональний підхід до політичного процесу, що знайшов своє відображення в загальній теорії політичної системи, сформульованої Д. Істон і Г. Алмондом в 1950 – 1960-ті роки. Саме теорія політичної системи і підготувала необхідне підґрунтя для розробки циклічних моделей прийняття рішень, дозволила пов'язати стадії управлінського процесу з ключовими фазами процесу політичного. Другим джерелом даних моделей стали когнітивно-евристичні ідеї, висунуті Дж. Дьюї і Г. Саймоном, а також біхевіористська концепція Г. Лассуелла.

Моделі політико-управлінського циклу спираються на евристичний принцип раціонального упорядкування процесів людської діяльності за допомогою логічно пов'язаних процедур і операцій. У рамках таких моделей **процес прийняття рішень розглядається як цілісний процес, що складається з окремих узгоджених між собою стадій і динамічно розвивається в соціально-політичному просторі і в часі.** Даний процес носить циклічний характер – останні фази кожного його циклу забезпечують "зворотний вплив" і створюють умови для циклу наступного.

На сьогоднішній день розроблено досить багато різновидів моделей політико-управлінського циклу, що відрізняються один від одного кількістю фаз, їхнім змістом, способам сполучення і способом зв'язків між ними.

Одна з перших моделей такого типу запропонована в роботі англійського політолога У.Дженкінса "Політичний аналіз: політична та організаційна перспективи" (1978), де виділяються сім фаз політико-управлінського циклу:

- ініціювання рішення,

- аналіз інформації,
- висновок,
- рішення,
- його здійснення,
- оцінка результатів,
- завершення циклу.

Англійськими дослідниками Б. Хогвуд і Л. Ганн в книзі "Політичний аналіз для реального світу" (1984) запропонована більш докладна модель, що складається з дев'ять етапів процесу прийняття рішень:

- рішення про те, що треба приймати рішення;
- рішення про те, як приймати рішення;
- визначення питання;
- прогнозування;
- формулювання цілей і пріоритетів;
- аналіз альтернатив;
- здійснення політики, її моніторинг та контроль;
- оцінка та огляд;
- затвердження результатів і завершення.

Надзвичайно відомою та популярною серед фахівців є циклічна модель, розроблена американськими політологами Дж. Андерсоном і У. Данном ще в 1970-1980-х роках. Згідно з даною розробкою, управлінський процес складається з п'яти фаз:

1. Побудова політичного порядку денного і виділення пріоритетних проблем.

2. Розробка альтернативних варіантів рішення, що відображають проекти можливих дій.

3. Вибір та офіційне затвердження (легітимація) оптимального варіанта рішення.

4. Реалізація рішення в політичній практиці.

5. Оцінка урядом отриманих результатів. Після цього цикл виходить на черговий рівень, і все повторюється знову.

Популярність моделей політико-управлінського циклу припала на 1970 – 1980-і роки ХХ сторіччя, проте вже тоді ця концепція піддавалася серйозній критиці. Так, американський політолог Р. Накамура вказував на надуманий схематизм даної концепції та її відрив від реального управлінського процесу. У цілому зауваження зводилися до такого:

- циклічна модель має штучний раціонально-евристичний характер і не піддається чіткій емпіричній верифікації;

- вона не розкриває каузальних зв'язків, причин та шляхів просування рішення від однієї стадії до іншої;

- стадіальний підхід акцентує увагу на послідовному поступальному русі рішення "зверху донизу", не враховуючи "низовий" рівень включення в процес бюрократії та інших акторів;

- поняття політико-управлінського циклу (у тому його значенні, в якому воно використовується сьогодні) ігнорує багаторівневність державного механізму, кожен з органів якого може бути представлений у вигляді циклу, що взаємодіє з циклами інших держорганів;

- зазначена модель не в змозі забезпечити адекватний й інтегральний опис управлінської та аналітичної роботи, оскільки політичний аналіз функціонально зводиться в ній до останньої фази управлінського циклу – оцінці результатів рішень.

2. Альтернативні моделі "політико-управлінських потоків" Д. Кінгдона і "раундів" Г. Тейсмана

Такі зауваження підвели ряд науковців до висунення альтернативних трактувань процесу прийняття політичних рішень. Серед подібних альтернатив найбільш цікавими видаються моделі "політико-управлінських потоків" Д.Кінгдона і "раундів" Г. Тейсмана.

"Потокова" модель була сформульована Кінгдоном у монографії "Порядок денний, альтернативи і політичні курси держави". Відштовхуючись від ідеї про наявність розриву між виникненням проблем і створенням організаційних можливостей їх подолання, вчений припустив, що в рамках політико-управлінського процесу "паралельно" (а не "послідовно") діють три окремих потоки: "потік проблем", "потік рішень" і "політичний потік". Щоб обґрунтувати свою гіпотезу, Кінгдон провів дослідження процесів розробки і прийняття державних рішень у сферах транспорту та охорони здоров'я у 1976 – 1979 рр. Спираючись на інформацію, отриману в ході інтерв'ю з 247 галузевими адміністраторами, політиками та активістами, і вивчивши 23 конкретні випадки державних рішень, він дійшов висновку, що "потоки проблем" в окремих галузях політики складаються із сукупності питань, відібраних політиками і адміністраторами з безлічі існуючих.

За висновком Д. Кінгдона, попадання проблем в зону уваги суб'єктів прийняття рішень забезпечують три основних механізми: "індикатори", які служать для визначення рангу і характеру проблем (тут особливо важливими є офіційні доповіді та оцінки); "події", що змушують акторів сфокусуватися на тих чи інших питаннях (наприклад, стихійні лиха або транспортні катастрофи), і, нарешті, "зворотні зв'язки", за допомогою яких

доставляється інформація про поточні обставини, фіксуються ускладнення при досягненні цілей або ж непередбачені наслідки прийнятих рішень.

Інший потік «рішень» Кінгдон представляє у вигляді "протобульйона", в якому "варяться ідеї-інгредієнти" тих чи інших державних рішень, причому одні варіанти рішень спливають на поверхню, тоді як інші опускаються на дно. В політичному середовищі, де готується цей "бульйон", діють "політичні підприємці", які "намагаються інвестувати ресурси різних типів в надії на їхнє повернення у майбутньому у формі бажаних для себе рішень". Але щоб бути прийнятим суспільством, варіант рішення, запропонований "політичним підприємцем", повинен відповідати таким критеріям: він повинен бути технічно обгрунтованим, відповідати домінуючим цінностям і передбачати ті обмеження, в межах яких він зможе працювати. В ході "кипіння бульйону", тобто боротьби між різними "антрепренерами від політики", створюється перелік пропозицій, з числа яких і формується пакет альтернатив в урядовому порядку денному.

Останній потік, виділений Кінгдоном, "політичний", розпадається на такі елементи, як національна свідомість (громадська думка і національний характер); організовані політичні сили (легіслатури, політичні партії і групи тиску); управління (зміни в персоналі державних органів та законодавстві) і способи досягнення консенсусу (торгування, відступні та ін.).

У критичні моменти, коли в соціальному просторі відкривається "вікно можливостей" для з'єднання проблем, рішень і політик, три зазначених потоки зливаються воедино. У підсумку виникає висока ймовірність попадання сформульованого питання до політичного порядку денного і прийняття у відповідній сфері управління адекватного публічного рішення.

Інша концепція політико-управлінського процесу – "модель раундів" – була розроблена голландським вченим Тейсманом. Не відмовляючись повністю від ідеї поділу політико-управлінського процесу на певні етапи, автор стверджує, що кожен "раунд прийняття рішення" являє собою перш за все результат взаємодії окремих рішень, обстоюваних різними гравцями. Склад же акторів, співвідношення сил, а іноді самі правила гри, змінюються від раунду до раунду. У центрі уваги Тейсмана знаходяться "ряди рішень", прийнятих основними учасниками раундів. Їхня взаємодія (торгування, боротьба і компроміси) регулюють той чи інший раунд, і в підсумку складається проміжна конфігурація публічного рішення, яка в ході наступного раунду знову може бути піддана корекції. З цієї точки зору немає і бути не може єдиного і незмінного політичного рішення, ухваленого в якийсь момент раз і назавжди. Практика виконання законодавчих і адміністративних актів показує, що рішення багаторазів коригуються, а то й просто переглядаються. У цьому сенсі взагалі не існує

чіткого моменту прийняття рішення, оскільки при реалізації останнього його характеристики та ресурси, а також проблеми та завдання неодноразово можуть помінятися і уточнитися. Згідно з розглянутою концепцією публічне рішення в процесі свого затвердження та здійснення проходить через безліч "віртуальних" станів, результуючих ту чи іншу комбінацію субрішень, які проштовхуються зацікавленими гравцями, що беруть участь в тому чи іншому раунді цієї довгої і непростой гри.

А. Дегтярьов стверджує, що незважаючи на наявність великого обсягу теоретичних і практичних версій політико-управлінського циклу, однією з найбільш розроблених та використовуваних залишається п'ятифазова модель американських політологів Андерсена і Данна. Перевагою названої моделі є те, що для кожної фази сформульоване самостійне функціональне призначення та певний вид політико-управлінської діяльності, починаючи з ініціювання публічного рішення та побудови порядку денного до завершення циклу та оцінки його результатів і наслідків. Ця теза проілюстрована в табл. 10.1.

Т а б л и ц я 10.1

Основні фази політико-управлінського циклу прийняття рішень

№	ФАЗА	ЗМІСТ
1.	Побудова політичного порядку денного	Визначення пріоритетних суспільних проблем та включення їх до офіційного порядку денного публічної політики державних органів.
2.	Формулювання проєктів державного рішення	Суб'єкти процесу прийняття рішення формують ряд альтернативних варіантів подолання суспільної проблеми, які проходять відбір та обговорення.
3.	Утвердження публічного рішення	Утвердження та легітимація державного рішення на основі офіційних процедур розгляду, обговорення, узгодження, голосування та промульгації.
4.	Реалізація державного рішення	Реалізація рішення адміністративними органами державного управління та паралельний контроль за його виконанням.
5.	Оцінка результатів впровадження публічного рішення	Оцінювання результатів та наслідків виконання рішення відповідно до досягнення цілей, рівня витрат та адекватності засобів.

Друкується за: Дегтярев А.А. Процесс принятия и осуществления решений в публично-государственной политике: динамический цикл и его основные фазы.

3. Технологія підготування, прийняття і реалізації політичного рішення

Підготовка і прийняття політичного рішення являють собою складний процес, що включає ряд елементів, стадій або етапів. У цілому в цьому процесі можна виділити п'ять основних стадій:

- 1) постановка або виявлення соціальної проблеми, що потребує вирішення;
- 2) формулювання можливих альтернатив рішення проблеми;
- 3) обговорення або порівняльний аналіз, наявних альтернативних рішень;
- 4) ухвалення рішення, тобто вибір оптимальної альтернативи в якості плану дій;
- 5) впровадження рішення та аналіз результатів його реалізації.

Суб'єктами політичних рішень виступають безпосередньо індивіди, громадяни, члени громадських організацій або їхні представники у виборчих органах державної влади, політичних, професійних або інших громадських організаціях, у компетенцію яких відповідно до конституції або статуту входять вироблення і прийняття рішень. Важливою є також методика аналізу та вибору альтернатив рішення, яка повинна формуватися відповідно до конкретної соціально-політичної ситуації та ресурсної бази рішення.

Як відомо, Ч. Линдблом визначав два основних методи прийняття рішень:

- раціонально-універсальний;
- метод послідовних обмежень.

Перший з них припускає раціональне вичленення проблеми і вибір шляхів її вирішення, найбільше відповідних поставленим цілям. Це – ідеальний план вирішення питання, результат «вірного мислення», що робить його найбільш поширеним серед представників опозиційних сил.

У той же час зрозуміло, що на практиці політики виходять не стільки з оптимального, скільки з можливого способу дій. Спроможність людини оперувати інформацією набагато менше, ніж потрібно. Цілком можливо, що кожен учасник управлінського процесу раціональний у своїй діяльності, однак при співпраці різних учасників процесу раціональність їхньої колективної діяльності може зменшитись.

Виходячи з цього, на практиці більше застосовується метод "гілок", що виходить із необхідності внесення до звичайної управлінської діяльності так званих «інкрементальних поправок», необхідних для реалізації часткових цілей. Допускаючи навіть суперечливі дії, які часом взаємовиключають одна одну в рамках загальної стратегії керування, правлячі еліти здатні, проте, домагатися таким шляхом поступового збільшення загального успіху.

З огляду на плюси і мінуси методів прийняття рішень, вчені і, зокрема, А.Етционі, наполягають на більшій продуктивності так званого «змішано-скануючого» методу, що забезпечує, з їхньої точки зору, масштабний процес прийняття рішень, поєднуючи при цьому переваги обох вищезгаданих методів. Цей метод припускає широкий раціональний погляд на політичні проблеми суспільства і виділення їхніх найбільш загальних, типових властивостей, що дозволяє побачити глибинні, загально-соціальні основи наявних протиріч і конфліктів. У той же час, знання загальних типологічних властивостей політичних конфліктів повинне бути застосоване для розробки і вирішення якоїсь однієї проблеми, що склалася в конкретній ситуації. За рахунок такого послідовного застосування загальнотеоретичних, раціональних знань для врегулювання конкретних питань і можна досягти ефективного політичного керування.

Діяльність керівника будь-якого характеру та рангу постійно пов'язана з прийняттям рішень та організацією їхнього виконання. Дослідження показують, що прийняття рішення за складністю та характером подібне до процесу мислення людини у цілому. Цей процес складається з трьох етапів:

1. Інформативний – синтезування проблемної ситуації з допустимим рівнем відповідності. Тобто потрібно з'ясувати, чого суб'єкт рішення прагне досягти, що необхідно змінити, а що бажано покращити.

2. Інструктивний – вибір із певної кількості оптимальної альтернативи досягнення мети, сформульованої на першому етапі, з урахуванням невизначеності, ризиків та ресурсних обмежень.

3. Мотиваційний – формулювання умов та механізмів впровадження альтернативи, прогнозування її стійкості та ефективності.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити п'ять основних стилів прийняття рішення:

Стиль А1 (перший варіант авторитарного методу прийняття рішень). Керівник вирішує проблему чи приймає рішення сам, використовуючи лише ту інформацію, яка в нього є на даний момент.

Стиль А2 (другий варіант авторитарного методу прийняття рішень).

Керівник збирає необхідну інформацію у підлеглих, а потім сам приймає рішення. У цьому випадку він може або розкривати підлеглим сутність проблеми, або ні. Таким чином, участь підлеглих у вирішенні проблеми обмежується лише наданням певної інформації.

Стиль К1 (перший варіант консультативного стилю прийняття рішень). Керівник повідомляє про суть проблеми підлеглих, проводить бесіди з кожним окремо. Потім, проаналізувавши отримані ідеї та пропозиції щодо вирішення проблеми, керівник сам приймає рішення, в якому можуть враховуватися або не враховуватися думки підлеглих.

Стиль К2 (другий варіант консультативного стилю прийняття рішень). Керівник збирає підлеглих, яких він вважає компетентними у вирішенні проблеми, і на зборах висуває проблему на колективне обговорення. Вислухавши колективні ідеї та пропозиції, висловлені під час обговорення, він ухвалює остаточне рішення, яке знову ж таки може враховувати або ігнорувати думку підлеглих.

Стиль Г (груповий стиль прийняття рішень, або стиль консенсусу). Керівник збирає підлеглих, яких вважає за потрібне, і після обговорення ухвалює разом з ними остаточне рішення шляхом консенсусу.

Вибір та ефективність того чи іншого стилю прийняття рішення залежить від конкретної ситуації та характеру проблеми. Тому найбільш продуктивним вважається ситуативний підхід до вибору стилю прийняття рішення, основним принципом якого є визнання важливості та корисності усіх стилів рішення. Для вирішення кожної конкретної проблеми необхідно використовувати найбільш придатний та доцільний. Можна визначити, який стиль застосовувати у кожному конкретному випадку шляхом аналізу факторів «якість», «інформація», «згода» та «здатність».

Фактор «якість» полягає в необхідності усвідомлення, чи існує потреба в тому, щоб було прийняте найкраще рішення. Чи настільки важлива проблема, щоб використовувати максимум заходів та ресурсів для її вирішення.

Фактор «інформація» має два аспекти. Передусім треба визначити, чи є в керівника вся необхідна інформація для прийняття високоякісного рішення проблеми. Якщо є, він може самостійно, без консультацій та обговорень подолати проблему. Якщо достатньої інформації немає, то треба з'ясувати ступінь структурованості проблеми, чи знає керівник, яка інформація йому потрібна та де її взяти.

Фактор «згода» полягає у важливості з'ясувати, якою мірою ефективність виконання ухваленого рішення залежить від згоди з ним підлеглих та яка його суспільна вага. У випадку суспільно важливого

рішення, реалізація якого залежить від консенсусу, необхідно використовувати консультативні та групові стилі прийняття.

Фактор «здатність» наголошує на тому, що ефективне використання консенсусного стилю прийняття рішень залежить від здатності колективу приймати якісні рішення та можливий конфліктний потенціал проблеми.

Таким чином, вдале обрання методу та стилю прийняття рішення залежить від конкретних характеристик керівника, колективу та загальної соціально-політичної ситуації в країні.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Що таке політико-управлінський цикл?
2. Основні витоки формування теорії політико-управлінського циклу.
3. В чому полягає сутність політичного порядку денного?
4. Фази політико-управлінського циклу в моделі У. Дженкінса.
5. Якою є специфіка класичних моделей політико-управлінського циклу.
6. Сутність моделі "політико-управлінських потоків" Д. Кінгдона.
7. Особливість моделі "раундів" Г. Тейсмана.
8. Основні фази політико-управлінського циклу прийняття рішень.
9. Методи прийняття політичних рішень Ч. Лідблома та А. Етціоні.
10. Стилi прийняття політичних рішень.

Теми рефератів та доповідей

1. Джерела формування циклічних моделей прийняття рішень.
2. Основні ідеї та висновки праці У.Дженкінса "Політичний аналіз: політична та організаційна перспективи".
3. Аналіз книги англійських дослідників Б.Хогвуда і Л.Ганна "Політичний аналіз для реального світу".
4. Сутність та зміст основних методів прийняття політичних рішень.
5. Демократичні та авторитарні стилі прийняття політичних рішень.

Логічні та творчі завдання

1. Написати есе на тему: «Раціональні та ірраціональні чинники прийняття політичних рішень»
2. Проаналізувати обмеження раціональної моделі прийняття політичних рішень.
3. Здійснити порівняльну характеристику «потоків» моделі Д.Кінгдона та моделі «раундів» Г.Тейсмана.

4. Проаналізуйте чинники обрання стилю прийняття політичного рішення.

Література

1. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
2. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
3. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: Концепції і практика. – К.: Основи, 1998. – 654 с.
4. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
5. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
6. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
7. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І.Кілієвіч, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88с.
8. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Філософія політики: Хрестоматія: у 4 Т. / Авт.-упоряд. В.П.Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 217 – 233.
9. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.
10. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
11. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ.. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
12. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ.. – К.: Вид.дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
13. Ребкало В.А. Практикум з політичної аналітики в державному управлінні: Навч.-метод. посіб. / Ребкало В.А., Кальниш Ю.Г., – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 56 с.
14. Саймон Герберт А. Адміністративна поведінка: Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / Г.Саймон: пер.з англ. – К.: Вид. АртЕк, 2001. – 308с.
15. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.

16. Хейвуд Эндрю. Политология: учебник для студентов вузов / Э.Хейвуд: пер. с англ. под ред. Г.Г. Водолазова, В.Ю. Белбского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 289с.
17. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
18. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
19. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
20. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
21. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
22. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.
23. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.
24. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.
25. Lindblom C., Woodhouse E. *The Policy-Making Process*. Englewood Cliffs. 1993.
26. Manheim G., Rich R. *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science*. New York. 1991.
27. Sabatier P. *Theories of Policy Process: Theoretical Lenses on Public Policy*. Boulder. 2001.
28. Teisman G. Models for Research into Decision-Making Process: On Phases, Streams and Decision Making Rounds // *Public Administration*. – 2000. – vol. 78. – №4.

ПОБУДОВА ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО

Мета: визначити сутність та етапи побудови політичного порядку денного. Проаналізувати процес визначення, структурування та аналізу суспільно-політичних проблем, що потребують вирішення.

Ключові слова: політичний порядок денний, інституціональний та дискусійний порядок, суспільно-політична проблема, методи аналізу проблем.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Сутність політичного порядку денного.
2. Етапи формування політичного порядку денного.
3. Визначення проблем.

1. Сутність політичного порядку денного

Розуміння природи політичних рішень та процесу їх прийняття потребує докладного вивчення сутності та механізмів побудови політичного порядку денного. Слід відразу зазначити, що чимало авторів замість однієї великої фази побудови публічної порядку виділяють два-три ще більш дрібних етапи. Наприклад, Р. Келлі і Д. Паламбо розмежовують етапи формування порядку та визначення проблем, а Дж. Мангейм і Р. Річ виділяють етапи генерації вимог (фактори й умови, що впливають на уряд), артикуляції та агрегування (проекти рішення проблем, що об'єднують людей), і, нарешті, власне розробки порядку (розгляд проблем на офіційному рівні).

Б. Хогвуд і Б. Ганн розбивають формування порядку денного на три спеціальні, відносно самостійні фази: 1) «виявлення (або пошуку) проблеми»; 2) «селекції» (або препарування) проблеми; 3) «визначення» проблеми.

Дещо інша термінологія пропонується англійським науковцем У.Дженкінсом, який закріплює формування політичного курсу за трьома

етапами – його ініціювання; переробка необхідної інформації; розгляд шляхів вирішення проблеми.

Існує і ще одне додаткове значення «порядку денного» як сукупності актуальних і своєчасних питань і справ. «Політичний порядок денний, – зазначає Андерсон, – утворюється з вимог, які політики вибирають самі, відчуваючи необхідність реагувати на них в певний час, або хоча б демонструвати їхній розгляд, при тому що це особливі політичні вимоги, відмінні від рядових запитів». Дійсно, політики і адміністратори, що контролюють офіційний порядок денний, завжди обмежені деякими цілями і пріоритетами, ресурсами і часом, а також тиском різних груп інтересів і впливом громадської думки в цілому.

Отже, політичний порядок денний являє собою сукупність актуальних соціальних проблем, що відображають потреби суспільства в цілому чи вимоги окремих груп інтересів, на які політики і адміністратори готові і здатні реагувати, приймати рішення і здійснювати дії.

2. Етапи формування політичного порядку денного

На початку 1970-х років ХХ сторіччя відомий американський політолог Ентоні Даунс провів дослідження так званого «циклу підтримки уваги до питання» в американській екологічній політиці, в результаті якого ним було виділено п'ять основних стадій у межах подібного процесу.

По-перше, це передпроблемна стадія, коли проблема вже існує, але не приваблює поки громадську думку. Нею займаються лише окремі експерти та групи інтересів.

По-друге, настає етап «тривожного відкриття та ейфорійного ентузіазму». Певні події викликають в суспільстві загальний інтерес до існуючої проблеми і потребують знайти швидко її рішення, однак не за рахунок занадто серйозних змін всередині суспільства.

По-третє, приходять стадія усвідомлення «ціни прогресу», тобто швидкого кардинального вирішення висунутої проблеми. Населення розуміє, що вирішення проблеми вимагає занадто високих витрат. Наприклад, швидке вирішення проблеми навколишнього середовища в мегаполісі вимагає жорстких параметрів якості пального від виробників нафтопродуктів, скорочення автомобілепотуку в центрі міста, та й власне посилення контролю за індивідуальними автомобілями з точки зору справності двигунів. Не можна забувати також і про великі концерни, що виробляють автомобілі, їхні інтереси та потреби. Таким чином, ціна екологічної проблеми виявляється багатимірною і для багатьох непомірною.

Четвертий етап, на якому громадський інтерес до проблеми слабшає. В той же час необхідно пам'ятати про можливість переформулювання проблеми з урахуванням порушених інтересів конкретних соціальних груп.

П'ятий етап, що завершує цикл постпроблемною стадією, коли проблема потрапляє в «сутінкову зону» під натиском інших нових проблем. Подальша її доля буде залежати від наявності перших результатів її вирішення та активності зацікавлених груп.

Ще одну, більш докладну модель функціонування циклу формування політичного порядку денного запропонували американські політологи Роджер Кобб і Чарльз Елдер. Перш за все вони підкреслюють, що побудова порядку денного являє собою яскравий випадок суб'єктивованого та ідеологізованого процесу, де поступово відбувається перетворення соціальної проблеми в партійно-політичний проект. Розглянемо, наприклад, проблему виплати допомоги по безробіттю. Ця добре всім відома проблема може бути інтерпретована різним, навіть зовсім протилежним чином в результаті застосування різних ідейних принципів і ціннісних критеріїв соціал-демократами, які будуть наполягати на збільшенні соціальних допомог, і консерваторами, які, навпаки, жадають їх скорочення.

У результаті виділяються чотири основних етапи побудови політичного (або публічного) порядку денного.

На першому етапі виникає так зване приватне питання, яке має значення лише для групи людей, інтереси яких безпосередньо порушені.

На другому етапі групи людей, що постраждали, наприклад, від будівництва поблизу їхніх будинків ліній електропередач (ЛЕП) подають позови до судів і організують кампанію в ЗМІ, спрямовану проти електричної корпорації та міських органів влади, що закривають очі на проблему. Тут приватне питання, яке стосувалося кожного громадянина окремо, починає трансформуватися в суспільну проблему, оскільки навколо останньої утворюється спільнота людей, які виступають її «носієм».

Але для того щоб проблема перейшла на третій щабель просування, де вона отримує статус кандидата на «питання до порядку денного», ініціативна група повинна привернути увагу суспільства, тобто розширити її соціальний діапазон.

І, нарешті, в четвертій фазі проблема таки потрапляє до публічного порядку денного, який, в свою чергу, розпадається на два типи – «дискусійний» («формується знизу») та «інституційний» («формується згори»).

3. Визначення проблем

Дискусійний порядок виглядає більш аморфним оскільки в нього потрапляє безліч проблем, обговорюваних у ЗМІ та громадською думкою від загальнонаціонального до локального рівня. А ось інституційний (або офіційний) порядок денний є більш конкретним та дієвим, функціонально розподіляючи розгляд проблем по представницьких, виконавчих і судових органам державної влади. Таким чином, потік проблем спочатку потрапляє до порядку денного «знизу», а потім фільтрується в рамках державних інститутів, які формують порядок денний «зверху». Звичайно ж, ця схема є лише «ідеальний тип» формування демократичного порядку денного, оскільки в багатьох країнах світу суб'єкти прийняття рішень відразу будують порядок денний «зверху», не враховуючи при цьому вимог, що потрапляють «знизу».

Нескладно помітити, що центральне місце в ході побудови публічного порядку денного займає визначення суспільних проблем, що вимагають подолання в процесі прийняття державних рішень. Що ж таке є суспільна (або суспільно-політична) проблема? Американський політолог Девід Дері в спеціальній монографії «Визначення проблеми в політичному аналізі» (1984) характеризує суспільно-політичні проблеми як нереалізовані потреби, цінності або можливості для позитивних змін, які можуть бути досягнуті шляхом політичних дій.

Сам же термін «проблема» етимологічно походить від давньогрецького слова «*problema*», що означало деяку задачу або завдання, тобто теоретичне або практичне питання, що вимагає дослідження або дозволу. У широкому сенсі цього слова можна сказати, що проблема висловлює невідповідність фактичної ситуації і бажаному її стану. Виходячи саме з цієї ідеї, ряд вчених дещо ускладнює конструкцію визначення проблем, зауважуючи, що будь-яка суспільна проблема знаходиться в контексті проблемно-політичної ситуації. Перший аспект феномену проблеми являє собою сукупність ментальних і концептуальних конструктів, а другий – його контекстуальне середовище, сукупність зовнішніх умов, які в результаті зіткнення з ними викликають незадоволеність, ускладнення або відчуття безладу.

Суспільно-політична проблема залежить від умов і акторів, місця часу виникнення, і тому не може бути визначена раз і назавжди, на всі випадки життя. Вона може бути скорегована і переформульована основними гравцями навіть у ході побудови порядку денного, оскільки і у самих акторів змінюються час від часу політична стратегія і тактика. З приводу характеру розуміння політичного порядку денного канадський політолог Леслі Пал зауважує, що обидва аспекти цього процесу – визначення проблем та побудова порядку денного – мають суб'єктивне навантаження.

Він зазначає, що не існує поки такої формули, згідно з якою можна було б чітко визначити, коли та чи інша ситуація раптово усіма починає сприйматися як проблема, і чому вона стає публічною, а потім виводиться на рівень офіційної політики.

Дійсно, практично пов'язати воедино всі індивідуальні та групові відношення до публічної проблеми вкрай важко, а часто просто неможливо. Але суспільні проблеми вимагають чіткого визначення, оскільки від цього залежать багато в чому способи і успіх їх вирішення. У чому ж полягають ті характеристики процесу визначення проблем, які слід враховувати для його оптимізації? По-перше, визначення проблеми має спиратися на об'єктивні характеристики. Проблема повинна отримати суспільне визнання «знизу» і офіційну підтримку «зверху», що вимагає, як правило, певного узгодження позицій і балансу сил.

Для виконання цих вимог необхідно створити декілька передумов:

- проблема повинна бути артикульована досить впливовою групою інтересів і підтримана громадською думкою;
- проблема повинна бути озвучена і поширена в засобах масової комунікації, щоб зробити інформацію про неї доступною для населення;
- проблема повинна бути прийнята з боку державних органів влади та переформульована в офіційній площині;
- проблема повинна мати реальний потенціал для розв'язання за допомогою ресурсів і часу, які є у державних органів влади, а також існуючих норм і процедур. Лише тоді проблема є проблемою, коли стосовно неї щось можна зробити.

По-друге, існує ряд «суб'єктивних» характеристик, які пов'язані з ціннісними орієнтаціями та ідеологічними поглядами, психологічними установками і соціальними знаннями акторів, що беруть участь у визначенні суспільно-політичної проблеми. До «суб'єктивних» чинників, що впливають на формулювання проблеми, можна віднести такі:

- плюралізм суб'єктивних бачень і оцінок характеру проблеми, що пов'язане з багатоманітністю інтересів та цінностей задіяних соціальних груп;
- домінуюча роль в офіційному формулюванні проблеми політичної еліти, бізнесу і ЗМІ, які намагаються переформулювати проблему у вигідну для них форму;
- емоційно-психологічне забарвлення проблеми, яке може викликати симпатію чи антипатію, участь або відчуження, занепокоєння або байдужість.

Важливим завданням виступає усвідомлення проблеми, для чого створюється піраміда суспільних проблем, яка дозволяє класифікувати їх на:

- маловідомі, погано зрозумілі;
- нечіткі, відомі вузькому колу;
- широковідомі, що потребують реалізації.

Початкова стадія аналізу та усвідомлення проблеми потребує визначення відмінності між тим, що є нормою та що є проблемою. Для цього здійснюється пошук відповіді на такі запитання:

1. Хто основні дійові особи – зацікавлені групи та, хто найбільш зазнає впливу проблеми?

2. Як виникла проблема, її тривалість?

3. Де межі проблеми, на яку частину країни вона впливає?

Після усвідомлення необхідно здійснити структурування проблеми за такими показниками:

1. Проблемний пошук – визначення кількості респондентів, що формулюють або аргументують проблему.

2. Формулювання проблеми – конкретне визначення сутності через найзагальніші ознаки.

3. Технічні особливості проблеми – подання проблеми в математичних символах, якщо це можливо.

4. Осмислення проблеми – аналіз інформації про ймовірні наслідки вирішення проблеми.

Український вчений В.Бакуменко виділяє такі типи суспільних проблем за критерієм структурованості:

1. Добре структуровані проблеми мають один чи декілька центрів прийняття рішень, невеликий набір альтернатив, консенсус щодо цінностей та повну обізнаність щодо впровадження кожної з альтернатив.

2. Помірно структуровані проблеми – охоплюють одного чи декількох виробників рішень, мають незначну кількість альтернатив, консенсус щодо цінностей та невизначеність щодо наслідків кожної з альтернатив.

3. Слабко структуровані проблеми мають велику кількість виробників рішень та конфлікт стосовно цінностей, альтернатив політики, їхні наслідки практично невідомі.

Критеріями відбору проблем для аналізу та вирішення виступають такі:

- своєчасність – чим ближче настання події, тим важливіше значення розгляду цієї проблеми;

- ймовірність – чим вища ймовірність проблеми, тим важливіший її відбір для аналізу;

- значущість – чи є подія важливим показником суспільних змін;
- величина впливу – чим більше вплив проблеми, тим важливіша вона для аналізу.

Дж. Кінгдон пропонував визначати проблеми за допомогою трьох складників:

- зміна загальноприйнятих умов;
- велика увага громадськості до події;
- дієвий зворотний зв'язок під час здійснення програм.

Незважаючи на визначені передумови, остаточно не вирішеним залишається питання, від кого конкретно залежить потрапляння або не потрапляння суспільної проблеми до політичного порядку денного. Це питання було розглянуте американськими науковцями Пітером Бахрахом і Мортоном Баратц. Вони розробили спеціальну концепцію «невирішення», за допомогою якої ними була зроблена спроба дати інтерпретацію процесу утримання порядку денного під контролем елітних угруповань. Контроль за політичним порядком денним входить, на їхню думку, до загального механізму державного управління, являючи собою так зване «друге обличчя влади». Американські вчені наголошують, що правляча еліта для контролю порядку денного застосовує засоби, за допомогою яких вимоги змінити традиційний розподіл благ і привілеїв в даному співтоваристві можуть бути придушені ще до того, як їх спробують озвучити, можуть бути знищені на вході в систему прийняття рішень, ну а якщо все це не вдалося виконати, то ці ж вимоги можна викривити або розвалити під час реалізації рішення на завершальних стадіях політико-управлінського процесу. Таким чином, деякі важливі суспільні проблеми можуть бути, просто кажучи, викинуті з публічного порядку денного, як це було, наприклад, на півдні США в 1950-ті роки XX сторіччя, коли вимоги чорних американців у рівності прав з білими громадянами країни ігнорувалися і не включалися до офіційного порядку денного.

Таким чином, суспільні проблеми, їхнє формулювання і просування в порядок денний тісно пов'язані з інтересами і цілями основних політичних акторів, які дають їм свою інтерпретацію і планують свої засоби вирішення в тій чи іншій соціальній ситуації. «Ситуація є якийсь фрагмент, виділений в життєвому світі стосовно тієї чи іншої теми, – пише з цього приводу видатний німецький соціолог і філософ Юрген Хабермас. – Тема виникає у зв'язку з інтересами і цілями учасників дії; окреслює релевантну галузь тематизованих предметів. Індивідуальні плани дій акцентують тему і визначають актуальну потребу у взаєморозумінні, яка повинна бути задоволена в ході інтерпретованої діяльності».

Боротьба за формулювання питання до порядку денного багато в чому пов'язана з політичними конфліктами між зацікавленими гравцями, які повинні в підсумку створити «формулу узгодження інтересів», що обґрунтовує спільну інтерпретацію суспільної проблеми. Без подібних компромісів або консенсусів публічний порядок денний побудувати вкрай важко, оскільки без цього зміст рішення, в ході його підготовки, прийняття і здійснення може бути викривлено або знищено.

Інституційні порядки денні формуються в різних органах влади, законодавчих і адміністративних, центральних та локально-регіональних з урахуванням політичних стратегій державних і недержавних акторів. Порядки денні діляться за сферами і предметами, повноваженнями і функціями на «горизонтальні» (за сферами влади) і «вертикальні» (за рівнями управління), в межах яких відбувається розподіл різних проблем. Тут також дуже важливе місце займає система суспільних пріоритетів, де задається «матриця рангів проблем», що будується на основі сформульованих політичними лідерами стратегічних і тактичних цілей.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. В чому полягають сутність та функціональне значення політичного порядку денного?
2. Фази побудови політичного порядку денного, за Б.Хогвудом та Л.Ганном.
3. Зміст «циклу підтримки уваги до питання» Е.Даунса.
4. Модель функціонування циклу формування політичного порядку денного американських політологів Р.Кобба і Ч.Елдера.
5. Інституційний та дискусійний порядки денні.
6. Сутність соціально-політичних проблем.
7. Аналіз та усвідомлення проблем.
8. Класифікація проблем за ступенем структурованості.
9. Критерії обрання проблем для аналізу.

Теми рефератів та доповідей:

1. Формальні та неформальні чинники формування політичного порядку денного.
2. Специфіка побудови законодавчого та урядового порядків денних в Україні.

3. Вплив політичної еліти на формування політичного порядку денного.

4. Механізми формування політичного порядку денного.

Логічні та творчі завдання

1. Підготуйте аналітичну записку «Артикуляція та агрегація соціально-політичних проблем в програмах політичних партій України».

2. Здійсніть ієрархію суб'єктів формування політичного порядку денного.

3. Охарактеризуйте механізм просування конкретної соціально-політичної проблеми до політичного порядку денного.

Література

1. Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / К.Г. Вайс / Пер. з англ. Р.Ткачука; Наук.ред. О.Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 671 с.

2. Валуєвський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.

3. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм / Е. Ведунг / Пер. з англ. В.Шульги. – К.: ВСЕУВИТО, 2003. – 350 с.

4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: Концепції і практика. – К.: Основи, 1998. – 654 с.

5. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.

6. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.

7. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.

8. Демиденко В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. (у схемах): Посібник. – К.: КНТ, 2007. – 440 с.

9. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І.Кілієвич, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88с.

10. Кальниш Ю.Г. Концепти і парадокси політичного аналізу в державному управлінні / Ю.Г. Кальниш // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 147. Т. 159. Державне управління. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – С. 11-18.

11. Маринко Г. И. Управленческий консатинг: Учебное пособие. – М.: ИНФРА – М., 2009. – 381 с.

12. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 549 с.

13. Телешун С.О., Ситник С.В. Правові механізми реалізації публічної політики / С.О. Телешун, С.В. Ситник // Державне управління: теорія та практика. – НАДУ, 2010. – Вип. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/index.htm>
14. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
15. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
16. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
17. Birkland T. An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making. N.Y; L., 2001
18. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
19. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
20. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
21. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.
22. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.
23. Lindblom C., Woodhouse E. The Policy-Making Process. Englewood Cliffs. 1993.
24. Teisman G. Models for Research into Decision-Making Process: On Phases, Streams and Decision Making Rounds // *Public Administration*. – 2000. – vol. 78. – №4.

ВИРОБЛЕННЯ ТА АНАЛІЗ АЛЬТЕРНАТИВ РІШЕННЯ

Мета: визначити специфіку та сутнісні характеристики процесу формулювання та вибору альтернатив. З'ясувати змістовні та технологічні складові методів аналізу альтернатив рішення.

Ключові слова: альтернатива рішення, методичні підходи до аналізу та вироблення альтернатив рішення, обмеження вибору альтернатив, методи аналізу альтернатив.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Організаційні складові процесу вироблення альтернатив.
2. Вибір альтернатив.
3. Метод «мозкового штурму».
4. Метод «Дельфі».

1. Організаційні складові процесу вироблення альтернатив

Вироблення альтернатив являє собою складний процес, в межах якого за допомогою обраної методики здійснюється аналіз накопиченої інформації щодо проблеми та пошук ефективних шляхів її вирішення.

У більшості випадків ініціатор аналізу політики має вже вироблені альтернативи. Крім того, окремі особи або групи, які не беруть участь безпосередньо в дослідженнях, можуть запропонувати свої альтернативи. Ініціатор може також вимагати, щоб певні альтернативи не включалися в дослідження.

В конкретних дослідженнях і кількість і зміст альтернатив можуть бути визначені заздалегідь. У цьому випадку необхідно знати передумови цих рішень (наприклад, тимчасове обмеження: рішення необхідно прийняти в короткий термін). Також може виявитися, що ініціатор проекту

бажає запобігти ситуації, коли використання нових альтернатив поставить під загрозу його власну альтернативу. Подальший аналіз альтернатив ініціатора може виявити приховані граничні умови аналізу політики (наприклад, фінансові обмеження).

В інших випадках аналітик вільний у визначенні кількості та змісту альтернатив в даних межах. Важливим є визначення характеру проблеми – чи є вона типовою, чи має унікальний характер:

- типові проблеми стосуються аналогічних (практично ідентичних) політичних проблем. Тут може стати в нагоді досвід аналогічних випадків, коли розроблялися варіанти для схожих проблем. В цьому випадку не потрібно терміново розробляти додаткові нові варіанти доти, доки працюють традиційні;

- для унікальних проблем іноді можуть бути розглянуті аналогічні ситуації: варіанти, які були розроблені для проблеми в зовсім іншій галузі досліджень.

Необхідно мати на увазі, що вже сформульовані раніше альтернативи можуть з'явитися основою для нових варіантів рішення. Наприклад, вироблені альтернативи можуть бути модифіковані шляхом зміни тих аспектів, які є причиною поганої реалізації альтернативи (особливо це стосується негативних побічних ефектів). У цьому випадку варіанти можуть бути поліпшені (зменшення витрат, зміна структур фінансування, різні фази реалізації).

Застосовують такі методичні підходи до аналізу та вироблення альтернатив рішення:

- **Описовий підхід.** Системно-аналітичний опис використовується для нульової ситуації (або для бажаної ситуації), розкриває можливості і засоби впливу на систему. На основі такого описового матеріалу можна розробляти варіанти рішення

- **Сценарний підхід.** Сценарії використовуються для виявлення невизначених зовнішніх подій, які впливають на проект, але які ними не визначаються. Сценарії управління подіями значною мірою засновані на очікуваних впливах зовнішнього середовища.

- **Динамічний підхід.** Передумовлює аналіз розвитку ситуації в часі. Коли майже певні варіанти не дають адекватного вирішення політичної проблеми, можна вдатися до формулювання та прогнозування інноваційних шляхів виходу з проблемної ситуації.

2. Вибір альтернатив

Після формулювання альтернатив здійснюється їх попередній вибір. Ймовірно, що на початковому етапі досліджень виникне надмірна кількість

альтернатив. Детальне вивчення всіх можливих альтернатив для включення їх в остаточний процес прийняття рішення практично неможливе і потребує великих фінансових витрат. Іншими причинами обмеження кількості альтернатив може бути застосований метод оцінки, тому що деякі методи можуть прийняти до розгляду лише обмежене число альтернатив.

У таких випадках необхідно проводити попередній вибір. Велика кількість альтернатив приводиться до обмеженого числа перспективних рішень. Перше скорочення кількості може здійснюватися шляхом розбиття на групи: схожі альтернативи групуються і розглядаються, як одна альтернатива. На наступних стадіях ці групи можуть бути розділені на варіанти, а в подальшому може проводитися аналіз можливостей цих варіантів щодо їх здійснення.

Практика показує, що вироблення різних варіантів в значній мірі залежить від даних граничних умов. Можна визначити різні категорії обмежень, які можуть впливати з:

- **раніше встановлених цілей.** Можливі альтернативи можуть не узгоджуватися з вже реалізованими проектами або політикою, або з встановленими тимчасовими рамками. Альтернативи, які ведуть за собою радикальні зміни в політиці, можуть призвести до зниження результатів попередньої політики або до надмірних витрат; політики органів влади більш високих рівнів. Особливо це стосується обмеження свободи політики органів влади нижчого рівня центральним управлінням; організаціями того ж рівня. політичного та соціо-економічного навколишнього середовища;

- **очікуваної політичної дійсності,** яка може встановлювати важливі обмеження. Наприклад, політики хочуть бути переобраними, тому вони прагнуть приймати такі рішення, що сподобаються електорату;

- **доступності засобів.** Це найбільш поширена група граничних умов. Це стосується не тільки фінансів, але також можливості набирати спеціалістів, співробітників, наявності природних ресурсів, доступності інформації та необхідних технологій.

Необхідно пам'ятати, що граничні умови та обмеження можуть змінюватися під впливом зовнішнього тиску або ініціатора досліджень. Тому не потрібно надмірно абсолютизувати граничні умови, вдала комунікація з ініціатором дослідження та зацікавленими групами може допомогти зменшити тиск обмежень.

3. Метод мозкового штурму

Метод мозкового штурму виник у Сполучених Штатах Америки наприкінці 30-х років ХХ сторіччя, а остаточно сформувався і став відомий

широкому колу спеціалістів з виходом у 1953 році книги А. Осборна "Керована уява", в якій були розкриті принципи і процедури творчого мислення. Саме метод, запропонований А. Осборном, отримав назву "Brain-storming" ("мозковий штурм").

У 50-х роках в США був період активного застосування мозкового штурму. Простота методу, відсутність орієнтації на конкретну галузь діяльності призвели до широкого розповсюдження. Звичайною практикою стала організація мозкових штурмів при виникненні нових проблем. Спеціалізовані групи, які працювали на підприємствах і застосовували метод, стали називатися "мозковими центрами". З'явилися фірми, що отримали назву "фабрик думок". Ці фірми займалися вирішенням проблем, поставлених замовником, і мозковий штурм був одним з найбільш широко застосовуваних ними інструментів. Без сумніву, мозковий штурм справив значний вплив на розвиток систем управління інтелектуальною діяльністю. Дж. Гелбрейт писав: "Справжнє досягнення сучасної науки полягає в тому, що знання найзвичайніших людей, що мають вузьку і глибоку підготовку, в рамках і за допомогою відповідної організації об'єднуються зі знаннями інших спеціально підготовлених, але також звичайних людей. Тим самим знімається необхідність в особливо обдарованих людях ... "

Структурно метод досить простий. Він являє собою двоетапну процедуру вирішення завдання: на першому етапі висуваються ідеї, а на другому вони конкретизуються, розвиваються.

Наведемо рекомендовану послідовність дій при вирішенні завдань.

1. Продумайте всі аспекти проблеми. Найбільш важливі з них часто бувають такі складні, що для їх виявлення потрібна робота уяви.

2. Відберіть під проблеми для "атаки". Зверніться до списку різних аспектів проблеми, ретельно проаналізуйте їх, виділіть декілька цілей.

3. Обміркуйте, які дані можуть знадобитися. Ми сформулювали проблему, тепер потрібна цілком визначена інформація. Але спочатку віддамо себе у владу творчості, щоб придумати всілякі види даних, які можуть допомогти краще за все.

4. Відберіть провідні джерела інформації. Відповівши на питання про види необхідної інформації, перейдемо до прийняття рішення про те, які з джерел слід вивчити в першу чергу.

5. Придумайте всілякі ідеї – "ключі" до проблеми. Ця частина процесу мислення, безумовно, вимагає свободи уяви, не обмеженої критичним мисленням.

6. Відберіть ідеї, які найімовірніше ведуть до вирішення. Цей процес пов'язаний в основному з логічним мисленням. Акцент тут робиться на порівняльному аналізі.

7. Придумайте всілякі шляхи для перевірки. Тут ми знову потребуємо творчого мислення. Часто вдається виявити зовсім нові способи перевірки.

8. Відберіть найбільш ґрунтовні способи перевірки. Приймаючи рішення про те, як краще перевіряти, будемо послідовні. Відберемо ті способи, які здаються найбільш переконливими.

9. Уявіть собі всі можливі сфери застосування. Навіть якщо наше остаточне рішення підтверджено експериментально, ми повинні мати уявлення про те, що може статися в результаті його використання в різних галузях. Наприклад, кожна військова стратегія остаточно формується на підставі подання про те, що може зробити ворог.

10. Дайте остаточну відповідь.

В технологічному аспекті метод включає в себе два основних етапи:

I. Етап висування (генерації) ідей.

II. Етап аналізу висунутих ідей.

Робота в межах цих етапів потребує виконання декількох основних правил. На етапі генерації їх три:

1. Заборона критики.

2. Заборона обґрунтування висунутих ідей.

3. Заохочення всіх висунутих ідей, включаючи нереальні і фантастичні.

Для участі в етапі генерації доцільно залучати людей, які відрізняються творчими здібностями, значною швидкістю мислення, легкістю включення в нові ситуації, гнучкістю, здатністю перемикати увагу з одного аспекту діяльності на інші, розширеним полем орієнтування. Для генераторів важливе вміння працювати з уже відомим матеріалом, постійно змінюючи систему критеріїв його оцінки, відмовляючись від традиційних підходів. Уміння на час відійти від звичних установок, обмежень дозволяє розширити сферу можливостей, відкритих для розгляду. Зняття тиску досвіду підвищує здатність до пошуку нових ідей. Генератор повинен бути оптимістом, налаштованим на те, що найкраща ідея чекає його попереду.

Під час здійснення етапу генерації ідей учасники розташовуються за великим загальним столом, кожен учасник бачить всіх, і ніхто не займає домінуючого становища. Окремо виділений тільки ведучий – навпроти його крісла на столі встановлено годинник-таймер. Генератори вільно розташувалися в кріслах. Ідеї висуваються у випадковій послідовності, лише в окремих випадках ведучий організовує порядок їх висунення. Обстановка нагадує дружню бесіду, однак темп висловлювань має бути досить високий. У середньому в хвилину висувається 4-5 ідей-пропозицій. Звичайно, всі висловлювання досить лаконічні, часто це незакінчені фрази, іноді просто одне кинуте слово. Працює група, яка фіксує усі висловлені ідеї.

У загальному вигляді процес генерації складається з двох важливих складових:

- висунення ідей, що показують нові напрямки вирішення проблеми;
- висунення ідей, що розвивають вже наявні напрямки.

Ідеї, висунуті на етапі генерації, оформляються в протоколі, в якому відбувається їхня первинна розшифровка. Вона полягає в розширеному викладенні висловлювань учасників, надання їм чіткої, завершеної форми. На цьому етапі генерації завершується.

На етапі аналізу ідей основне правило: виявити раціональну основу в кожній запропонованій ідеї. Етап аналізу протікає протягом тривалого часу, займає іноді декілька днів. Протягом усього цього часу відбувається певна кількість операцій, пов'язаних з аналізом ідей, висунутих на етапі генерації. Ця послідовність операцій представлена на рис. 12.1:

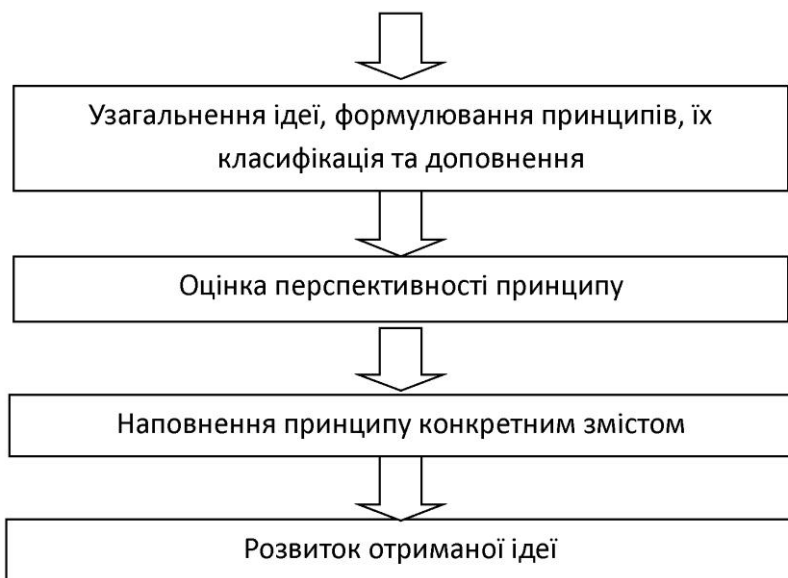

Рис. 12.1. Етапи аналізу політики

Узагальнення ідеї здійснюється для виключення зовнішніх, іноді емоційно яскравих моментів, заміною їх на нейтральні конструкції. Тренування подібного вміння дуже важливе не тільки для аналітиків, оскільки дозволяє спокійно і конструктивно підходити до будь-яких

пропозицій, висловлювань. Виявлення раціональної основи забезпечує порівняння між собою не "оболонок", не зовні вираженої форми, а внутрішньої суті пропозицій, дозволяє проводити їхню класифікацію. У процесі класифікації часто відбувається доповнення системи принципів, висунутих генераторами.

Важливим аспектом ефективності методу «мозкового штурму» є професіоналізм ведучого, який повинен виконувати такі дії:

- приймати рішення про доцільність застосування мозкового штурму для вирішення конкретного завдання;
- проводити відбір учасників;
- навчати учасників необхідним прийомам роботи;
- формулювати проблему з урахуванням кваліфікації та особистісних якостей учасників етапу генерації ідей;
- забезпечувати діяльність учасників під час етапів генерації та аналізу ідей;
- проводити класифікацію та оцінку ідей;
- проводити аналіз підсумків штурму, використовувати їх для саморозвитку.

4. Метод "Дельфі"

Метод був розроблений співробітниками американської фірми "Ренд корпорейшен" О. Холмером, Т. Гордоном та ін. Мета методу – отримання узгодженої інформації високого ступеня достовірності від групи експертів, тобто підвищення ступеня достовірності колективних експертних оцінок. У методі "Дельфі" здійснюється процедура, яка забезпечує обмін інформацією про аргументи та відповіді, без безпосередньої взаємодії експертів один з одним. Прямі дискусії експертів замінюються індивідуальними опитуваннями, що проходять за певною програмою в кілька етапів. Метод "Дельфі" дозволяє зменшити вплив притаманного експертам конформізму, надмірного впливу авторитетів, усунути можливі конфліктні ситуації, атмосферу емоційного дискомфорту. Вважається, що метод "Дельфі" найбільш вдалий, якщо до роботи залучаються експерти, компетентні не по всій проблемі, а по її різних складових. Послідовність проведення експертизи за методом "Дельфі" включає такі елементи:

- формування постійної робочої групи, яка забезпечує збір та узагальнення думок експертів;
- вибір необхідних для дослідження кількості та складу експертів;
- складання анкети, в якій вказуються основні і допоміжні питання;
- створення умов проведення експертизи;

- проведення опитувань експертів згідно з визначеною методикою;
- узагальнення експертних висновків та видача рекомендацій з досліджуваної проблеми.

Питання формулюються таким чином, що відповіді на них обов'язково повинні даватися в кількісній формі. Зібрані відповіді піддаються статистичній обробці. Отримані узагальнені відповіді розсилаються кожному експерту з проханням переглянути і уточнити свій висновок, якщо він вважатиме за необхідне. Ця процедура повинна повторюватися кілька разів. Розглянемо основні етапи опитування експертів:

1. Уточнення об'єкта опитування (модель об'єкта, список параметрів моделі, формулювання запитань, склад групи експертів) та отримання нових думок, рекомендацій, нових підходів до розв'язуваної проблеми. На даному етапі використовуються питання відкритого типу (якісні). Мета даного етапу – зібрати всю об'єктивну інформацію про досліджуваний об'єкт, процес або ситуацію і виділити найбільш істотні характеристики та обмеження.

2. Імовірнісна оцінка робочої моделі, її характеристика, фактори, що впливають на неї. На цьому етапі, як правило, отримують від експерта всю інформацію, необхідну для вироблення рішення, але ця інформація в ряді випадків не може бути використана через неузгодженість експертних оцінок.

3. Узгодження оцінок експертів. На відміну від попередніх, цей етап може повторюватися кілька разів, поки не буде досягнута достатня узгодженість думок групи експертів.

Після кожного етапу проводиться збір, статистична обробка та аналіз результатів опитування. Відповіді групуються за ознаками, проводиться упорядкування отриманих оцінок. Потім знаходяться медіана і розмах – величина, що вимірює на числовій шкалі відстань, у межах якої беруться оцінки. Цей інтервал містить 50% всіх оцінок; він не включає в себе 25% найвищих та 25% найнижчих оцінок (такий тип ділення шкали називається поділом за допомогою квартилей).

Перед кожним наступним етапом експертів інформують про результати попереднього, і у разі виходу їхніх оцінок за величину прийнятого розмаху пропонують обґрунтувати свою думку (анонімно). З отриманими даними знайомлять всіх експертів і пропонують їм переглянути, а за необхідності і виправити попередні відповіді. Результати опитування обробляються і знову доводять до відома всієї групи експертів з подальшим переглядом оцінок. На практиці досить, як правило, трьох етапів для отримання добре узгоджених оцінок експертів.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Сутність та специфіка вибору альтернатив рішення.
2. Основні методичні підходи до аналізу та вироблення альтернатив рішення.
3. В чому полягає зміст описового підходу до вироблення та аналізу альтернатив рішення?
4. Сутність сценарного підходу вироблення та аналізу альтернатив.
5. Динамічний аналіз розвитку проблемної ситуації в часі.
6. Чинники та обмеження процесу вибору альтернатив.
7. Застосування методу «мозкового штурму» для аналізу і обрання альтернатив рішення.
8. Операційна схема застосування методу «мозкового штурму».
9. Метод колективних експертних оцінок в контексті процедури аналізу та вибору альтернатив рішення.

Теми рефератів та доповідей:

1. Виникнення та формування методу «мозкового штурму».
2. Основні етапи аналізу та вибору альтернатив за допомогою методу «мозкового штурму».
3. Характеристика методу «Дельфі».
4. Основні етапи аналізу проблеми за методом «Дельфі».

Дискусія на тему: «Розробка та аналіз альтернатив рішення»

На початку заняття група за допомогою ведучого обирає проблему державної політики, щодо якої будуть розроблятися альтернативи вирішення.

Далі відбувається групова дискусія під керівництвом ведучого щодо такого питання: «Запропонуйте можливі варіанти вирішення зазначеної проблеми».

Ведучий записує всі відповіді на дошці. Обирається до 4 найбільш реалістичних альтернатив.

Ділова гра: «Застосування методу «мозкового штурму» до аналізу та обрання альтернативи виборчого закону в Україні»

Сценарій проведення

Перший етап

Крок 1:

— Вступ. Презентація проблем, визначення завдань.

— Формулювання проблем, завдань, задач (через проміжок часу в 5—10 хв).

Крок 2:

— Висловлення думок, ідей.

— Реєстрація ідей.

Другий етап

Крок 3:

— Обґрунтування власної ідеї тими, хто висловив пропозиції щодо розв'язання проблеми.

— Загальна дискусія над запропонованими ідеями (правильність, реальність, оригінальність)

— Остаточний вибір найкращої ідеї.

Крок 4:

— Обґрунтування остаточного вибору.

— Підсумовування проведення заняття, підкреслення моментів, що мають важливе навчально-методичне значення.

Література

1. Аналіз державної політики та прийняття рішень парламентом України у здійсненні конституційних функцій: Посібник / В.А. Гошовська, П.В. Мироненко, М.М. Газізов, О.З. Босак. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.

2. Валецький О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.

3. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.

4. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.

5. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.

6. Дегтярєв А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А.Дегтярєв. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.

7. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І.Кілієвіч, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88с.

8. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: Моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.

9. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування / А.О. Коваленко. – К.: Наук. світ, 2002. – 201 с.

10. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.

11. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
12. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549 с.
13. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
14. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
15. Birkland T. An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making. N.Y; L., 2001
16. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
17. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
18. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
19. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ВИБОРУ АЛЬТЕРНАТИВ РІШЕННЯ

Мета: проаналізувати типи та чинники раціональності альтернатив рішення, визначити критерії та алгоритм ефективності прийняття рішень.

Ключові слова: раціональність альтернатив, тип раціональності альтернатив, ідентифікація та ранжування проблем, аргументований вибір, критерії раціональності

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Типи та чинники раціональності альтернатив рішення.
2. Алгоритми ефективності прийняття рішень.

1. Типи та чинники раціональності альтернатив рішення

Переважає більшість варіантів вибору альтернатив рішення є складними та стосується багатьох чинників впливу. Можна назвати такі типи раціональності:

1. Технічний. Аргументований вибір на основі порівняння альтернатив-стратегій відповідно до їхньої здатності запропонувати технічно ефективне вирішення суспільних проблем.

2. Економічний. Аргументований вибір на підставі порівняння альтернатив відповідно до їхньої здатності запропонувати економічно ефективне вирішення суспільних проблем.

3. Юридичний. Аргументований вибір на підставі порівняння альтернатив відповідно до їхньої правової відповідності встановленим суспільним правилам і нормам.

4. Соціальний. Аргументований вибір на підставі порівняння альтернатив відповідно до їхньої здатності підтримувати чи поліпшувати соціально вагомі для суспільства інститути.

5. Субстантивний. Аргументований вибір на підставі порівняння альтернатив відповідно до їхніх різноманітних форм раціональності для створення найсприятливішого вибору.

В. Тертичка визначає, що характерною особливістю всіх цих форм раціональності є аргументований вибір, що ґрунтується на чітких правилах і таких принципах теорії вичерпної раціональності, за якої індивідуальний чи колективний виробник рішень має:

1. Ідентифікувати суспільну проблему як важливу для решти учасників процесу.

2. Ранжувати всі цілі, досягнення яких може подаватися як вирішення проблеми.

3. Визначити усі альтернативи, здатні зробити внесок в досягнення кожної цілі.

4. Передбачити всі обставини, які виникатимуть внаслідок обрання кожної альтернативи.

5. Порівняти кожну альтернативу з точки зору її значення для досягнення кожної цілі.

6. Обрати альтернативу, яка максимізує досягнення цілей.

Теорію вичерпної раціональності критикували прибічники теорії обмеженої раціональності (Г.Саймон). Раціональність вибору завжди обмежується практичними обставинами, в яких він здійснюється. Прибічники цього підходу пропонують концепцію задовольняючої поведінки. Задовольняюча поведінка розглядається як персоніфікований вибір, що максимізує цінність результату й водночас визначає обмеження, що визначаються цінністю інформації.

Раціональність прийняття політичного рішення обмежується конфліктністю багатьох соціальних цілей, а також багатоаспектний та ієрархічний характер соціальних інтересів. Структурні передумови раціональності полягають у такому:

1. Рівень соціальної конфліктності в суспільстві.

2. Ступінь демократичності держави.

3. Тип організаційної структури політичних партій, яка представляє собою зв'язуючу ланку між органами державної влади та громадянами.

4. Рівень та інституціональні умови політичної активності громадян.

При розробці рішення аналітикам та структурам, що приймають рішення, необхідно уникати практичних пасток – конфліктних ситуацій, глухих кутів тощо. Практика прийняття політичних рішень виробила декілька правил, які сприяють уникненню протистояння і конфронтації, досягнення компромісу під час узгодження альтернатив:

1. Не варто шукати найдосконаліший варіант рішення. Малоймовірно, що один якийсь варіант буде ідеально підходити для всіх цілей.

2. Недоцільно створювати штучне протистояння варіанта, який ви захищате вигаданим, сфабрикованим непривабливим варіантам. Це може підірвати довіру до розробника рішення. Загальним правилом для цього варіанта є: неоднозначна реальність є кращою, ніж штучна визначеність, тобто краще мати багато творчого хаосу, ніж упорядкованої імітації діяльності.

3. Не варто вибирати пріоритетний варіант рішення до того, поки не зроблена оцінка всіх можливих варіантів. Слід бути об'єктивним при аналізі кожної альтернативи досягнення поставленої мети.

4. Необхідно уникати альтернатив під загальною назвою «робіть усе». Або кухонних альтернатив. При виборі альтернативи рішення слід йти від абстрактного до конкретного.

5. До переліку альтернатив необхідно віднести альтернативу статус-кво, тобто таку, що не передбачає ніяких змін.

6. Альтернативи-стратегії мають відповідати наявним ресурсам, мати юридичні повноваження й контрольні змінні.

Важливим аспектом є визначення ресурсних центрів, які допомагають формулювати альтернативи:

1. Структури державних інституцій та адміністративних установ.

2. Персонал адміністративної установи, діяльність якої пов'язана з прийняттям рішення.

3. Індивіди та групи поза державними інституціями, громадські та недержавні організації, групи інтересів ЗМІ.

4. Аналогічні підходи інших установ до подібної проблеми.

5. Брейн-стормінг як поширений та ефективний метод для альтернатив-стратегій.

6. Пілотні програми-проекти нових підходів.

7. Грунтовне обміркування – осмислення-усвідомлення проблеми.

Вчені виділяють такі передумови прийняття ефективного рішення:

1. Оптимізація підготовки та прийняття рішення, яка визначає – виконання прийнятих правил і порядку; обов'язковість урахування наукових рекомендацій; активне використання творчого потенціалу членів політичної команди.

2. Визначення критеріїв прийняття рішення: ясність та практичність критеріїв відбору для всього колективу; практична значимість критеріїв.

3. Оптимізація інформаційної основи прийняття рішення: достатність в інформації даних про причинно-наслідкові зв'язки, функціональні ознаки; достовірність та оперативність інформації.

Ключовою властивістю ефективного рішення слід вважати обов'язкову наявність альтернатив, які забезпечують доцільність та усвідомленість їх вільного вибору.

2. Алгоритми ефективності прийняття рішення

Формальною підставою прийняття ефективних рішень є використання алгоритму, узагальнюючого досвід у прийнятті управлінських рішень значною кількістю успішних установ.

В основі взятого для розгляду алгоритму лежить процедура, розроблена американськими дослідниками Л. Планкеттом і Г. Хейл, що включає в себе виконання таких пунктів.

1. Визначення цілі і напрямку у розв'язанні проблемної ситуації. Визначення цілі, напрямів у вирішенні проблемної ситуації має проводитися в тому ж порядку, що і реалізація стратегічної мети. При реалізації дрібних проектів мета у вирішенні проблемної ситуації і стратегічна мета, як правило, збігаються.

2. Формулювання критеріїв рішення. При встановленні критеріїв рішення мають бути вироблені такі контрольні показники, які максимально повно охоплювали б найкращі умови реалізації поставленої мети. Наприклад, при виборі місця для розміщення громадської приймальні мають бути враховані такі умови, які набувають значення критеріїв: мінімальна площа приміщення, максимальні витрати (розміри орендної плати), місцезнаходження (включаючи під'їзні шляхи, автостоянку і т. д.).

3. Поділ критеріїв щодо обмежень та бажаних характеристик. Виділяються бажані характеристики та обмеження, критерії прийняття рішення з точки зору ставлення до них суб'єкта управління. Встановлення цифрових значень мінімальної площі, максимальних витрат, характеру місцевості якраз і виступають обмеженнями, що визначають практичний діапазон вибору в ухваленні рішення, пов'язаного з проблемою вибору місця для оренди приміщення. Бальні значення бажаних характеристик, що приймаються з метою ефективного прийняття рішення, можуть бути розподілені між різними критеріями: близькістю до постачальників продукції, легкістю під'їзду клієнтів, розташуванням у великій промисловій зоні з інтенсивним рухом, мінімальними витратами на будівництво і заведення обладнання тощо.

4. Вироблення альтернатив. Альтернативи є ключовим компонентом ефективного вирішення. Ефективність рішення багато в чому визначається

тим, з якої кількості альтернативних варіантів вибрано даний варіант рішення. Відсутність альтернативних варіантів свідчить або про недостатню поінформованість особи, яка приймає рішення, або про дефіцит часу, відведеного на ретельну перевірку емпіричної бази для цього рішення. А це підвищує ступінь ймовірності хибності в ухваленні рішення, ускладнює вибір оптимального варіанта.

При виборі альтернатив необхідним є дотримання таких вимог:

- альтернативи мають взаємно виключати одна одну;
- альтернативи мають припускати максимальні відмінності за виділеними критеріями;
- альтернативи мають бути однаково ймовірними.

5. Порівняння альтернатив. Для того щоб здійснити успішний вибір альтернативи, необхідно, щоб усі можливі варіанти рішень були розділені за однією підставою і були сумісні один з одним. Альтернативні варіанти управлінських рішень мають приводитися в порівняльний вид з кількох факторів: часу, якості об'єкта, масштабу (обсягу) виробництва об'єкта, очікування матеріальної вигоди, відповідності профілю діяльності організації, залучення додаткової інформації, а також фактора ризику та невизначеності.

При цьому порівняльність альтернативних варіантів управлінського рішення має відповідати ряду правил:

- кількість альтернативних варіантів має бути не менше трьох;
- в якості базового варіанта рішення має прийматися останній за часом варіант. Решта варіантів включаються до базового за допомогою коригувальних коефіцієнтів;
- формування альтернативних варіантів має відображати весь можливий спектр можливостей.

Після цього виробляються і порівнюються альтернативи в прийнятті рішення. За основу порівняння береться питання про те, яка альтернатива найкраще відповідає даним критеріям. З урахуванням цієї обставини кожній альтернативі присуджується свій бал, в значення якого входить характер можливих наслідків прийнятого рішення. Оцінка кожної альтернативи може бути здійснена щодо кожного з критеріїв за порядковою (ранговою шкалою). Ефективність вибору становлять не лише оцінка альтернативи за основними критеріями, а й допустимий ступінь ризику.

6. Оцінка ризику. Ризик – це ситуативна характеристика діяльності соціальних суб'єктів, яка полягає в невизначеності її результату і настанні несприятливих наслідків. Розгляд сутності ризику можливий як в статичному, так і в динамічному сенсі.

В статичному сенсі сутність ризику полягає в способі його вираження, диференціюється залежно від сфери його заломлення. Відповідно до цього розуміння ризику підрозділяється на різні види: економічний, соціальний, політичний, екологічний, фінансовий тощо.

7. Вибір альтернативи. Головним питанням в проведенні процедури вибору альтернативи є критерій такого вибору, відповідно до якого задаються пріоритети в прийнятті управлінських рішень. До характерних для оптимального вибору альтернативного рішення критеріїв можна віднести надійність, технологічність, оперативність, екологічність, економічність, продуктивність, якість, корисність тощо. При виборі кращої альтернативи слід дотримуватися таких правил:

- в плані реалізації обирається та альтернатива, яка має в своєму розпорядженні максимальну кількість експертних балів за виділеним критеріям;
- обирається та альтернатива, яка має оптимальний баланс між ефективністю і ризиком;
- в плані реалізації рішення обирається та альтернатива, яка передбачає максимально повну згоду експертів з виділеним критерієм.

8. Аналіз плану реалізації рішення. Головне призначення аналізу плану полягає в тому, щоб уявляти собі критичні етапи в реалізації прийнятого рішення. Якщо оптимальне рішення буде прийняте, але не передбачений механізм його реалізації та не враховані можливі фактори, що перешкоджають цій реалізації, то результати прийняття такого рішення будуть негативними. У зміст аналізу плану слід включити такі розділи:

- короткий виклад плану;
- перерахування і розгляд етапів плану з виявленням критичних моментів;
- виявлення потенційних проблем та можливостей;
- визначення найбільш ймовірних причин основних потенційних проблем та можливостей;
- вироблення попереджувальних або сприяючих заходів;
- вироблення додаткових заходів;
- розробка умов для введення в дію заходів.

Таким чином, завершується процедура прийняття рішення, змодельована на основі узагальнення досвіду у прийнятті ефективного рішення. При визначенні критеріїв прийняття ефективних рішень необхідно враховувати не тільки алгоритм, який узагальнює відповідний досвід, а й способи практичного втілення прийнятих рішень у життя. Успішність рішення може бути оцінена з трьох боків, які відповідають стадіям процесу прийняття рішення: розробки, прийняття і реалізації. В

процесі розробки рішення головна увага приділяється оцінці проблемної ситуації, стосовно якої проводиться вибір оптимального рішення. Ключовим критерієм ефективності вирішення на цій стадії є повнота викладення проблемної ситуації, адекватність засобів її вираження, що випереджають вибір найкращого варіанта впливу на проблему.

Наступна стадія безпосереднього ухвалення рішення передбачає організацію урахування всіх можливих варіантів в ухваленні рішення, прогнозування очікуваних вигод і ризиків у разі того чи іншого вибору. На стадії реалізації рішення ефективність досягається залученням організаційних і технологічних ресурсів, можливістю виконання рішень, кваліфікацією персоналу, відповідального за це виконання, а також наявністю умов, здатних вплинути на результат.

У ході розробки рішень найбільш важливим є формулювання критеріїв, оцінка їхньої значущості по відношенню один до одного, що дозволяє адекватно оцінити кожен з альтернатив розв'язання проблемної ситуації. Основними вимогами, що пред'являються до оцінки ефективних рішень, є:

- **рішення має бути обґрунтованим.** Будучи обраним з переліку можливих альтернатив, воно має враховувати вплив усіх покладених в основу її вибору критеріїв;

- **рішення має бути реальним,** тобто здатним бути реалізованим. Реалізм рішень може забезпечуватися послідовним розкладанням складних рішень на прості;

- **рішення має бути своєчасним,** тобто прийматися в той момент, коли його виконання є особливо доцільним;

- **рішення має бути гнучким.** Гнучкий характер рішень надається здатністю змінювати алгоритм його прийняття при зміні внутрішніх і зовнішніх умов;

- **рішення має приносити максимальну вигоду,** яка може складатися або з отриманого за його результатами прибутку, або скорочення часу на проведення робіт, або виконання прийнятих норм і стандартів.

Б. Литвак пропонує такі складові оціночної системи альтернатив рішень:

- перелік критеріїв, що характеризують об'єкт прийняття управлінського рішення;

- оцінка порівняльної важливості критеріїв;

- шкали для оцінки проектів за критеріями;

- формування принципу вибору.

Для створення механізму оцінки ефективних програм доцільно використовувати оціночну систему, покликану закласти в процедуру оцінки

об'єктивні і принципово порівнянні один з одним варіанти розв'язання проблеми.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Сутність раціональності політичних рішень.
2. Які виділяються типи раціональності альтернатив рішень?
3. Чинники, що впливають на процес прийняття раціонального рішення.
4. Правила обрання раціональних альтернатив.
5. Критерії прийняття оптимального рішення.
6. Сутність алгоритму прийняття ефективних рішень за визначенням американських дослідників Л. Планкетта та Г. Хейла.
7. Основні вимоги, що пред'являються до оцінки ефективних рішень.

Теми рефератів та доповідей:

1. Характеристика основних чинників прийняття ефективного рішення.
2. Теорії обмеженої раціональності та задовольняючої поведінки.
3. Технології оцінки ризиків в процесі прийняття раціонального рішення.
4. Критерії прийняття ефективних рішень.

Логічні та творчі завдання:

1. Підготуйте есе на тему: «Порівняльна характеристика теорій раціональності політичного рішення».
2. Проаналізуйте вплив на суспільство рішення про проведення виборів до Верховної Ради України за змішаною мажоритарно-пропорційною системою.
3. Для конкретної соціально-політичної проблеми оберіть 2-3 альтернативи та порівняйте їх за універсальними критеріями раціональності.

Ділова гра: «Аналіз можливих наслідків альтернатив рішення».

Учасники розбиваються на групи по 4-5 осіб. Групи працюють із варіантами рішення (від двох до чотирьох варіантів), визначеними під час проведення попередньої дискусії. Варіанти рішення записуються на видному місці.

Групи виконують такі завдання:

1. Визначити цілі державної політики щодо розв'язання проблеми, яка розглядається.
2. Визначити критерії оцінки ступеня досягнення запланованих цілей.
3. Оцінити вплив кожного варіанта на досягнення цілей за визначеними критеріями.
4. Презентація оптимальної альтернативи рішення у вигляді відповідей на такі запитання:
 1. Який очікуваний вплив альтернативи рішення у термінах економічних, соціальних і екологічних наслідків?
 2. Вкажіть позитивні й негативні впливи, прями й непрямі, включаючи впливи поза сферою регулювання (поза регіоном, країною). Якісний опис відповідного впливу і, якщо можливо, його кількісна оцінка.
 3. На які соціальні групи, сектори економіки чи регіони впливатиме запропонований до розгляду варіант?
 4. Чи існує потенційний конфлікт між економічним, екологічним і соціальним впливом?
 5. Вкажіть на невизначеність і як можна вплинути на очікуваний результат через зміни в параметрах (пропонованих механізмах, інструментах).
 6. Визначте, які впливи (ефекти) імовірно зміняться з часом і яким чином.
 7. Які результати, ризики й обмеження використання запропонованого варіанта?

Література

1. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
2. Дегтярёв А.А. Принятие политических решений: учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
3. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А.Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
4. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
5. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
6. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. З англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.

7. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: пер. з англ. – К.: Вид.дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.
8. Телешун С. О. Суспільні виклики та ефективна публічна влада: українські реалії / С. О. Телешун // Трибуна. – 2010. – № 7–8. – С. 8–11.
9. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
10. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 58-70.
11. Тертичка В. Інструменти суспільної політики та практика застосування в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Спецвипуск: Політичні технології. – С. 33-41.
12. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
13. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
14. Birkland T. An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making. N.Y; L., 2001
15. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
16. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
17. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
18. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.

ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Мета: визначити специфіку та функції етапу впровадження політики, проаналізувати інструменти та методи впровадження рішень. З'ясувати зміст, сутнісні характеристики та умови реалізації різних моделей впровадження державно-політичного рішення.

Ключові слова: впровадження політики, суб'єкти впровадження, моделі впровадження, обмеження ефективного впровадження рішень.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Сутність та структура впровадження політики.
2. Інструменти та методи реалізації політичних рішень
3. Моделі впровадження політики.

1. Сутність та структура впровадження політики

Етап впровадження рішення представляє собою дуже важливий та відповідальний компонент процесу реалізації політики. **Сутність впровадження** можна висловити через такі визначення:

- система дій окремих осіб, обмежена певним середовищем та інституціональним контекстом, в якому вони виконують свої заходи;
- процес переговорів між тими, хто відповідає за введення рішення і тими, хто контролює ресурси;
- процес взаємодії між сукупністю цілей і заходами, спрямованими на їх досягнення.

В цілому цей етап характеризується зростанням конфліктності, оскільки рішення, які відповідають інтересам не всіх суб'єктів політики, мають виконуватися. Тут можуть виникати різноманітні реакції та ускладнення – від прямого протистояння – до «викривлення» рішення в

необхідному напрямку. Особливість процесу впровадження рішення полягає також в розширенні числа учасників управлінського циклу завдяки залученню об'єкта управління та безпосередніх виконавців. Необхідно пам'ятати, що реалізація рішень різко підвищує роль виконавчих органів, що може привести до виходу за межі їх повноважень.

В межах етапу впровадження виділяють два субетапи:

1. Підготовка реалізації цілей, аналіз плану дій, пошук та знаходження ресурсів для реалізації завдань.

2. Оперативне управління реалізацією цілей, уточнення рішень у зв'язку з розвитком ситуації, контроль за використанням ресурсів та ін.

Важливою умовою виступає те, що усі рішення, що необхідно реалізувати повинні мати директивну та легітимну форму. Вони мають включати відповідальність конкретних осіб за реалізацію, а також мати адресний характер, спрямованість на інтереси певних соціальних груп.

Впровадження потребує вертикалі «згори-донизу», системного контролю та зв'язку, ресурсів для цієї роботи, а також урахування таких провідних чинників:

1. Кількість установ, задіяних у впровадження.
2. Наявність груп інтересів, на яких безпосередньо чи опосередковано вплине впровадження рішення.
3. Рівень загрози рішення інтересам груп, владі, пільгам чи привілеям.
4. Міра впливу рішення на існуючу кількість чи якість робочих місць.
5. Професіоналізм та практичний досвід персоналу, що реалізує рішення.
6. Чіткість визначення фінансових та інших ресурсних джерел рішення.
7. Рівень уваги громадської думки до рішення.

П. Сабат'єр сформулював так званий «ефект впровадження»:

- чіткі і послідовні цілі, які можуть забезпечити стандарти оцінювання ресурсів;
- легітимність структур впровадження: підтримка тих, хто реалізує рішення, та адресних груп;
- професіоналізм тих, хто впроваджує;
- підтримка груп інтересів у законодавчій та виконавчій владі.

Впровадження як система розглядається як проблема контролю та координації. В цьому аспекті ефективно впровадження залежить від наступних елементів:

- визначення цілей та формулювання плану;
- моніторинг виконання плану;
- порівняльний аналіз того, що відбулося та того, що заплановано;

- коректування впровадження з метою компенсації невдач.

Після того, як державне рішення утверджене і підписане, оприлюднене і опубліковане, даний правовий акт набуває чинності. Тепер рішення стає державним документом, який має бути прийнятий до практичного застосування і обов'язкового виконання. З цієї миті і починається фаза здійснення державного рішення, пов'язана з механізмом забезпечення реалізації його положень і контролю за ходом виконання прийнятого правового акту.

2. Інструменти та методи реалізації політичних рішень

Для організації реалізації рішення необхідні три групи методів:

1. **Організаційно-розпорядчі**, що засновуються на нормативних вимогах, наказах, розпорядженнях.
2. **Методи опосередкованого впливу**. Створення оптимальних умов для виконання рішення.
3. **Соціально-психологічні**. Створення сприятливого клімату в організації.

Серед методів впливу на процес впровадження рішення виділяють такі:

1. Силовий вплив.
2. Наказ.
3. Непряма вказівка.
4. Процедурне маневрування.
5. Ресурсне стимулювання.
6. Інформаційно-психологічне маніпулювання.
7. Раціональна аргументація.

Л.Пай пропонує такі методи впровадження політики:

1. **Ефектор** – намагання уряду змусити громадян змінити свою поведінку через розповсюдження певної інформації, переконуючи, радячи.
2. **Детектор** – соціологічне обстеження з метою з'ясувати думку громадян та залучити їх до участі в виконанні рішень.
3. **Регулювання** – використання механізмів дозволу та обмеження.
4. **Адміністративний вплив** – державний примус.
5. **Обслуговування** – надання соціальних послуг.
6. **Маніпулювання** – інформаційний вплив.

Відомі американські політологи Дж. Прессман і А. Віддавські дають таке визначення поняттю «реалізація рішень», маючи на увазі під останнім «процес взаємодії сукупності цілей з набором акцій, які запроваджуються в життя адекватно досягненню цих цілей». Досить близько підходить до цієї дефініції В. В. Лобанов, визначаючи реалізацію державних рішень як

постійний, динамічний і планомірний процес використання ресурсів для досягнення поставлених цілей, в якому беруть участь різні органи державної влади, і, перш за все, виконавча влада, а також інститути громадянського суспільства.

На думку Р. Ріплі та Г. Франкліна, механізм реалізації (або адміністрування) рішень включає гравців, організації, процедури і техніку, що дозволяє досягти необхідних результатів у поставлених цілях. Дж. Андерсон зауважує, що в сучасних політичних інститутах «державна політика здійснюється в основному в рамках комплексної системи адміністративних агентств, які тепер часто називаються бюрократією». Звичайно, саме бюрократам як працівникам органів виконавчої влади належить ключова роль в процесі реалізації державних рішень. Але важливою складовою цього процесу є також адресні групи державного рішення, їхня політико-правова культура та лояльність до висунутих у рішенні вимог.

На початку 1970-х років ХХ сторіччя цілий ряд американських учених (М.Дертік, Дж. Прессман, А. Вілдавські, Ю. Бардачта ін.) виявили так звану «випадаючу ланку» в ланцюжку політико-управлінського процесу, пов'язану з відсутністю будь-яких спеціальних досліджень фази реалізації, або «імплементатії», публічних рішень. Ця фаза має поєднувати в єдиний цикл, з одного боку, процеси підготовки і затвердження рішень, а з іншого – процеси підбиття підсумків здійснення прийнятих раніше проєктів. Крім усього іншого тут було виявлено немало парадоксів політико-управлінського процесу, коли, наприклад, спочатку приймався один дизайн рішення, а в ході його реалізації мети і завдання прийнятого дизайну замінювалися іншими або ж значно коректувалися.

Після аналізу всієї складності реалізації рішень виникає запитання: що ж потрібно для ефективної імплементатії політичних рішень. На це запитання спробували відповісти американські дослідники П. Сабат'єр та Д.Мазменіан. Вони намагалися проаналізувати певні умови, за яких політичне рішення, закони чи інші державні акти, що мають на меті важливі зміни в політиці, зможуть дійсно досягнути своєї мети. Таких умов вони виділяють п'ять:

- проєкт має базуватися на глибокій теорії відносних змін у цільовій групі, яка своїми діями має досягнути кінцевої мети рішення;
- статутні чи інші базові політичні рішення мають містити в собі недвозначні політичні директиви. Структура імплементатійного процесу повинна задовольнити цільову групу, а сам процес сприйматися як бажаний;

- лідер імплементаційного процесу має бути професійним керівником, відрізнятися певною політичною майстерністю для здійснення встановлених законом цілей;

- протягом імплементаційного процесу активними прихильниками програми мають бути групи виборців і хоча б декілька представників законодавчої влади (або голови виконавчої влади), за умови, що судова влада буде нейтральною або підтримуватиме цей проект;

- важливо, щоб відносні пріоритети статутних цінностей не руйнувалися появою конфліктної громадської політики чи змінами в соціально-економічній політиці, що в свою чергу може призвести до руйнування теорії статуту та політичної підтримки.

В ході розв'язання цих складних проблем, наукових досліджень, які проводилися в США і Західній Європі, поступово склалися дві основні моделі для інтерпретації процесу реалізації державних рішень: «зверху-донизу» і «знизу-догори».

3. Моделі впровадження рішення

Першою за часом була розроблена модель «зверху-донизу». У 1973 році професори Каліфорнійського університету (Берклі) Дж. Прессман і А.Вілдавські опублікували результати свого дослідження в галузі реалізації федеральної програми підтримки місцевої економіки і зайнятості населення в муніципалітеті Окленда в монографії «Реалізація». В кінці 1960-х років уряд США спробував втілити в життя масштабну і амбітну програму «Велике суспільство», складовою частиною якої були галузеві і регіональні програми соціально-економічного розвитку і, зокрема, програма зайнятості населення, створення нових робочих місць для американських «етнонаціональних меншин». Прессман і Вілдавські вибрали як об'єкт для проведення «кейс-стади» реалізації цієї програми общину Окленда, що розташовувалась неподалік від університетського кампусу.

У результаті дослідження було зроблено висновок про те, що офіційно продекларовані у федеральній програмі завдання були або не виконані, або сильно змінені, незважаючи на достатньо сприятливі початкові умови і великий обсяг виділених ресурсів. Будівництво в Окленді не було завершено, виділення кредитів уряду місцевому будівельному бізнесу було припинено, а кількість робочих місць, що з'явилися, виявились, на подив, скромними.

Пошук причин такого становища привів до формулювання наступних тверджень. По-перше, будь-яке державне рішення в процесі його

здійснення має містити чітку характеристику початкових умов і поставлених цілей, дій з їх реалізації і прогнозованих наслідків. Звідси витікає дуже важливий висновок про те, що в ході ухвалення і реалізації рішень мають бути точно визначені і строго дотримані основні цілі проекту. Вони не можуть кардинальним чином мінятися при переході від фази прийняття публічного рішення до етапу його реалізації. Крім того, визначивши політичні цілі «вгорі», важливо проконтролювати їх послідовне проведення в житті виконавцями «внизу».

По-друге, Дж. Прессман і А. Вілдавські визначили, що ефективне проведення публічної політики має спиратися на ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків між її початковими умовами і майбутніми наслідками. Стратегія стає реалістичною програмою тільки тоді, коли «зверху» спеціальним рішенням створюються необхідні для її здійснення умови, правова база і матеріальні ресурси. «Програма переводить теорію в практику (робить теорію дієвою) за допомогою створення першої ланки в ланцюжку причинно-наслідкових зв'язків, що сполучають дії з цілями, – пишуть Прессман і Вілдавські, роблячи у результаті такий висновок: – Тоді процес реалізації розглядається як уміння створити послідовні ланки в ланцюжку причинно-наслідкових відносин так, щоб досягти бажаних результатів».

По-третє, американськими політологами актуалізується проблема досягнення соціально-політичної згоди між основними учасниками процесу реалізації публічного рішення. Взагалі Прессман і Вілдавські постійно підкреслюють, що успіх процесу реалізації публічних проектів значною мірою обумовлений способами і результатами взаємодії між основними учасниками державної політики: політичними керівниками і вищими адміністраторами, що ухвалюють рішення «вгорі», і «низовими» виконавцями і «групами-мішенями», тобто особами, що реалізують рішення і споживаючими їхні результати. Від досягнення політичної згоди між позиціями і векторами поведінки основних акторів, яка спирається на узгодження їхніх інтересів, залежить багато в чому сам хід реалізації рішення.

Прессман і Вілдавські вводять спеціальні поняття «критичної точки рішення» і «точки усунення перешкод» для характеристики станів соціально-політичної згоди в ході реалізації державних програм. «Кожну нову реєстрацію угоди, необхідну для продовження процесу реалізації програми, ми називатимемо критичною точкою рішення, – відзначають учені. – Будь-який випадок, в якому кожен окремих учасник мусить давати свою згоду, ми називатимемо «точкою усунення перешкод». З цього витікає, що процес реалізації рішень носить еволюційний характер, де є не

тільки команди і контроль «верхівки», а також пошук угод і компромісів з «низами».

Для того щоб якомось узагальнити досвід використання моделі «зверху-донизу» в дослідженнях процесу реалізації державних рішень, американським ученим П. Сабатьєром було виділено «шість об'єднуючих характеристик», необхідних для забезпечення ефективності ходу здійснення проектів:

1. Формулювання чітких і значущих цілей.
2. Розробка каузальної моделі для обґрунтування зв'язаності цілей і засобів.
3. Офіційна структуризація повноважень і відповідальності між чиновниками-виконавцями і «групами-мішенями».
4. Забезпечення професійного і відповідального характеру роботи офіційних виконавців.
5. Забезпечення соціально-політичної підтримки виконання рішень «зверху» (з боку політиків) і «знизу» (з боку груп інтересів).
6. Забезпечення достатнього рівня розвитку соціально-економічного середовища, який не повинен нейтралізувати функціонування наведених вище чинників.

При уважному розгляді цього переліку умов можна відмітити, що в даній моделі «зверху-донизу» пріоритет все ж таки віддається раціональному проектуванню цілей і засобів того або іншого державного акту, а потім «вертикальному» контролю за поведінкою виконавців з неухильним впровадженням в життя офіційного дизайну рішення.

Починаючи з 1970-80-х років описана вище раціональна модель контролю «зверху-донизу» була піддана критиці з боку прихильників альтернативної концепції, названої на протигагу першій моделі «знизу-догори». Захисники другого підходу сформулювали цілий ряд критичних заперечень проти зайвої раціоналізації процесу моделювання.

По-перше, ключовими гравцями процесу імплементації виявляються лише особи, що ухвалюють рішення, тоді як всі інші актори виступають тільки в ролі провідників волі всемогутнього начальства, що має місце, як правило, в умовах військової або тоталітарної організації.

По-друге, в реальній державній політиці досить рідко зустрічаються ситуації, коли один-єдиний державний орган бере на себе сміливість формулювати всі суспільні цілі, стаючи таким чином головним директивним центром. Як правило, в будь-якій сфері публічної політики працює декілька центрів ухвалення рішень, нерідко з достатньо відмінними одне від одного цілями і завданнями.

По-третє, модель вертикального контролю майже ігнорує питання про стратегію і тактику інших акторів, чиновників-виконавців і груп тиску, які можуть переслідувати свої особливі інтереси і добиватися виконання власних цілей.

По-четверте, найбільш загальне і принципове заперечення проти попередньої моделі зводиться до того, що в практичній політиці вкрай складно розмежовувати формування та реалізацію державних рішень і програм, оскільки багато владних органів одночасно займаються і тим та іншим, та до того ж саме в процесі здійснення рішень відбувається їхнє коректування та переформулювання. Таким чином, процес реалізації державної політики виглядає більш комплексним і багатовекторним, ніж просте виконання покірними «низамися» мудрих директив «верхів».

Яким же тоді уявлення процес реалізації публічних рішень для прихильників моделі «знизу-догори»? На відміну від вивчення «бажаних проектів» рішень дана школа концентрує свою увагу на аналізі «реальних заходів», здійснюваних чиновниками-виконавцями в рамках політико-управлінської мережі в тій або іншій соціальній сфері. Через це центр тяжіння в дослідженні процесу реалізації переноситься на «низовий» рівень, який включає вивчення цілей і стратегій, дій і взаємодій «безпосередніх виконавців» тих або інших публічних рішень – оперативних управлінців і представників груп інтересів. Перш за все мова тут йде про так званих «бюрократів рівня вулиці», які виступають як безпосередні і оперативні виконавці.

Сам термін «бюрократ вулиці» був введений в обіг професором М.Ліпські, який в 1970-і роки присвятив вивченню «низового» рівня реалізації політики цілу серію досліджень. На його думку, зовсім не начальницький «сигнал зверху» складає реальну основу процесу імплементації, а «низова», або вулична, робота по становить чиновників-виконавців з населенням. Чиновники низової ланки володіють так званими «дискреційними повноваженнями», тобто можливостями ухвалювати адміністративні рішення «на виконання» рішень політичних і діяти у цілому ряді випадків не згідно з якимись абстрактними цілями, а відповідно із своїм професійним і бюрократичним «розсудом». Торкаючись цього сюжету, М.Ліпські помічає, «що в процесі своєї діяльності чиновники "вуличного" рівня ухвалюють рішення, які впливають на життя людей, – додаючи при цьому: – Вони визначають, хто може бути реципієнтом соціальної допомоги, хто – правопорушником або удачливою людиною, що впливає на достунки тих, що оточують, до цієї людини і на її самооцінку». Подібні дискреційні рішення і дії безпосередньо пов'язані з життєво важливими проблемами окремих громадян, оскільки не

«абстрактні документи», а «конкретні провідники» є реальними носіями в повсякденній практиці тієї або іншої державної політики.

Таким чином, авторами «низової» моделі розроблена дієва методологія аналізу політико-управлінських мереж, що складаються в ході реалізації державних рішень. Погляд «знизу» на процес реалізації дозволяє побачити не тільки стратегію керівників, які намагаються «зверху» просунути заданий ними дизайн публічного рішення в життя, а всю систему «стратегічних взаємодій» основних учасників його впровадження, починаючи з провідних адміністраторів і впливових груп інтересів і закінчуючи дрібними клерками-виконавцями і пересічними громадянами, що споживають державні послуги.

Відповідно, досить схематичний підхід «одне рішення – одна мета», замінюється підходом, за яким, крім загальних цілей, закладених в офіційний документ «зверху», в процесі реалізації державного акту на низовому рівні діє безліч акторів зі своїми інтересами і цілями, стратегіями і тактиками, що у результаті створює основу різних варіантів трактування прийнятого раніше проекту діяльності.

Необхідно виділити також і деякі недоліки «низової» моделі. П. Сабатьєр звертає увагу на такі слабкості моделі «знизу догори»: недооцінку ролі офіційного дизайну рішення, який приходить з центрального відомства і за невиконання якого відповідно до формальних норм і процедур виконавець має нести певну відповідальність; відсутність стрункої концепції, яка інтегрувала б в собі всю систему чинників, що впливають на хід виконання рішення, а не тільки хаотичні взаємодії, конфлікти і торги з його приводу.

Таким чином, реалізація рішень і досягнення певних його результатів завершують політико-управлінський цикл. Коло політичного управління нарешті замкнулось. Після того, як це відбулося, необхідно оцінити отримані проміжні і кінцеві результати. Потім можна або продовжити просування колишнього політичного курсу, або провести відповідні зміни в ньому, переформулювавши проблему і внісши належні корективи до змісту раніше ухваленого публічного рішення.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Основні визначення процесу впровадження рішень.
2. Сутність «ефекту впровадження» за П.Сабатьєром.
3. Які вам відомі інструменти впровадження рішення?
4. Методи впровадження політичного рішення за Л.Паєм.

5. Моделі впровадження рішення.
6. Обмеження та проблеми впровадження рішень.

Теми рефератів та доповідей

1. Політичні та правові обмеження впровадження рішення.
2. Форми та механізми впровадження прийнятих рішень.
3. Характеристика специфічних особливостей процесу впровадження рішень.
4. Суб'єкти впровадження політичного рішення.

Логічні та творчі завдання

1. Проаналізуйте ефективність впровадження політики євроінтеграції в Україні.
2. Визначте роль виконавчої влади в процесі впровадження рішення.
3. Підготуйте есе на тему: «Механізми громадського контролю за впровадженням політичного рішення».

Мозковий штурм: «Ефективна презентація результатів аналізу політики»

1. Проаналізуйте всі вимоги до підготовки презентації аналізу і на основі аналізу складіть таблицю того, що необхідно зробити для проведення ефективної презентації, а чого робити ні в якому разі не слід.
2. Як бути, якщо звіт з проблеми, яку вам доручили дослідити, не вкладається в оптимальний для доповіді час?
3. Обміркуйте ваші дії, якщо ваш клієнт раптово, без попередження, змінив місце проведення презентації, яке ви вже технічно підготували і навіть провели там репетицію доповіді. Що слід було зробити, аби не потрапити в таке становище?
4. Якими технічними засобами, прийомами тощо варто користуватися під час презентації? Складіть їхній перелік та опишіть вимоги до технічних характеристик, переваги й недоліки.

Література

1. Дегтярёв А.А. Принятие политических решений: учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
2. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
3. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.

4. Липски М. «Уличный» уровень бюрократии системы управления: Важнейшая роль чиновников данного уровня // Классики теории государственного управления: Американская школа / Под. ред. Д. Шафрица, А. Хайда, М. – 2003.

5. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.

6. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

7. Маринко Г. И. Управленческий консалтинг: учебное пособие. – М.: ИНФРА – М., 2009. – 381 с.

8. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. - 398 с.

9. Пал Лесли А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.

10. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 549с.

11. Прессман Дж., Вилдавські А. Реализация программы // Классики теории государственного управления: Американская школа / Под ред. Д. Шафрица, А. Хайда. - М., 2003.

12. Романов В.С. Вступ до аналізу політики. навч. посібник. – К., 2001.

13. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.

14. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління: навчальний посібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулдж», 2009. – 216 с.

15. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: монографія / Галина Петрівна Щедрова. – Луганськ: «Елтон-2», 2010. – 308 с.

16. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.

17. Е. Янг, Л. Куїнн. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Пер. з англ. С. Соколик. Наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – С. 90-100.

18. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.

19. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.

20. Birkland T. An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making. N.Y; L., 2001

21. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
22. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
23. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
24. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.
25. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – Encyclopedia of Government and Politics. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.

СПЕЦИФІКА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ РІШЕНЬ

Мета: проаналізувати особливості процесів прийняття та реалізації рішень політичного та адміністративного характеру, визначити основні моделі прийняття урядових рішень.

Ключові слова: законодавчі рішення, урядові рішення, адміністративні рішення, моделі урядових рішень.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Особливості прийняття рішень у сфері державної політики.
2. Специфіка прийняття урядових рішень.
3. Адміністративні рішення.

1. Особливості прийняття рішень у сфері державної політики

Державна політика – цілеспрямоване вирішення завдань в соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя, що висловлюють домінуючі пріоритети та цінності використання влади.

Для ухвалення рішення необхідна, в першу чергу, достовірна, об'єктивна і повна інформація про зміст вирішуваної проблеми. Всю інформацію і джерела її отримання ділять зазвичай на дві групи: первинна і вторинна інформація. Крім того, інформацію отримують з офіційних і неофіційних джерел.

Важливо враховувати, що існує різниця між фактичною і аналітичною інформацією. Фактична інформація – сукупність об'єктивних, науково підтверджених фактів, що включає статистику, окрему інформацію про організації, процеси, осіб тощо. Аналітична інформація – це сукупність фактів, які були відібрані, оброблені і проаналізовані.

Політичні рішення становлять основний зміст будь-якого політичного процесу, тому важливо з'ясувати механізми їх прийняття і реальні мотиви осіб або організацій, які їх ініціюють.

А. Дегтярьов виділяє декілька основоположних принципів, які дозволяють поліпшити механізм і систему розробки і ухвалення рішень у сфері державної політики, зокрема при підготовці законодавчих актів, використовуючи систему збору і аналізу інформації, консультативний процес, систематичну оцінку результатів політики тощо. Ці принципи такі:

1. Точне і правильне визначення проблеми, її суть, причини і чинники, які викликали її появу.

2. Аналіз необхідності державних рішень, тобто якою мірою вони необхідні і відповідають природі проблеми, можливі вигоди і витрати, існування альтернативних варіантів розв'язання проблеми; розробка стратегії і методів планування.

3. Вибір оптимальних засобів, інструментів і пріоритетів дій державних органів влади, що припускає порівняння різних форм дій органів державної влади на основі аналізу вигод і витрат, механізму розподілу завдань і повноважень, адміністративних вимог і ефективності інструментів.

4. Розробка правової основи для державної політики і рішень, тобто розвиток законодавства, визначення статусу і відповідальності всіх учасників, розподіл їхніх повноважень і функцій.

5. Визначення рівня і чисельності органів державної влади, відповідальних за реалізацію державної політики, механізм узгодження їхніх дій.

6. Забезпечення прозорості розподілу державних ресурсів для суспільства, включаючи витрати і вигоди для різних соціальних груп населення, ясність і доступність інформації про цілі, завдання і дії державних органів влади за розв'язання проблеми, можливість викласти свою позицію з цього питання для окремих громадян або громадських організацій.

7. Розвиток системи координації і консультування між державними структурами і органами, а також наявність механізмів досягнення згоди і єдності з питань державної політики між різними політичними силами і соціальними групами, механізм розв'язання конфліктів.

8. Вивчення співвідношення результатів і витрат і їх оцінка за кожним альтернативним проектом або рішенням, включаючи оцінку наслідків в таких сферах, як:

- бюджетні кошти;
- економічний ефект;

- соціальний і екологічний ефект;
- практична реалізованість і результативність.

Нагадаємо, що раціональний процес прийняття та реалізації рішення включає такі елементи:

- аналіз проблемної ситуації;
- формулювання проблеми і визначення цілей;
- визначення критеріїв для ухвалення рішення;
- формулювання всіх альтернативних варіантів рішення;
- аналіз альтернатив;
- вибір оптимального варіанта і механізмів його реалізації.

Але ця схема не завжди послідовно спрацьовує, оскільки на процес ухвалення державно-політичних рішень впливає велика кількість чинників, що мають об'єктивний і суб'єктивний характер. З них найбільше значення мають:

- характер особи, що ухвалює рішення;
- існуючі правила ухвалення рішень;
- як вони приймаються та виконуються;
- ситуація, в якій рішення було ухвалене.

Важливими є також такі характеристики самого рішення, як

- пріоритетність питання;
- рівень ухвалення рішення;
- ідеологічні цінності;
- рівень конфліктності;
- орієнтація на інтереси громадян і окремих груп тощо.

В цілому є декілька достатньо розроблених моделей ухвалення політичних рішень, які описують цей процес стосовно діяльності органів державної влади.

1. Модель ухвалення рішення на основі широкої політичної підтримки шляхом *гармонізації інтересів (переговорна модель)*, коли після аналізу прагнуть досягти згоди з основними, найбільш впливовими силами, забезпечивши їхню згоду з характером і суттю ухвалюваного рішення. Зазвичай цьому передує інтенсивний етап переговорів і пошук компромісу між основними учасниками. При цьому прагнуть не тільки вести переговори з різними силами, але й залучати їх безпосередньо до процесу знаходження рішення шляхом консультацій і розділення відповідальності за ухвалене рішення. Цей механізм активно використовують в країнах Північної Європи, де сильні позиції займають соціал-демократи.

2. Модель вирішення за *принципом згоди більшості* (відносної або абсолютної) учасників або населення. При цьому часто використовують виборні технології і системи. Це один з найпоширеніших варіантів, який,

крім того, відрізняється своєю простотою, але неодмінною умовою є забезпечення прав меншості й урахування їхніх інтересів, щоб уникнути конфліктних ситуацій.

3. Модель ухвалення рішень на основі **консенсусу**, при якій враховуються інтереси і бажання всіх сторін, а також прагнуть до отримання максимальних вигод. Дана система допомагає уникати конфліктів, хоча ускладнює процес ухвалення рішень і подовжує її терміни. При цьому діє правило, що всі є переможцями і немає тих, хто програли.

2. Специфіка прийняття урядових рішень

На рівні уряду можна виділити чотири стилі ухвалення рішень і відповідно побудувати декілька моделей поведінки вищих державних керівників, що найвиразніше виявляється в країнах Західної Європи, де є такі системи.

На урядовому рівні є такі стилі ухвалення рішень із суспільних проблем: а) політика координації; б) політика згоди і схвалення; в) політика керівництва; г) політика адаптації. Головними чинниками, що впливають на зміст і механізм узгодження рішень, виступають такі.

Зовнішні чинники, включають:

- а) участь політичних партій;
- б) груп інтересів і лобістів.

Внутрішні чинники, включають:

- а) структуру уряду;
- б) час і період;
- в) галузь політики;
- г) процес ухвалення рішень.

Різна структура уряду в зарубіжних країнах припускає три моделі ухвалення рішення.

По-перше, коли невелика група (вища рада) в уряді ухвалює основні рішення.

По-друге, колективний уряд, коли всі беруть участь в ухваленні рішення, але їхня роль і вага різні.

По-третє, колегіальний уряд, коли всі мають рівну вагу і володіють однаковим статусом, тобто відсутня певна ієрархія в ухваленні рішення.

Особливість ухвалення політичних рішень полягає в тому, що вони ґрунтуються на політичних інтересах різних соціальних сил, особливо коли необхідна підтримка існуючих політичних коаліцій, що може породжувати неефективні і ризиковані рішення. Держбюрократія зі своїми сталими традиціями й інститутами може стабілізувати політичні впливи, проводячи помірний курс і уникаючи популістських рішень.

Оцінювати політику уряду досить складно, тому, як правило, орієнтуються на три загальні сфери:

а) як уряд налагодив процес координації роботи органів виконавчої влади;

б) наскільки ефективно він управляє державними інститутами і відповідними ресурсами;

в) наскільки уряд зміг бути інноваційним, модернізуючи державну політику і систему державного управління.

Здатність приймати рішення – необхідна якість політичного та державного діяча, тому до цієї проблеми прикута увага багатьох науковців. Ця проблема розв'язується в науці неоднозначно. Розглянемо один з загальноновизнаних підходів Ч.Ліндблома. Він виділяє два основні методи прийняття рішень:

Рационально-універсальний (кореневий). При реалізації такого методу здійснюється побудова порядку усіх цінностей та пріоритетів, які мають значення для досягнення поставленої мети, формулюється декілька можливих альтернативних шляхів її вирішення та обирається оптимальний. Такий метод вважається раціональним, оскільки кожна альтернатива порівнюється з цінностями та пріоритетами, а оптимальний варіант логічно обґрунтовується. Раціональний метод передбачає, що особи, які будуть приймати рішення, мають об'єктивну інформацію, а також самі є об'єктивними та неупередженими.

Інкрементальний (метод гілок) або послідовних порівнянь міститься в здійсненні послідовних невеликих кроків для досягнення мети з подальшим порівнянням їх з реальними проблемами. Такий метод дає можливість постійно корегувати політичний курс, враховуючи об'єктивні та суб'єктивні умови прийняття рішення.

Значного поширення досяг також змішано-скануючий метод, покликаний поєднати процес прийняття рішень з подальшим їхнім розробленням. Такий метод уможливує раціональний аналіз елементів проблеми.

Управління роботою урядової структури (адміністрації президента, уряду, міністерства, відомства тощо) передбачає побудову структури управління, налагодження інформаційних потоків, відпрацьовування моделі та процедур прийняття урядових (політичних, економічних та ін.) рішень. На думку соціопсихологів (А. Джордж), існують три основні моделі прийняття рішень: формальна, змагальна та колегіальна.

Формальна модель передбачає наявність чітко побудованої ієрархії системи комунікації та процедур проходження інформації, відхід від яких не допускається.

Змагальна модель сприяє висуненню альтернативних інформаційних потоків і відповідних проектів рішень. Така модель прийняття рішень відкрита для надходження альтернатив не лише загальноприйнятими шляхом «знизу-вгору», а й обминаючи окремі ланки бюрократичної ієрархії.

Колегіальна модель потребує колективної праці в пошуках найоптимальнішого проекту рішень. Але на відміну від змагальної моделі діяльність центру ухвалення рішень полегшується роботою колегіальних команд, які формуються незалежно від соціального статусу працівників апарату та належності їх до певних організаційних структур. (У змагальній моделі все-таки зберігається певна ієрархія, хоча й санкціонується інколи надходження альтернатив із середньої ланки безпосередньо до центру ухвалення рішень без узгодження з чиновниками вищого рівня.

Кожна з наведених моделей ухвалення рішень має сильні й слабкі сторони.

Формальна модель завдяки чіткій структурі проходження інформації та проектів рішень забезпечує ретельний аналіз альтернатив і економить час центру ухвалення рішень. Але такий підхід не сприяє відкритому обговоренню проблеми, а в разі кризової ситуації унеможлиблює оперативне реагування на зміну ситуації. Крім того, існує реальна загроза викривленню інформації під час проходження інстанціями.

Змагальна модель потребує набагато більше затрат часу та енергії центром ухвалення рішень у поєднанні з фрагментарністю інформації та суб'єктивністю її селекції. Інакше кажучи, під час використання цієї моделі виникає загроза реалізації суб'єктивних інтересів окремих людей і структур завдяки загальним інтересам об'єкта управління (держави, адміністрації, уряду тощо).

Колегіальна модель вимагає від центру ухвалення рішень (лідера) надто багато часу для міжособистісного спілкування, усереднює рольові статуси членів адміністрації, а їхня спільна діяльність сприяє так званому груповому мисленню, коли команда “зациклюється” лише на власних ідеях.

Використання тієї чи іншої моделі ухвалення рішень значною мірою залежить не лише від правової регламентації та традицій управління, а й від психологічних характеристик особистостей, які впливають на прийняття урядових або політичних рішень.

Наприклад, якщо людина більшу частину часу провела у чітко побудованих структурах (армії, державному апараті тощо), вона відповідно тяжіє до використання формальної моделі ухвалення рішень. Колегіальну модель використовуватиме передусім людина, яка працювала в організаціях чи установах з колективним керівництвом, а змагальну – людина, яка

перебувала у складі, скажімо, партійного апарату. Хоча, звичайно, це доволі відносно й має розглядатися в кожному випадку з урахуванням психобіографічних і політико-біографічних характеристик лідерів, уповноважених ухвалювати рішення.

Слід окремо розглянути організаційні аспекти ухвалення рішень в уряді, де розробляються стратегії політики з багатьох загальнодержавних питань. Як правило, розробка проектів і пропозицій проходить в трьох урядових структурах: голова уряду, апарат уряду і міністерства. Усередині уряду є також три організаційні форми ухвалення рішень. Вони можуть прийматися на нараді всього кабінету міністрів, в спеціальних комітетах або самими міністрами автономно.

Особливу роль відіграє секретаріат голови уряду або апарат кабінету міністрів, якому відводяться:

1) адміністративна роль:

- підготовка порядку денного;
- контроль над розробкою і реалізацією рішень міністерствами;

2) політична роль:

- політичні поради голові уряду або прем'єр-міністрові;
- розробка політичних рішень.

Таким чином, формування публічної політики є складним процесом узгодження різних інтересів, коли на неї сильний вплив можуть здійснювати зовнішні сили в особі груп інтересів, лобістів тощо. На рівні центральної влади вони можуть діяти, безпосередньо виходячи на розділ уряду або кабінет міністрів, а також через окремих міністрів, що входять в цю структуру.

3. Адміністративні рішення

У будь-якій організації державного або приватного сектора постійно виникають проблеми й існує потреба з виконання **трьох завдань**:

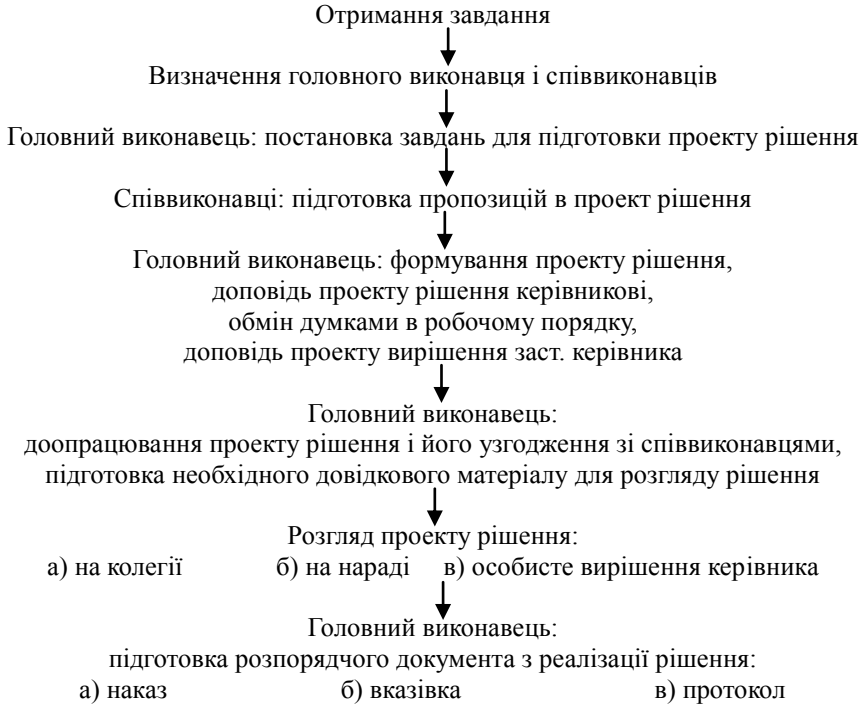
1) формування стратегії на основі моделювання і прогнозування подій і ситуацій;

2) ефективне управління фінансовими, кадровими, інформаційними і матеріальними ресурсами;

3) підтримка ухвалення, розробка і контроль виконання управлінських рішень.

Таким чином, якщо перейти від загальнополітичних рішень, що приймаються керівниками держави на макрорівні, службовців основної стратегічної діяльності законодавчих і виконавчих органів влади до рішень, що розробляються безпосередньо в міністерствах і відомствах, то, загалом, вони приймаються за такою схемою.

Типова модель ухвалення адміністративних рішень

Проте в роботі органів державного управління часто бувають такі моменти, коли потрібне ухвалення рішення в умовах обмеженого часу при виникненні кризової ситуації, як, наприклад, в діяльності Міністерства оборони або Міністерства з надзвичайних ситуацій України. Тоді рішення розробляються і приймаються в спрощеному варіанті:

- отримання завдання;
- оцінка обстановки;
- обговорення проблеми з керівниками;
- аналіз проблеми експертами;
- ухвалення рішення;
- видання нормативного документа.

Правовими формами здійснення державних рішень і функцій є: наказ, директива, організаційно-методична вказівка, вказівка, розпорядження, протокол засідання, вирішення колегії в органах державної влади.

Відповідно до характеру процедури ухвалення виділяють такі типи рішень:

1. Тип «раціонального рішення», яке обґрунтовується за допомогою об'єктивного аналітичного процесу при точному дотриманні всіх етапів, стандартів, нормативних документів, використанні кількісних (статистичних) методів, розробці альтернативних варіантів і виборі оптимального рішення.

2. Тип «рішень, заснованих на судженні». У зв'язку з тим, що логіка таких рішень неочевидна, їх можна переплутати з інтуїтивними. Проте даний підхід до ухвалення рішень відрізняє те, що він є вибором, обумовленим знаннями або накопиченим досвідом. Він приймається усвідомлено на основі порівняння минулих ситуацій, що мали успіх, з поточними альтернативами, і якщо схожість виявлена, обирається таке рішення проблеми, яке було успішно випробуване раніше. Судження як основа організаційного рішення корисне, оскільки багато ситуацій мають тенденцію до частого повторення; також такі рішення відрізняє швидкість і дешевизна ухвалення. Проте воно може бути прийнятне тільки для досвідчених і високоосвічених державних службовців, більш того, найзначніший його недолік полягає в категоричній непридатності до дійсно нових або складних ситуацій, які іноді можуть видатися такими, що повторюються і простими. Часте використання такого підходу формує у керівника консервативний тип поведінки: врешті-решт, він свідомо або несвідомо починає уникати використання нових можливостей, упускає нові альтернативи.

3. Тип «інтуїтивного рішення», зробленого лише на основі відчуття того, що воно правильне. В даному випадку не відбувається свідомого зважування «за і проти» з кожної альтернативи, більш того, керівник навіть не потребує розуміння ситуації, а просто робить вибір. Це свого роду «шосте відчуття», природу чого ми до цих пір не розуміємо, проте найімовірніше, тут є зв'язок з досвідом керівника, хоча рішення і приймається повністю на підсвідомому рівні. Існує ряд впливових засновників і керівників фірм, які погоджуються з таким судженням: «Майже всі мої рішення інтуїтивні, а ті важливі рішення, про ухвалення яких мені довелося шкодувати, не були засновані на інтуїції». З погляду теорії вірогідності, спиратися на інтуїтивний підхід в ухваленні рішень надзвичайно небезпечно, оскільки вірогідність ухвалення правильного рішення з кожним разом падатиме. Стикатися випадковістю в роботі – не найкраща альтернатива.

Крім того, можна виділити інші типи ухвалення адміністративного рішення:

- а) **символічні**, що носять формальний, імітаційний характер;
- б) **конфліктні**, що приводять до виникнення гострих суперечностей між учасниками;

в) рішення, прийняті в умовах **кризової ситуації**.

На ухвалення рішення значний вплив може чинити підтримка з боку різних осіб і організацій, включаючи групи тиску або лобістів, а також певних соціальних шарів або класів. Оскільки ухвалення рішення в державних структурах найчастіше носить закритий характер, то це створює умови для широкої діяльності неформальних центрів влади, що можуть вплинути на його зміст. Крім того, необхідно також враховувати їх роль в ухваленні рішення: повноцінне сприяння, консультації, повідомлення тощо.

Якщо враховувати підхід керівників до ухвалення рішення, то їх всіх можна розділити на дві групи. Це бюрократ, який прагне точно дотримуватися всіх правил і діяти в чітко певних межах, не беручи на себе великого ризику, і менеджер, тобто керівник, здатний творчо підходити до вирішення проблем і йти на розумний ризик на користь справи. Зрештою ефективність процесу ухвалення рішень залежить від таких чинників:

- якою інформацією користуються розробники рішення або особа, яка індивідуально приймає рішення;
- які політичні інтереси і соціальні цінності є для них найбільш важливими;
- яке їхнє ставлення до змін і розуміння своєї відповідальності за ухвалення даного рішення.

У сучасній політиці від державних керівників потрібні нейтральність, експертні навички, уміння отримувати достовірну інформацію і узагальнювати її, застосовуючи наукові методи аналізу. Ще однією умовою ефективного рішення є наявність розвинутої забезпечуючої системи, заснованої на інформаційно-аналітичних мережах і роботі висококваліфікованих експертів.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Механізм і система розробки і ухвалення рішень у сфері державної політики.
2. Сутність моделі гармонізації інтересів.
3. Модель прийняття рішень принципом згоди більшості.
4. Модель ухвалення рішень на основі консенсусу.
5. Специфіка прийняття урядових рішень.

6. Сутність та специфіка формальної, змагальної та колегіальної моделі прийняття урядових рішень.
7. Характеристика адміністративних рішень.
8. Типи адміністративних рішень.
9. Типова модель ухвалення адміністративних рішень.

Теми рефератів та доповідей:

1. Сучасні механізми прийняття рішень в державній політиці.
2. Політичні чинники прийняття державних рішень.
3. Механізм прийняття законодавчих рішень в Верховній раді України.
4. Специфіка застосування моделей прийняття урядових рішень в Україні.

Логічні та творчі завдання

1. Здійснить порівняльну характеристику моделей прийняття урядових рішень.
2. Підготуйте есе на тему: «Засоби узгодження інтересів в процесі прийняття державного рішення».
3. Запропонуйте критерії оцінки результатів впровадження державного рішення.
4. Визначте технології блокування просування державних рішень.

Література

1. Аналіз державної політики та прийняття рішень парламентом України у здійсненні конституційних функцій: посібник / В. А. Гошовська, П. В. Мироненко, М. М. Газізов, О.З. Босак. – К. : НАДУ, 2010. – 88 с.
2. Газізов М.М. Організаційно-правове регулювання лобістської діяльності в органах представницької влади // [Електронний ресурс] . – Режим доступу www.politika.cn.ua, Експертна думка, 2010.
3. Газізов М.М. Практичні аспекти застосування лобістської діяльності у вітчизняному парламентаризмі // Часопис “Парламент” : 2010. – №2, С. 61-64.
4. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
5. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К: НАДУ, 2010. – 88 с.
6. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
7. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.

8. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І. Кілієвіч, В.В. Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88с.

9. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.

10. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве сомоврядування в Україні: Підручник / 2-е изд., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 504 с.

11. Лобанов В. Государственное управление и общественная политика: учебное пособие. – СПб.: С.-Петербург, 2004. – 448 с.

12. Мироненко П.В. Форма державного правління як концептуальна і практична проблема: досвід України / П.В. Мироненко // Політологічний вісник. Збірн. наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2011. – Вип. 52. – С. 219-228.

13. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. - 398 с.

14. Основи вітчизняного парламентаризму : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В.А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2012. – Т.1. – 464 с.; Т. 2 – 340 с.

15. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549с.

16. Ситник С. Інституалізація публічної політики / С.В. Ситник // Політологічний вісник : зб-к наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2011. – Вип. 52. – С. 210–218.

17. Ситник С. В. Політична прохідність політико-управлінських рішень / С.В. Ситник // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – 2011. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>.

18. Телешун С. О., Журавльов А. В. Електронний інформаційний простір і публічна політика / С. О. Телешун, А. В. Журавльов // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 113–127.

19. Тертичка В. Інструменти суспільної політики та практика застосування в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Спецвипуск: Політичні технології. – С.33-41.

20. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.

21. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.

22. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.

23. Sabatier P. Theories of Policy Process: Theoretical Lenses on Public Policy. Boulder. 2001.

24. Teisman G. Models for Research into Decision-Making Process: On Phases, Streams and Decision Making Rounds // *Public Administration*. – 2000. – vol. 78. – №4.

ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Мета: проаналізувати тенденції модифікації сутності держави в умовах сучасних демократичних суспільств, визначити передумови демократичної модернізації держави, її легітимації та формування сучасних теорій державного управління.

Ключові слова: демократична держава, функціональна взаємодія, громадянське суспільство, інформаційна відкритість, легітимність влади.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Демократизація держави в сучасному світі.
2. Формування нової теорії державного управління.
3. Розвиток сучасних процесів легітимації державної влади

1. Демократизація держави в сучасному світі.

За сучасних динамічних глобальних процесів можна говорити про істотні зміни в сутності та призначенні держави. Зокрема, знижується її насильницька складова і натомість набуваються риси універсального соціального утворення, системи життєзабезпечення соціального організму. Саме „національна держава відповідає важливим передумовам для успіху демократичного самоуправління суспільством, що формується в його межах”.

Особливої ваги проблема еволюції ролі держави набуває у контексті модернізації політичної системи України. Тут держава повинна виступати у якості лідера та керівника інноваційних змін. В той же час, перехід до демократичної системи не передумовлює зменшення та

послаблення суспільної ролі держави, мова йде про якісні зміни її сутності та впливу. Фактично, успіх модернізаційних зусиль залежить від здатності держави трансформувати саму себе. Україна, безумовно, відноситься до тих країн, де демократія неможлива, якщо не розв'язані проблеми державності.

Проблема модифікації ролі держави в сучасному суспільстві розглядається багатьма дослідниками. Більшість авторів представляють державу як загальноцивілізаційну, найбільш досконалу форму самоуправління людства і як основний інструмент організації специфічного національного життя в кожній країні, що виявляє себе, навіть в умовах створення нової соціальної системи. Виділяються основні принципи державного впливу, до яких відносять захист загальнонаціональних інтересів, адаптивність до змін соціально-політичної ситуації в країні, наявність загальних закономірностей, сформованість та функціональність держави, історичні традиції, спрямованість на досягнення консенсусу між протилежними інтересами.

Не дивлячись на наявність чисельних публікацій з визначеної проблеми, в них майже по заувагою залишилися питання щодо ролі сучасної держави в процесах демократизації, її впливу на формування політичної громадянської відкритості. Більш докладного дослідження вимагає проблема створення організаційного союзу між державою та суспільством як постійного джерела розвитку соціуму.

Розвиваючи положення, сформульовані як в вітчизняній, так і в світовій політичній науці, доцільно проаналізувати якісні зміни *сутності держави*, процес перетворення її на провідний *засіб самоорганізації суспільства*, зокрема підвищення рівня взаємної відкритості та конструктивної співпраці владних структур та громадянського суспільства.

Процес формування політичної відкритості тісно пов'язаний з трансформаціями держави та громадянського суспільства. Як стверджує Ю.Хабермас: "Ідея самоорганізації, що відтворюється через громадську комунікативність вільно об'єднаних членів суспільства вимагає подолати "відокремлення" держави та суспільства" [8].

Класична ліберальна теорія, як відомо, наполягала на чіткому розділенні громадського та приватного права і створенні державно-правової побудови, що забезпечує свободи організованого на засадах приватної власності громадянського суспільства. Із виникненням протиставлення "держави" і "суспільства" постала проблема частки суспільства у державницькій законодавчій владі та в її здійсненні. Необхідність визначення і поступового збільшення цієї частки пов'язана з тим, що

політична відкритість виникає тільки тоді, коли індивідам, зайнятим в економіці, надаються права громадян держави, урівнюються, відповідно узагальнюються їхні інтереси. Саме тоді і виникають об'єктивні передумови для перетворення державної влади на засіб самоорганізації суспільства.

Наприкінці ХІХ ст. відбувається зміна тенденції до протиставлення держави та громадянського суспільства, що зумовлено зростанням взаємозалежності держави та економіки. В цей період набуває теоретичного визначення та практичного здійснення демократична практика залучення окремих верств населення до обмеженої участі в державному управлінні. У якості приклада тут можна згадати реформи Бісмарка у Німеччині, прогресивні перетворення 1900-1914 рр. у США, соціальні реформи 1906-1914 рр. В Англії, певну лібералізацію царського режиму Миколи II у 1905 році. Саме з цих часів бере витоки традиція вбачати у демократичному державному устрої втілення всіляких політичних переваг, вважати демократію синонімом політичної справедливості, критерієм, мірилом досконалості політичних форм людського співжиття.

Сучасні способи формування органів влади та державного управління шляхом вільного і загального волевиявлення громадян як суттєвої риси демократизму спільного життя були досягнуті у ХХ столітті. Ця норма зафіксована у низці міжнародно-правових документів. Так, ст. 21 Загальної декларації прав людини проголошує:

1.Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3. Воля народу повинна бути підставою волі уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитися при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Таким чином, поступово демократичними засобами усувається розділення держави та громадянського суспільства на підставі фактично посталої функціональної взаємопроникнення обох систем. Ю.Габермас стверджував, що політичній відкритості внутрішньо притаманний потенціал до суспільної самоорганізації, зворотній зв'язок, через який

розвиток політичних подій впливає на соціальну державу та на економічну ринкову систему. А саме здійснюється:

- вплив на приватну сферу, як на суспільне підгрунття приватної автономії;
- вплив на структуру громадянської відкритості а також на склад і ставлення публіки;
- вплив на процес легітимації масової демократії.

Ще більш яскраво ця думка висловлена в роботі Р.Д.Патнема “Працююча демократія” – дослідження регіонального врядування в Італії”. Значну ефективність регіонального врядування Північної Італії автор пов’язує саме з громадянською активністю, якій сприяють багаточисельні громадські об’єднання. Узагальнюючи наведений емпіричний матеріал Р.Д.Патнем робить висновок: “Соціальний капітал, втілений у горизонтальних мережах громадянської активності, поліпшує функціонування держави та економіки” і створює своєрідну залежність – “міцне суспільство – міцна економіка; міцне суспільство-міцна держава”[23].

З огляду на те, що в сучасному світі держава все більше виступає в ролі загального організуючого чинника, зменшуючи в міру демократизації суспільства пануючі функції і перетворюючись в інститут суспільного договору, можна назвати дві паралельно діючі тенденції в системі державної влади. Це, з одного боку, приріст владного потенціалу адміністрації, а з другого, надання частки владних повноважень держави громадянським організаціям суспільних груп. Взаємодія цих тенденцій приводить до того, що адміністрація сама стає виробником, змушується до доповнення владного авторитету політичною інституціональною відкритістю. Це приводить до співпраці з асоціаціями, інколи до перенесення адміністративних завдань до їхньої компетенції. Деякі функції врядування відходять від держави і перетворюються на “складові системи позадержавного станового врядування”. Навіть там, де держава зміцнює свій вплив, вона змушена пристосовуватися до вимог організованих інтересів.

Особливої уваги заслуговує науковий аналіз оновлення сутності держави не тільки в контексті сучасних глобальних процесів, але й у тісному зв’язку з розвитком демократії. Такий підхід зустрічається в останніх працях відомого англійського науковця Е.Гідденса. Зокрема, він стверджує, що в цілому, об’єктивно, глобалізація підсилює демократичні тенденції. В світі, заснованому на активній комунікації, на відкритості та взаємодії, авторитарна влада, збудована суворо ієрархічно, втрачає ресурси

і вже не викликає поваги та покори. Авторитарні уряди за своїми сутнісними характеристиками не здатні встигати за динамікою сучасного життя. Їм не вистає гнучкості та динамізму, необхідних для конкуренції в глобальній економіці. Тому недемократична політична система, що має монополію на інформацію втрачає майбутнє в світі глобальних комунікацій.

За висновками Е.Гідденса, у найближчому майбутньому держава збереже значну частку своїх адміністративних, економічних та культурних функцій як у внутрішній політиці, так і на зовнішній арені. В той же час зросте участь в управлінні різноманітних неурядових організацій, ділових корпорацій та інших угруповань. Спостерігається також певна еволюція природи держави, в житті якої внутрішні ризики та загрози починають відігравати більшу роль, ніж зовнішні.

Виходячи з усіх цих новітніх тенденцій, як краще розбудовувати державу, щоб вона відповідала сучасним вимогам відкритості та функціональної співпраці з громадянським суспільством? Перш за все, слід підкреслити, що проблема не в обсязі владних повноважень, а в необхідності привести систему управління в відповідність до нових обставин, що передумовлює рішуче оновлення влади, зокрема, шляхів її легітимізації та демократизації. Вочевидь, “першочерговою передумовою ефективності діяльності владних органів є визначення стратегії демократичного облаштування”. Владні органи повинні спиратися на довіру та підтримку громадян, реально контролюватися ними.

Поглиблення демократії необхідно тому, що в суспільстві, де громадяни та еліти живуть в єдиному інформаційному просторі, старі механізми управління не працюють. Процес демократичних змін торкається не тільки держав, що створюють нову політичну систему, але і країн усталеної демократії. Хоча в західних державах уряди ніколи не були настільки закритими, як в авторитарних, в певному сенсі вони були закриті. Про це свідчать непоодинокі випадки корупції, використання родинних зв'язків, розширення сфери “державної секретності”. Необхідно звернути увагу також на те, що процес демократичної модернізації уряду, своєрідної “демократизації демократії”, буде по-різному проходити в різних державах, з огляду на історичний досвід та національно-культурні особливості певних народів. В будь-якому разі мова йде не про послаблення національної держави, а про оновлення її влади, бо держава буде зобов'язана чутливо реагувати на ті процеси, які часто випадають з її поля зору.

Якщо звернутися до України, то така **демократизація і розвиток відкритості державної** влади потребує:

- визначення та здійснення стратегічних завдань розвитку країни, зміцнення її економічної та національної безпеки;
- розширення повноваження та підвищення відповідальності парламенту України за формування професійного дієздатного уряду і здійснення ним програми діяльності. Верховна Рада має визначати як призначення, так і звільнення Прем'єр-міністра, а також затверджувати весь склад уряду;
- чітке визначення повноважень уряду та піднесення його відповідальності за стан справ в економічній, соціальній, гуманітарній та зовнішньополітичній сферах;
- забезпечення прозорості діяльності судових органів, їх реальної незалежності від владних та фінансових впливів;
- здійснення адміністративної реформи та реформи органів самоврядування;
- запровадження жорсткої системи контролю за використанням державних коштів.

Мається на увазі і здійснення інших заходів. Серед них – ***підвищення ролі суспільної сфери, забезпечення більшої прозорості та відкритості при прийнятті рішень, а також впровадження нових форм демократії, що не замикаються лише на традиційному електоральному процесі.***

Як вже відмічалось, постсоціалістична трансформація в Україні ускладнювалася тим, що на відміну від західних сусідів, українська держава і суспільство опинилися перед необхідністю проводити не лише постсоціалістичну, але й постімперську” трансформацію. Тобто одночасно здійснювати і перехід до демократії та ринку, і створювати державні структури та формувати українську політичну націю. На Заході на аналогічні перетворення пішли століття. За таких умов підсилюється дія своєрідного парадоксу держави, що трансформується. Він полягає в тому, що економічні реформи не вимагають обов’язкової мінімізації держави. Навпаки, реформи, що спрямовані на скорочення розміру та масштабу урядового втручання в економіку, вимагають підвищення та якісного оновлення можливостей державного впливу.

Таким чином, особливістю суспільно-політичної ситуації в Україні на сучасному етапі є таке становище, коли не громадянське суспільство виступає фундатором правової держави, а сама держава повинна стати інструментом власної трансформації та формування громадянського суспільства.

Суспільно-політична практика та проведені наукові дослідження свідчать про існування досить складних перешкод на шляху якісного

перетворення української держави у відповідності до загальносвітових та внутрішніх вимог. Недоліки української урядової системи багато у чому пов'язані з залишками радянського режиму, які були лише частково та формально перетворені. Провідною рисою української адміністрації було її перешкоджання здійсненню реформ. До того ж і Конституція 1996 року залишила невіршеними багато складних проблем. Серед них:

- “напівпрезидентська” система - досить слабка та фрагментарна для ефективного державного управління під час сутнісних перетворень політичної системи;

- складність, заплутаність та часткове співпадіння головних політичних інститутів, що приводить до зниження продуктивності інституціональної компетентності;

- надмірна централізація процесу прийняття рішень, навіть регіонального та місцевого характеру.

Вихід з такої ситуації вбачається в підвищенні сили та дієздатності держави, але не у сенсі її спроможності придушувати невдоволення репресивними методами або маніпулюванням суспільною свідомістю, а шляхом свідомого розвитку та плекання власної відповідальності й створення умов для формування відповідальності громадян країни.

Для того, щоб ліберальне суспільство не виродилося в анархію, воно повинне виявити здатність до самоуправління на рівні соціальної організації нижче державного.

2. Формування нової теорії державного управління.

Еволюція сутності держави у напрямку *політичної відкритості, функціональної взаємодії з громадянським суспільством* призвела до створення нової теорії публічного управління, яка ґрунтується на розширенні кола агентів прийняття політичних рішень. В цій теорії стало використовуватися *поняття “governance” як управління за допомогою урядових та неурядових організацій, об'єднаних в політичну мережу*. Дійсно, надзвичайно актуальною є потреба в концептуальній моделі, що адекватно описувала б процес взаємодії нових агентів публічної політики. На перший план при створенні такої моделі виходять проблеми співвідношення адміністрування та політики, політичного контролю над державним управлінням, відповідальності та підзвітності держави своїм громадянам, участі останніх в політиці.

Поняття “governance” пояснюється та коментується в документах “Програми розвитку” ООН. Воно розглядається в якості “практики економічної, політичної та адміністративної влади по управлінню справами держави на всіх рівнях”. Це поняття об'єднує “механізми, процеси та інститути, через які громадяни та групи висловлюють свої інтереси,

реалізують законні права, виконують обов'язки, та балансують між розбіжностями”.

До ключових характеристик такого нового управління відносяться:

- участь (всі громадяни мають право голосу в прийнятті рішень прямо або при посередництві політичних інститутів, що представляють їх інтереси; така широка участь будується на свободі асоціацій та слова, а також на здатності до конструктивного діалогу);
- верховенство права (чіткість та об'єктивність правових структур, особливо тих, що захищають права людини);
- прозорість (свобода інформації, її повнота та доступність для всіх, хто в ній зацікавлений);
- чутливість (усі інститути чітко реагують на потреби громадян);
- орієнтація на згоду (створення балансу інтересів для досягнення широкого консенсус з питань про те, що більш за все відповідає потребам групи і якими засобами цього слід добиватися);
- справедливість (всі громадяни мають можливість підвищити свій добробут);
- результативність та дієвість (максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян);
- підзвітність (уряд, приватний бізнес та структури громадянського суспільства підзвітні громадськості та інституційним носіям прав);
- стратегічне бачення (лідери та громадськість виходять з довгострокових перспектив управління та розвитку особистості, та чітко визначають ті заходи, які необхідні для їх реалізації).

Необхідно ще раз підкреслити, що новий підхід не зменшує роль держави як одного з головних агентів прийняття рішень. Роль держави не зменшується, а модифікується. В новій концепції управління підкреслюється, що *ні держава сама по собі, ні громадянське суспільство в відриві від держави не здатні створити дієвий механізм для вирішення суспільних проблем, вони повинні діяти як органічні елементи єдиної соціальної системи, спрямовані на її прогресивний розвиток.*

Таким чином, державне управління втрачає жорсткість, регламентованість, воно починає базуватися скоріше на горизонтальних, а не вертикальних зв'язках між урядовими організаціями, асоціаціями громадянського суспільства та бізнесом. Таке управління відрізняється як від простого адміністрування, при якому джерелом рішень є політичне керівництво, так і від ринкової моделі з її акцентом на торговій угоді. Нове управління реалізується шляхом переговорів між державою та неурядовими

структурами. Воно здатне більш ефективно задовольнити суспільні потреби, виробити соціально значимі рішення.

На протигагу звичній практиці публічного управління, заснованого на ієрархії та неухильному виконанні наказів, ***головними параметрами нової концепції стають згода та договір***. Традиційне управління приділяло увагу праву та регламентам, сучасне – нормам, колективним рекомендаціям, моральним угодам. Традиційна влада здійснювалась урядом, бюрократією та парламентом, нова все більше залучає в свою орбіту комісії, форуми, великі демократичні організації.

Поняття нового управління відображає не тільки зміни в відносинах між громадянським суспільством та публічною владою, а також в середині організаційної структури держави. Міжорганізаційні сітки нового публічного управління (спільні підприємства, стратегічні альянси, ділові групи, між міністерські та міжвідомчі утворення та ін.) суттєво відрізняються від внутрішньо організаційних сітей бюрократичної ієрархії.

Підвищення ефективності роботи органів державної влади передумовлює розв'язання таких політичних завдань як забезпечення прозорості системи політичного управління та її результативна взаємодія зі структурами державного управління.

В зв'язку з цим реформування політичної системи повинно бути націлене на розширення участі громадян та їх організацій в процесі підготовки рішень, об'єктивне інформування суспільства про діяльність державних органів, дебіюрократизацію відносин між державними службами та населенням.

Можливість оперативного доступу до будь-яких даних, що знаходяться в розпорядженні органів державної влади (окрім свідчень, що складають державну таємницю) – найважливіша складова права громадян на політичну участь. За останній час в демократичних країнах подібний порядок став поширюватися не тільки на аналітичні матеріали, але й на проекти нормативних актів підзаконного рівня. Що дозволяє громадянам приймати участь в їх обговоренні до кінцевого затвердження. В США Закон про свободу інформації існує ще з 1966 року. До 1980 року аналогічні закони були прийняті у 20% країн ОЕСР, до 1990- в 40%, до 2000 – уже в 80%. За станом на липень 2002 року відповідне законодавство діяло в 45 країнах світу та ще в 30 знаходилося в стадії розробки. При цьому у вказаних актах часто міститься норма про обов'язкове розміщення матеріалів державних відомостей в Інтернеті, що значно знижує втрати по розповсюдженню документів, створює умови для включення в нормотворчу діяльність значно більшої кількості зацікавлених осіб та експертів.

Так, з 1995 року в США змінений порядок представлення робочих документів законодавцям: члени палати представників отримують ці матеріали тільки після передачі їх пресі та громадськості. Більш того, усі документи Конгресу в обов'язковому порядку публікуються на одному з його інтернет-сайтів.

Дуже важливо в законодавстві про свободу інформації забезпечити інфорсмент (правозастосування). Необхідно ввести чітку систему санкцій за невиконання посадовими особами вимог законів про відкритість інформації. В Бельгії, Ісландії, Ірландії, Нідерландах, Новій Зеландії нагляд за виконанням таких законів здійснює омбудсмен, в Канаді – спеціальний “інформаційний комісар”.

У демократичних країнах громадяни можуть щоденно, а не тільки у день виборів впливати на діяльність урядових структур. Може і повинен існувати широкий аспект інших можливостей для забезпечення того, щоб виборні та призначені державні посадовці несли відповідальність перед народом.

У Сполучених Штатах, наприклад, коли посадові особи виконавчої гілки влади збираються для спільного розв'язання урядових питань, від них часто вимагається завчасно оголошувати про проведення таких зібрань та провадити їх у спосіб, відкритий для народу. Закон, що лежить в основі цієї практики, було названо “Законом сонячного світла”, він набув чинності 1976 року і сприяє прийняттю кращих, більш відкритих рішень. Крім того, політика, що випливає з цього закону, сприймається як справедлива, оскільки вона враховує інтереси багатьох сторін. Подібні закони існують по всій країні на рівні окремих штатів. У багатьох випадках громадянам дозволяється не просто брати участь у публічних зустрічах, а й давати свої зауваження під час таких зустрічей.

Найпоширенішим серед громадян способом висловлення їх точки зору є написання листів або надсилання електронних повідомлень на ім'я виборних посадових осіб. Для членів Конгресу отримання тисячі поштових повідомлень на день з важливих питань є звичайною справою. Люди, що об'єднуються для обстоювання будь-якого питання, започатковують багато кампаній з листування.

На підставі федерального закону, що набув чинності 1966 року, американці можуть вимагати від різноманітних органів, відділів федерального уряду та збройних сил надати їм копії певних документів, розробка яких ведеться цими органами та відділами. Одним з найпопулярніших інформаційних важелів став Закон “Про свободу інформації”. Історики, журналісти, працівники освіти, приватні кампанії, зацікавлені групи громадян отримали можливість для вивчення документів,

які в протилежному випадку зберігалися б як секретні. Нині завдяки Інтернету доступ до цієї інформації ще більше полегшився. Багато документів публікуються у електронному вигляді групами зі спільними інтересами та урядом.

Існує кілька винятків, мета яких – забезпечити, щоб важлива інформація не потрапила до чужих рук. Наприклад, не може бути оприлюднене ні одного документа, що може поставити під загрозу національну безпеку, або привести до необґрунтованого втручання у приватне життя людини. Закон також не поширюється на документи, що належать Президентові, віце-президентові, членам Конгресу та судовим органам, хоча на практиці багато з цих документів оприлюднюється.

У “Федеральному реєстрі” газеті, що випускається кожного робочого дня, американці можуть ознайомитися із правилами і положеннями, які пропонуються федеральними органами управління, перед їх прийняттям. Федеральні органи управління зобов’язані публікувати у “Федеральному реєстрі” повідомлення з основних політичних питань, і, відповідно до законодавства, будь-хто може висловити зауваження щодо запропонованих політичних змін. Зазвичай такі зауваження подаються у письмовій формі, але часто існує можливість висловити свою думку засобами електронної пошти або особисто на відкритому засіданні.

У кожному повідомленні, що публікується у “Федеральному реєстрі”, громадянам надаються інструкції щодо того, як вони можуть подавати свої коментарі та зауваження. Термін їх подання становить від 30 – до 90 днів. При цьому забороняється ігнорувати будь-які пропозиції або критику. Після опублікування остаточного варіанту будь-якого акту у “Федеральному реєстрі” органи управління повинні врахувати коментарі та зауваження, одержані від громадян, і описати зміни, які було внесено у зв’язку з цими коментарями та зауваженнями.

Україна також розуміє важливість створення інформаційної відкритості діяльності державних структур. 18 квітня 2002 року на засіданні Міжвідомчої комісії з питань інформаційної політики й інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України було запропоновано започаткувати довгострокову програму під назвою „Електронна Україна”. Зміст цієї програми полягає в формуванні завершеної нормативно-правової бази інформаційної сфери, створенні ефективного механізму інформаційної взаємодії органів влади, впровадженні електронного документообігу та забезпеченні інформаційної безпеки. Йдеться про утворення в нашій країні такого електронного

середовища, в якому громадянин зможе ефективно здійснювати свої права, своєчасно отримуючи об'єктивну інформацію.

Полегшення доступу до інформації про діяльність органів влади сприятиме рівню суспільної довіри, без якої неможлива ефективна діяльність держави. Наявність зворотного зв'язку завдяки Інтернету створює для громадян реальні можливості не тільки оперативно отримувати інформацію про діяльність урядових структур, але й надавати їм свої пропозиції та зауваження.

Український уряд уже зробив перші кроки на шляху до створення системи інформаційного спілкування з громадянськими осередками. Так, прийнято Національну програму інформатизації, видано указ Президента „Про заходи для розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”, розроблено проект „Електронний уряд України”, видано Постанову Кабінету Міністрів „Про порядок обнародування в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади”.

У Мережі з'являється все більше сайтів державних органів, партійних структур, чисельних міжнародних і неурядових організацій, що містять багату інформацію, яка істотно підвищує політичну інформованість громадян. Доступними для широкої громадськості стають урядові документи. Так, ряд відомств, таких, зокрема, як державна податкова адміністрація, Казначейство, національний банк, пенсійний фонд. Державна митна служба та ін., активно створюють власні корпоративні мережі, електронні системи управлінської і фінансової діяльності. Розвиваються і комп'ютерні мережі місцевих органів влади.

Сьогодні власні сайти мають майже всі міністерства та відомства, наявність веб-представництва стало обов'язковою вимогою уряду до своїх структур. Однак значна частина офіційних сайтів створюється головним чином, формально, як одноразовий захід. Необхідно підвищувати якість сайтів та професіоналізм їх створення. Розвиткові системи «електронний уряд» перешкоджають такі причини як низький рівень інтернетизації країни, недосконалість законодавчої бази, недостатнє фінансування процесу інформатизації. Таким чином, влада ще не може в повному обсязі використовувати електронні ресурси для інформування про свою діяльність у необхідних обсягах.

3. Розвиток сучасних процесів легітимації державної влади

Легітимація влади відіграє провідну роль в процесі демократичної модернізації. Її важливість пояснюється, перш за все тим, що модернізація є якісним оновленням влади, яка вимагає зміни

традиційних форм легітимації. До того ж модернізаційні зміни потребують консолідації, напруження зусиль всього суспільства, об'єднання його навкруги владного центру.

Проблема відносин між народом та владою присутня в наукових дослідженнях ще з давніх часів. Довірі та повазі народу до влади приділяв увагу, наприклад, китайський мислитель Конфуцій. Зокрема, він стверджував, що в державі з гарним управлінням повинно бути вдосталь продовольства, достатньо зброї та народ повинен довіряти правителям. Філософ вважав, що при крайній потребі можна відмовитися від зброї та продовольства, але не від довіри народу, бо “без довіри народу держава не зможе встояти”. Зустрічається ця проблематика і в працях українських вчених. Так, С.Оріховський-Роксолан в відомій праці „Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу” пише, що вже від початку свого правління королеві треба „найпильніше подбати, щоб привернути прихильність тих людей, серед яких правиш. Вона є єдиним захистом королів. Без прихильності підданих неміцною і непевною буває влада короля”. Таким чином підкреслюється сутнісна важливість підтримки з боку народу для існування влади та виконання нею своїх функцій.

У загальному визначенні сутність легітимності полягає в тому, що той чи інший порядок створення та забезпечення виконання законів є придатним для громадян держави. Держава існує лише тоді, коли ті, над ким вона панує, підкоряються авторитету володарюючих. Виходячи з цієї тези, М.Вебер розрізняє три основи легітимності: вона може бути традиційною, харизматичною або бюрократичною. Ці три форми авторитету можуть розглядатися як віддзеркалення різних процесів інституціоналізації. Традиційний авторитет виступає у якості норми у тому суспільстві, де не існує окремих адміністративних структур для виконання функцій, що не є політичними. Легальне володарювання виникає в результаті появи соціальної диференціації, коли політичний авторитет передається спеціалізованим інститутам, які часто визначаються терміном “бюрократія”. І третя форма - володарювання харизматичне, народжується в результаті заперечення традиційного володарювання вождем, який бажає, щоб його власний авторитет був визнаний у якості морального обов'язку. Таким чином, різні форми авторитету не стільки відносяться до типів цінностей, на яких вони засновані, скільки до організаційних засобів їх створення та стабілізації.

Подальший розвиток політичного процесу привів до усвідомлення легітимації влади як сутності розвитку політичної системи суспільства. Саме цей аспект розглядає відомий іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет в книзі “Одна інтерпретація світової історії”. На прикладі

зародження, розквіту та падіння Римської імперії Ортега доводить, що рівень легітимності виступає провідним чинником розвитку суспільства. Навіть назва римської держави - республіка - означає “справа народу” або “загальна справа”, тобто саме легітимна, підтримана громадянами. Дослідник творчості Хосе Ортеги-і-Гассета Н. Андрушкевич стверджує, що у Римській імперії термін “республіка” не мав антимонархічного забарвлення, він використовувався і тоді, коли влада успадковувалася, і тоді, коли обиралася. Таким чином, республіка стала протиставлятися монархії набагато пізніше, за часів Великої Французької Революції, саме тоді вона стала асоціюватися виключно з механізмом обрання влади.

Аналізуючи історичний процес, Ортега-і-Гассет виділяє декілька типів легітимності. Первинною, зразковою та прототипною він називає монархічну форму легітимності, яка в прихованому вигляді продовжує існувати під всіма іншими формами. Слідом за монархічною приходять демократична легітимність. Вона, на думку вченого, вимагає обов'язкового підтвердження своєї ефективності на ділі. Таким чином, ця вторинна легітимність потребує подвійного виправдання: підчас виборів - первинного консенсусу, який є суб'єктивним, хоча і колективним волевиявленням більшості, а також наступного виправдання влади результатами діяльності. Фактично, Ортега тут виділяє ще і такі різновиди легітимності, як суб'єктивна та об'єктивна, формальна та реальна.

Вчений формулює **алгоритм досягнення істинної легітимності** під час переходу від монархічної влади до демократичної. Він включає в себе наступні елементи:

1. Попередня народна згода та подальша ефективність самої влади;
2. Правонаступність шляхом збереження більшості монархічних установ навіть після кінця монархії;
3. Збереження авторитету за “кращими”, тобто за аристократією.

Базовою засадою легітимності є “колективна віра усього народу, що представники влади дійсно є тими, хто має право здійснювати її. Тому, коли це загальне вірування розпадається, разом з ним розпадається й легітимність. Треба підкреслити, що має значення не переконання окремої людини, а колективне вірування, загальний політичний консенсус. Таким чином, основою легітимності є політичний консенсус або соборність”[1].

Цю ж думку стверджує С.Ліпсет в своєму класичному дослідженні “Людина політики”: “Легітимність передбачає здатність політичної системи породжувати та підтримувати віру в те, що існуючі політичні інститути

більш за все підходять для даного суспільства”. Ліпсет вважає, що західним державам при формуванні легітимності прийшлося мати справу з трьома складними питаннями:

1. Місце церкви та різних релігій в державі.
2. Розповсюдження на робітничій клас всіх економічних та політичних прав.
3. Боротьба навкруги розподілення національного доходу.

Особливість політики полягає в тому, що вона виконує специфічну функцію щодо інших форм соціальної дії. Тільки в її межах приймаються рішення, обов'язкові для всіх членів певного суспільства. Важливе значення для виконання цієї функції має лояльність тих, кого торкаються прийняті рішення. На думку, М.Брі лояльність виникає як наслідок відповідності політичного рішення до ціннісних уявлень населення про суспільні блага. Віра в легітимність виникає тоді, коли діючі правила, які визначають хто, коли і в якій послідовності може приймати рішення, розглядаються як обов'язкові, незалежно від оцінки самих рішень, що приймаються при слідуванні цим правилам. Таким чином, лояльність завойовується або втрачається в залежності від результатів політичного процесу. М. Брі надає своєрідну формулу легітимності: “Політичний режим є стабільним тоді, коли порядок прийняття рішень є легітимним, їх результати сприяють лояльності, а альтернативи можуть бути придушені”[4].

Деякі автори, наприклад, М.Дюверже, сутність влади пов'язували саме з підтримкою народу. На його думку, про владу можна говорити лише у тому випадку, коли народ вірить, що підкоряючись вимогам влади, він вчиняє нормально, справедливо на законних засадах. К.Гаджиев стверджує, що сутність легітимації влади полягає в виправданні права володарювання існуючої в даній країні форми правління. Таким чином, легітимна влада - це влада, яку визнає більшість громадян держави.

Джерелами легітимності політичної влади виступають передусім: основоположні ідеологічні принципи, відданість структурі та нормам режиму, конкретним авторитетам. Показниками легітимності є рівень примусу, що використовується для проведення політики в житті; наявність спроб повалення уряду або лідера, сила проявлення громадянської непокорності, а також результати виборів, референдумів, масових демонстрацій на підтримку влади. Для вимірювання легітимності використовуються також такі параметри, як готовність громадян виконувати основні закони, чисельність поліції відносно до загальної кількості

громадян. У Великій Британії, наприклад, де рівень легітимності влади традиційно високий чисельність поліції значно менша, ніж у Франції, Німеччині або США. Об'єктами легітимності виступають: політичні еліти, адміністративний персонал, норми та структури режиму.

З метою підвищення рівня легітимності дуже важливо підтримувати усвідомлення законності влади та її носіїв. Саме віра в законність режиму забезпечує стабільність політичної системи, всіх владних відносин. Влада може вважати себе достатньо легітимною лише в тому випадку, коли виконуються фундаментальні "правила гри" – відповідальність владних структур перед народом та верховенство закону.

Прийняте в політології трактування легітимності влади охоплює взаємовідносини між владою та правом. Те, як громадяни сприймають владу, довіряють чи не довіряють їй, складає ту чи іншу міру легітимності влади та уряду. Правомірність влади полягає в переконаності суспільства, а не в нормативному(законодавчому закріпленні влади за особою чи групою осіб. Легітимність в цьому контексті представляє собою деякий політичний консенсус влади та громадян.

Існують певна **практика та технології створення нової легітимності** в суспільстві. В основі таких дій полягає підрич довіри до державної влади, масштабні звинувачення в її бік. Можна виділити наступні риси кризи легітимності влади: відсутність згоди в суспільстві відносно політичної влади, невизнання громадянами процесу прийняття політичних рішень; невідповідність політичних рішень домінуючим в суспільстві уявленням про право та справедливість; надмірна конкуренція в боротьбі за владу; політична пасивність мас по відношенню до закликів політичної влади; нездатність політичної еліти підсилити своє панування.

За більшістю цих ознак можна констатувати наявність кризи політичної влади в сучасній Україні. Ця проблема включає в себе декілька аспектів. Необхідно уточнити, що **легітимність влади в самому широкому визначенні означає відповідність існуючої влади соціальним нормам (правовим, релігійним, моральним та ін.), що укорінені в суспільній свідомості.** Також треба враховувати, що відповідність факту існування, процедур формування, персонального складу та характеру діяльності певної політичної влади законам даної держави та нормам міжнародного права – це лише формальна складова проблеми легітимності. Не менше значення має безпосередня підтримка владного курсу населенням, внутрішній консенсус влади та громадян.

В українському суспільстві сьогодні присутні ознаки кризи легітимності різних класичних типів за М.Вебером. Більшість дослідників та представників опозиційного табору констатують падіння рівня харизматичної легітимності Президента України. Ознаками цієї кризи є звинувачення в корумпованості близького оточення Президента, відсутність помітних позитивних змін в суспільному розвитку, масштабних результативних дій. Все це вносить суперечності в харизматичний імідж, робить його незрозумілим для простих громадян, а відповідно - підриває довіру.

Раціональна легітимність української влади також потерпає від невизначеності владних “месиджів”, необхідності коментувати, як насправді необхідно розуміти звернення політичних лідерів. Щодо традиційної легітимності, то її майже ні на чому будувати. Пострадянська традиційність режиму Л.Кучми, яка базувалася на апатії громадян, відчуженні від влади, зневірі в своїх силах, і відповідно мовчазній згоді з будь-яким політичним курсом. Така традиційність була зруйнована подіями “помаранчевої революції”. Однак і нові традиції політичної активності, громадянської комунікативності, революційного протесту руйнуються, не встигнувши закріпитися в зіткненні з реаліями політичного життя. Розчарування громадян викликають і нестабільність політичної влади, безкінечні скандали та розколи в таборі вчорашніх однодумців. Стійка традиційна легітимність могла б виникнути у разі формування загально визнаного проекту суспільно-політичного розвитку, чіткого визначення його мети. Але. Як відомо, до сього часу в Україні відсутні політичні сили, які були б здатні об’єднати Україну навкруги такого національного проекту, переконати громадян в своїй здатності на ефективне демократичне управління.

Можна виділити наступні компоненти легітимності влади:

1. Ідеологічний, містить установки, орієнтовані на інтереси частини суспільства, яка спрямована на перспективу розвитку. Ідеологічні цінності відображають існуючу нерівність. Але в них закріплюється угода про “суспільне партнерство”. Ті. Соціальні групи, що не мають власності на засоби виробництва, престижних посад, погоджуються, що все це належить іншим, а власники погоджуються забезпечувати їх існування на історично виправданому рівні.

2. Правовий – відображає потребу суспільства у визначених нормах та правилах, державному регулюванні відносин між сторонами угоди “суспільного партнерства”.

3. Моральний, що містить цінності загальнолюдського характеру.

Позиції влади є стійкими, коли вона легітимна у всіх цих відношеннях. Особливо складно це забезпечити під час суспільної трансформації. В умовах переходу суспільства від одного якісного стану до іншого, процес відображення дійсності, формування цінностей не встигає за швидкоплинною реальністю.

Визнання або невизнання влади легітимною є однією з визначальних рис відношення суспільства до існуючої влади. При цьому, кожний народ має властиві лише йому уявлення та стійкі стереотипи відношення до влади взагалі, що складає основні засади його політичної культури. Такі особливості власного ставлення до влади мають і українці. Аналіз сучасного політичного процесу дозволяє виділити наступні специфічні особливості усвідомлення відношення до влади в українському суспільстві:

- сприйняття влади, передусім, через її лідерів.
- велика увага до моральних цінностей в структурі джерел легітимності.
- чутливість до міжнародного іміджу власної політичної влади.

Характерною особливістю політичного життя в Україні є також недостатня легітимність усіх політичних інститутів, тобто структурна легітимність. Це можна пояснити тим, що виникнення та розвиток політичних інститутів проходили в Україні не органічно, не шляхом зусиль та боротьби громадян за свої права, а як наслідок зовнішніх процесів та завдяки формуванню “зверху” в інтересах порівняно вузького кола правлячої еліти.

Неефективність діяльності демократичної влади, нездатність забезпечити стійке економічне зростання та підвищення рівня доброту громадян знижують її функціональну легітимність. В цілому досвід сучасних демократичних транзитів свідчить про те, що основна загроза новим демократіям полягає в низькому рівні ефективності. Виникає така негативна закономірність: низька ефективність демократичної системи викликається неефективністю політичних рішень, що приймаються керівництвом держави, а недостатня легітимність правління не дозволяє владі діяти ефективно, уникаючи популізму. Соціологічні опитування, що проводилися у жовтні 1998 року Українсько-американським Центром стратегічних досліджень, показали, що громадяни України невдоволені владою в цілому; більш, ніж у 70-ти відсотків населення сформувався переконання, що основні інститути суспільства діють не на користь народу, їх очолюють корумповані та професійно не підготовлені лідери, яким не можна довіряти.

Низький рівень довіри громадян України до структур влади пов'язаний з **домінуванням переважно авторитарних технологій**

легітимації. Хоча формально вона набувалася під час багатопартійних виборів, у тих, хто отримав офіційні повноваження на здійснення влади, було майже відсутнє прагнення підтримати легітимацію “знизу”, виявляючи професіоналізм, турботу про державу та народ. Через це влада не мала необхідного авторитету і підтримки, що спирається на усвідомлення кожним громадянином особливої значущості та правильності дій влади. Таке переконання, за М.Вебером, є “внутрішньою” гарантією легітимності. Саме її бракує в сучасній Україні.

Брак демократичних засад легітимації змушував суб’єктів української влади використовувати відомі технології авторитарного забезпечення самолегітимації. Серед них можна назвати технологію демонстрації відданості. В Україні експлуатувалися, насамперед, відданість політичній стабільності, незалежності, реформам. Існує також технологія, заснована на обмеженні альтернатив розвитку до однієї можливої. Ця технологія ґрунтується на формуванні образу ворога, який є головною перешкодою прогресивному розвитку країни. Дуже поширеною є технологія легітимації за допомогою використання популярності та авторитету діячів науки, мистецтва. Часто використовувалася в Україні і технологія “клієнтелізму”, коли під патронатом Президента та провідних політиків проводилися спортивні змагання, фестивалі, конкурси і т. ін.

Регулярні вибори вважаються головним інструментом процедурної легітимації політичної влади - легітимації за допомогою принципу суверенітету народу. Легітимність демократичних виборів досягається лише тоді, коли ці вибори ведуть до відбору найкращих. Це формально містилося в самій назві “кандидат”, що походить від слова “кандіда”, яке означає білий, чистий, цнотливий.

Проводячи демократичні вибори, стверджує зокрема Ю.Габермас, від виборця сподіваються, що він, до певної міри володіє знаннями і здатністю компетентно оцінювати політичні події, із зацікавленням братиме участь у відкритих обговореннях, щоб, зорієнтувавши їх щодо раціональної форми та загальних інтересів, отримати допомогу в пошуку правильного напрямку політичної діяльності. У працях на тему теорії демократії та громадської думки можна зустріти наступні чинники “персональної культури виборця”: зацікавленість громадськими справами, поінформованість і знання; тверді політичні принципи або норми моралі; здатність уважно спостерігати; залученість до комунікативності та обговорень, раціональна поведінка, врахування суспільних інтересів.

Актуальним є створення механізмів розвитку взаєморозуміння влади та громадян, формування **алгоритму внутрішньої легітимізації**

української влади. На ґрунті класичних та сучасних досліджень можна запропонувати наступні його складові:

1. Вироблення та інституціоналізація правил та норм політичної діяльності на основі мінімального консенсусу між провідними групами інтересів;

2. Переконавання провідних політичних акторів в справедливості прийнятих правил та норм та готовності діяти відповідно до них;

3. Виконання політичними акторами прийнятих правил та норм.

4. Досягнення балансу та конструктивної співпраці між гілками державної влади;

5. Активне та постійне підтримування контактів влади з населенням.

6. Проведення роз'яснювальної роботи відносно програмних цілей розвитку суспільства;

7. Сприяння організації контролю громадськості за діяльністю органів державної влади;

8. Розвиток та закріплення демократичних цінностей в суспільстві, культури політичної участі громадян.

Виходячи з синергетичної теорії, найважливішою характеристикою успішного розвитку політичних систем є їх здатність до самоорганізації, тобто створення структур під впливом внутрішніх чинників. Здатність до самоорганізації визначається, передусім, рівнем відкритості як системи в цілому, так і її складових елементів. Центральним елементом політичної системи є держава, тому перетворення державної влади на провідний засіб саморозвитку суспільства, розвиток її відкритості постає як головна умова модернізації політичної системи суспільства.

Оскільки модернізаційні процеси в Україні мають ендогенно-екзогенний характер, то саме держава повинна виступати у якості лідера та керівника інноваційних змін. Перехід до демократичної системи не передумовлює зменшення та послаблення суспільної ролі держави, мова йде про якісні зміни її сутності та впливу. Провідним шляхом якісної демократизації та посилення модернізаційного впливу держави є підвищення рівня взаємної відкритості та конструктивної співпраці владних структур та громадянського суспільства.

Історичний досвід свідчить про безперспективність як злиття (поглинання) держави і громадянського суспільства, так і їх жорстке протиставлення. Демократична співпраця повинна полягати в функціональному взаємопроникненні обох систем, створенні політичної відкритості, якій внутрішньо притаманний потенціал до суспільної самоорганізації, зворотній зв'язок, через який розвиток політичних подій впливає на соціальну державу та на економічну ринкову систему.

Перетворення держави з органу примусу на загального організатора суспільного життя під впливом розвитку глобальних процесів сучасності формує нові тенденції в її діяльності. Зокрема, це зростання та якісне перетворення владного впливу шляхом спільного виконання частки владних повноважень держави разом з структурами громадянського суспільства. Це робить необхідним доповнення владного авторитету держави політичною інституціональною відкритістю. Така ситуація об'єктивно вимагає реальної дієвої співпраці держави та громадян, розширення сфери їх спільного функціонування.

Виходячи з усіх цих новітніх тенденцій сформульовані напрямки подальшої розбудови держави у напрямку сучасних вимог відкритості та функціональної співпраці з громадянським суспільством. Перш за все, слід підкреслити, що проблема не в обсязі владних повноважень, а в необхідності привести систему управління у відповідність до нових обставин, що передумовлює рішуче оновлення влади, зокрема, шляхів її легітимізації та демократизації.

Системний характер демократизації та розвитку відкритості української держави може бути забезпечений певними змінами в суспільно-політичному житті, як стратегічного, так і тактичного значення. Зокрема, Україна повинна перестати бути пасивною часткою геополітичних стратегій США, Росії, Євросоюзу та створити власну стратегію розвитку країни, зміцнення її економічної та національної безпеки. Комплексного характеру повинне набути і політичне реформування. Необхідно не тільки чітко визначити повноваження та важелі взаємовпливу Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Президента України, але й забезпечити прозорість та незалежність діяльності судових органів, здійснити адміністративну реформу та реформу органів місцевого самоврядування.

Успішність названих заходів можлива лише за умови підвищення ролі громадянських структур, забезпечення більшої прозорості та відкритості при прийнятті рішень, а також впровадження нових форм демократичної участі, що не обмежуються лише епізодичною участю у виборах.

Розвиток політичної відкритості держави, функціональної взаємодії з громадянським суспільством вимагає розробки та реалізації нових засобів такої співпраці. В цьому аспекті великого значення набуває теорія публічного управління, інноваційність якої полягає в кількісному та якісному розширенні кола учасників прийняття політичних рішень. Основна увага при створенні такої моделі приділяється конструктивній взаємодії адміністративного та політичного впливів, громадсько-

політичного контролю над державним управлінням, відповідальності та підзвітності держави своїм громадянам, участі останніх в політиці.

В основі нової системи управління лежить концептуальна теза про об'єктивний функціональний зв'язок держави та громадянського суспільства та їх рівну відповідальність за вирішення соціально-політичних проблем. Тільки діючи як органічні елементи єдиної соціальної системи, держава та громадянське суспільство можуть створити умови для успішного саморозвитку та життєздатності соціуму перед складними викликами сучасності.

За таких умов, державний вплив стає більш гнучким, регламентовані вертикальні зв'язки суттєво доповнюються та врівноважуються горизонтальною співпрацею між органами влади та асоціаціями громадянського суспільства. Таке управління здійснюється не на основі політичного керівництва або суто комерційної угоди, його основні засоби – переговори, консультації та узгодження між державою та неурядовими структурами. На протипагу звичній практиці публічного управління, заснованого на ієрархії та неухильному виконанні наказів, головними параметрами нової концепції стають згода та договір. Традиційне управління приділяло увагу праву та регламентам, сучасне – нормам, колективним рекомендаціям, моральним угодам. Традиційна влада здійснювалась урядом, бюрократією та парламентом, нова все більше залучає в свою орбіту комісії, форуми, великі демократичні організації.

Нове управління робить більш демократичними та відкритими не тільки відносини між громадянським суспільством та владою, а також в середині державної організації. Виникають такі нові форми державного управління, як спільні підприємства, стратегічні альянси, ділові групи, між міністерські та міжвідомчі утворення, які суттєво відрізняються від класичної внутрішньої структури бюрократичної ієрархії.

Створення такої системи відносин між державою та громадянським суспільством потребує, перш за все, достатньо високого та стабільного рівня легітимності політичної влади в українському суспільстві. Саме легітимність виступає сутнісним зв'язком, який забезпечує життєздатність суспільно-політичної системи, взаєморозуміння між її окремими елементами. Проведене дослідження приводить до висновку, що характерною особливістю політичного життя в Україні є недостатня і нестійка легітимність усіх політичних інститутів, тобто структурна легітимність. Така ситуація пов'язана з неорганічним походженням політичних інститутів, виникненням їх в наслідок переважно зовнішніх процесів та протиборства вузько корпоративних інтересів угруповань правлячої еліти.

Неефективність діяльності української влади, нездатність забезпечити стійке економічне зростання та підвищення рівня доброту громадян знижують її функціональну легітимність. Виникає така негативна закономірність: низька ефективність демократичної системи викликається неефективністю політичних рішень, що приймаються керівництвом держави, а недостатня легітимність правління не дозволяє владі діяти ефективно, уникаючи популізму.

Криза суспільної довіри стала, нажаль, звичайним явищем для України. Так, на громадянському рівні, існує певна напруженість між східними та західними регіонами країни, яка ґрунтується на недостатньому знанні особливостей історичного розвитку, світогляду та менталітету. Непорозуміння між громадянами різних регіонів України викликається саме браком об'єктивної інформації, існуванням в полоні штучно створених стереотипів.

На інституціональному рівні також спостерігається перевага недовіри, ізоляваності в відносинах між провідними політичними гравцями. Досі не розроблені ефективні механізми створення дієвих коаліційних союзів, довготривалих пактів між політичними елітами. Постійний обмін інформацією, конструктивний діалог не налагоджені між Президентом і урядом, Президентом і парламентом, парламентською більшістю та опозицією. Немає порозуміння та дієвої співпраці навіть між різними, але ідеологічно близькими, опозиційними угрупованнями.

Соціологічні дослідження громадської думки, що проводилися останнім часом в Україні, демонструють падіння рівня довіри громадян до влади, що в значній мірі пояснюється закритістю процедури прийняття політичних рішень, відсутністю громадянської культури співучасті та відповідальності за події, що відбуваються в країні. Влада та громадяни погано знають завдання та інтереси один одного, що приводить до відчуження та неефективної функціональної співпраці.

Проведені дослідження виявили не тільки недостатній, але й вкрай крихкий, нестабільний характер легітимності влади. Він виявляється в різких сплесках та падіннях рівня підтримки влади за останні роки під впливом політичних подій. Така ситуація свідчить про суб'єктивний характер легітимності влади в українському суспільстві та невміння і небажання політичних еліт, зациклених на перерозподілі фінансових потоків, використовувати соціальний капітал для створення стабільної системи співпраці держави та громадянського суспільства.

Наявність визначених негативних явищ, потребує створення механізмів розвитку взаєморозуміння влади та громадян, формування

алгоритму внутрішньої легітимізації української влади. Можна запропонувати наступні його складові:

1. Вироблення та інституціоналізація правил та норм політичної діяльності на основі мінімального консенсусу між провідними групами інтересів, припинення перманентного процесу ревізій конституційних положень та боротьби за повноваження.
2. Переконавання провідних політичних акторів в необхідності дотримання визначених політичних домовленостей, як провідної умови життєздатності політичної системи.
3. Досягнення балансу та конструктивної співпраці між гілками державної влади.
4. Активне та постійне підтримування контактів влади з населенням.
5. Проведення роз'яснювальної роботи відносно програмних цілей розвитку суспільства.
6. Сприяння організації контролю громадськості за діяльністю органів державної влади.
7. Розвиток та закріплення демократичних цінностей в суспільстві, культури політичної участі громадян.

Перший та найголовніший етап запропонованого алгоритму - обрання правил та норм, на які погодяться та будуть виконувати всі впливові учасники політичного процесу. Тільки це створить об'єктивні умови інституціональної стабільності, реальної демократизації політичної системи, підвищення її функціональної здатності. Політична модернізація в нашій країні повинна привести до створення не тільки формально, але й внутрішньо легітимної політичної системи, здатної ефективно управляти країною. З цієї точки зору необхідно розглядати і політичну реформу, суть якої полягає в зміні форми правління, виборчої системи та перерозподілі владних повноважень. Кожен з цих елементів виконує свої функції і водночас може відігравати позитивну роль тільки за умови системної відповідності, взаємозв'язку та спрямованості до спільної мети - прогресивного розвитку суспільства, створення умов для підвищення довіри народу до влади.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте особливості сучасних держав. Розкрийте основний зміст поняття „модернізація суспільства”.

2. Сформулюйте основні положення теорії функціонального взаємопроникнення держави та громадянського суспільства Ю.Хабермаса.
3. Визначте сутність поняття „політична відкритість”.
4. Розкрийте сутність сучасних теорій державного управління.
5. Визначте основні складові інформаційної відкритості державної влади.
6. Охарактеризуйте сутність процесів легітимації політичної влади.
7. В чому полягають криза легітимності політичної влади та основні чинники її подолання.

Теми рефератів та доповідей:

1. Криза легітимності політичної влади в сучасній Україні: сутність та специфіка.
2. Застосування електронної демократії в державній політиці України.
3. Сучасні форми взаємодії держави та громадянського суспільства

Логічні та творчі завдання:

Ділова гра:

«Проведення громадського обговорення з проблеми якості інформування щодо прийняття соціальних рішень міською радою».

Завдання: сформулюйте соціальну проблему, придатну для аналізу, визначте мету, альтернативні варіанти та методи вирішення проблеми.

Заняття поділяється на два етапи:

1. Самостійна робота студентів у міні-аналітичних групах.
2. Презентація і аналіз проблеми з рекомендованою альтернативою вирішення.

Література:

1. Андрушкевич Н.И. Легитимность в толковании испанского философа Ортега-и-Гассет // Полития. Анализ. Хроника. Прогноз. - 2001-2002. - №4. - С. 181-194.
2. Ачкасов В.А., Елисеев С.М., Ланцов С.А. Легитимация власти в постсоциалистическом российском обществе / Институт “Открытое общество”. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 126с.

3. Ачкасов В. Легитимация власти в условиях трансформации: случай России // Вестник аналитики. - 2004. - №2(16). - С. 110-119.
4. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
5. Бри М. Региональные политические режимы и системы управления // Россия регионов и трансформация политических режимов. - М.: Прогресс. - 2000. – С.54-76.
6. Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
7. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Переклад з німецької О.Погорілого. – К.: ОСНОВИ, 1988. – 534 с.
8. Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948года. <http://www.un.org/russian/document/declarat/declhr.htm>. [42]
9. Выборы-2006: портреты участников на старте // Зеркало недели. – 2005. - № 48. – С.4.
10. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Вид-во “Літопис”, 2000. – 319 с.
11. Кола Доминик. Политическая социология / Пер. С фр.; Предисл. А.Б.Гофмана. – М.: Издательство “Весь Мир”, “ИНФРА –М”, 2001. – 406 с.
12. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою // Право України. – 2014. - № 4.- С.9-17.
13. Кац Е.М.. Принцип прозорості урядових структур. Як громадяни Сполучених Штатів впливають на державну політику. –Office International Information Programs U.S. Department of State // електронний ресурс www.usia.gov/usis.html. [109]
14. Левенець Ю.А. Держава у просторі громадянського суспільства. – К.: Освіт книга, 2006. – 272 с.
15. Лінц Х., Степан А. “Державність”, націоналізм і демократизація // Демократія: Антологія / Упоряд. О.Проценко. – К.: Смолоскіп, 2005. - С.662-686.
16. Лотюк О. С. Конституционные основы взаимодействия гражданского общества и его институтов с государством // Вісник

- Маріупольського державного університету. Сер.: Право Сер.:
Право - 2014.- Выпуск № 7.
17. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
 18. Оніщенко Н. До питання про пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави // Право України. – 2014. - № 4.- С.55-63.
 19. Оріховський-Роксолан Ст. Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу // Українська література XIV-XVІст. – К., 1988. – С.113-152.
 20. Политика: Толковый словарь: Русско-английский. – М.: “Инфра-М”, 2001. – 768 с.
 21. Рудич Ф.М. Много ли власти нужно власти? (Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ и Балтии, Центральной и Восточной Европы): Учеб. пособие для студ. вузов / Институт политических и этнонациональных исследований НАН Украины; Киевский ин-т туризма, экономики и права. — 2.изд., перераб. и доп. — К. : Довіра, 1999. — 199с.
 22. Сіленко А. „Електронна україна” // Політичний менеджмент. – 2003. - № 3. – С.71-81.
 23. Сморгунов Л.В. Сравнительный анализ политико-административных реформ от нового государственного менеджмента к концепции “Governance” // ПОЛИС. – 2003. - №4. – С.54-60.
 24. Уайт Ст. Еще раз о посткоммунистической транзиции // Социс. – 2003. - № 11. – С. 23-31.
 25. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
 26. Шадрин А.Е. Направления и параметры российской административной реформы.// ПОЛИС. – 2003. - №4. – С.57-70.
 27. State and institution Building in Ukraine / Edited by T.Kuzio, R.S.Kravchuk, P.D’Anieri. – ST. Martivls Press New York, 1999 – 420 p.340
 28. Putnam R.D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press. – 1993. – 452 p.
 29. Giddens A. The Third Way. The Renewal of Social Democracy. Cambridge, 1998. – 396 p.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЇЇ РОЛЬ У КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Мета: аналіз сутності політики ідентичності, визначення завдань та функції державної політики ідентичності в сучасному українському суспільстві, її роль у формуванні загальнодержавної консолідованої політичної ідентичності.

Ключові слова: політична ідентичність, політична ідентифікація, політика ідентичності, державна політика ідентичності.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Загальне поняття ідентичності
2. Політика ідентичності: сутність та функції
3. Роль політики ідентичності у консолідації суспільства

1. Загальне поняття ідентичності

Політика ідентичності сьогодні набуває особливої актуальності як усередині держав, так і в державних спільнотах, а сама ідентичність все більше розглядається як організуючий фактор, ресурс суспільного розвитку, основа інституційних змін.

Походження поняття «ідентичність» пов'язують із латинським словом «identitas», що означає «тотожність». З англійської (identity), французької (identite) та німецької (dentitat) мов перекладається як «тотожність», «автентичність», «особистість», «індивідуальність». Таким чином, категорія «ідентичність» тісно пов'язана не тільки з поняттям

«тотожності», але й із становленням поняття «індивідуальне» в різних дисциплінарних контекстах, а також з конституюванням в європейській традиції дискурсів «відмінності», «інакшості», «автентичності» та «Іншого».

У сучасних соціальних науках ідентичність визначається як багатовимірна, мінлива категорія, яка конструюється соціокультурними, історичними, політичними та іншими факторами і суб'єктами. Сьогодні ця категорія розглядається як невід'ємна частина категоріального апарату філософії, психології, соціології, політології, культурології, етнології та інших наук, в аспекті яких необхідний аналіз поєднання соціального та індивідуального, особистісного і суспільного.

Ідентичність має соціальний характер і є продуктом соціальної взаємодії. Найважливішими формами ідентичності, на думку М. Степико, є соціальні: класові, етнічні, національні, громадянські, політичні тощо. Спільним для них є уявлення особи про свою належність до групи, спільноти «своїх», до «наших», до тих, які в її свідомості постають як «ми». Ця позитивна сторона усвідомлення своєї належності до певної спільноти одночасно передбачає дистанціювання й утвердження своєї «іношості» стосовно інших спільнот.

Головну роль у формуванні ідентичності, на думку багатьох дослідників, відіграють культурні фактори. Зокрема, М. Кастельс визначає ідентичність як процес конструювання індивідуального значення (meaning) на основі певної культурної ознаки чи пов'язаного набору культурних ознак, яким віддається перевага над іншими джерелами індивідуального значення.

В основі ідентичності лежать механізми розрізнення й ототожнення. Ідентичність виникає із порівняння «Я» та «Іншого», при цьому «Інший» може визначатися як Ворог, так і як Друг. Ідентичність є результатом процесу ідентифікації, який виконує функції самоопису і самовизначення. Таким чином, ідентичність можна розглядати як результат процесу ідентифікації, який відображає психологічні та соціальні механізми формування ідентичності, і в широкому сенсі може бути визначений як процес становлення, функціонування і розвитку ідентичності суб'єкта. Особливість цієї суб'єктності полягає в тому, що вона має суб'єктивно-рольовий, функціональний, сконструйований характер.

Необхідно відзначити, що осмислення ідентичності як проблеми є характерним, насамперед, для сучасної науки. Так, в умовах «статичної» соціальної реальності (у становому і навіть класовому суспільстві, не кажучи вже про кастове) ідентичність передавалася з покоління в

покоління. Стратифіковані історичні спільності, зберігали стійку єдність способу життя, поглядів, цілей і цінностей.

Глибинні соціальні зрушення, що відбуваються в ході модернізації сучасних суспільств, процеси глобалізації та розвиток інформаційного суспільства, призвели до виникнення складних суспільств з «гібридною», множинною, змішаною ідентичності їхніх громадян, тобто до плюралізації ідентичності. Тому ідентичність у сучасному суспільстві перестає бути самоочевидною і передбачуваною і може мати розпливчастий, а іноді навіть і конфліктний характер.

Особливо актуалізується проблема ідентичності під час змін, криз, конфліктів, у ситуаціях, коли потрібно об'єднати традиційні «самоочевидні» ідентичності за допомогою нової синтетичної ідентичності, створити нове соціокультурне колективне Я, наприклад, націю-державу.

Ідентичність є багаторівневою, відкритою, рухливою системою, яка вбирає в себе різні види ідентичності. Наприклад, Л. Нагорна визначає три рівня ідентичності.

1. **Базова ідентичність** – особистісне самовизначення.

2. **Кластер соціокультурних ідентичностей** – вікових, професійних, територіальних, гендерних, етнічних, релігійних та інших.

3. **Основоположна для кожного соціуму** національно-громадянська ідентичність, а також цивілізаційна, транснаціональна, глобальна ідентичності.

Політична ідентичність. Політичну ідентичність можна розглядати як окремий випадок соціальної ідентичності. За своїм характером вона раціональна і рефлексивна одночасно. Займаючи певну статусну позицію, людина співвідносить своє становище, систему політичних поглядів і цінностей з іншими індивідами і політичними об'єктами, а саме державою, партіями, групами інтересів, масовими рухами та ін.

Ставлення до об'єктів політичного простору формується, виходячи з «близькості» соціальної позиції. Таким чином, політична самоідентифікація виступає засобом об'єднання та дистанціювання відносно інших людей, політичних організацій, інституцій влади.

На підставі узагальнення різних підходів до визначення політичної ідентичності можна зробити загальний висновок, що **політична ідентичність затверджується в процесі співвіднесення людини з іншими індивідами і політичними інститутами на основі його ідейно-**

політичних цінностей і симпатій. Найбільш значущі для людини політичні позиції та орієнтації багато в чому **визначають її електоральний вибір та інші форми політичної поведінки.**

Багатогранність трактувань політичної ідентичності зумовила різноманітність методологічних підходів і плюралізм позицій до вивчення даного феномена.

Уперше концепцію політичної ідентичності, яку спочатку розуміли як тільки **партійну**, стали розробляти американські вчені наприкінці 1950-х років ХХ століття. У 1960 р. А. Кемпбелл, Д. Стоукс, У. Міллер, Ф. Конверс опублікували монографію «Американський виборець». Це традиційне трактування політичної ідентичності ввійшло в історію політичної науки під назвою «класичного», «конвенціонального» або «мічиганського». В основі дослідження політичної ідентичності авторами «мічиганського проекту» була партійна ідентичність і електоральна поведінка, які пояснювались з погляду біхевіоризму. **Партійна ідентичність і електоральний вибір залежали, на думку авторів, насамперед від соціально-економічних чинників і були результатом політичної соціалізації.**

До кінця 60-х років Мічиганська модель залишалась найбільш загальноприйнятною. У той же час ускладнення політичного життя, поява нових факторів, що впливають на процес політичного самовизначення громадян зумовили необхідність вивчення й інших аспектів політичної ідентифікації. Таким чином методологічна ситуація навколо дослідження цієї категорії стає все більш плюралістичною.

Фактори і механізми формування політичної ідентичності. Формування політичної ідентичності детерміновано низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, інтеріоризація яких у кожній конкретній ситуації набувають для людини всезагального значення.

Різні підходи до визначення ідентичності зумовлюють і різницю у поглядах на механізми і чинники її формування. Так, есенціалізм розглядає ідентичність як спочатку задану етнічними, релігійними, культурними чинниками, у той час як конструктивізм бачить в ідентичності продукт конструювання з боку політичних та інтелектуальних еліт. Множинний характер ідентичності в сучасному суспільстві все більше схиляє дослідників до необхідності суміщення і взаємодоповнення підходів не тільки в її визначенні, але й в аналізі механізмів і чинників її формування.

У цілому, можна констатувати, що механізм політичної самоідентифікації заснований на визначенні «своєї» групи та поділу «ми» – «вони». При цьому особливе значення мають культурні фактори і ціннісні

орієнтири індивіда, його рефлексивність, позитивні чи негативні емоційні почуття відносно рис, які розглядаються членами групи як загальні для них і виходячи з яких вони сприймають свою відмінність від інших груп.

Розглядаючи політичну ідентичність з точки зору конструктивізму, необхідно підкреслити, що **характер політичної ідентифікації визначається характером державного устрою, політичним режимом, політичними інститутами, партіями та організаціями, тобто політичною системою в цілому.** Саме на рівні політичної системи «задаються» можливі моделі колективної ідентифікації, визначаються механізми та інструменти її конструювання.

Узагальнюючи різні підходи до процесу політичної ідентифікації можна виділити наступні **фактори формування політичної ідентичності:**

- політичну культуру;
- соціальну стратифікацію;
- процеси загальної та політичної соціалізації;
- політичний режим;
- місце проживання;
- етнічний та релігійні чинники тощо.

Основними суб'єктами впливу на політичну ідентичність індивіда є:

- політичні інститути (зокрема, держава, політичні партії),
- засоби масової інформації,
- соціальне оточення,
- професійна група,
- громадські організації та ін..

Агенти процесу політичної ідентифікації і передають індивіду ті норми і цінності, на підставі яких він себе ототожнює з певною соціальною групою. Велике значення в процесі самоідентифікації відіграє індивідуальна мобільність і психологічні особливості індивіда.

Політична ідентичність, так само як і політична соціалізація, індивіда не є раз і назавжди закінченим процесом і може змінюватися протягом життя людини, залежно від зміни значущих для нього соціально-економічного, політичного і особистого контекстів.

Важливим чинником впливу в сучасному суспільстві є засоби масової інформації, які транслюють образи, символи, норми, світоглядні установки, тобто ідентифікаційні коди соціальних груп і співтовариств. Засоби масової інформації є одним із основних інструментів політичних еліт у конструюванні «уявної спільноти», поділу та уніфікації політичних ідентичностей.

В цілому, формування ідентичності в постмодерністському суспільстві є процесом більш складним і плюралістичним не тільки порівняно з традиційним суспільством, але й порівняно з дисциплінарним модерністським суспільством, в якому особливу роль у конструюванні ідентичності відігравали держава та ідеологія. Сьогодні в суспільстві постмодерну, яке представляє собою мережеву структуру, ідеологія і держава втрачають своє колишнє значення, і державно-національна ідентичність розмивається. Іншою характерною тенденцією є підвищення національної і культурної самосвідомості етнічних та конфесійних меншин, субкультурних об'єднань, що збільшує фрагментацію національно-державних спільнот. Співіснування безлічі ідентичностей у рамках однієї політичної системи збільшує ризики конфліктності між соціальними групами, незважаючи на спробу сучасних держав, за допомогою різних моделей політики (наприклад, «плавильного котла» або «мультикультуралізму») нівелювати протистояння наявних у суспільстві ідентичностей.

Тому завданням сучасних держав постмодерну є конструювання такої універсальної моделі політичної ідентичності, яка б консолідувала суспільство на основі норм і цінностей, що сприймаються всіма членами суспільства, і була б основою колективної самоідентифікації національного чи наднаціонального співтовариства. При цьому основним механізмом формування будь-якої моделі ідентичності є опора на наявні в суспільстві культурно-цивілізаційні та суспільні пріоритети і практики.

Особливе значення має дослідження механізмів конструювання нових моделей ідентичності в «перехідних» державах, що трансформуються, тому що домінуюча колективна ідентичність може стати як ресурсом успішних перетворень та розвитку, так і фактором регресу. Відсутність колективної демократичної ідентичності є головною перешкодою демократичної трансформації, посилює ризики повернення до авторитаризму.

Функції політичної ідентичності. Політична ідентичність виконує в сучасному світі суспільно важливі функції, тому, що колективна ідентичність забезпечує життєздатність політичної системи. Їх можна згрупувати відповідно до парсонівської схеми: функції з відтворення зразка, інтеграції, ціледосягнення й адаптації політичної системи.

Вперше сформулювали функції політичної ідентичності автори «Американського виборця», пов'язуючи їхній зміст, в основному, з партійною ідентичністю та електоральною поведінкою. А. Кемпбелл, Д. Стоукс, У. Міллер та Ф. Конверс визначили наступні функції політичної ідентичності: структурування суспільства, інтеграція інтересів груп,

формування громадської думки, соціальний контроль за поведінкою громадян, обмеження можливості вбудовування в політичну систему нових партій, функція «інформаційного сита» і визначення «своєї» з ідеологічних підстав групи.

Сучасне розуміння політичної ідентичності як складної різноманітної категорії значно розширюється і доповнюється. Функції політичної ідентичності розглядаються не тільки в розрізі окремої держави, але й у масштабах світового співтовариства в цілому.

Підсумовуючи уявлення багатьох сучасних авторів про функції політичної ідентичності у суспільстві, можна визначити наступні:

- легітимації політичної системи в цілому;
- легітимації влади і політичного режиму;
- стабілізації партійної системи;
- соціального контролю;
- формування громадської думки відносно індивідів, груп і організацій;
- функції соціальної компенсації та адаптації до мінливих політичних умов;
- підвищення ефективності спільних дій;
- мотивації та коригування політичної поведінки.

Невиконання або неефективне виконання однієї або декількох функцій є свідомством кризи політичної ідентичності не лише громадян, а й суспільства в цілому.

Враховуючи психологічну складову політичної ідентичності, дослідники звертають увагу на її психотерапевтичну роль. З точки зору Е. Ноель-Нойман, загальнозначущість, гласність – це такі стани, коли індивіди не хочуть себе ізолювати і втрачати своє обличчя. Таким чином, можна визначити ще одну важливу функцію політичної самоідентифікації громадян – задоволення потреби у визнанні. Потреба у визнанні, вважає Е. Ноель-Нойман, може відігравати роль мотивації політичної поведінки, сприяти перетворенню потреб у дії, допомагати людям орієнтуватися в політичному просторі та оцінювати його.

Визначення функцій політичної ідентичності так само, як і уявлення про політичну ідентичність, не є закінченим процесом. Зі зміною ролі і завдань політичної ідентичності в нових історичних умовах будуть визначатися її нові функції, може підвищуватися домінування одних її функцій, у той час як інші, (наприклад, ідеологічна функція) можуть втратити своє першочергове суспільне значення.

Дослідження політичної ідентичності в суспільстві, що трансформується, **актуалізує функцію політичної ідентичності як ресурсу суспільного розвитку**. Саме ця функція політичної ідентичності дозволяє її розглядати **як регулятор суспільного розвитку в країнах розвинених і тих, що перебувають у процесі модернізації, як один із основних факторів, що визначають напрямок і підсумок трансформації в перехідних державах**.

Типи політичної ідентичності. Типи політичної ідентичності обумовлені особливостями політичного процесу. Спочатку політична ідентичність, як вказувалося вище, визначалася як партійна і залежала, на думку дослідників, від соціально-економічних чинників («воронка причинності») і політичної соціалізації. Вона виявлялася у вигляді психологічної ідентичності з певною партією і як симпатія до партійного лідера. Таким чином, ще однією заслугою авторів «Американського виборця» було те, що вони заклали основи **класичної типології політичної ідентичності за партійною, ідеологічною і персоніфікованою ознаками**. Ця версія типології політичної ідентичності отримала свій розвиток і в країнах Західної і Північної Європи. При цьому ідеологічна та персоніфікована ідентичності розглядалися як доповнення або альтернатива партійній.

Трансформація політичних режимів і криза політичної ідентичності в посткомуністичних країнах актуалізували в політичній науці тему **кризової, позитивної і негативної ідентичностей**, які, у свою чергу, аналізувалися через призму партійних симпатій. Таким чином, політична практика в країнах з перехідними режимами не тільки ускладнює розуміння політичної ідентичності в цілому, але й виявила нові типи політичної ідентичності, пов'язані з трансформацією політичної свідомості і кризовим станом суспільної системи. Учені роблять висновок, що **кризовий стан суспільства зумовлює домінування кризового стану ідентичності**, яке проявляється, перш за все, у невідповідності ідеологічного, партійного і персоніфікованого її рівнів при домінуванні останнього, а також у формуванні негативного способу самовизначення в політичному просторі. Тривалість цієї кризи визначається швидкістю адаптації масової свідомості до нових реалій.

Кризовий стан політичної ідентичності необхідно розглядати в контексті загальної соціокультурної кризи, яка характеризується зламом пануючої в суспільстві структури раціональних (або що представляються такими) цінностей і норм, традиційних символів і стереотипів. Тобто, причинами кризи ідентичності є руйнування уявлень, що складають основу

самосвідомості особистості: звичних соціокультурних та політичних міфів, цінностей і норм, що визначали процес політичної само ідентифікації.

Кризовий стан суспільства характеризується не тільки кризовою ідентичністю, але й переважанням **негативної моделі політичної ідентифікації**. Сутністю негативної ідентифікації є визначення змісту колективного «ми» за допомогою образу Ворога, «поділу» світу на «своїх» і «чужих», покладання відповідальності за власні невдачі на колективного «іншого». Ознаками негативної ідентичності є самоствердження «від протилежного» й агресивне ставлення до представників будь-яких політичних рухів, які сприймаються як «чужі», зростання ксенофобії і спрощення картини світу, політична демагогія й ідеологізація суспільної свідомості.

Негативна політична ідентичність властива не тільки кризовим системам, які трансформуються, вона є обов'язковим етапом розвитку особистості, тому зустрічається і в країнах з розвинутою демократією. У той же час саме в політичних системах, що трансформуються, негативна ідентичність є однією з характерних ознак політичного життя. Негативна ідентифікація часто цілеспрямовано формується політичними лідерами, рухами та об'єднаннями для мобілізації та консолідації своїх прихильників у процесі досягнення певних політичних цілей.

Позитивна ідентифікація передбачає ототожнення індивідом себе з якоюсь групою або спільністю на основі приписуваних їй певних позитивних якостей і характеристик (таких як успіх, статус, гідність і т. д.). В основі позитивної ідентичності лежить відчуття гордості й самоповаги від причетності до групи або спільності, з якою асоціює себе індивід.

Зберігає свою актуальність **типологія політичної ідентичності за ідейно-політичним напрямком**. Традиційним інструментом дослідження цієї типології є шкала «**лівий-правий**». Необхідно відзначити, що дослідження характеру політичної ідентичності, як громадян, так і політичних партій, із застосуванням даної шкали є дуже проблематичним, тому що сьогодні ідеологічна складова відіграє все меншу роль у політичному процесі. Не дивлячись на те, що в країнах з усталеною партійною системою традиційно зберігається протистояння між основними політичними партіями, (наприклад у США і Великобританії консерваторам протистоять ліберали, або як у Франції, Іспанії та Німеччині – соціал-ліберали) загальною тенденцією для політичних партій у розвинених демократичних країнах є зближення позицій із багатьох питань внутрішньої і зовнішньої політики. Центристські позиції партій відображають запити суспільства, яке за своєю масовою свідомістю все більше тяжіє до центру, відмовляючись від радикалізму. Сьогодні більшість

людей є центристами за своїми ідейними переконаннями, і їм потрібні політичні та економічні свободи.

Незважаючи на те, що образ правих і лівих у свідомості громадян посткомуністичних суспільств досить розмитий, можна виділити наступні напрямки ідеологічної ідентифікації громадян у цих державах:

- соціал-демократичний / комуністичний;
- консервативний;
- ліберальний;
- радикальний.

У цілому, ідеологічна самоідентифікація громадян у посткомуністичних державах, як і партійна, багато в чому носить персоніфікований характер і орієнтована на знакові політичні фігури.

У той же час, незважаючи на проблематичність застосування і появу нових ціннісних розколів у суспільстві, наприклад, «постматеріалістичних», «нових лівих» і «нових правих», дослідження політичних орієнтацій за віссю лівий-правий зберігає своє наукове значення, бо є узагальненою характеристикою позиції людей з важливих питань, виступає своєрідним лейблом політичної ідентифікації.

У науковій літературі застосовується також **типологія ідентичності залежно від її тривалості, ступеня інтеріоризації та стійкості**. Виходячи з цих критеріїв, визначають: ситуаційну та трансверсальну (надситуаційну) політичні ідентичності.

Намагаючись об'єднати різні типології політичної ідентичності в одну універсальну конструкцію, Є. Мелешкіна пропонує **типологію за суб'єктом та об'єктом політичної ідентичності**.

За суб'єктом – носієм науковець виділяє індивідуальну політичну ідентичність і групу.

За об'єктом ототожнення – ідентичність члена групи інтересів, партії, ідеологічної течії, жителя міста чи регіону, громадянина держави тощо. Ця типологія є загальноприйнятною в різних варіаціях і доповненнях практично у всіх сучасних дослідженнях.

Одним із видів групової ідентичності є **колективна ідентичність**, яка не зводиться до індивідуального досвіду і не є просто сумою ідентичностей її членів. **Особливістю колективної ідентичності є те, що вона повинна усвідомлюватися, «уявлятися» всім колективом, що дозволяє групі виступати як єдиний суб'єкт ідентичності**.

Одним із типів колективної ідентичності є **національно-державна ідентичність (загальнодержавна ідентичність)**, яка і задає межі існування держави як політичної спільноти. Колективна ідентичність є тим

політичним проектом («уявною спільнотою»), який на основі загальних цілей, цінностей і загроз об'єднує індивідів, незалежно від їх індивідуального досвіду, в єдиний політичний організм.

Головна функція загальнодержавної ідентичності полягає в легітимації існуючої системи, на основі уявлення про державу як політичне співтовариство, яке розділяється громадянами в самовизначенні колективного політичного, у відповіді на питання «Хто ви?». У цьому випадку також прийнято говорити про **національно цивілізаційну ідентичність**.

Загальнодержавна ідентичність пов'язана з культурними, світоглядними та політичними уявленнями, а також із інституційними механізмами, що забезпечують її формування, збереження і трансформацію. Функціонування таких механізмів є предметом політики ідентичності, яка переважно реалізується в ідеологічній та гуманітарній сферах, але є також органічним складником інших політик – внутрішньополітичної, зовнішньополітичної, соціально-економічної, безпекової. Політика ідентичності в контексті інших політик виконує роль їх доктринальної основи, надає сенсовості й забезпечує цілепокладання всіх видів діяльності соціального організму.

В епоху глобалізації та інформаційного суспільства проблема колективної ідентичності постає ще одним викликом існуванню держави-нації, бо в сучасних умовах на передній план виходять нові ідентичності, які стають більш важливими ніж базові (класові чи національні), і від того, як вони будуть впливати на державу, залежить її майбутня доля. Розмивання національної ідентичності в сучасному глобальному та інформаційному суспільстві, ускладнення ієрархії ідентичностей усередині держави актуалізують формування **громадянської ідентичності**.

Роль загального знаменника в науковому дискурсі, який оперує поняттями **«національна ідентичність»**, **«національно-державна ідентичність»**, **«національно-громадянська ідентичність»**, **«наднаціональна політична ідентичність»**, **«цивілізаційна ідентичність»** виконує поняття **«макрополітичної ідентичності»**. Це поняття вказує на ідентифікацію з більш широкою спільнотою, яка передбачає наявність солідарності за межами кордонів, пов'язаних із політичними й ідеологічними уподобаннями. Макрополітична ідентичність пов'язується з приналежністю або до нації (обумовленої на різних підставах), або до наднаціональної спільноти. Передбачається, що в першому випадку зв'язки, що скріплюють співтовариство, виявляються міцнішими.

Введення поняття макрорівня політичної ідентичності автоматично передбачає застосування поняття її **мікрорівня**, під яким, можна розуміти, у першу чергу, політичну ідентичність індивіда, а також політичну ідентичність різних сегментів національних держав, наприклад етнічних та конфесійних меншин, субкультурних спільнот тощо.

До колективного типу політичної ідентичності відноситься і **регіональна ідентичність**, яка є одним із базових елементів конструювання «регіону» як специфічного соціально-політичного простору. Регіональна ідентичність конструюється через осмислення зв'язку між співтовариством і простором у історико-культурному політичному контексті. Для поняття «регіон» характерні спільність історичних доль, особливості матеріальної і духовної культури, географічна єдність території, специфіка економіки та інші специфічні ознаки.

Факторами регіональної ідентифікації є: територіальні зв'язки, що виникають на основі спільного чи сусідського проживання членів соціальних груп різного масштабу й культурної ідентифікації, символи, образи, наративи, міфи про кордони й унікальність регіону та перспективи регіонального розвитку. Ці підстави консолідації регіонального співтовариства активно підтримуються регіональними елітами та ЗМІ, стають істотним аспектом регіональної політики.

Як показує суспільна практика, факторами гіпертрофованої політизації регіональної ідентичності можуть стати складні стосунки з центром і утиск (або наявність масових уявлень про такі обмеження) регіональних політичних, соціально-економічних, духовних інтересів. У цьому випадку в ранжуванні ідентичностей на перший план виходить саме регіональна ідентичність, що значним чином шкодить загальнонаціональній.

Слід зазначити, що для більшості людей характерна змішана ідентифікація. Наприклад, людина може відчувати себе одночасно жителем міста чи села, регіону, громадянином держави, членом будь-якої партії. Співвідношення значущості об'єктів ідентифікації для індивіда залежить від ієрархії цих об'єктів у його політичній картині світу, яка формується залежно від багатьох суб'єктивних і об'єктивних чинників, зокрема від його диспозицій у соціокультурному, економічному і політичному просторі (його габітусу), а також від рівня сформованості об'єктів ідентифікації: держави, нації, партії, регіону та ін.

Політична практика також показує, що різні типи соціальної ідентичності (етнічної, релігійної, регіональної, демографічної, професійної тощо) можуть приймати у певних умовах політизований

характер і використовуватися політичними суб'єктами (державою, партіями, політичними елітами та лідерами) як політичний ресурс.

2. Політика ідентичності: сутність та функції

Розглядаючи політичну ідентичність з точки зору конструктивізму, необхідно підкреслити, що характер політичної ідентифікації визначається характером державного устрою, політичним режимом, політичними інститутами, партіями та організаціями, тобто політичною системою в цілому. Саме на рівні політичної системи «задаються» можливі моделі колективної ідентифікації, визначаються механізми та інструменти її конструювання.

Соціальні спільноти самі по собі не створюють колективну ідентичність, її створюють лідери, керівники, ідеологи, які через різні засоби комунікації транслиують її членам групи. Поняття «Ми» виникає в індивіда як у наслідок усвідомлення себе частиною певної групи, так і в процесі соціального запиту, як реакція на навколишню дійсність. Рівень усвідомлення індивідом поняття «Ми» багато в чому залежить від його обізнаності та політичної культури.

При цьому колективну ідентичність потрібно розуміти не як механічну суму індивідуальних ідентичностей, а як бажання людей бути разом, почуття приналежності до єдиної соціальної спільноти. Згідно з Ф. Фукуямою, ідентичність йде не тільки з голови, але з серця.

Значну роль у процесі ідентифікації соціальних суб'єктів і формування колективних ідентичностей відіграє політика ідентичності, яка здійснюється різними акторами політичного процесу.

Основними суб'єктами політики ідентичності виступають держава, державні об'єднання і соціальні групи (політичні партії, національні, регіональні та етнічні еліти, політичні лідери, громадські організації) та інші суб'єкти політичного процесу, які здатні акумулювати й артикулювати громадські інтереси, та які мають у своєму арсеналі достатньо засобів впливу на громадську свідомість і поведінку.

«Батьківщиною» політики ідентичності є США. Згідно американській інтерпретації, політика ідентичності (politics of identity) характеризує консолідацію і боротьбу непривілейованих груп і різних меншин, наприклад, феміністських, сексуальних за право своєї ідентичності й «окремість». Поняття «політика ідентичності» було введено американським соціологом Е. Гоффманом в роботі «The Presentation of Self in Everyday Life». Починаючи з 60-х рр. XX століття, у зв'язку з ускладненням ідентифікаційних практик, воно активно використовується у світовому науковому та політичному дискурсі. Відомий польсько-британський

політичний філософ і соціолог З. Бауман підкреслює, що сучасність перестала мати характер визначеності, її рухливість він охарактеризував як «рідку сучасність», яка йде з-під ніг. «У нашу епоху «рідкої сучасності» світ навколо нас розділений на погано скоординовані фрагменти, у той час як наші індивідуальні життя розрізані на безліч слабо пов'язаних епізодів», тому ідентичність це не одинична проблема, а серія проблем, вважає автор.

Формування ідентичності може відбуватися як «нав'язування» (свого роду «примус») або як «визнання». В умовах модерну діяльність держави та її інститутів була спрямована на «нав'язування» суспільству певної ідентичності як єдиної версії світу, в інтересах груп, які домінують. Політика ідентичності приймала форми «примусу», у першу чергу в тому сенсі, що виключала існування інших ідентичностей. Е. Хобсбаум відзначає, що по всій Європі протягом другої половини XIX ст. ми стикаємося з таким явищем як «масове виробництво традицій». Однак принциповим тут є питання про те, хто виробляє традицію і конструює національну ідентичність. Модерність передбачає значну роль «професіоналів уявлень» у конструюванні національної ідентичності, яка, за словами А. Лукіної, є «нав'язаною ідентичністю», що транслюється правлячою владою та інтелектуальною елітою за допомогою різних медіа. Найбільш характерно такі форми політики ідентичності проявляються в тоталітарних та авторитарних політичних режимах.

Постмодернізм на основі принципів плюралізму та мультикультуралізму припускає, що в ліберальних демократичних суспільствах смисли ідентичностей конкурують між собою і пропонуються різними соціальними акторами, а політики ідентичностей здійснюються як політики «визнання».

Таким чином, розширення кола суб'єктів, які беруть участь у колективному конструюванні ідентичностей і пропонують свої варіанти суспільних цілей і цінностей, послаблюють домінуючу роль держави в цьому процесі й ускладнюють сам процес боротьби за ідентичність.

Білоруський дослідник Г. Міненков підкреслює, що прагнення, які охоплюються «політикою ідентичності», є колективними і публічними, а не лише індивідуальними і приватними. Це – боротьба, боротьба теоретична і соціально-політична, а не просто об'єднання в групи за інтересами, боротьба, пов'язана з руйнуванням колишніх легітимаций і пошуком визнання і легітимності, а іноді і влади, а не тільки можливостей для самовираження і автономії.

В українській політичній науці і практиці поняття «політика ідентичності» стало активно використовуватися в першому десятилітті ХХІ століття у зв'язку з процесами переідентифікації в українському суспільстві та дискурсом про необхідність конструювання національної ідентичності на громадянській основі.

Аналізуючи вплив громадянського суспільства на розвиток демократії та роль політичної ідентичності в цьому процесі, Ю. Тищенко та С. Горобчишина підкреслюють, що «держава формує узгоджену між різними групами політику, яка має на меті створити умови для міжкультурної взаємодії та міжкультурного діалогу за наявності зримих культурних розрізнені спільнот...». Науковці надають наступне тлумачення політики ідентичності: «політика ідентичності, по суті, передбачає процес прийняття рішень про здійснення певних акцій, дій, політики саме на підставі приналежності індивідуумів до конкретної національної, етнічної, расової або якоїсь іншої групи» Таким чином, політика ідентичності розглядається як політична практика, в якій виокремлюють один із її механізмів – колективні дії, які пов'язують учасників в об'єднане спільним досвідом солідарне ціле.

Українські дослідники М. М. Розумний, В. В. Андрусів, В. О. Бакальчук, Л. І. Мазука, М. О. Паламарчук, І. М. Симоненко вважають, що загальною метою політики ідентичності є комунікативна цілісність спільноти, її суб'єктність, спроможність формувати й відтворювати спільні уявлення, норми та цінності, ухвалювати спільні рішення і досягати спільних цілей. На думку науковців, щоб спільнота була спроможна до цього, їй необхідно спиратися на сукупність колективних уявлень і принципів самоусвідомлення як на даність, що не підлягає сумніву, або є продуктом усвідомленого компромісу. Таким чином, політика ідентичності виникає як надбудова до рішення спільноти «бути разом».

Автори підкреслюють, що політика ідентичності переважно реалізується в ідеологічній та гуманітарній сферах, але є також органічною складовою інших політик – внутрішньополітичної, зовнішньополітичної, соціально-економічної, безпекової, у контексті яких вона виконує роль їхньої доктринальної основи, надає сенсовості й забезпечує цілепокладання усіх видів діяльності соціального організму.

На нашу думку, **політику ідентичності можна визначити як систему заходів і дій суб'єктів політичного процесу, спрямовану на формування колективної ідентичності, на основі позиціонування певних цілей і цінностей, визначення сутності « Ми » і маркування «Іншого».**

Сьогодні поняття «політика ідентичності» більше використовується для вивчення соціальних практик держави (policy) з формування (конструювання), утвердження та коригування національної / громадянської ідентичності.

Під державною політикою ідентичності ми розуміємо комплекс політичних рішень, заходів і дій з боку держави, спрямованих на формування колективної загальнодержавної ідентичності за допомогою певних технологій впливу.

Домінуюча роль держави в процесі формування політичної ідентичності в масштабах всього суспільства визначається тим, що в її розпорядженні знаходяться всі, необхідні для цього політичні, правові, адміністративні, економічні, інформаційні та інші ресурси. Держава володіє також мережею інституалізованих каналів імплементації колективної ідентичності таких, як державні символи, наука, освітні та виховні установи, державні ЗМІ, бібліотеки, клуби, музеї тощо.

У демократичному суспільстві, на відміну від тоталітарного, державна політика ідентичності не має примусового характеру. У процес формування загальнодержавної ідентичності можуть бути включені й інші політичні інститути (наприклад, партії), а також інститути громадянського суспільства, чия діяльність спрямована на консолідацію громадян щодо суспільних цілей і цінностей. Слабкий розвиток інститутів громадянського суспільства, наприклад як у сучасній Україні, ще більш підсилює роль і відповідальність держави у формуванні консолідованої загальнодержавної ідентичності.

Державна політика ідентичності в демократичному суспільстві не виключає наявності безлічі ідентичностей, у тому числі політичних, які знаходяться в певній ієрархії значень для соціальних суб'єктів. Вона спрямована на створення фундаменту для узгодження різноманітних, диференційованих інтересів, основи колективної самоідентифікації суспільства. Таким чином, загальнодержавну ідентичність потрібно розглядати як «цементуючу» основу консолідації громадян, важливий ресурс стабілізації політичної системи і суспільного розвитку.

При цьому політика ідентичності при демократії не виключає відмінність і індивідуальність, вона шукає форми їх узгодження на основі принципу прихильності рівності і свободі. Водночас, сформовану загальнодержавну ідентичність ми не можемо подавати як досконалу гармонію соціальних відносин. На думку вчених, у демократичному суспільстві ми завжди будемо мати справу з «конфліктним консенсусом».

Запропонована М. Кастельсом класифікація ідентичності (легітимуюча ідентичність, ідентичність опору, проєктивна ідентичність) передбачає їхній розвиток на основі «певного культурного матеріалу». Згідно з М. Кастельсом, ідентичність являє собою процес конструювання сенсу на основі певної культурної властивості або відповідної сукупності культурних властивостей, які мають пріоритет по відношенню до інших джерел сенсу.

Політика ідентичності включає не тільки культурні основи розвитку суспільства, вона стосується всіх аспектів життєдіяльності суспільства, які відносяться до формування позитивної колективної загальнодержавної ідентичності. Наприклад, у політичній сфері – це консенсусне визначення цілей суспільного розвитку, це домовленість еліт щодо збереження спадкоємності в політиці ідентичності, це політичні права і свободи; у правовій сфері – це рівність усіх перед законом і верховенство закону; в економічній сфері – це створення рівних можливостей для реалізації своїх здібностей і потреб; у соціальній сфері – це соціальний захист громадян, ліквідація будь-якого виду соціального відторгнення людей в суспільстві.

Таким чином, якщо мова йде про ідентичність не по «крові» і без примусу, а як про конструкти і на основі «визнання», вона повинна бути привабливою. Тобто політика ідентичності має бути спрямована на формування позитивного іміджу держави у всіх сферах її діяльності.

Автори збірника «Україна: політичні стратегії модернізації», за ред. М. М. Розумного, визначають, що на різних етапах становлення суспільства актуалізуються відповідні завдання політики ідентичності, а саме:

- формування концептуальних засад спільної ідентичності та наповнення її культурним, соціальним, політичним змістом;
- підтримування (відтворення) моделі спільної ідентичності засобами соціального, зокрема державного, управління та регулювання;
- корекція уявлень щодо спільної ідентичності та форм її відтворення як відповідь на нові історичні виклики, що постають перед спільнотою.

У цілому, політика ідентичності завжди спрямована на легітимацію держави та інтеграцію суспільства. На наш погляд, політика ідентичності держави повинна виконувати наступні функції:

- легітимація політичної влади;
- забезпечення наступності розвитку спільної системи;
- консолідація суспільства навколо узгоджених цінностей;
- мобілізація суспільства на виконання завдань і цілей спільного розвитку;

- комунікація соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях;
- регулювання взаємовідносин між соціальними суб'єктами, суспільством і владою;
- правове вирішення конфліктів ідентичностей на основі узгоджених принципів і цінностей;
- компенсація потреби в безпеці через відчуття приналежності до домінуючої більшості;
- нормування суспільної поведінки, у тому числі політичної.

Виходячи з того, що політику ідентичності здійснює не тільки держава, але й інші суб'єкти політичного процесу, у тому числі міжнародного, можна говорити про політику ідентичностей і про роль держави в цьому процесі, про боротьбу за ідентичність у сучасних суспільствах.

Таким чином, питання про політичну ідентичність є одним з найбільш актуальних в українському суспільстві. Це обумовлено тим, що зміцнення політичної нації та держави, вирішення завдань демократичного транзиту можливо тільки на основі загальних ідентифікаційних орієнтирів більшості населення. Завданнями державної політики ідентичності в Україні є вирішення конфліктів ідентичностей у суспільстві і формування такої моделі ідентичності, яка би сприяла консолідації суспільства у вирішенні завдань його розвитку. Рівень інтегрованості українського суспільства є найважливішою умовою конкурентноздатності України та просування її національних інтересів у міжнародній політиці.

3. Роль політики ідентичності у консолідації суспільства

Успішна демократизація суспільства неможлива без наявності національної єдності громадян держави що до цілей суспільного розвитку. Виходячи з цього, першочерговим завданням української держави є пошук дієвих засад розвитку ідентичності, нових форм та інструментів консолідації громадян шляхом формування «проектної» ідентичності та відповідного суспільного запиту на неї.

Головним завданням стратегії розвитку політичної ідентичності в Україні є демократична консолідація українських громадян.

Політика ідентичності в демократичному суспільстві не виключає наявності безлічі ідентичностей, у тому числі політичних, які знаходяться в певній ієрархії значень для соціальних суб'єктів. Вона спрямована на створення фундаменту для узгодження різноманітних, диференційованих інтересів, основи колективної самоідентифікації суспільства.

Вивчення досвіду консолідованих полікультурних, поліконфесійних і полілінгвістичних держав демонструє, що в основу їхньої політики ідентичності закладені цінності демократії, правової держави, демократичні принципи вирішення конфліктів ідентичностей, соціальні гарантії. Їхня діяльність спрямована на створення високих стандартів життя та психологічного комфорту.

Це не означає, що в цих державах відсутні конфлікти, пов'язані з полікультурністю, але **відданість цінностям демократії, свободи і рівності** дозволяє більшості консолідованих країн Західної Європи та Північної Америки уникати, або благополучно вирішувати гострі конфлікти ідентичностей.

Водночас, моделі політики ідентичності («плавильного котла», мультикультуралізму і навіть комунітаризму), які успішно застосовуються в різних країнах, не можуть бути повністю запозичені без урахування конкретних особливостей культурного і політичного розвитку українського суспільства. При формуванні політики ідентичності в Україні необхідно враховувати, що будь яка модель колективної політичної ідентичності має межі свого функціонування і розрахована на певні історичні умови. Вона визначається етнічною культурою, традиціями та іншими об'єктивними факторами сучасній Україні. Крім того, політика ідентичності не є застиглим конструктом і повинна постійно реагувати на зміну суспільних умов.

Особливої актуальності в сучасній Україні набуває перспективне планування та програмне забезпечення політики ідентичності на державному рівні. Для формування політики ідентичності в Україні на основі суспільного консенсусу і демократичних цінностей необхідно здійснити наступні кроки і дії:

1. Затвердження політики ідентичності як одного з пріоритетних завдань української держави, спрямованих на консолідацію українського суспільства, зміцнення основ демократії.
2. Консенсусне формування стратегічних цілей розвитку українського суспільства на основі суспільного і політичного діалогу.
3. Визначення моделі загальнодержавної ідентичності на основі демократичних принципів (рівноправність, справедливість, рівність усіх перед законом, верховенство закону, дотримання прав меншин і т. д.) і цінностей (толерантність, діалогічність, компроміс, вибір, громадянськість, відповідальність та ін.).
4. Розвиток інститутів громадянського суспільства як основи зростання самоорганізації населення та накопичення соціального капіталу.

Для реалізації цих масштабних реформ необхідна розробка державної програми формування загальнодержавної ідентичності за участю держави, політичних партій, громадських організацій, ЗМІ та інших зацікавлених суб'єктів політичного процесу.

Найважливішими умовами здійснення програмних дій для становлення загальнодержавної ідентичності та суспільного консенсусу щодо цілей і цінностей українського суспільства є:

1. Підвищення легітимності влади та її правових основ.
2. Компроміс еліт щодо моделі загальнодержавної ідентичності.
3. Наступність політики ідентичності під час зміни політичних еліт у владі.
4. Підвищення соціальних стандартів українського суспільства (правовий захист населення, зростання добробуту й якості життя українських громадян, розвиток інститутів громадянського суспільства, соціокультурний і психологічний комфорт тощо).
5. Мораторій на використання в політичній боротьбі прийомів, які провокують розкол українського суспільства за регіональними, соціокультурними та іншими ознаками.

Завданнями політики ідентичності української держави є не тільки вирішення конфліктів ідентичностей, пов'язаних із соціокультурними, етнічними та мовними проблемами, а й вирішення таких проблем, як бідність, соціальна нерівність, соціальне відторгнення, які породжують не менш гострі конфлікти ідентичностей, а так само негативно позначаються на іміджі держави та консолідації громадян навколо демократичних перетворень.

Враховуючи найважливішу роль ЗМІ в процесі формування політичних ідентичностей, політика ідентичності обов'язково повинна включати залучення ЗМІ до єдиної концепції колективної ідентичності. З одного боку, демократія передбачає свободу слова і політичний плюралізм, свободу вибору джерел інформації. З іншого – формування загальнодержавної колективної ідентичності передбачає наявність не тільки єдиного інформаційно-комунікативного простору, але й єдиного духовного простору, розуміння, що «ми живемо в одному суспільстві». Тому «інформаційний фон» українського суспільства, незважаючи на наявні в суспільстві протиріччя, повинен сприяти демократичній консолідації українських громадян.

Досягнення ціннісно-нормативного консенсусу передбачає поступове об'єднання, інтеграцію тих чи інших базових компонентів протилежних ідеологічних течій в одну, внутрішньо несуперечливу і загально визнану

систему фундаментальних цінностей і регулятивних норм. Як показує досвід ряду «старих» і «нових» демократій, процес формування ціннісного консенсусу займає досить тривалий час і супроводжується гострою ідеологічною боротьбою.

Центральне місце в консолідованій ідеології, яку потрібно розробляти і втілювати в життя, займає система базових цінностей, серед яких пріоритетними мають бути українська суверенна, соборна, демократична, правова держава, домінування національно-державних інтересів над приватно-клановими, гармонізація міжетнічних відносин, духовна єдність як передумова формування української політичної нації й розвитку української держави.

Стратегія розвитку політичної ідентичності повинна враховувати усі рівні демократичної консолідації українських громадян: ідеологію, як загально визнані об'єднуючі ідеали та цінності, розвиток демократичних інститутів та громадянського суспільства, демократичну політичну культуру. Інструментом впровадження стратегії є державна політика ідентичності, яка включає правові, соціально-політичні та інформаційні механізми.

Таким чином, розвиток демократії неможливий без демократичної політики ідентичності. Побудова політики ідентичності української держави на основі демократичних цінностей дозволить демократичним шляхом вирішувати конфлікти ідентичностей і стане основою формування колективної загальнодержавної ідентичності на основі демократичних цінностей, тобто демократичної консолідації українського суспільства.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність поняття «ідентичність».
2. Охарактеризуйте методологічні підходи вивчення концепту ідентичності: примордіалізму, есенціалізму і конструктивізму.
3. В чому полягають особливості «політичної ідентичності»?
4. Назвіть фактори і механізми формування політичної ідентичності.
5. Дайте характеристику функціям політичної ідентичності?
6. Визначте типи політичної ідентичності, які характерні для сучасного українського суспільства.

7. Докажіть, що демократизація суспільства безпосередньо залежить від політичної ідентичності учасників політичного процесу.
8. Проаналізуйте специфіку розвитку політичної ідентичності в період трансформації українського суспільства.
9. В чому полягають криза політичної ідентичності українських громадян на сучасному етапі?
10. Сформулюйте головні завдання стратегії розвитку політичної ідентичності в сучасній Україні.

Теми рефератів та доповідей

1. Проблеми зіткнення ідентичностей та їх сумісності у роботі Ф. Фукуяма «Довіра».
2. Досвід політики ідентичності в полікультурних державах
3. Актуалізація політики ідентичності в сучасній Україні.

Логічні та творчі завдання

1. Обґрунтуйте, що політична ідентичність є найважливішим ресурсом політичного розвитку.
2. Дайте характеристику формам політичної ідентичності за М. Кастельсом. Чому вони є актуальними в період суспільних трансформацій?
3. В чому полягають новітні виклики європейської ідентичності?

Література:

1. Воропаєва Т. С. Становлення національної і європейської ідентичності громадян України: емпіричне дослідження (1991-2011 рр.) / Т. С. Воропаєва // 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього : матеріали XI науково-практичної конференції. — К. : Національна академія управління, 2011. — 404 с.
2. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Ю. Габермас // Умови громадянства : [зб. ст. / за ред. Варта ван Стінбергена]. — К., 2005. — С. 49–70.
3. Головаха Є. Українське суспільство 1992 - 2008: Соціологічний моніторинг / Є. Головаха, М. Панина. — К. : ІС НАНУ, 2008. — 85 с.
4. Гудков Л. Н. К проблеме негативной идентификации / Л. Н. Гудков // Негативная идентичность. Статьи 1997–2002 годов.

- М. : Новое литературное обозрение, «ВЦИОМ – А», 2004. — С. 262–299.
5. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. — 1990. — № 9. — С. 69–75;
 6. Добржанська О.Л. Політична культура як чинник політичних орієнтацій в українському суспільстві// Актуальні проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Випуск 68. Частина I (У двох частинах). К.:Київський національний університет імені Тараса Шевченка ІМВ, 2007.- с.78-84
 7. Донбас в етнополітичному вимірі. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
 8. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія.] – К., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396
 9. Ідентичність громадян України: зміни, тенденції, регіональні особливості // Національна безпека і оборона. – 2016. - № 3-4 (161 - 162). – С. 22 – 58.
 10. Кастельс М. Власть идентичности [Электронный ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе : [антология / под ред. В. Л. Иноземцева]. — М. : Academia, 1999. — Режим доступа : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1003.html, — Назв. с экрана.
 11. Карозерс Т. Ошибка теории «позтапной демократизации» [Электронный ресурс] / Т. Карозерс // Pro et Contra. — 2007. — № 1 — С. 85–102. — Режим доступа к журн. : http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/2007/1/ProEtContra_2007_1_08.pdf. — Назв. с экрана;
 12. Лапкин В. Идентичность в системе координат мирового развития [Электронный ресурс] / В. Лапкин, И. Семенов, В. Пантин // Политические исследования. — 2010. — № 3. — Режим доступа к журн. : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2010/2699>. — Назв. с экрана.
 13. Лейпхарт А. Конституционный дизайн для расколотых обществ / А. Лейпхарт. — Х. : Ойкумена, НІСД. — 2009. — Вип. 6.
 14. Мелешкина Е. Политический процесс 2005 [Электронный ресурс] / Е. Мелешкина. — Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/meleshkina_polit/default.aspx, — Назв. с экрана.

15. Миненков Г. Концепт идентичности: перспективы определения (часть I) [Электронный ресурс] / Г. Миненков. — Режим доступа : <http://belintellectuals.eu/publications/174/>. — Назв. с экрана.
16. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. — К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. — 272 с.
17. Нічога М. Зіткнення цивілізацій посеред України [Електронний ресурс] / М. Нічога. — Сайт Інтернет-видання «Українська правда». — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765/>. — Назва з екрану.
18. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
19. Ноэль-Нойман Э. Открытие спирали молчания ; пер. с нем. / Э. Ноэль-Нойман [общ. ред. и предисл. Мансурова Н. С.]. — М. : Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. — 427 с.
20. Пашина Н. Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці / Н. Пашина // Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. — 2012. — № 4–5. — С. 180–191.
21. Пашина Н. П. Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства: Монографія / Н. П. Пашина. — Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. — 416 с.
22. Політика ідентичності в Україні: концептуальні підходи, основні завдання та механізми реалізації / М. Розумний, В. Андрусів, В. Бакальчук [та ін.] // Україна: політичні стратегії модернізації : зб. науково-аналітичних доп. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), О. А. Корнієвського, В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. — К. : НІСД, 2011. — 328 с.
23. Попова О. В. Политическая идентификация в условиях трансформации общества / Попова О. В. —СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2002. — 258 с.
24. Растоу Д. А. Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі / Д. А. Растоу // Демократія : [антологія / упоряд.: О. Проценко]. — К. : Смолоскіп, 2005. — С. 583–604.
25. Семененко И. С. Идентичность в предметном поле политической науки / И. С. Семененко // Идентичность как предмет политического анализа : сб. ст. по итогам Всероссийской научн.-

- теор. конф., 21-22 окт. 2010 г. / ИМЕМО РАН. — М. : ИМЕМО РАН, 2011. — С. 8–13.
26. Спільна ідентичність громадян України: особливості і проблеми становлення // Національна безпека і оборона. — 2006. — № 7(79). — 56 с.
27. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. — К. : НІСД, 2011. — 336 с.
28. Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К. : [Агентство «Україна»], 2010. — 76 с. — Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/identity2010.pdf>. — Назва з екрану.
29. Угрин Л. Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні / Л. Угрин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html
30. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. — К. : Інститут соціології НАН України, 2010. — 636 с.
31. Фукуяма Ф. Доверие [Электронный ресурс] / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе : [антология / под ред. В. Л. Иноземцева]. — М. : Academia, 1999. — 640 с. — Режим доступа : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1003.html. — Назв. с екрана.
32. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон ; [пер. с англ. А. Башкирова]. — М. : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. — 635 с.
33. Хантингтон С. Третья Волна: демократизация на исходе 20 века / С. Хантингтон. — М. : РОССПЭН, 2003. — 368 с.
34. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation / L. Diamond. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. — 362 p.
35. Rose R. What are the Origins of Political Trust? : Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies / R. Rose, W. Mishler // Comparative Political Studies. — 2001. — Vol. 34, N. 1. — P. 30–62.
36. The American Voter / [Campbell A., Converse P., Miller W., Stokes D.]. — New York, 1960.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ

Мета: вивчення зовнішньополітичної сфери прийняття рішень, визначення методів та технологій, аналіз сучасних суб'єктів прийняття рішень у зовнішній політиці.

Ключові слова: зовнішня політика, суб'єкти зовнішньої політики, консенсус, експертно-аналітичні структури, міжнародні неурядові організації.

ЗМІСТОВНИЙ БЛОК

Основні питання теми

1. Специфіка сфери прийняття зовнішньополітичних рішень.
2. Моделі та методики прийняття рішень у зовнішній політиці.
3. Роль міжнародних неурядових організацій та експертно-аналітичних структур у прийнятті зовнішньополітичних рішень.

1. Специфіка сфери прийняття зовнішньополітичних рішень

Сучасна зовнішня політика держав характеризується високою динамікою якісних змін. Великі переваги мають ті країни, що здатні швидко адаптуватися до нових викликів, використовуючи власні політичні, економічні та інформаційні ресурси. За таких умов невважені кон'юнктурні рішення можуть бути не лише неефективними, але й такими, що несуть пряму шкоду національним інтересам держави.

Зовнішня політика представляє собою діяльність держави на міжнародній арені, яка регулює відносини з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, зарубіжними партіями та іншими громадськими організаціями, всесвітніми та регіональними міжнародними організаціями.

Зовнішня політика спирається на економічний, демографічний, військовий, науково-технічний, культурний потенціали держави. Поєднання останніх визначає можливості зовнішньополітичної діяльності держави, ієрархію пріоритетів у постановці та реалізації зовнішньополітичних цілей.

Зовнішня політика відбиває та відображає у постановці своїх цілей, у виборі засобів та методів внутрішньополітичну ситуацію в державі. Вона спирається на ресурси, наявні у державі, на її кадровий потенціал.

Основним методом аналізу зовнішньої політики сьогодні є розгляд її з точки зору прийняття рішень. Формування зовнішньої політики є складним процесом. Ключовий його елемент полягає у виробленні та прийнятті зовнішньополітичних рішень, характер яких залежить від багатьох факторів. Це і географічне положення держави, і наявність військової, а також економічної могутності, культурних, історичних традицій, це і тип політичної системи, і соціальна структура суспільств, індивідуальні особливості політичних лідерів.

Провідні країни світу докладають значних зусиль для створення високоефективного механізму підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. Такі механізми, зазвичай, мають колегіальний характер, спираються на участь багатьох суб'єктів зовнішньої політики, аналітичні розробки та наукову експертизу.

Наразі час у науці склалася низка напрямків та шкіл, які займаються проблемою прийняття зовнішньополітичного рішення та пошуком шляхів оптимізації цього процесу. Ці школи та напрямки значною мірою пересікаються. Можна виділити п'ять основних теоретичних напрямків – раціонального вибору, психологічний, інституційний, інтеракціоналістичний, системний.

В рамках теорії раціонального вибору вивчається проблема прийняття рішення з точки зору найбільшої доцільності.

Психологічний напрямок виник як реакція на надмірний раціоналізм. Тому один із його основних постулатів полягає в тому, що рішення, особливо в умовах конфлікту та кризи, часто виявляється далеким від раціонального.

В рамках інституційного напрямку аналізуються проблеми, пов'язані з організацією процесу прийняття зовнішньополітичного рішення. Важливим для розуміння того, як буде будуватися зовнішня політика конкретної держави, є виявлення стандартних операційних процедур. Це стосується перш за все правил проходження та прийняття зовнішньополітичних рішень.

При цьому у демократичній державі процес проходження рішення і стандартні операційні процедури більш прозорі. В авторитарних державах

рішення більшою мірою залежить від випадкових факторів, а також взаємовідносин найближчого оточення з політичним лідером. Однак у демократичних державах процес проходження рішень з дотриманням усіх процедур займає звичайно більше часу, при цьому досить часто проводяться популістські рішення.

Інтеракціоналістичний напрямок акцентує на процесі взаємодії сторін. В центрі уваги тут виявляються такі питання, як вплив рішення одного учасника на поведінку іншого.

У дослідженнях системного напрямку підкреслюється, що рішення, які приймаються політичними лідерами, необхідно розглядати у загальному контексті міжнародних відносин та світової політики. Аналізу має підлягати не лише саме рішення, але й його місце у більш широкій системі відносин усіх учасників світової політичної системи.

На думку українських експертів, проблеми, з якими стикнулася Україна на міжнародній арені, пов'язані у першу чергу з браком досвіду прийняття зовнішньополітичних рішень, а також відсутністю чіткого зовнішньополітичного механізму, що сприяє прийняттю цих рішень. До нинішнього часу збереглися три суттєві особливості прийняття зовнішньополітичних рішень в нашій державі. Це:

- централізація (концентрація влади у сфері зовнішньої політики);
- диференціація (спеціальна роль різних політичних інститутів та конкретних посадових осіб);
- кулурність (зовнішня політика – справа „обраних”, нехтування громадською думкою).

Крім того, вся політична та адміністративна система засновується на традиції, при якій організаційні зміни завжди пов'язані з боротьбою за владу і за цих умов зовнішня політика використовується у боротьбі за владу. В той час, як основною метою зовнішньополітичної діяльності держави має бути забезпечення національних інтересів, самозбереження держави та підтримка її суверенітету. Зовнішня політика є засобом адаптації національної суспільно-політичної системи до міжнародної, а в цілому вона має бути спрямована на досягнення та підтримку динамічної рівноваги між ними.

2. Моделі та методики прийняття рішень у зовнішній політиці

Важливим моментом аналізу зовнішньополітичних рішень є визначення основних методів та моделей їх прийняття. Одним з найпоширеніших методів прийняття рішень у зовнішній політиці виступає загальна згода або консенсус. Консенсус визначається як – згода, єдина думка, наявність поміж двома або більшою кількістю індивідів спільних пізнавальних та

практичних орієнтацій, що дозволяє їм встановити взаєморозуміння та взаємодію в будь-якій справі. М.Вебер визначав консенсус як прийняття рішень на ґрунті загальної згоди учасників, він може мати місце, коли сподівання стосовно поведінки інших людей реалістичні. В наукових працях з політики Великобританії післявоєнного часу під консенсусом розуміють політику між партійних угод з процедурних та конституційних питань, а також широкого кола політичних завдань, таких як підтримка національної охорони здоров'я, застосування неокейнсіанських методів управління для досягнення максимальної зайнятості.

Каванаг і Моріс визначають консенсус як “сукупність параметрів, що формують межі політичного рішення, які є, на думку визначних політиків та відповідальних осіб, економічно доцільними та політично необхідними”. Така широка згода щодо цілей веде до того, що процес прийняття політичних рішень зводиться до технічних суперечок щодо розширення можливостей груп інтересів впливати на проблеми, з яких вже досягнута загальна угода.

Білоруський дослідник В.Улахович виділяє такі моделі зовнішньополітичних рішень: модель раціонального вибору; когнітивна модель; модель групового мислення; модель оцінки політики уряду; модель оцінки зовнішньополітичних чинників. Найбільш відомою є варіантна методика, сутність якої полягає у підготовці для політичного керівництва декількох варіантів вирішення тієї чи іншої проблеми, оцінки пов'язаних з кожним з них переваг та витрат. Ця методика сприяє відходу від шаблонних підходів та рішень, відмові від стереотипів.

Недоліком варіантного підходу може виступати надмірна зацікавленість певного суб'єкта вироблення рішення у одному з варіантів. Подолати таку ситуацію допомагає системна методика. Сутність системної методики вироблення зовнішньополітичних рішень спрямована на попереднє розкриття, співставлення та оцінку найбільш суттєвих аспектів версій вирішення проблеми. Ця методика була розроблена в одному з найбільш відомих в світі науково-аналітичному центрів – Корпорації РЕНД. Вона включає в себе такі елементи:

- пояснення проблеми, аналіз її основних складових та виявлення основних взаємозв'язків між ними;
- виділення цілей політики або варіантних наборів цілей за допомогою диференціації думок;
- оцінка вартості запланованих дій;
- урахування моменту невизначеності, для того щоб обраний варіант дій не втратив своєї актуальності у випадку виникнення непередбачуваних ситуацій;

- порівняння варіантів.

Існує також процедурна методика, сутність якої полягає в оформленні зовнішньополітичних рішень у вигляді розгорнутих проектів з відповідною доказовою базою. За цією методикою здійснюється підготовка меморандумів, робочих матеріалів, доповідей, що охоплюють широке коло питань зовнішньополітичної стратегії. Серед інших методик необхідно згадати метод проблемного структурування. Цей метод дозволяє політичним експертам брати участь у виробленні політики ще на етапі розробки порядку денного. Сутність технології полягає у просуванні від відносно неструктурованих методів на зразок «мозкових штурмів» до більш структурованої теорії статистичних рішень. Така методика дозволяє знаходити причини, обирати цілі, поєднувати перспективи та знаходити нові політичні можливості.

Метод передбачень спрямований на забезпечення знання, що відповідає до майбутнім умовам, які повинні мати місце після прийняття однієї з політичних альтернатив. Поширеною також є методика рекомендацій, яка спирається на аналіз вигод та втрат від реалізації рішення, умов оптимізації політичної ситуації.

Активне застосування наукових розробок вказує на розвиток взаємозв'язку між практикою і науковим знанням. Однак залишається проблемою доведення думки експертів до осіб, що приймають рішення. Це завдання ускладнюють переплетення компетенцій різних політичних інститутів, делегування владних повноважень на наднаціональний рівень. З іншого боку, не менш часто дослідники зі скепсисом ставляться до можливості конвертувати свій інтелектуальний капітал у вплив на осіб, які приймають рішення. Суть проблеми в тому, що значний обсяг традиційних академічних досліджень по суті зводиться до узагальнення накопичених знань. Завдання ж прикладної науки, яка в першу чергу цінується практиками, починаються там, де закінчується традиційна академічна діяльність: для неї необхідно зрозуміти і коротко викласти суть нової проблеми, якій не присвячена ще жодна публікація. Необхідно запропонувати і оцінити варіанти вирішення цієї проблеми і лаконічно аргументувати висловлювані автором рекомендації. Значна частина вчених володіє мистецтвом інтерпретації міжнародних подій і процесів з точки зору тієї чи іншої наукової школи, але більшість не володіє вмінням писати для політиків коротко, просто і привабливо.

Специфічні моделі прийняття рішень можна спостерігати у функціонуванні органів Євросоюзу. У процесі прийняття рішень на рівні ЄС беруть участь кілька інституцій. Жодна установа ЄС не може самостійно приймати законодавчі акти, інституції повинні співпрацювати

один з одним. У процес прийняття рішень залучені Європейська комісія, Європейський парламент і Рада ЄС. У більшості випадків Європейська комісія пропонує нові правові акти, але приймаються вони Радою ЄС спільно з Європейським парламентом. Іншим установам і структурам також відведена певна роль у цьому процесі. Правила і процедури прийняття рішень в ЄС обумовлені в Договорах ЄС. Кожен правовий акт спирається на конкретний пункт Договору, який називається правовою підставою акту.

Правові акти приймаються за допомогою однієї з трьох головних процедур: спільним рішенням, на підставі консультацій або процедури згоди. Головною відмінністю між ними є вид співпраці Європейського парламенту та Ради ЄС. У процесі консультацій Європейський парламент дає лише оцінку, а під час процедури прийняття спільного рішення Європейський парламент розділяє повноваження з Радою ЄС. Висуваючи новий правовий акт, Європейська комісія повинна визначити процедуру прийняття рішення. У більшості випадків вибір залежить від правової підстави пропозиції.

Одним з важливих змін, внесених Лісабонським договором, є те, що спільне прийняття рішень стає "звичайною законодавчою процедурою", тобто те, що було винятком у процесі прийняття рішень, стало нормою для більшості галузей політики.

У процедурі прийняття спільного рішення Європейський парламент та Рада ЄС мають рівнозначні правові повноваження. Європейська комісія висилає пропозицію обом інстанціям. Кожна з них читає його та обговорює двічі. У разі, якщо інституції не можуть дійти згоди, пропозиція відсилається до Комітету примирення, який утворений рівним числом представників від Ради ЄС та Європейського парламенту. Представники Європейської комісії беруть участь у засіданнях цього комітету і в дискусіях. При досягненні угоди, прийнятий текст надсилається Європейському Парламенту та Раді ЄС на розгляд у третьому читанні, щоб ці установи змогли прийняти його як правовий акт.

У ході процедури консультації Європейська комісія подає пропозицію Раді ЄС та Європейському парламенту. Рада ЄС є установою, яка офіційно обговорює пропозицію з Європейським Парламентом та його оцінка є невід'ємною частиною процесу прийняття рішень. В обговоренні беруть участь також Економічний і соціальний комітет і Комітет регіонів. У деяких випадках консультації обов'язкові, як цього вимагає правова підстава, і пропозиція не може стати правовим актом без оцінки Європейського парламенту. В інших випадках консультація необов'язкова, і Європейська комісія лише стежить за узгодженням спільних дій Ради ЄС та Європейського парламенту.

У всіх випадках Європейський парламент може затвердити пропозицію Європейської комісії, відхилити його або вимагати внести зміни. У разі якщо Європейський парламент просить внести зміни, Європейській комісії необхідно оцінити всі рекомендовані зміни. У разі прийняття якихось рекомендацій, Європейська комісія висилає Раді ЄС змінену пропозицію. Рада ЄС розглядає змінену пропозицію – приймає його у первісному вигляді або вносить додаткові зміни. У цій процедурі, також як і у всіх інших процедурах, Рада ЄС може вносити зміни тільки шляхом ухвалення одностайного рішення.

Процедура згоди означає, що Раді ЄС необхідно отримати згоду Європейського парламенту перед прийняттям якогось конкретного рішення. Процедура згоди дає Європейському парламенту право вето. Процедура згоди подібна до процедури консультації, за винятком випадків, коли Європейський парламент не може вносити зміни до пропозиції: у разі прийняття або відхилення. При прийнятті (згоді) необхідно мати абсолютну більшість голосів.

3. Роль міжнародних недержавних організацій та експертно-аналітичних структур у прийнятті зовнішньополітичних рішень

Розвиток процесів політичної глобалізації все більше впливає на трансформацію світової системи і викликає суттєві зміни в структурі міжнародних відносин. Формуються нові типи міжнародних акторів, зокрема, міжнародні неурядові організації стають суб'єктами світової політики. Якщо в 1990 році у світі існувало близько сотні громадських організацій, що діяли в глобальному масштабі, то на сьогодні їх нараховується десятки тисяч, причому це число має тенденцію до швидкого зростання. Їхня активна участь у міжнародному співробітництві зумовлює зміну характеру світового політичного процесу, що у перспективі може призвести до принципово нових політичних відносин на світовій арені.

Актуальність тенденцій до розширення та модифікації кола суб'єктів міжнародних відносин потребує наукових досліджень специфіки впливу неурядових організацій на формування зовнішньої політики держав. Міжнародні аспекти діяльності неурядових організацій в теоретичному плані розглядаються в працях відомих західних вчених У. Бека, А. Гідденса, Д.Шміттєра та ін. Збільшення чисельності і авторитету міжнародних неурядових організацій в кінці ХХ – на початку ХХІ століття зумовлене і посиленням демократичних процесів у сфері внутрішніх і міжнародних відносин. Виявом цього процесу слугує прогресуюча політизація мас, яка вимагає доступу до інформації, участі у прийнятті рішень. Громадяни

вимагають більшої прозорості та звітності з боку політичних лідерів, прагнуть збільшувати контроль над процесами прийняття рішень.

Міжнародні неурядові організації ініціюють включення в глобальний політичний порядок денний питань прав людини, соціальної справедливості, охорони навколишнього природного середовища, використовують новаторські і експериментальні підходи; застосовують нові знання та інформацію; беруть участь в дискусіях стосовно „нової глобальної архітектури”; висувають пропозиції щодо перебудови процесу прийняття рішень.

Діяльність неурядових суб'єктів міжнародних відносин сприяє залученню громадськості до процесів вироблення та прийняття державно-політичних рішень, здійсненню контролю за реалізацією цих рішень. За таких умов процес міжнародної політики стає прозорішим, виникає безліч механізмів для покращення легітимності державно-політичних та міждержавних рішень, здійснення контролю за реалізацією цих рішень.

Як наголошує М.Чернявська, міжнародні неурядові організації виводять прийняття управлінських рішень за межі політичної еліти, організовуючи суспільний діалог з ключових питань сьогодення, розширюючи самоуправління, утверджуючи активну громадянську позицію і відповідальність людей за власну долю, долю країни та світу в цілому, здійснюють громадський контроль за виконанням міжнародних угод, сприяють підвищенню відповідальності урядів перед світовою громадськістю; забезпечують аналіз і експертну оцінку політичних проблем. Міжнародні неурядові організації впевнено стають третьою силою сучасного світового політичного процесу, силою, яка стоїть між державою і ринком, між офіційною дипломатією і міжнародними корпораціями. Це зумовлено тим, що міжнародні неурядові організації мають певні переваги у світовій політиці порівняно з традиційними акторами – державами та міжурядовими організаціями, а саме:

- виступають альтернативою урядам у вирішенні складних проблем, оскільки вони більш рухливі, швидше, ніж офіційна політика, здатні реагувати на кон'юнктуру, їхня діяльність незалежна від тимчасових політичних коливань, „звільнена від гніту повсякденної політики”;

- ближчі за інші інститути до реальних індивідуальних інтересів, де ступінь спільності, особиста значимість і внутрішня мотивація цих інтересів регулярно перевіряється, підтримується і розвивається через безпосереднє особисте спілкування;

- вирізняються своїм почерком: завжди діють впевнено, наполегливо, рішуче; їхні цілі виражені просто, доступно і зрозуміло; вони

відкриті, гнучкі; вміють легко домовлятися та ефективно співпрацювати; діють гласно, прозоро;

- конструктивно налаштовані на реалізацію конкретних завдань у сфері своєї компетенції;
- на міждержавній арені сміливо висловлюють свої погляди, оскільки є відносно незалежними у своїх рішеннях порівняно з дипломатами, зайнятими у сфері двосторонніх відносин;
- володіють додатковою професійно значимою інформацією, якої часто не мають урядові структури, об'єднують висококваліфікованих спеціалістів у своїй сфері;
- беручись за принципові питання, зосереджуються на цілях, які держави часто підпорядковують іншим зовнішньополітичним інтересам або повністю ігнорують;
- використовують активність місцевих членів на рівні держави з метою включення внутрішньої громадської думки.

Важливим напрямком роботи міжнародних неурядових організацій в Україні є сприяння євроінтеграційним процесам. Так, Міжнародний фонд «Відродження» реалізує та координує такі програми в цьому аспекті:

- Проект громадського моніторингу виконання Плану дій Україна-ЄС, що здійснюється Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О.Разумкова у співпраці з іншими провідними українськими незалежними аналітичними центрами. Результатом проекту є незалежна комплексна оцінка дій влади щодо проведення в Україні політичних, правових, економічних і соціальних реформ.
- Проекти громадської оцінки виконання Державних програм інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції (Центр Разумкова) та Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції у 2004-2007рр. (Фундація польсько-української співпраці ПАУСІ).
- Програма підтримки збільшення прозорості переговорного процесу та посилення переговорних позицій України у її домовленостях з ЄС щодо укладання нової посиленої угоди шляхом консультування.
- З юридичних питань експертами Української асоціації європейських студій «членів переговорної делегації України; проведення тематичних» круглих столів з експертами та представниками груп інтересів у таких сферах, як розвиток громадянського суспільства, верховенство права і права та свободи людини, енергетика, візи та міграція, інтелектуальна власність, інформаційне суспільство.

- Проведення першої Школи європейської інтеграції (проект Української асоціації європейських студій). Мета Школи – підвищення спроможності громадянського суспільства впливати на процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України через поглиблення теоретичних знань та розвиток практичних навичок.

- Створення та діяльність 24 Центрив європейської інформації на базі обласних наукових універсальних бібліотек, а також ЦЄІ на базі бібліотеки вищого навчального закладу – Севастопольського національного технічного університету. Кожен ЦЄІ має спеціалізовану літературу, комп'ютери з доступом до Інтернет, консультантів, які допомагають відвідувачам у пошуку інформації. Крім того, на базі ЦЄІ регулярно проводяться різноманітні інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на популяризацію знань про європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

- створення Інтернет-порталу проєвропейського громадянського суспільства України "Європейський простір", який є найпопулярнішим ресурсом з питань європейської інтеграції в Україні з середнім щоденним рівнем відвідувань не менше 400 осіб. Портал є інтерактивним віртуальним майданчиком для спілкування представників української проєвропейської громадськості і ресурсним центром для поширення інформації з усіх аспектів європейської інтеграції України.

- Створення та офіційна реєстрація Української асоціації європейських студій (УАЕС), яка є академічним об'єднанням дослідників Європейського Союзу та викладачів європейських студій у вищих навчальних закладах України.

- Створення Мережі проєвропейських організацій України, засновниками якої стали 40 організацій з 18 регіонів України, які затвердили статут, план дій мережі та обрали керівні органи на Установчому форумі Мережі.

- Започаткування діалогу експертів і представників Національних фондів Інституту відкритого товариства Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови й України для обміну досвідом щодо участі громадських організацій у реалізації та моніторингу Європейської політики сусідства, зокрема планів дій, у рамках яких вищезазначені країни співпрацюють з ЄС.

Такі форми діяльності сприяють посиленню впливу громадянського суспільства на відносини між Україною і ЄС, інтеграції громадянського суспільства України до загальноєвропейського, усуненню бар'єрів для контактів між людьми, між Україною і ЄС, підвищенню суспільного запиту

на європейську інтеграцію України, сприянню розвитку європейських студій у вищій школі України.

Окреме місце в структурі неурядових організацій в Україні, зокрема таких що діють в якості транснаціональних акторів, посідають неурядові аналітичні центри. Ці організації орієнтовані на наукові дослідження тієї чи іншої проблеми, надання консультацій і поширення інформації серед осіб, що приймають рішення, а також широкої громадськості неурядові аналітичні центри в Україні перебувають на стадії становлення, але вже сам факт їх існування є важливим чинником плюралізації процесів формування та прийняття політичних та зовнішньополітичних рішень в державі.

Функціонування у суспільстві неурядових аналітичних центрів порушує державну монополію на політичну творчість і політичну інформацію, активізує змагання і конкуренцію на ринку ідей. Завдяки таким центрам суспільство стає більш відкритим, а діяльність урядових структур – більш прозорою. Неурядові аналітичні центри сприяють формуванню громадської позиції стосовно ключових сфер функціонування української держави, часто випереджаючи сформовані тенденції суспільної думки.

В сучасному світі підвищується роль експертно-аналітичних структур у прийнятті зовнішньополітичних рішень. Мова йде про так звані «мозкові центри», або «фабрики думок» (вживаються різні аналоги словосполучення «think tanks» – експертні співтовариства, «мозкові трести», дослідницькі центри та ін.) Вперше вони з'явилися в США близько 100 років тому, в епоху президентів Т. Рузвельта і В. Вільсона. Think tanks крім загальноновизнаної функції виробника оригінальних нових ідей сприяють професійному зростанню та залученню до прийняття рішень майбутніх і колишніх політиків, державних чиновників і експертів, пропонують інтелектуальні майданчики для дискусій та обговорень на різному рівні, підвищують інформованість громадян у галузі міжнародної політики.

Основна ніша, де діють think tanks, – простір між академічним світом, з одного боку, і структурами влади – з іншого. В академіях і університетах науково-дослідна робота традиційно визначається теоретичними та методичними дискурсами, часом доволі абстрактними і віддаленими від актуальних політичних проблем. В органах же держуправління чиновники зазвичай перевантажені поточними справами і не мають часу та достатніх методологічних знань для наукового аналізу міжнародних проблем. Заповнюючи цей розрив між теоретичною та прикладною сферами діяльності, і працюють «фабрики думок».

Функції дослідних структур досить різноманітні і можуть бути акцентовані в залежності від конкретного випадку. Вони можуть бути зведені до такого:

1. Вироблення власне інтелектуального продукту – нових ідей, оцінок, підходів, поглядів, пріоритетів, всього того, що в підсумку може призвести не тільки до оптимальних рішень і дій, але і до нового світогляду.

2. Функція «професійного тренінгу». Її особливість полягає в тому, що робота дослідницьких структур дозволяє «не випадати» з професії політикам, що тимчасово відійшли від управління країною, а також формуватися майбутнім державним службовцям, політикам, фахівцям.

3. «Мозкові центри» об'єднують фахівців, зовнішньополітичну еліту та відіграють і просвітницьку функцію, інформуючи громадян, повертаючи увагу громадськості до тієї чи іншої проблеми.

4. Нарешті, «мозкові центри» можуть відіграти ще більш активну зовнішньополітичну роль, організовуючи діалоги щодо складних проблем, забезпечуючи посередництво і реалізуючи функцію так званої неформальної дипломатії. Французький інститут політичних досліджень (IFRI) започаткував в цьому відношенні навіть поняття «інтелектуальна дипломатія».

Сучасна індустрія «мозкових центрів» складається з організацій декількох чітко виражених типів, що відрізняються завданнями, продукцією, джерелами фінансування, а також складом і кваліфікацією співробітників. Як правило, виділяють чотири категорії інститутів:

- Академічні, або університети без студентів.
- Контрактні.
- Пропагандистські.
- Партиїні.

Два останніх типи часто відносять до однієї категорії. Співробітниками «мозкових центрів», що належать до категорії університетів без студентів найчастіше є фахівці з науковим ступенем, в основному з професорського складу університетів. Це вчені з академічною підготовкою; вони надають великого значення прийняттю в суспільних науках нормам об'єктивності і повноти досліджень, а результати досліджень публікують у вигляді книг і статей.

Контрактні науково-дослідні центри працюють за замовленнями держустанов або приватних компаній. Масштаби і складність завдань організацій цієї категорії часто вимагають залучення наукових колективів дослідників.

До категорії пропагандистських дослідницьких центрів відносять організації різної ідеологічної спрямованості. Вони, як правило, прагнуть

реагувати на поточні запити політичних лідерів, чинити на них вплив. Їх звичайна продукція – аналітичні довідки з конкретних питань, підготовлені за принципом аналізу, синтезу або інтерпретації попередніх напрацювань.

За час багаторічної діяльності завоювали собі репутацію добре знаних та авторитетних такі аналітичні інституції, як Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД), Агентство гуманітарних технологій (АГТ), Інститут місцевої демократії (ІМД), Інститут політики (ІП), Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД), Інститут трансформації суспільства (ІТС), Інститут виборчого права, Інститут масової інформації (ІМІ) та ін. За підрахунками Центру ім. О. Разумкова в Україні діє понад 380 НДО, які позиціонують себе як дослідницькі структури.

Головними функціями які здійснюють НАЦ у сфері вироблення та реалізації державної політики є:

- виділення стратегічних проблем суспільного розвитку, пошук пріоритетних напрямів їх вирішення та аналіз можливих сценаріїв їх розв'язання;

- дослідження поточних політичних проблем та розробка рекомендацій для органів влади стосовно їх вирішення;

- незалежна експертиза законопроектів, урядових програм, владних рішень;

- співробітництво з державними установами в укладанні стратегічних документів розвитку країни та окремих сфер суспільного життя (щорічного Послання Президента України Верховній Раді України, різноманітних програм, концепцій, стратегій та ін.);

- розробка та публічна презентація законопроектів і стратегічних документів альтернативним офіційним;

- моніторинг виконання владних рішень, оцінка їх ефективності та наслідків;

- дослідження громадської думки та динаміки суспільних настроїв;

- участь у здійсненні підготовки та перепідготовки керівних кадрів;

- коментування та експертна оцінка політичних процесів та поточних подій для ЗМІ.

Однак у цілому НАЦ та органи влади ще не досягли високого рівня ефективності у своїй співпраці. Основними перешкодами на шляху до досягнення цієї мети є:

- відсутність зацікавленості органів влади у такій співпраці;

- низька поінформованість представників владних структур про діяльність відповідних НАЦ та про їх можливості;

- НАЦ не завжди можуть вчасно надати інтелектуальний продукт потрібної якості, або ж не мають досвіду його успішного просування.

Реалізація широкомасштабних і благородних цілей неурядових організацій відбувається непросто. Держава ще не відпрацювала принципи відносин з неурядовим сектором. В той же час і громадяни України не мають достатніх навичок та зацікавленості у соціальному партнерстві. Згідно з даними «Європейського соціального дослідження» в Україні практика суспільної праці й солідарної активності (участь у громадянських ініціативах, добродійності, шефство, волонтерська діяльність тощо) вкрай обмежена. У рамках дослідження ЄСД-2009 респондентів запитували «чи доводилося вам упродовж останніх 12 місяців працювати в інших організаціях або об'єднаннях, окрім політичних партій або рухів?». Із українських респондентів тільки 2,9% відповіли ствердно. За цим показником у рейтингу європейських країн Україна посіла одне з останніх місць, лише трохи випереджаючи Туреччину, Словенію і Болгарію. Для порівняння: у Фінляндії показник участі в роботі громадських організацій та об'єднань становить 34,1%, у Норвегії – 27,9%, у Швеції – 26,9%. Одне слово, лідирують країни, в яких домінуючою релігією є лютеранство (класичний протестантизм). Цей показник перевищує 20% також у Німеччині, Нідерландах, Данії, Бельгії.

Очевидно, що неурядові організації в Україні перебувають на стадії становлення, але, головне, що вони є, вони діють, порушуючи державну монополію на політичну творчість і політичну інформацію; активізуючи змагання і конкуренцію на ринку ідей; виступаючи лобістами громадських інтересів, розширюючи дебати, публічні дискусії і відкриту постановку проблем; сприяючи подальшому перетворенню ідей у конкретні законодавчі чи виконавчі рішення. НУО стали важливим елементом суспільно-політичного життя України, одним із суб'єктів політичного процесу, зайняли свою нішу в системі, хоч і слабкого, але такого, що існує і має перспективу розвитку, громадянського суспільства. Власне, діяльність НУО є одним із показників того, що громадянське суспільство народжується і прагне утвердження.

КОНТРОЛЬНО-АДАПТАЦІЙНИЙ БЛОК

Контрольні запитання

1. Специфіка зовнішньополітичної сфери прийняття рішень.
2. Основні моделі прийняття політичних рішень у сфері зовнішньої політики.
4. Специфіка прийняття рішень в Європейському союзі.
5. Виникнення та розвиток експертно-аналітичних структур.
6. Функції та типи «фабрик думок».

7. Міжнародні неурядові організації як суб'єкти прийняття рішень у сфері зовнішньої політики.

Теми рефератів та доповідей

1. Формування експертно-аналітичних структур в Україні.
2. Характеристика участі міжнародних неурядових організацій в процесі прийняття рішень.
3. Консенсус як метод прийняття рішень у сфері зовнішньої політики.
4. Основні наукові підходи до прийняття рішень у сфері зовнішньої політики.

Ділова гра: «Ідентифікація зовнішньополітичної проблеми для прийняття державного рішення»

Завдання: сформулюйте зовнішньополітичну проблему, придатну для аналізу, визначте мету, замовника й альтернативні варіанти вирішення проблеми.

Заняття поділяється на два етапи:

1. Самостійна робота слухачів у міні-аналітичних групах.
2. Презентація і аналіз проблеми з рекомендованою альтернативою вирішення.

Література

Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.

Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016

1. Войтович П.П. Процес прийняття рішень у зовнішній політиці держави. – Режим доступу:

http://www.rusnauka.com/27_NI_2008/Pravo/35364.doc.htm

2. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.

3. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.

4. Гошовська В., Пашко Л. Реформування Української держави як виклик сьогодення // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 1. – С. 14-22.

5. Дегтярєв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.

6. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
7. Демиденко В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. (у схемах): Посібник. – К.: КНТ, 2007. – 440 с.
8. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І.Кілієвіч, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88с.
9. Європейська програма Міжнародного Фонду “Відродження” <http://eu.prostir.ua/in/39895.html>
10. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.
11. Єрмолаєв А. «Вишневий сад» українського традиціоналізму // «Дзеркало тижня. Україна». – 2011. – №21. – С. 1-11.
12. Забурдаєва Е.В. Политическое консультирование в США и России / Е.В. Забурдаева. – М.: Проспект, 2010. – 248с.
13. Корнієвський О.А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: монографія / О.А.Корнієвський. – К.: Альтерпрес, 2010. – 396 с.
14. Кулік В.О. Вплив міжнародних мережевих громадянських ініціатив на безпекову політику України // Політика +. Аналітичне мережеве видання Центра Исследования Проблем Гражданского общества. – Режим доступу: <http://www.politika.org.ua/?p=982>
15. Мальський М.З., Мацяк М.М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
16. Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу? // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 5-15.
17. Полтораков О.Ю. Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин // Дослідження світової політики. Зб. наук. пр. – К.: Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2008. – Вип. 44. – С. 149-156.
18. Саймон Герберт А. Адміністративна поведінка: Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / Г. Саймон: пер.з англ. – К.: Вид. АртЕк, 2001. – 308с.
19. Хейвуд Ендрю. Политология: учебник для студентов вузов / Э.Хейвуд: пер. с англ. под ред. Г.Г. Водолазова, В.Ю. Белбского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 289с.
20. Улахович В. Экспертное обеспечение внешнеполитических решений // Журнал международного права и международных отношений. - 2005. – № 2. – С. 37-45.
21. Чернявська Л.Н. Роль міжнародних неурядових організацій у перебудові політичної системи світу в умовах глобалізації // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: Київський національний

університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2005. – Випуск 53 (Ч. 1). – С. 95-104.

22. Giddens A. Runaway World. How Globalization is Reshaping our Livers. Second Edition N.Y., Rout ledge, 2003. – 419 p.

23. Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory). – Cambridge University Press, 2003. – 236 p.

24. Ray J. L. Global Politics. – Boston, 1987. – P. 93.

25. PietrasZ. J. Podstawy teorii stosunkow miedzynarodowych. – Lublin, 1986. – S. 79.

Бібліографічний опис

1. Аналіз державної політики та прийняття рішень парламентом України у здійсненні конституційних функцій: Посібник / В.А. Гошовська, П.В. Мироненко, М.М. Газізов, О.З. Босак. – К. : НАДУ, 2010. – 88 с.
2. Бабкіна О.В. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 22. – Вип.17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 134с.
3. Бевзенко Л.Д. Социальная саморганзация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретации. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437с.
4. Бойко-Бойчук Л. В. Синергетичний підхід у політичних дослідженнях (на прикладі аналізу політико-владної взаємодії у територіальних громадах в Україні) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.01. «Теорія та історія політичної науки»/Л. В. Бойко-Бойчук. — Київ, 2006. — 23 с.
5. Бойко-Бойчук Л. Синергетика як методологічний підхід до дослідження соціальних наук // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С.56-63.
6. Боксанский О.Е., Кучер Е.Н. Когнитивные науки: от познания к действию. – М.: Ком книга, 2005. – 210 с.
7. Боришполец К. П. Методы политических исследований / К. П. Боришполец. — М. : Аспект Пресс, 2005. — 221 с.
8. Бородкин Л. Методология анализа неустойчивых состояний в политико-исторических процессах [Електронний ресурс] / Л. Бородкин // Международные процессы. — 2005. — № 1 (7). — Режим доступу : <http://www.intertrends.ru/seventh/001.htm>
9. Браун М. Посібник з аналізу державної політики / Пол Браун / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
10. Бронніков В. Синергетика як перспективна методологія у дослідженнях соціально-політичних наук / В. Бронніков // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2008. — Вип. 13. — С. 109-115.

11. Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / К.Г. Вайс / Пер. з англ. Р.Ткачука; Наук.ред. О.Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 671 с.
12. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. / О.Л. Валевський. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
13. Валевський О. Л. Підсумки 25 років українських реформ в інституційному вимірі (архетипний підхід) // Публічне урядування. – 2016. - № 2 (3) / 2016.
14. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. Синергетика и теория социальной самоорганизации. — СПб. : Лань, 1999. — 480с.
15. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм / Е. Ведунг / Пер. з англ. В.Шульги. – К.: ВСЕУВИТО, 2003. – 350 с.
16. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: Концепції і практика. – К.: Основи, 1998. – 654 с.
17. Венгеров А. Синергетика и политика / А. Венгеров // Общественные науки и современность. — 1993. — № 4. — С. 55—69.
18. Войтович П.П. Процес прийняття рішень у зовнішній політиці держави. – Режим доступу:
19. Воропаєва Т. С. Становлення національної і європейської ідентичності громадян України: емпіричне дослідження (1991-2011 рр.) / Т. С. Воропаєва // 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього : матеріали XI науково-практичної конференції. — К. : Національна академія управління, 2011. — 404 с.
20. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Ю. Габермас // Умови громадянства : [зб. ст. / за ред. Варта ван Стінбергена]. — К., 2005. — С. 49–70.
21. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Вид-во «Літопис», 2000. – 319 с.
22. Газізов М.М. Організаційно-правове регулювання лобістської діяльності в органах представницької влади // [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.politika.cn.ua, Експертна думка, 2010.

23. Газізов М.М. Практичні аспекти застосування лобістської діяльності у вітчизняному парламентаризмі // Часопис “Парламент”. - 2010. – №2. - С. 61-64.
24. Головаха Є. Українське суспільство 1992 - 2008: Соціологічний моніторинг / Є. Головаха, М. Панина. — К. : ІС НАНУ, 2008. — 85 с.
25. Гончарук Н.Т., Сурай І.Г. Портрет керівника в державному управлінні: соціально-психологічний аспект / Наталія Гончарук, Інна Сурай // Вісн. НАДУ. –2010. – № 2. – С. 57-65. – Авторські с. 61-65.
26. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В.П. Горбатенко / Ін-т держ. і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
27. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – 400 с. Гошовська В., Пашко Л. Реформування Української держави як виклик сьогодення // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 1. – С. 14-22.
29. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. – К.: НАДУ, 2010. – 88 с.
30. Гудков Л. Н. К проблеме негативной идентификации / Л. Н. Гудков // Негативная идентичность. Статьи 1997–2002 годов. — М. : Новое литературное обозрение, «ВЦИОМ – А», 2004. — С. 262–299.
31. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. — 1990. — № 9. — С. 69–75;
32. Дегтярев А.А. Политический анализ как прикладная дисциплина / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО МИД РФ, 2004. – 320 с.
33. Дегтярёв А.А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416 с.
34. Демиденко В.О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. (у схемах): Посібник. – К.: КНТ, 2007. – 440 с.
35. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І. Кілієвич, В.В.Тертичка. – К.: НАДУ, 2009. – 88с.
36. Добржанська О.Л. Політична культура як чинник політичних орієнтацій в українському суспільстві// Актуальні проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Випуск 68. Частина I (У двох частинах). К.:Київський національний університет імені Тараса Шевченка ІМВ, 2007.- с.78-84

37. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления. [Электронный ресурс] – К., 1990. — Режим доступа :
38. Донбас в етнополітичному вимірі. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
39. Євтушенко О.Н. Державне управління (основи теорії державного управління): Навчальний посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім.. Петра Могили, 2013. – 268 с.
40. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія.] – К., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396
41. Здійснення державної регуляторної політики органами місцевого самоврядування : практ. посіб. / О.В. Літвінов, Н.М. Літвінова, Н.В. Стаднічук [та ін.]; за заг. ред. О.В. Літвінова. – Д. : МОНОЛІА, 2012. – 100 с.
42. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Філософія політики: Хрестоматія: у 4 т. / Авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 217 – 233.
43. Ідентичність громадян України: зміни, тенденції, регіональні особливості // Національна безпека і оборона. – 2016. - № 3-4 (161 - 162). – С. 22 – 58.
44. Кальниш Ю.Г. Концепти і парадокси політичного аналізу в державному управлінні / Ю.Г. Кальниш // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 147. Т. 159. Державне управління. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – С. 11-18.
45. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: Моногр. / Ю.Г. Кальниш. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
46. Карозерс Т. Ошибка теории «поэтапной демократизации» [Электронный ресурс] / Т. Карозерс // Pro et Contra. — 2007. — № 1 — С. 85–102. — Режим доступа к журн. : http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/2007/1/ProEtContra_2007_1_08.pdf. — Назв. с екрана;
47. Кастельс М. Власть идентичности [Электронный ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе : [антология / под ред. В. Л. Иноземцева]. — М. : Academia, 1999. — Режим доступа : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1003.html. — Назв. с екрана.

48. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов; Рос. АН. — М. : Наука, 1994. — 229с.
49. Князева Е.Н. Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — СПб. : Алетейя, 2002. — 414 с.
50. http://www.i-u.ru/biblio/archive/dobronravova_sinergetika/01.aspx
51. http://www.rusnauka.com/27_NII_2008/Pravo/35364.doc.htm
52. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування / А.О. Коваленко. — К.: Наук. світ, 2002. — 201 с.
53. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Державне будівництво і місцеве сомоврядування в Україні: Підручник / 2-е изд., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 504 с.
54. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою // Право України. — 2014. - № 4.- С.9-17.
55. Комарова Ю. Деякі аспекти аналізу структурної саморганізації політичної системи // Політичний менеджмент. — 2005. - №1. — С.97-112.
56. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку // Право України. — 2014. - № 4.- С.17-26.
57. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К., 1996. — 55 с.
58. Курдюмов С. П. Иглоукальвание мира [Электронный ресурс] / С. П. Курдюмов. Стенографическая запись выступления. — Суздаль, 2003. — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Igloukal.htm>
59. Лапкин В. Идентичность в системе координат мирового развития [Электронный ресурс] / В. Лапкин, И. Семененко, В. Пантин // Политические исследования. — 2010. — № 3. — Режим доступа к журн. : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2010/2699>. — Назв. с экрана.
60. Лапкин В.В. Циклы, ритмы, волны: проблемы моделирования политического развития // ПОЛИС. — 2002. - № 4. — С.26-31.
61. Ласло Э. Век бифуркации. Постигание меняющегося мира [Электронный ресурс] / Э. Ласло — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/laslo77.htm>
62. Лейпхарт А. Конституционный дизайн для расколотых обществ / А. Лейпхарт. — Х. : Ойкумена, НІСД. — 2009. — Вип. 6.

63. Лобанов В. Государственное управление и общественная политика: Учебное пособие. – СПб.: С.-Петербург, 2004. – 448 с.
64. Лотюк О. С. Конституционные основы взаимодействия гражданского общества и его институтов с государством // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Право Сер.: Право - 2014.- Выпуск № 7.
65. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 244 с.
66. Максимова О.М. Використання синергетики у дослідженні політичних систем // Вісник СевНТУ. Вип. 100: Політологія: зб. наук. пр. — Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2009. - С.45-49.
67. Маринко Г.И. Управленческий консалтинг: Учебное пособие. – М.: ИНФРА–М., 2009. – 381 с.
68. Мелешкина Е. Политический процесс 2005 [Электронный ресурс] / Е. Мелешкина. — Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/meleshkina_polit/default.aspx, — Назв. с экрана.
69. Мельвиль А.Ю. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам // Политические исследования. - 1988. - №2. – С. 9-31.
70. Миненков Г. Концепт идентичности: перспективы определения (часть I) [Электронный ресурс] / Г. Миненков. — Режим доступа : <http://belintellectuals.eu/publications/174/>. — Назв. с экрана.
71. Мироненко П.В. Роль політичної стратегії і тактики у функціонуванні системи державного управління / П.В. Мироненко // Сучасна українська політика. – К.: Вид-во “Центр соціальних комунікацій”, 2011. –Вип. 25. – С. 193-202.
72. Мироненко П.В. Форма державного правління як концептуальна і практична проблема: досвід України / П.В.Мироненко // Політологічний вісник. Збірн. наук. праць. – К.: “ІНТАС”, 2011. – Вип. 52. – С. 219-228.
73. Митина О. В. Динамика политического сознания как процесс самоорганизации/ О. В. Митина, В. Ф. Петренко // Общественные науки и современность. — 1995. — № 5. — С. 103—115.
74. Михальченко М. Методологічні проблеми дослідження взаємодії соціально-правової держави і громадянського суспільства // Наукові записки / збірник. – К.: ІПіЕНД, 2004. – С.23-35.

75. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? — К.: НАН України; Інститут соціології {Київ}; АПН України; Інститут вищої школи {Київ}, 2001. — 440с.
76. Моисеев Н.Н. Системная организация биосферы и концепция коэволюции / Н.Н. Моисеев // Общественные науки и современность. — 2000. — № 2. — С. 123–130.
77. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. — К. : ППЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. — 272 с.
78. Нижник Н.Р., Пашко Л.А. Гармонізація управлінської взаємодії у форматі “керівник – підлеглий” як пріоритет сьогодення державної служби України // Публічна адміністрація в Україні: становлення та розвиток: Монографія / За заг. ред. Толстоухова А.В., Нижник Н.Р., Гончарук Н.Т. – Д.: Монолит, 2010. – С. 278-297.
79. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах, – М.: Мир, 1979. – 512 с.
80. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. – Соч. В 2-х т. – М.: “Мысль”, 1990. – Т. 2.
81. Нічога М. Зіткнення цивілізацій посеред України [Електронний ресурс] / М. Нічога. – Сайт Інтернет-видання «Українська правда». – Режим доступу : <http://www.prawda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765/>. – Назва з екрану.
82. Новакова О.В. Політична модернізація та розвиток демократичних процесів в сучасній Україні: Монографія. – Луганськ, Вид-во СНУ ім. В.Далія, 2006. – 216с.
83. Новакова О.В. Політичний процес: сутність та сучасні тенденції розвитку: Навчальний посібник. – Луганськ: «Елтон-2», 2010. – 244 с.
84. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2016. - 398 с.
85. Ноэль-Нойман Э. Открытие спирали молчания ; пер. с нем. / Э. Ноэль-Нойман [общ. ред. и предисл. Мансурова Н. С.]. — М. : Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. — 427 с
86. Онщенко Н. До питання про пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави // Право України. – 2014. - № 4. - С.55-63.

87. Основи вітчизняного парламентаризму : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В.А.Гошовської. – К. : НАДУ, 2012. – Т.1. – 464 с.; Т. 2 – 340 с.
88. Остапенко М. Синергетичний підхід при дослідженні політичного плюралізму // Методологія політичної науки: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Перші методологічні читання / Укл. Денисенко В.М., Угрин Л.Я. – Львів: ЛНУ 2010. – 130 с. – С.12-14.
89. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал / Пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
90. Парламентаризм та парламентська діяльність: словник-довідник. / за заг. ред. В.А. Гошовської. Уклад.: В.А. Гошовська, М.М. Газізов, В.М. Гурієвська, К.Ф. Задоя, та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 352 с.
91. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549 с.
92. Пашина Н. Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці / Н. Пашина // Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. — 2012. — № 4–5. — С. 180–191.
93. Пашина Н. П. Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства: Монографія / Н. П. Пашина. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. – 416 с.
94. Пашко Л.А. Соціальна ефективність як виклик сьогодення державного управління // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 2. – С. 19-24.
95. Політика ідентичності в Україні: концептуальні підходи, основні завдання та механізми реалізації / М. Розумний, В. Андрусів, В. Бакальчук [та ін.] // Україна: політичні стратегії модернізації : зб. науково-аналітичних доп. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), О. А. Корнієвського, В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. — К. : НІСД, 2011. — 328 с.
96. Політична аналітика та прогнозування: Навч. посіб./ Ребкало В.А., Валевський О.Л., Кальниш Ю.Г., – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 60 с.
97. Попова О. В. Политическая идентификация в условиях трансформации общества / Попова О. В. —СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2002. — 258 с.
98. Поппер К. Открытое общество и его враги: [В 2 т.] / Карл Поппер; Пер. с англ. под общ. ред. [и с предисл.] В. Н. Садовского — М. :

- Международ. фонд "Культ. инициатива" - Soros foundation : Открытое о-во "Феникс", 1992. Т. 1: Чары Платона.
99. Пригожин И. Р. Время. Хаос. Квант. К решению парадокса времени / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. [Изд. 6-е]. — М. : Ком книга, 2005. — 232 с.
 100. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. — 1991. — № 6. — С. 46—57.
 101. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / В.И. Аршинова (общ.ред.и послесловие), Ю.А. Данилов (пер.). — 2-е изд. — М. : Эдиториал УРСС, 2000. — 310с.
 102. Растоу Д. А. Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі / Д. А. Растоу // Демократія : [антологія / упоряд.: О. Проценко]. — К. : Смолоскіп, 2005. — С. 583–604.
 103. Ребкало В.А. Практикум з політичної аналітики в державному управлінні: Навч.-метод. посіб. / Ребкало В.А., Кальниш Ю.Г., – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 56 с.
 104. Романов В.Є. Вступ до аналізу політики. Навч. посібник. – К., 2001.
 105. Рузавин Г. И. Самоорганизация и организация в развитии общества / Г. И. Рузавин // Вопросы философии. — 1995. — № 8. — С. 63—72.
 106. Семененко И. С. Идентичность в предметном поле политической науки / И. С. Семененко // Идентичность как предмет политического анализа : сб. ст. по итогам Всероссийской научн.-теор. конф., 21-22 окт. 2010 г. / ИМЕМО РАН. — М. : ИМЕМО РАН, 2011. — С. 8–13.
 107. Симонов К.В. Политический анализ: Уч. пос. / К.В. Симонов. – М.: Логос, 2002. – 280 с.
 108. Ситник С. В. Мережева структура публічної політики та управління / С. В. Ситник // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] – 2011. – №. 5– Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>
 109. Ситник С. В. Політична прохідність політико-управлінських рішень / С.В. Ситник // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] – 2011. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>
 110. Ситник С. В. Роль публічної політики у забезпеченні легітимації правлячого режиму / С.В. Ситник // Політологічний

- вісник : зб-к наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2011. – Вип. 54. С. 180–189.
111. Ситник С. Інституалізація публічної політики / С.В. Ситник // Політологічний вісник : зб-к наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2011. – Вип. 52. – С. 210–218.
112. Ситник С.В. Мережі публічної політики / С.В. Ситник // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2011. – Вип. 53. – С. 211–218.
113. *Спільна ідентичність громадян України: особливості і проблеми становлення // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 7(79). – 56 с.*
114. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. — К. : НІСД, 2011. — 336 с.
115. Сурай І.Г. Сутність професіоналізму еліт в державному управлінні / Інна Сурай // Зб. наук.праць НАДУ / за заг. ред. Ю. В.Ковбасюка. – К. : Вид-во НАДУ, 2010. – Вип. 1. – С. 40-49.
116. Телешун С. О. Правові механізми реалізації публічної політики / С.О. Телешун // Науковий збірник НАВСУ. – 2011. – № 2. – С. 7 – 16.
117. Телешун С. О. Суспільні виклики та ефективна публічна влада: українські реалії / С. О. Телешун // Трибуна. – 2010. – № 7–8. – С. 8–11.
118. Телешун С. О., Журавльов А. В. Електронний інформаційний простір і публічна політика / С. О. Телешун, А. В. Журавльов // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 113–127.
119. Телешун С.О., Ситник С.В. Правові механізми реалізації публічної політики / С.О. Телешун, С.В. Ситник // Державне управління: теорія та практика. – НАДУ, 2010. – Вип.2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/index.htm>
120. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. – 750 с.
121. Тертичка В. Інструменти суспільної політики та практика застосування в Україні // Сучасна українська політика. Політики і

- політологи про неї. – К., 2008. – Спецвипуск: Політичні технології. – С.33-41.
122. Тертичка В. Політичні аспекти вироблення державної політики в Україні // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 58-70.
123. Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : [Агентство «Україна»], 2010. – 76 с. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/identity2010.pdf>. – Назва з екрану.
124. Тоффлер Э. Шок будущего/ Э. Тоффлер; перероб. с англ. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2011. – 560 с.
125. Угрин Л. Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні / Л. Угрин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html
126. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. — К. : Інститут соціології НАН України, 2010. — 636 с.
127. Управління. Менеджмент. Адміністрування: теоретичні основи. – Навч. посіб. / Д.В. Карамішев, Ю.Г. Кальниць, І.О. Кононов. – Х.: Вид-во “Точка”, 2010. – 296 с.
128. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління: Навчальний аосібник / В. М. Філіпповський. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. – 216 с.
129. Фукуяма Ф. Доверие [Электронный ресурс] / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе : [антология / под ред. В. Л. Иноземцева]. — М. : Academia, 1999. — 640 с. — Режим доступа : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1003.html. — Назв. с екрана.
130. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
131. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон ; [пер. с англ. А. Башкирова]. — М. : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. — 635 с.
132. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
133. Хантингтон С. Третья Волна: демократизация на исходе 20 века / С. Хантингтон. — М. : РОССПЭН, 2003. — 368 с.

134. Хантингтон С. Третья волна: Демократизация в конце XX века / Сэмюэл Хантингтон. – М.: РОССПЭН, 2003. – 386 с.
135. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти. Монографія / Галина Петрівна Щедрова. – Луганськ: «Елтон-2», 2010. – 308 с.
136. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куїні; пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О.Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 120 с.
137. Almond G., Powell G. Comparative Politics: A Developmental Approach. – Boston: Little, Brown, 1969. – 340 p.
138. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York. 2003.
139. Apter D. Political change. – Endlewood Cliffs, 1973. – 206 p.
140. Apter, D. E. The Politics of Modernization. – Chicago: University of Chicago Press, 1965. – 398 p.
141. Bardach E. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path for More Effective Problem Solving. N.Y., L., 2000.
142. Birkland T.. An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making. N.Y; L., 2001
143. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation / L. Diamond. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. — 362 p.
144. Dunn W. Public Policy Analysis: An Introduction. 2nd ed. Englewood Cliffs, 1994.
145. Dunn, W. Public Policy Analysis: An Introduction, 2nd ed., Englewood Cliffs, – N-Y.: Prentice Hall, 1994. – 380 p.
146. Hogwood B., Gunn L. Policy Analysis for the Real World. Oxford, 1984.
147. Jenkins W. Policy Analysis. Oxford, 1978.
148. Kelly R., Palumbo D. Theories of Policy Making. – *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 2 (ed.) Hawkesworth M., Kogan M. L., N.Y. 1992.
149. Lasswell H. *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. College Park, 1956.
150. Lindblom C., Woodhouse E. *The Policy-Making Process*. Englewood Cliffs. 1993.
151. Manheim G., Rich R. *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science*. New York. 1991.

152. Parsons Talcott. *The Political Aspects of Social Structure and Progress.* – Englewood. Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1966. – 543 p.
153. Rose R. *What are the Origins of Political Trust? : Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies* / R. Rose, W. Mishler // *Comparative Political Studies.* — 2001. — Vol. 34, N. 1. — P. 30–62.
154. Sabatier P. *Theories of Policy Process: Theoretical Lenses on Public Policy.* Boulder. 2001.
155. Teisman G. *Models for Research into Decision-Making Process: On Phases, Streams and Decision Making Rounds* // *Public Administration.* – 2000. – vol. 78. – №4.
156. *The American Voter* / [Campbell A., Converse P., Miller W., Stokes D.]. — New York, 1960.

Навчальне видання

Олена Вікторівна Новакова
Наталія Полікарпівна Пашина

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Редактор

Тех. редактор

Оригінал-макет